

# KVALITATÍV PSZICHOLÓGIA

Kézikönyv

Főszerkesztő:

Rácz József

Szerkesztők:

Karsai Szilvia, Tóth Veronika

**KVALITATÍV PSZICHOLÓGIA**  
**kézikönyv**

Főszerkesztő:  
**Rácz József**

Szerkesztők:  
**Karsai Szilvia, Tóth Veronika**

# **KVALITATÍV PSZICHOLÓGIA**

**kézikönyv**

**Főszerkesztő: Rácz József**  
**Szerkesztők: Karsai Szilvia, Tóth Veronika**

2023

A kiadvány megjelenését a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával a *Mecenatúra 2021* pályázati program finanszírozásában megvalósuló MEC\_K 141136 számú projekt tette lehetővé.



Főszerkesztő: Rác József  
Szerkesztők: Karsai Szilvia, Tóth Veronika  
Szakmai lektor: Sallay Viola

© Rác József, Szerkesztők, 2023  
© Szerzők, 2023  
© ELTE Kvalitatív Pszichológiai Kutatócsoport

Minden jog fenntartva.

DOI: 10.21862/KvalPsziKK/2023/5930

ISBN 978-963-489-593-0

ISBN 978-963-489-594-7 (pdf)



Kiadásért felel: az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar dékánja  
Projektvezető: Csanádi-Egresi Nóra  
Kiadói szerkesztő: Tihanyi Katalin  
Borítóterv, tipográfia: Balázs Andrea, Farkas Milán  
Nyomda: Multiszolg Bt.

# TARTALOMJEGYZÉK

Előszó .....	13
--------------	----

## I. ALAPOK

1. A kvalitatív kutatások ismeretelméleti alapjai .....	17
2. Filozófiai háttér .....	31
3. A kvalitatív kutatás etikai vonatkozásai .....	53
4. A kvalitatív pszichológiai kutatás adatgyűjtése .....	61

## II. MÓDSZEREK

5. Az Interpretatív Fenomenológiai Analízis (IPA) bemutatása és kutatási példa: kábítószer-használókból empatikus segítők .....	89
6. „Tedd a fájdalmat egy dobozba!” Az interpretatív fenomenológiai analízis és a rajzvizsgálat integrációja .....	111
7. „Meséld el magad!” A narratív pszichológiai elemzés elmélete és módszertana .....	125
8. A fotóhang alapú részvételi akciókutatás elmélete és módszertana .....	159
9. A Tematikus Analízis (TA) bemutatása és példakutatása: az egészség fogalmának megértése speciális fogyasztási környezetben .....	177
10. Tematikus analízis: a háromszlopos módszer .....	197

Zárszó .....	209
--------------	-----

Köszönetnyilvánítás .....	211
Mellékletek .....	213
Szerzők .....	227
Irodalomjegyzék .....	231



# RÉSZLETES TARTALOMJEGYZÉK

Előszó .....	13
--------------	----

## I. ALAPOK

<b>1. A KVALITATÍV KUTATÁSOK ISMERETELMÉLETI ALAPJAI .....</b>	<b>17</b>
1.1. Ismeretelméleti bevezetés .....	17
1.1.1. Realista megközelítés .....	19
1.1.2. Fenomenológiai megközelítés .....	20
1.1.3. Szociális konstruktivista megközelítés .....	23
1.2. A három episztemológiai pozíció összehasonlítása .....	26
1.3. Módszertani pluralizmus .....	27
1.4. A megfelelő módszer kiválasztása .....	28
1.5. Összefoglalás .....	29
1.6. Kérdések .....	29
<b>2. FILOZÓFIAI HÁTTER .....</b>	<b>31</b>
2.1. Hermeneutika .....	32
2.1.1. Wilhelm Dilthey .....	33
2.1.2. Hans-Georg Gadamer .....	34
2.1.3. Paul Ricoeur .....	36
2.1.4. Élő metafora és metaforikus igazság .....	38
2.2. Fenomenológia .....	39
2.2.1. Intencionalitás .....	41
2.2.2. Időtudat .....	42
2.2.3. Fenomenológiai redukció .....	43
2.2.4. Az „életvilág” husserli fogalma .....	44
2.2.5. A fenomenológia további képviselői .....	45
2.3. Szimbolikus interakcionizmus .....	46
2.3.1. Előzmények .....	46
2.3.2. William James: <i>én és én és a különbség</i> .....	47
2.3.3. Darwin: a társas érzelmek detektálása és interpretálása .....	47
2.3.4. Charles Horton Cooley: „tükrözött szelf” koncepció .....	47
2.3.5. George Herbert Mead .....	47
Mead filozófiájának alapjai .....	48
Mead munkássága .....	48
2.3.6. A szimbolikus interakcionizmus továbbfejlődése .....	49
Az iowai irányzat .....	49
A chicagói irányzat .....	50
Közös pontok .....	50

2.4. Összefoglalás .....	50
2.5. Kérdések .....	51
<b>3. A KVALITATÍV KUTATÁS ETIKAI VONATKOZÁSAI .....</b>	<b>53</b>
3.1. Etikai dilemmák .....	53
3.2. Az etikai kérelem .....	54
3.2.1. Az etikai kérelem részei .....	55
3.2.2. Anonimitás .....	55
3.2.3. Interjúkészítés .....	56
3.3. Etika a kutatási gyakorlatban .....	57
3.4. A reflektivitás szerepe .....	58
3.5. Összefoglalás .....	59
3.6. Kérdések .....	59
<b>4. A KVALITATÍV PSZICHOLÓGIAI KUTATÁS ADATGYŰJTÉSE .....</b>	<b>61</b>
4.1. A kutatási kérdés .....	62
4.2. Az adatgyűjtés általános irányelvei .....	64
4.3. A validitás kérdése .....	65
4.4. A reliabilitás kérdése .....	66
4.5. A kvalitatív kutatás reprezentativitása .....	67
4.6. Reflexió .....	68
4.7. Adatgyűjtés .....	69
4.7.1. Mintaválasztás .....	71
4.7.2. A minta mérete .....	72
4.7.3. A szó szerinti átirat elkészítésének módja .....	74
4.7.4. Az interjú-vezérfonál megírása .....	75
4.7.5. Interjúkérdések .....	75
4.7.6. A strukturált interjú .....	77
4.7.7. A félig strukturált interjú .....	78
4.7.8. A strukturálatlan interjú .....	79
4.7.9. Az interjú szervezése .....	80
4.7.10. Az interjúfelvétel menete .....	81
4.7.11. Fókuszcsoport .....	82
4.8. Longitudinális kutatás .....	83
4.9. A kvalitatív kutatás időigénye .....	84
4.10. Kvalitatív kutatások és a ChatGPT .....	85
4.11. Összefoglalás .....	85
4.12. Kérdések .....	86



## II. MÓDSZEREK

### 5. INTERPRETATÍV FENOMENOLÓGIAI ANALÍZIS

AZ IPA (*Interpretative Phenomenological Analysis*) bemutatása és kutatási példa:

kábítószer-használókból empatikus segítők .....	89
5.1. Bevezetés .....	90
5.1.1. Az IPA elmélete röviden .....	90
5.2. Kutatási téma .....	91
5.2.1. Önreflexió .....	92
5.2.2. Szakirodalmi bevezető .....	92
5.3. Tapasztalati szakértők az addikciók kezelésében .....	93
5.4. A kutatási kérdés .....	94
5.4.1. Problémafelvetés .....	94
5.5. Módszer .....	94
5.5.1. A minta összetétele: az interjúalanyok .....	94
5.5.2. Kutatási elrendezés .....	95
5.6. Adatgyűjtés és -feldolgozás .....	96
5.6.1. Adatgyűjtés .....	96
5.6.2. A félig strukturált interjú .....	96
5.7. Adatrögzítés .....	97
5.8. Elemzés .....	97
5.8.1. Az interjúk idiografikus elemzése .....	98
5.8.2. Esetek közti elemzés .....	101
5.8.3. Az eredmények megírása .....	102
5.9. Eredmények .....	103
5.9.1. Mélypont .....	103
5.10. Diskusszió .....	106
5.11. Következtetések .....	108
5.12. A kutatás korlátai (limitációk) .....	109
5.12.1. Validitás, reliabilitás .....	109
5.12.2. Önreflexió .....	110
5.13. Összefoglalás .....	110
5.14. Kérdések .....	110

### 6. „Tedd a fájdalmat egy dobozba!” AZ INTERPRETATÍV FENOMENOLÓGIAI ANALÍZIS

ÉS A RAJZVIZSGÁLAT INTEGRÁCIÓJA .....	111
6.1. Bevezető .....	112
6.2. A rajzvizsgálat történetének néhány fontos állomása .....	112
6.3. A rajzvizsgálatban rejlő lehetőségek .....	114
6.4. A rajzvizsgálatok alkalmazási területei .....	114
6.4.1. „A testet öltött betegség”: rajzok az egészségpszichológiában .....	114

A rajzok mint metaforák .....	116
A mélyebb megismerés felé: a rajzok és az IPA kombinálása .....	116
6.5. A multimodális kutatás menete: hasonlóságok és eltérések .....	118
6.5.1. Adatgyűjtés .....	118
6.5.2. Edward esete: példa a multimodális adatelemzésre .....	120
6.5.3. Vizuális metafora .....	121
6.5.4. Tedd a fájdalmat egy dobozba!" Példa egy longitudinális vizsgálatra .....	123
6.6. Összefoglalás .....	123
6.7. Kérdések .....	124
<b>7. „Meséld el magad!” A NARRATÍV PSZICHOLÓGIAI ELEMZÉS ELMÉLETE</b>	
<b>ÉS MÓDSZERTANA .....</b>	<b>125</b>
7.1. A narratíva a hétköznapijainkban .....	126
7.1.1. Mi az a narratíva? .....	126
7.1.2. Mire jó a narratíva? .....	127
7.2. A narratíva a kutatásban .....	131
7.2.1. Hol helyezkedik el a narratív pszichológia a pszichológiai irányzatok között? ....	131
7.2.2. A narratív kutatás lehetséges irányai:	
a módszertant meghatározó elméleti megfontolások .....	132
Deduktív vagy induktív? .....	132
Szűzsé vagy fabula? .....	133
Holisztikus vagy kategorikus perspektíva .....	134
7.3. A narratív kutatás lépései .....	137
7.3.1. Kutatási kérdés .....	138
Problémafelvetés .....	140
7.3.2. Módszer .....	141
Adatgyűjtés .....	141
Adatfeldolgozás .....	143
7.3.3. Eredmények .....	149
7.3.4. Diskusszió, következtetések .....	152
7.3.5. Korlátok, validitás, reliabilitás .....	155
7.3.6. Önreflexió, transzparencia .....	156
7.4. Összefoglalás .....	156
7.5. Kérdések .....	157
<b>8. A FOTÓHANG ALAPÚ RÉSZVÉTELI AKCIÓKUTATÁS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA .....</b>	<b>159</b>
8.1. Bevezetés .....	160
8.2. Részvétel, akció és kutatás: részvételi akciókutatás .....	161
8.2.1. A fotóhang mint részvételi akciókutatási módszer .....	163
8.2.2. A fotóhangkutatás megtervezésének szempontjai és lépései .....	164

Kutatási kérdés, problémafelvetés .....	164
Kontextus, kutatásszervezés .....	165
8.3. Módszer .....	167
8.3.1. Előkészítő szakasz .....	167
8.3.2. Adatgyűjtés .....	168
8.3.3. Adatfeldolgozás .....	168
8.4. Eredmények .....	171
8.5. Diskusszió .....	173
8.6. A fotóhangkutatás dilemmái .....	173
8.6.1. Etikai megfontolások .....	173
8.6.2. A fotóhangkutatás érvényessége (korlátok, validitás, reliabilitás) .....	174
8.7. Zárszó .....	175
8.8. Összefoglalás .....	176
8.9. Kérdések .....	176
<b>9. A TEMATIKUS ANALÍZIS (TA) BEMUTATÁSA ÉS PÉLDAKUTATÁSA: Az egészség</b>	
<b>fogalmának megértése speciális fogyasztási környezetben .....</b>	<b>177</b>
9.1. A Tematikus Analízis (TA) történetének rövid bemutatása .....	178
9.2. A TA módszertani megközelítése .....	179
9.3. A tematikus analízishez felhasznált adatforrások, adatok gyűjtésének útja, a memók szerepének bemutatása .....	181
9.4. Megjegyzések a kódolások kapcsán (orientációk, szövegelemzési szintek) .....	183
9.5. TA-típusú adatelemzési út szemléltetése egy konkrét kutatáson keresztül .....	184
9.5.1. A kutatott téma bemutatása .....	184
9.5.2. A TA módszertani lépései, az elemzés és kódolás folyamata (a „Hat fázis” útmutató) .....	186
1. fázis. Ismerkedés az adatokkal: a szöveggel való viszony kialakítása .....	187
2. fázis. Kódok generálása: az információsűrités első lépései .....	188
3. fázis. Kódok témákba rendezése: a kódok csoportosítása .....	189
4. fázis. A témák ellenőrzése, pontosítása .....	190
5. fázis. A témák definiálása, leírása .....	192
6. fázis. Eredmények megírása, jó érthetőség .....	193
9.6. A TA-módszertanú publikációk jellegzetességei .....	193
9.7. Összefoglalás és kitekintő .....	195
9.8. Kérdések .....	196
<b>10. TEMATIKUS ANALÍZIS: A háromszlopos módszer .....</b>	<b>197</b>
10.1. Egy példa: a háromszlopos elemzés egy egyetemi kurzuson .....	198
10.2. Az elemzés lépései .....	199

10.2.1. Az elemző viszonyulásmódjának, előítéleteinek tisztázása, az interjúk elolvasása .....	199
10.2.2. A háromszlopos kódolás .....	199
10.3. Témafejlesztés és -elnevezés .....	204
10.4. Összefoglalás .....	207
10.5. Kérdések .....	207
<b>Zárszó .....</b>	<b>209</b>
<b>Köszönetnyilvánítás .....</b>	<b>211</b>
<b>Mellékletek</b>	
1.sz. melléklet: McAdams-féle élettörténet-interjú (2008) .....	213
2.sz. melléklet: Képek .....	217
3.sz. melléklet: Hogyan kezdjek neki? Segédlet egy fotóhang alapú kutatás megtervezéséhez .....	223
<b>Szerzők .....</b>	<b>227</b>
<b>Irodalomjegyzék .....</b>	<b>231</b>

# ELŐSZÓ<sup>1</sup>

RÁCZ JÓZSEF, KALÓ ZSUZSA

Oktatói-kutatói munkánk során az utóbbi években a kvalitatív kutatások iránti érdeklődés növekedését tapasztaljuk. Ennek jele, hogy egyre több pszichológushallgató kíván kvalitatív módszerű szakdolgozatot, műhelymunkát vagy terepgyakorlatot készíteni. Növekszik az érdeklődés a doktori iskolák hallgatói körében is. Ez a lassú változás megfelel a nemzetközi trendeknek, egyre több folyóirat nyitott a kvalitatív kutatásokra, számos konferenciát szerveznek, neves kutatóműhelyekben megjelent az elvárás, hogy a kutatócsoportban legyen olyan is, aki jól ért a kvalitatív módszertanhoz.

Kötetünkkel erre az igényre szeretnénk reagálni. Egy olyan könyv megírását céloztuk meg, ami segítséget ad a hallgatóknak – és remélhetően nemcsak a pszichológushallgatóknak – a kutatási kérdés megfogalmazásában, a módszerválasztásban, a kutatás lebonyolításában és a dolgozat megírásában. Célunk olyan szempontok megadása, melyek segítik a kutatómunka részleteinek a kidolgozását, segítenek a tervezésben, az adatgyűjtésben, az adatelemzésben és a megírásban. Hangsúlyozottan gyakorlati segítséget szeretnénk nyújtani, ezért is szerepelnek időnként hosszabb szövegelemzési bemutatók az egyes fejezetekben. Természetesen, az elméleteket nem tudjuk megspórolni, de ezek bemutatása során igyekezünk a leghatékosabbra szorítkozni.

A kötetben az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Pedagógiai és Pszichológiai Kar Pszichológiai Intézetében működő *Kvalitatív Pszichológia Kutatócsoport* tagjainak munkáira összpontosítottunk. A demonstrációkhoz olyan anyagokat, kutatásokat választottunk, amikről lehetőség szerint lektorált szaklapokban jelentek meg publikációk. A lektorált szaklapban történő közlés egyfajta minőségbiztosítás szerepét tölti be. Persze, egy ilyen publikálás sem mentesít bennünket: az így megjelent, majd a kötetbeli átdolgozás során közzétett publikációkban is maradhatnak hibák. Amennyiben egy-egy módszerrel kapcsolatban nem állt rendelkezésünkre ilyen publikációnk, akkor szakdolgozatban közreadott kutatásokhoz fordultunk (ahol a Kutatócsoport tagjai témavezetők voltak), ha ilyen sem volt, csak akkor írtunk teljesen új szöveget. Erre a módszertani kitekintéseknél került sor.

A kötetben olyan kvalitatív pszichológiai módszereket mutatunk be, amelyek iránt nagyobb érdeklődést tapasztaltunk a hallgatók körében.

---

<sup>1</sup> Az előszó megírásához felhasználtuk: RÁCZ és mtsai 2018.

Nem foglalkozunk olyan módszerekkel, amik iránt Kutatócsoportunk tagjai kevésbé érdeklődnek, ilyen például a *Grounded Theory* vagy a *diszkurzív pszichológiai* módszerek. Előbbivel kapcsolatban hazai, illetve magyar nyelvű szakirodalom is bőszegesen rendelkezésre áll.

Fontos szempontnak tartjuk, hogy a kvalitatív kutatók ne a módszer alapján fogalmazzák meg magukat, akarva-akaratlanul is kifejezve szembenállásukat a kvantitatív kutatásokkal. Az önmeghatározás így bezárkózáshoz vezet. A kvalitatív módszerekben nem a „kvalitatív” a közös, hanem a világról és az emberről kialakított kép (ontológia) és a tudás megszerezhetőségének kérdése (episztemológia). Ha kvalitatív módszert választunk, egy episztemológiai kérdést akarunk megválaszolni; ha több módszert választunk egy kutatásban, akkor többféle episztemológiai kérdésre keressük a választ egy kutatási elrendezésben. Ma, úgy tűnik, inkább ezzel az episztemológiai kíváncsisággal jellemezhetőek a kvalitatív módszerek és nem az adatfelvétel és elemzés „kvalitatív” módjával. Ez új kutatási kérdések, új kutatási irányok kijelölését is lehetővé tette, kutatási módszerkombinációk alkalmazásával (többféle kvalitatív módszer, kvalitatív és kvantitatív módszerek kombinációja). A fejlemények hatására új kutatási terepek nyíltak meg, a kutatók – tovább folytatva a korábbi időszakok érték alapú megközelítését –, nem pusztán tudományos eredmények elérését célozzák, hanem a környező társadalmi világok jobbítását is.

Az utóbbi években előtérbe került a kutató etikai pozíciója, a kutatás mint a résztvevőkkel együtt zajló ko-konstrukció, ko-kreáció. A reflexív pragmatizmus (GERGEN 2014) szerint a tudomány felfedező, tükröző funkciója háttérbe szorul; nem azt vizsgálja, ami a világban „ott van”, ami adott, stabil, hanem a társas világ folyamatos mozgását, a kutatótól nem elválasztható összetevőit. A cél nem az általánosíthatóság, nem egy igazság megállapítása, hanem a társadalomhoz való pozitív hozzájárulás, egy „jobb világ” létrehozása a sikeres praxisokon keresztül.

A könyv felépítésében az elméleti kiindulást a metodológiai részek követik, majd az egyes, gyakorlatban gyakrabban használt módszerek bemutatása. Ahogy erre utaltunk, a gyakorlati szövegelemzésre és kódolásra, a jelentési *mintázatok* (kategóriák, témák, főtémák) kialakítására igyekeztünk nagyobb figyelmet fordítani. Az egyes módszereknél – a kvalitatív kutatásokról vallott elveinkhez hűen – nemcsak a módszert, hanem a módszerválasztással, az elméleti bevezető kérdésfelvetésével, majd az eredmények megvitatásával kapcsolatos dilemmákat mutattuk be, ami egy módszerválasztó–önreflexív folyamatba illeszkedik. A dilemmák bemutatásával célunk nem az elbizonytalanítás, hanem a kutatómunka szépségeinek és kihívásainak érzékeltetése volt.

Ajánljuk a könyvet olyan pszichológushallgatóknak, akik az alap vagy a mesterképzésben vesznek részt, és kvalitatív kutatásban gondolkodnak szakdolgozat vagy más beadandó dolgozat kapcsán. Ajánljuk a könyvet doktori iskolák hallgatóinak is. A módszerek nemcsak pszichológus hallgatóknak lehetnek érdekesek, hanem pszichológiai jelenségek iránt érdeklődő, azt kutató hallgatóknak, szakembereknek is.

Néhány szó a munkacsoportunkról. A *Kvalitatív Pszichológia Kutatócsoport* 2015-ben alakult az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Pszichológiai Intézetében. Küldetését így fogalmaztuk meg:

A kutatócsoport célja a kvalitatív kutatómódszertan megismertetése, az eszközök fejlesztése, a kvalitatív szemlélet dinamikus alkalmazása. Jelenlegi kutatásainkban offline és online kvalitatív módszereket használunk a pszichológiai jelenségek megértéséhez, például traumatizáció, várandósság, pszichoaktív szerhasználat, függőségekből való felépülés, a hosszú távú pszichiátriai kezelés élményvilágának feltérképezése. Nemzetközi és hazai nyelvészeti, szociológiai, információs-technológiai együttműködéseink révén kutatócsoportunk interdiszciplináris tudományi keretbe helyezve értelmezi a kvalitatív pszichológiai jelenségeket (<https://ppk.elte.hu/szervezetek/837/kvalitativ-pszichologia-kutato-csoport>).

Az évek során több alap-, mesterszakos és doktori hallgató vett részt a kutatócsoport munkájában, több oktató-kutató kolléga csatlakozott hozzá. Megfogalmazódott az az igényünk, hogy tapasztalataink nyomán összeállítsunk egy olyan kötetet, amely a hallgatók kutatómunkáját segíti.

Az előzmények közé tartoznak a kutatócsoport vezetőjének, Rác Józsefnek az 1980-as évektől folytatott kutatásai peremhelyzetű ifjúsági csoportok körében. Ezeket eleinte szociológiai kiindulású résztvevő megfigyelésként, illetve megfigyelésként azonosították, majd egy amerikai kollégával történt szerencsés találkozás nyomán kezdtük használni a *kvalitatív kutatás* elnevezést. A *kvalitatív pszichológia* pedig pszichológiai jelenségek kvalitatív kutatását jelenti.

Rác József mellett kutatócsoport további tagjai hírvivői a hazai kvalitatív pszichológia műhelynek, Kassai Szilva és Kovács Asztrik az interpretatív fenomenológiai analízis (IPA) nemzetközi szervezeteiben, Kaló Zsuzsa az Amerikai Pszichológiai Társaság (APA) kvalitatív szekciójának társasága (*Society for Qualitative Inquiry in Psychology*) nemzetközi bizottságában betöltött szerepében.

# I. ALAPOK



# 1

## A KVALITATÍV KUTATÁSOK ISMERETELMÉLETI ALAPJAI

KOVÁCS ASZTRIK

### A FEJEZET CÉLJA

---

A kvalitatív pszichológiai módszerek ismeretelméletének bemutatása.  
A főbb ismeretelméleti pozíciók közötti különbségek áttekintése.  
Az ismeretelméleti következetesség fontosságának hangsúlyozása.

### BELSŐ TARTALOMJEGYZÉK

---

- 1.1. Ismeretelméleti bevezetés
  - 1.1.1. Realista megközelítés
  - 1.1.2. Fenomenológiai megközelítés
  - 1.1.3. Szociális konstruktivista megközelítés
- 1.2. A három episztemológiai pozíció összehasonlítása
- 1.3. Módszertani pluralizmus
- 1.4. A megfelelő módszer kiválasztása
- 1.5. Összefoglalás
- 1.6. Kérdések

## 1.1. ISMERETELMÉLETI BEVEZETÉS

Amikor kutatást tervezünk, általában van a fejünkben egy **alapkérdés**, amire választ keresünk. Ezen kérdéseket egyértelműnek és magától értetődőnek érezhetjük, ám ezek mindig bizonyos **előfeltételezéseken** alapulnak. Az **episztemológiai pozíció** pontosan ezeket az előfeltételezéseket jelenti: mit gondolunk a világról, a valóságról, az emberekről, a tudásról, a kutatásról és a többi. Az episztemológiai pozíció tehát egy ismeretelméleti keret, ami azt rögzíti, hogy mit gondolunk a tudásról

és a tudásszerzés folyamatáról. Egyszerűbben, azt a kérdést járja körbe, hogy *Mit és hogyan tudhatunk?*

Több *episztemológiai felosztás létezik, ami azt jelenti, hogy a különböző szakirodalmakban eltérő számú és nevű episztemológiai paradigmát neveznek meg a tudósok.*<sup>2</sup> Ebben a kézikönyvben WILLIG (2013), továbbá STAINTON-ROGERS és WILLIG (2017) kézikönyvei alapján három episztemológiai paradigmát ismertetünk. Úgy gondoljuk, hogy ez a három kellően részletes, és jó alapot biztosítanak a könyvünkben szereplő kvalitatív módszertanok megértéséhez.

De hogyan deríthetjük ki azt, hogy milyen előfeltételezéseink vannak a tudással kapcsolatban? A legegyszerűbb útja ezek feltárásának, ha a kutató felteszi és megválaszolja magának a *következő kérdéseket*:

Milyen tudást hozok létre?

Milyen előfeltételezéseim vannak a (materiális / szociális / pszichológiai) világról, amit vizsgálók?

Mit gondolok a kutató szerepéről a kutatásban? Mi a viszony köztem és az általam létrehozott tudás között?

1. táblázat. A három episztemológiai pozíció összefoglalása

	Realista	Fenomenológiai	Társas konstruktivista
Milyen tudást hozok létre?	megbízható, a valóságban gyökerező objektív tudást	a kutatásban részt vevő szubjektív perspektíváját	a szociális viszonyrendszerben, a társadalmi diskurzusokban gyökerező tudást
Mit gondolok a valóságról?	a valóság objektív és nagyrészt megismerhető	ahány ember, annyi valóság van	a valóság a nyelvben, a társadalmi interakciókban keletkező konstrukció
Mi a kutató szerepe a létrehozott tudásban?	a kutató a tudástól független, azt megszerkezheti, de nem tőle függ	a kutató a kutatásban részt vevő perspektíváját igyekszik felvenni és bemutatni	a kutató feltárja, hogy egy adatbázisban (szövegben / képen / videóban) milyen társadalmi diskurzusokat használnak fel és mi célból

A fejezet további részében a kvalitatív kutatásokban leggyakrabban előforduló három episztemológiai pozíciót (realista, fenomenológiai, társas konstruktivista) mutatjuk be, különösen az itt felsorolt kérdések tükrében.

<sup>2</sup> Ennek részletes megismeréséért a következő kitűnő módszertani szakkönyvek tanulmányozását ajánljuk: COOPER et al. (2012), DENZIN – LINCOLN (eds, 2011), SMITH (2003), SZOKOLSZKY (2020).

## 1.1.1. REALISTA MEGKÖZELÍTÉS

A kvalitatív kutató használhatja arra a kutatását, hogy alkosson egy pontos képet a szociális világról vagy az ember pszichológiájáról, vagy megfigyelje ezen jelenségek bizonyos aspektusait. Ilyenkor a kutató feltételezi, hogy az a kutatott „valami” a kutatótól és a kutatástól függetlenül létezik, és az alanynak van erről saját véleménye vagy tudása. Például egy kvalitatív kutatás azt vizsgálja, hogy milyen szociális folyamatok mennek végbe, amikor egy új tag csatlakozik egy olvasókörhöz, vagy hogyan alakítanak ki intim kapcsolatokat olyan emberek, akik korai életkorban veszítették el szüleiket. A *realista megközelítés tehát azt feltételezi, hogy léteznek olyan szociális / pszichológiai folyamatok, amelyek felismerhetők és beazonosíthatóak a résztvevők beszámolóiban*. Ezek a folyamatok „valóságosak”, és determinálják a kutatásban résztvevők viselkedését, gondolkodását anélkül, hogy ők mindennek tudatában lennének. Ez természetesen azt is előfeltételezi, hogy a kutató fel tudja ismerni és le tudja írni ezeket a folyamatokat. Itt tehát van egy létező „igazság” (pl. a depresszió), a kutató pedig ezen elmélet mentén igyekszik megérteni és leírni a kutatásban részt vevő személyek elbeszélését és viselkedését.

Ez azt is jelenti, hogy a kutató sikerrel járhat vagy kudarcot vallhat egy elmélet bizonyításában. Amennyiben sikerrel jár, eléri célját: egy általánosítható, valid és megbízható tudást hoz létre a pszichológiai / szociális valóságról, ami a kutató személyétől teljesen független. A realista pozíciónak több válfaja is létezik, attól függően, hogy a valóságot és a tudást egymáshoz mennyire szorosan kapcsolódónak képzeleli el.

A „naív” realista megközelítés szerint egyszerű és direkt a kapcsolat aközött, amit a kutató láthat (adat vagy bizonyíték) és aközött, ami valójában történik (a valóság, amit meg akarunk érteni). Ez tehát azt jelenti, hogy a felvett adat közvetlenül képviseli a valóságot. Például azt vizsgáljuk, hogyan döntenek el az emberek, hogy részt vegyenek-e egy HIV-ellenanyag-vizsgálaton. Meginterjúvolunk olyan személyeket, akik a közelmúltban hoztak ezzel kapcsolatban döntést. A „naív” realista megközelítés azt jelentené, hogy minden további fenntartás nélkül elfogadjuk interjúalanyaink beszámolóit, és azokra a döntéshozataluk pontos leírásaként tekintünk.

A kritikai realista megközelítés ezzel szemben úgy gondolja, hogy habár a felvett adatok elárulnak nekünk valamit a „valós” világról, korántsem ennyire magától értetődő módon teszik ezt. Itt tehát a tudás és a „valóság” egymástól távolabb van, a kutatónak értelmeznie és interpretálnia kell az adatokat. Példa lehet, ha arra vagyunk kíváncsiak, miért dohányoznak az emberek, ezért interjúkat veszünk fel dohányzó

realista  
valóságkép

Példa:  
olvasókörhöz  
csatlakozó új tag,  
szüleiket korán el-  
veszített felnőttek

naiv realista

Példa:  
részvétel HIV-  
szűrővizsgálaton

kritikai realista

Példa:  
dohányzás okai

emberekkel. Ha átfogóbban szeretnénk megérteni az ő működésüket, kutatóként mélyebbre kell ásni az adatokban, elemeznünk és értelmeznünk kell őket ahhoz, hogy megtaláljuk az általánosabb faktorokat, „erőket”, vagy kontrolltörekvéseket, amelyek meghúzódnak az individuális dohányzási viselkedések mögött. Ezek az erők lehetnek szociálisak (pl. társas nyomás vagy szociális tanulás), lehet fiziológiai aspektusuk (pl. addiktív folyamatok), vagy pszichológiai eredetük (pl. tudattalan struktúrák, mint az orális fixáció).

## 1.1.2. FENOMENOLÓGIAI MEGKÖZELÍTÉS

fenomenológiai  
perspektíva

A fenomenológiai megközelítés célja a kutatásban részt vevő személy szubjektív élményének megismerése. *A tudás forrása ebben az esetben a szubjektív perspektíva felderítése:* a kutatásban részt vevő hogyan él meg bizonyos eseményeket és mit jelenetnek ezek az ő számára?

A **fenomenológiai kutatónak** is az a célja, hogy valamilyen valóságban létező dolgot tárjon fel – a kutatásban részt vevők érzéseit, gondolatait, érzékelését, ami köré szerveződik saját tapasztalatuk –, ugyanakkor nem törekszik arra, hogy megmagyarázza, mi okozza ezen gondolatokat, érzéseket vagy benyomásokat. A fenomenológiai kutatás **az élmény szerkezetének és minőségének feltárására** törekszik.

Példa:  
idegen országba  
költözés

Azt a kérdést akarja megválaszolni, hogy *milyen maga az élmény*. Példa lehet erre, ha azt szeretnénk megérteni, hogy mit él meg egy ember, amikor olyan országba költözik, amelynek nem beszéli a nyelvét.

Példa:  
válási tapasztalat

A fenomenológiai pozíció tehát inkább **az élmény megértésére** törekszik. Éppen ezért kevésbé fontos, mennyire pontosan írja le a résztvevő az eseményeket, hiszen a kutató inkább fenomenológiai tudás megszerzésére törekszik: az élménynek a textúráját és minőségét akarja megérteni, ahogyan a résztvevő azt megélte. Egy másik példa erre, ha a kutató meg akarja ismerni, hogy egy résztvevő hogyan ment keresztül egy váláson. Azt találja, hogy a résztvevő úgy érezte, mint ha „az egész világ visszautasítaná” őt. A fenomenológiai tudás maga ez az élmény: a válás élményének része, hogy a résztvevő úgy érzi, az egész világ elutasítja. Ebből a szempontból nem releváns, hogy valóban elutasította-e őt az egész világ, hanem csak az, hogy ő így érezte magát. Az ilyen típusú kutatás célja, hogy a lehető legközelebb kerüljünk a résztvevő élményéhez: ahogyan ő megtapasztal egy eseményt és értelmezi azt.

Az ilyen kutatásokban a **kutató szerepe** leginkább egy személyközpontú tanácsadó szerepére emlékeztet, aki **empatikusan, ítéletmentesen**, figyelmesen végighallgatja a kliens élményeit, beszámolóját,

anélkül, hogy megkérdőjelezné annak érvényességét. A fenomenológiai kutatás középpontjában tehát a résztvevő által **tapasztalt világ** áll, nem pedig a „valós” (materiális, szociális vagy pszichológiai) **struktúrák**. Ez azt is jelenti, hogy a fenomenológiai kutatás szerint több „világ” van, amiket tanulmányozni lehet, hiszen egy eseményt (pl. válást) fenomenológiai szempontból rengeteg különféle módon lehet megélni. Tehát annyiféle „válási tapasztalat” lehet, ahány elvált ember van! A fenomenológus **kutató** ezért olyan **kérdésekre** keresi a választ, hogy: *Ez a résztvevő hogyan tapasztalja a világot? vagy Milyen a világa ennek a résztvevőnek?*

Milyen a résztvevő világtapasztalata?

A fenomenológiai kutatásoknak két fő irányzatuk van, amelyek között persze átmenetek is találhatóak. Ez a kettő a **deskriptív**, illetve az **interpretatív fenomenológia**.

A fentebb tárgyalt fenomenológia a **deskriptív irányzat**. Ennek a célja, hogy **precízen feltárja az élményt** úgy, ahogy az megélt, anélkül, hogy hozzáadnánk vagy elvonnánk belőle. Hogy ezt meg tudja tenni egy kutató, fontos, hogy olyan közel maradjon az adathoz, amilyen közel csak lehetséges, és így igyekezzen kinyerni az élmény esszenciáját – anélkül, hogy külső elméleteket, értelmezéseket „hozna be” az elemzésbe. Példának okáért, egy deskriptív fenomenológust érdekel a „meglepetség” élménye. Olyan beszámolókat gyűjt, amelyekben a résztvevők elmesélnek egy meglepő élményt (például megnyernek egy díjat, váratlanul meghívást kapnak egy nyaralásra, kapnak egy levelet egy rég nem látott baráttól stb.), és kifejtik, hogyan élték ezt meg. A kutató ezt elemezve igyekszik felfedni, hogy a kutatásba vont résztvevőknek milyen is a „meglepődés”-élménye. Egy ilyen tanulmány eredményeiből megismerhetjük például, hogy a „meglepődés” élményében van kontrollvesztettség, ambivalencia és bizonytalanság azzal kapcsolatban, hogyan reagáljanak az eseményre, valamint valószínűleg öröm és izgalom is. Természetesen nem tudhatjuk meg, milyen is az élmény, amíg fenomenológiailag nem elemezzük az adatot. A deskriptív fenomenológiai analízis végterméke tehát a „meglepődöttség” **élményének fenomenológiai struktúrája**, ami teljes mértékben a résztvevők beszámolóin alapul.

deskriptív fenomenológia

Példa:  
a „meglepődés” élménye  
(ambivalencia+ kontrollvesztés; öröm+izgalom)

az élmény fenomenológiai struktúrája

Az **interpretatív fenomenológiai megközelítés** ezzel szemben nem tartja az adatot önmagában informatívnak, vagy elégségesnek, hanem arra törekszik, hogy megértse a beszámoló **kontextuális jelentését** is. Ehhez ki kell lépnie a beszámolóból, és reflektálnia kell a beszámoló létrejöttének körülményeire, a tágabb kontextusra és jelentésekre (szociális, kulturális és pszichológiai). LARKIN és munkatársai (2006: 104) ezt úgy írják le, hogy az **interpretatív fenomenológiai analízis belehelyezi az elsődleges leírást egy tágabb szociális, kulturális, esetenként**

interpretatív fenomenológia

társadalmi, kulturális kontextus

a jelentésadás  
konceptuális kerete

*elméleti kontextusban.* Ennek a belehelyezésnek, kontextusba ágyazásnak köszönhetően a személyes „jelentésadás” kap egy *kritikai, konceptuális keretet*. Például, ha arra vagyunk kíváncsiak, hogyan élnek meg török egyetemi hallgatók a Németországba való költözésüket, a kutatást kezdhethetjük a résztvevők tapasztalatainak feltárásával. Egy deskriptív fenomenológiai szöveget hozunk létre, ami a költözés és a külföldön való élet élményének személyes jelentéseit fejt fel. Ezután megpróbálhatunk utalni a költözés és más országbeli élet tágabb *környezetére*, azokra a *szociális és gazdasági hatásokra*, amelyekben maga a *személyes tapasztalat elhelyezkedik*: miért döntenek úgy a hallgatók, hogy külföldre mennek tanulni; milyen a török hallgatók helyzete és megítélése a német társadalomban. Így mélyebben meg tudjuk érteni, mit és hogyan élnek meg az interjúalanyaink. Például interjúalanyaink többsége beszámol arról, hogy a boltokban a pénztárosok hideg viselkedése és barátságtalansága miatt úgy érzik, nem kívánatosak a német társadalomban, ezért alacsonyabb rendűnek és kívülállónak érzik magukat. Ugyanezt a helyzetet viszont egy német ember lehet, hogy éppen hétköznapi élné meg, nem gondolna saját kívülállóságára és nemkívánatosságára. Ha eltávolodunk a személyes megéléstől és összehasonlítjuk a német és a török szociális viselkedés normáit, azt látjuk, hogy míg a törököknél az udvariasság jele a közvetlenség, az idegenekkel való szóba elegyedés és az érdeklődés, addig a németeknél ugyanez tapintatlanságra vall, és a távolságtartás az udvariassági viselkedési forma. De mivel a török hallgatók a török szociális normáik szerint értékelik a társas helyzeteket, ezért számukra udvariasságnak, mi több, fenyegetőnek tűnhet a német közeget. Így az eladó „hidegségében” és „mosolytalanságában” a török hallgató a saját nemkívánatosságát és kívülállóságát fogja érezni. Az interpretatív fenomenológiai kutatás tehát olyan tudás megszerzését célozza, amelyben a személyes élmény szerkezete és milyensége ugyanúgy jelen van, mint mindennek a jelentése egy meghatározott szociális és kulturális kontextusban.

Példa:  
tanulás külföldön,  
török diákok  
tapasztalata  
Németországban

az élmény  
szerkezete és  
kontextuális  
jelentése

Összefoglalva, míg a deskriptív fenomenológusok igyekeznek a résztvevő élményét úgy megérteni és bemutatni, ahogyan a résztvevő maga megélte, az interpretatív fenomenológusok nem hisznek abban, hogy lehetséges egy élmény tiszta leírása, ezért úgy gondolják, *a leírás mindig magában foglal némi interpretációt*.

### 1.1.3. SZOCIÁLIS KONSTRUKTIVISTA MEGKÖZELÍTÉS<sup>3</sup>

A **szociális konstruktivista megközelítést** alkalmazó kutató félreteheti a szociális / pszichológiai események valóságára (realista megközelítés), vagy a személyes élményekre (fenomenológiai megközelítés) vonatkozó kérdéseket. A szociális konstruktivista megközelítés ugyanis azt kutatja, ahogyan az emberek a világról és a tapasztalataikról beszélnek. Ezt a megközelítést alkalmazva tehát arra kérdezzük rá, *hogyan hozzák létre az emberek a saját valóságukat a nyelv által*. Itt a tudás nem a valóságról való ismeretek összessége, sem pedig a személyes élmények feltárása, hanem elsősorban maga az **a folyamat, ahogyan ezeket elbeszéljük**. Ez a folyamat pedig magában a nyelvben válik megfoghatóvá. *A szociális konstruktivista kutató azt vizsgálja, hogy a beszámolóiban / dokumentumokban milyen szociális diskurzusok jelennek meg*. Elemezheti például egy kutató, hogy különböző szakpolitikai dokumentumokban mit értenek „antiszociális viselkedés” alatt. Megfigyelheti, hogy ezen dokumentumokban hogyan konstruálják meg az „antiszociális viselkedésű” embert, hogyan pozicionálják (például más emberekkel kapcsolatban, hogyan térnek ki rá a jogalkotásban, hogyan írják le a rendőrségi protokollokban stb.). Ez a megközelítés abból az alapvetésből indul ki, hogy *minden emberi tapasztalat a nyelven keresztül fejeződik ki, minden tapasztalati tudás diszkurzívan konstruált, éppen ezért nincs „tisztá individuális tapasztalat”*. A szociális konstruktivista kutató arra kíváncsi a beszámolóiban, hogy a kutatásban részt vevő *milyen társadalmi diskurzusokat, szociális narratívákat használ fel élményének bemutatásakor, és hogy ezek milyen következményekkel járnak az egyénre: hogyan „pozicionálják” őt*.

A szociális konstruktivizmus a „leírás” helyett „konstrukcióban” gondolkodik. Emellett úgy érvel, hogy amikor elmesélünk egy élményt vagy eseményt, akkor a nyelv segítségével, egy **szociális interakción keresztül** beszéljük el azt. Így *elbeszélésünkben nemcsak személyes élményünket mondjuk el, hanem ennél sokkal többet: az élményt különböző célok mentén, szociális diskurzusok felhasználásával szólaltatjuk meg*. *E megközelítés radikális relativista felfogása szerint sokkal inkább a nyelv mint eszköz formálja meg a valóságot, mintsem a valóság alakítja azt*

szociális  
konstruktivizmus

nyelv általi  
valóságkonstruálás

diszkurzív  
tapasztalati  
tudás

szociális  
interakcióban  
formálódó élmény

<sup>3</sup> Könyvünkben egységesen a „szociális konstruktivizmus” kifejezést használjuk. Bár szokás néha megkülönböztetni a szociális konstrukcionizmust és a szociális konstruktivizmust, előbbi szociológiai, utóbbit szociálpszichológiai konstrukciókra fenntartva (ld. SZÖLLŐSI 2012). Szakirodalmi kutatásunk azonban arra mutatott rá, hogy a két kifejezést többnyire azonos értelemben, egymás szinonimájaként használják. Az egységesség miatt maradtunk a választott szóhasználatnál.

a módot, ahogyan élményeinkről beszélünk. Ez a relativista felfogás azonban nem jellemző minden szociális konstruktivista kutatóra. Vannak közöttük olyanok is, akik kevésbé radikálisan gondolkodnak.

Egy radikális szociális konstruktivista kutatás figyelmének középpontjában az áll, hogy a beszélők egy meghatározott szociális környezetben hogyan és milyen diszkurzív eszközöket használnak arra, hogy kifejezzék a szándékaikat; hogyan pozicionálják magukat, hogy az interakció során megalkossanak egy bizonyos képet önmagukról. Az ilyen megközelítéssel dolgozó kutatót nem a résztvevők belső, megélt élménye érdekli, sem pedig az, hogyan éreznek és gondolkodnak erről. A kutató itt azt feltételezi, hogy a résztvevő az aktuális szociális környezettől függően egy esemény több verzióját is megteremtheti, így az a narratíva, amit a kutató vizsgál, az épp akkor aktuális beszélgetés befolyása alatt áll. Másik oldalról megközelítve: a párbeszéd során szociálisan konstruált „valóság” nem lehet érvényes a beszélgetésen kívül, hiszen új helyzetben mindig új, odaillő „valóságot” kell megkonstruálni.

a) **A radikális szociális konstruktivista** kutató kutatásában azt célozza megérteni, miként kerülnek elő **diszkurzív elemek és pozíciók** bizonyos helyzetekben, és **milyen célt** akar elérni velük a beszélő. Az érdeklő például, hogyan mutatkoznak be a kliensek terapeutájuknak az első terápiás ülésen. Ehhez olyan hang- vagy videofelvételeket keres, amelyek az első pszichoterápiás üléseken készültek. Először szó szerinti átiratot készít a felvételekről, majd nekiáll az elemzésnek. Az elemzés során a kutató megvizsgálja azon diszkurzív elemeket, amiket a kliens felhasznál a bemutatkozásakor, amikor elmondja, miért is kereste fel a terapeutát. Ez a vizsgálat arra vonatkozik, hogy *bemutatkozása során a kliens hogyan igyekszik pozicionálni magát a terapeutával való kapcsolatban*. Könnyen lehet, hogy a kliensek azzal kezdik bemutatkozásukat, hogy elmondják: *olyan sokáig halasztották a pszichoterápia elkezdését, amennyire csak tudták* (olyan konstruktumokat használva, mint „betelt a pohár”, „már nem bírtam tovább” stb.). Ebből a kutató arra következtethet, hogy a kliensek ezen konstruktumok felhasználásával megpróbálnak kikerülni egy számukra kellemetlen identitásból (pontosabban abból, hogy úgy érezzék, a terapeuta szemében gyengék, nyafogók, saját nehézségeiket megoldani képtelenek). Kihangsúlyozva, hogy korábban soha nem kértek segítséget, és ez az ülés kivételes alkalom, egy erkölcsi diskurzusba helyezkednek, úgy mutatva be önmagukat, mint felelősségteljes felnőttek, akiknél a segítségkérés nem a gyengeség jele, sem pszichopatológiáé, hanem egy olyan döntés, amit hosszas próbálkozás és gondolkodás után hoztak meg. A szociális konstruktivista kutató arra törekszik, hogy **helyzetspecifikus**

diszkurzív  
eszközökkel  
létrehozott  
énkép, helyzetkép

aktuális és  
szituációfüggő

radikális  
szociális  
konstruktivista  
szemlélet

Mi a beszélő célja,  
milyen diszkurzív  
elemeket és diszkurzív  
eljárásokat  
használ ehhez?

Példa:  
pszichoterápiás ülés



**diszkurzív elemeket** azonosítson (pl. a szelf mint „felnőtt”, „erős”, „normális” vagy „kiérdemlő”), és hogy feltárja, mit akarnak ezzel elérni a beszélők (azaz, mi az orientációja ezeknek a diszkurzív elemeknek) egy meghatározott környezetben. *A radikális szociális konstruktivista kutatót kizárólag az érdekli, hogy a valóságot milyen érdekek mentén és hogyan konstruálják meg egy meghatározott párbeszédben* (jelen példánkban az első pszichoterápiás ülés alkalmával).

- b) Ezzel szemben egy **mérsékelt szociális konstruktivista** kutató megpróbálhat kapcsolatokat találni egy „helyzethez kötött” *valóság és a tágabb szociokulturális helyzet* között, amibe a „helyzethez kötött” valóság be van ágyazva. Például miután azonosítottuk azokat a diszkurzív stratégiákat, amik segítségével az első alkalmon részt vevő kliensek igyekeznek maguktól eltávolítani a segítségkereső, gyenge pozíciót, egy mérsékelt szociális konstruktivista megközelítést alkalmazva alaposabban tanulmányozhatjuk a kortárs „terápiás kultúrát”. Ez magában foglalhatja öngyógyító szövegek / internetes fórumok, terápiára utaló, azt bemutató tévéműsorok vagy folyóiratok „probléma” rovatainak átfogó tanulmányozását. Ezek vizsgálatával megtudhatjuk, hogy a tanácsadást és a pszichoterápiát kereső személyt milyen domináns diskurzusok övezik (pl.: olyan emberek, akiket tönkretesz a múltjuk, akiknek professzionális segítségre van szükségük, vagy akik felelősséget éreznek azért, hogy megértsék önmagukat stb.) és azoknak mik a következményeik (pl.: a társadalom elvárja az egyéntől, hogy dolgozzon a mentális egészségéért és jóllétéért). Ez segíti a kutatót abban, hogy teljesebb képet kapjon az első pszichoterápián részt vevő kliens konstrukcióiról, felhasznált diskurzusairól és azok céljáról. A kliens ugyanis az első pszichoterápiás ülésen bizonyos pozíciók, diszkurzív elemek némelyikét felhasználva adott esetben a domináns kultúrára reagál, nem pedig a terapeutára. A mérsékelt szociális konstruktivisták tehát nemcsak az egyén beszámolóját veszik alapul, hanem **az egyéni beszámolót környező (diszkurzív) valóságot** is.

A szélsőséges és a mérsékelt szociális konstruktivizmus között tehát az a különbség, hogy míg a szélsőséges a személyek közötti eltéréseket, a **diszkurzív források használatának rugalmasságát és sokféleségét** hangsúlyozza egy térben és időben jól körülhatárolt helyzetben, addig a mérsékelt szociális konstruktivisták a **tágabb környezetre** is figyelnek, és arra, hogy bizonyos **helyzetek** miként befolyásolják **az egyének beszédét, megnyilvánulásait, vagy diskurzus felhasználási módjait** (például mi az, amiről lehet beszélni, mikor és hogyan).

Milyen érdekek mentén konstruálják (k) a beszélő(k) a valóságot?

**mérsékelt szociális konstruktivista szemlélet**

**Példa:**  
kortárs öngyógyító kultúra tanulmányozása (a kliens diszkurzív környezete: öngyógyító fórumok, terápiás média- / sajtórovatok)

## 1.2. A HÁROM EPISZTEMOLÓGIAI POZÍCIÓ ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Bemutatva a három episztemológiai paradigmát, álljon itt példának egy idézet, amin keresztül szemléltetni tudjuk, hogy a három megközelítéssel milyen eltérő tudásokat tudunk szerezni egyazon idézetből. Az alábbi idézet egy szintetikuskannabinoid-függőkkel kapcsolatos kutatásból származik:

„...pont ezért veszélyes, a bio is, a bio az aljas, de a többi drog is aljas, hogy elkezdem azt, hogy csak most, utána nem lesz az, hogy csak most, csak ez lesz, mindenkor, ez lesz az elsődleges, és nem érdekel utána semmi. Csak azt veszem észre, hogy megint elirtottam magam körül mindenkit, magamat is kiirtom belülről, az érzéseimet, mindent, és akkor megint csak magamra maradok. És, jó utána jöhet az persze, hogy összeszedem magam, és elmegyek megint egy rehabra, de akkor, megint csak az idő, annyival kevesebb.” (Jerobe, 20 éves férfi)

Ahhoz, hogy a három ismeretelmélet szerint meg tudjuk közelíteni a szöveget, azok sajátosságaira támaszkodva három kutatási kérdést formáltunk, és ezekre kerestük a választ.

### **Realista** Milyen a szintetikus kannabinoid használata? Hogyan alakul ki a függőség?

A szintetikus kannabinoid szerhasználat válik az egyén életének középpontjává, és ez folyamatosan erősödik: leépülnek a szociális kapcsolatai, önmagára is veszélyes lesz. A szerhasználat abbahagyására többször kísérletet tesz, sikertelenül. Megfigyelhetjük, hogy a „szerhasználat zavara” betegség hány tünetét sorolja fel az interjúalany, és ehhez milyen kifejezéseket társít.

### **Fenomenológiai** A szintetikus kannabinoid szerhasználó milyen változásokat észlel önmagán és életén a szerhasználat során? Hogyan hat a használata a szerhasználó életére és önmagára? Hogyan éli meg a szerhasználatot?

A szerhasználat megváltoztatja a személy életét és viszonyát önmagához. A szert mint egy aljas személyt említi, aki az első találkozás után az ő védekezése, alkudozása ellenére („csak most, utána nem lesz az”) átveszi az irányítást az élete felett. De nem öntudatlan állapotba taszítja, a személy igenis aktív szereplője és kiszolgálója ennek a befolyásolásnak: ő marja el az ismerőseit maga mellől, és önmaga miatt marad egyedül. Nemcsak áldozata ennek a helyzetnek, hanem elkövetője is, ezért bűnösnek érzi és meg is bünteti magát („magamat is kiirtom belülről”).

### Hogyan pozicionálja magát az interjúalany az interjú során?

Az idézetben az interjúalany egy aljas szer áldozataként mutatja be magát – egy magára maradt, marginális személlyé válik – ezzel igyekszik kiváltani az interjúkészítő megértését. A leszokási kísérletek kiemelésével voltaképpen a drogfüggőkkel szemben pozicionálja magát: ő tesz az ellen, hogy a szintetikus szerhasználók közé tartozzon (a függők a társadalom lecsúszott, alsó rétege, akik nem tesznek a függőségük ellen). Az idézetben megjelenik a rehabilitáció diskurzusa mint egy olyan intézményé, ahol a droghasználatot nem büntetik, hanem segítséget adnak abbahagyásához. Ehhez viszont a szerhasználónak úgy kell magát pozicionálnia, mint aki motivált és kellően összeszedett a leszokáshoz, így egy medikális diskurzusban helyezi el magát.

A három pozíció révén különböző magyarázatokhoz jutunk, fontos azonban megjegyeznünk, hogy e három magyarázat nem ellentétes egymással. Például, egyik szerint sem jó élmény a biofűhasználat, és az interjúalanyunk nem boldog és elégedett.

**Szociális  
konstruktivista**

## 1.3. MÓDSZERTANI PLURALIZMUS

A három ismeretszerzési eljárás más-más perspektívákat ad, más-más utakat mutat nekünk ahhoz, hogyan értsünk / értelmezzünk szociális és/vagy pszichológiai jelenségeket, mégsem feltétlenül zárják ki egymást. Lehet ugyanis **egyszerre különböző kvalitatív módszereket** használni, akár olyanokat is, amelyeknek eltérő ismeretelméleti hátterük van! Ezt hívják **metodológiai pluralizmusnak**.

Ehhez a kutatónak fel kell ismernie azt, hogy egy forrásadat (pl. interjú, napló, újságcikk) sok mindent el tud mondani nekünk, attól függően, hogy milyen kérdéssel fordulunk hozzá. A pluralisztikus módszerű kutató így **több kérdéssel fordulhat az adat felé**; minden új kérdés megválaszolásához visszatérve az adathoz és új módokon interpretálva azt.

A pluralisztikus elemzéshez elengedhetetlen a különböző kvalitatív módszerek episztemológiai alapjainak biztos ismerete. Fontos a kutatónak pontosan ismernie az egyes elemzési lépéseket (vagy rétegeket). Bármennyire is sokszínű és egyedi lehet a pluralisztikus kutatás, elengedhetetlen, hogy a kutató szigorúan fenntartsa a módszerek közötti fogalmi tisztaságot a teljes munkafolyamat során. A pluralisztikus megközelítés, a **különbségek fenntartása és az integráció** nagy kihívás egy kezdő kutatónak, éppen ezért érdemes eleinte egy módszert használni.

kevert (mixed)  
módszer

A módszertani pluralizmus úgy is megjelenhet, hogy egy kutatásban **kvantitatív és kvalitatív elemzéseket is** használunk: ez a *kevert (mixed) módszer*. Ez többféle elrendezésben is megvalósulhat. Lehet a kvalitatív vizsgálat az elsődleges kutatás, amelynek eredményeire alapozva kvantitatív kutatást tervezünk (kérdőíveket választunk, kiválasztjuk a mintát stb.). Végezhetjük a két kutatást párhuzamosan, majd a kapott eredményeket összehasonlíthatjuk, az eltéréseket értelmezhetjük. Vagy a kvantitatív vizsgálatunkból kiválaszthatunk néhány válaszadót, akikkel interjúkat veszünk fel, így az interjút a vizsgált élmény mélyebb feltárására használjuk. Mivel könyvünk a kvalitatív kutatásokról szól, itt nem térünk ki mélyebben a kevert módszerű kutatásokra.<sup>4</sup>

## 1.4. A MEGFELELŐ MÓDSZER KIVÁLASZTÁSA

Eddig a fejezetben három episztemológiai pozíciót mutattunk be (realista, fenomenológiai és szociális konstruktivista), a köztük lévő különbségeken keresztül. De nem esett szó az egyik legfontosabb témáról: *Hogyan választja ki a kutató a kutatásához legmegfelelőbb módszertant?*

Ahogy az előzőekben már szóba került, első dolgunk egy **kutatási kérdés** megalkotása. A kutatási kérdésnek elég specifikusnak kell lennie ahhoz, hogy fókuszált legyen, és pontosan meg kell jelölnie azt, amit a kutató meg szeretne tudni. Nem elég az érdeklődési kör kijelölése (például engem érdekel a stressz az ápolók körében), hiszen ez nem segíti hozzá a kutatót ahhoz, hogy kiválassza a megfelelő ismeretszerzési stratégiát! A kutatási kérdésnek mindig kérdés formátumúnak kell lennie, és a kutató figyelmét **egy jelenség egy bizonyos aspektusára vagy dimenziójára** kell irányítania. Például: egy kutató azt szeretné megtudni, hogyan éli át egy ápoló a stresszt (fenomenológiai megközelítés), vagy arra kíváncsi, hogy a stressz fogalma miként kerül elő az ápolói kontextusban (szociális konstruktivista megközelítés), vagy esetleg az érdeklő, hogy a stresszes helyzeteket hogyan kezelik a kórházi helyzetben (realista megközelítés). Miután kiválasztotta a kutatási kérdést, a kutatónak meg kell határoznia az **episztemológiai orientációt** (azaz realista, szociális konstruktivista vagy fenomenológiai irányból közelít), és számba kell vennie annak esetleges hátrányait és

<sup>4</sup> Aki elmerülne a témában, annak a következő munkákat ajánljuk: CRESWELL (2014), HESSE-BIBER – JOHNSON (eds, 2015), TEDDLIE – TASHAKKORI (2009).

előnyeit. Más szóval: fel kell ismernie az adott episztemológiai pozíció korlátait, és tisztában kell lennie azzal, mi az, amit megtudhat és mi az, amit nem. Például az ápolásban megjelenő stressz szociális konstruktivista elemzése nem alkalmas arra, hogy megtudjuk, mennyi stresszt élnek át az ápolók bizonyos körülmények között, és hogyan küzdenek meg vele. Amint megvan a kutatási kérdés, és a kutató elégedett vele, elkezdhet azon gondolkodni, hogy **milyen módszer lenne a leghatékonyabb az adatgyűjtéshez és elemzéshez.**

Számtalan adatgyűjtési módszer használható, amelyek mindegyike kompatibilis a fent tárgyalt episztemológiai orientációkkal. Ezekkel a **4. fejezetben** foglalkozunk. Ez azt is jelenti, hogy a kutatási kérdés megalkotása és az episztemológiai pozíció azonosítása után a kutatónak el kell döntenie, hogy pontosan milyen módon gyűjt adatot és milyen elemzési módszert használ.

## 1.5. ÖSSZEFOGLALÁS

Egy élményt, tapasztalatot sok szempontból megközelíthetünk. Ezek a megközelítésmódok adják a kutatás *ismeretelméleti alapjait*. Az első fejezetben három ismeretelméleti pozíciót mutattunk be. *Realista*: az a kiindulópont, hogy egy eseményt pszichológiai konstruktumok mentén próbálunk értelmezni, feltételezve, hogy ezek a konstruktumok létezők, valóságosak és igazak. *Fenomenológia*: itt az „esemény” és az „objektivitás” fogalmi helyett a személyes perspektíva és viszonyulásmód áll a kutatás fókuszában. Ebben a viszonyulásmódban benne van az önmagunkról és a világról alkotott képünk, ezért egy élmény jelen-tésének megértéséhez elengedhetetlen a személy megértése.

A *szociális konstruktivista* szemlélet azt kutatja, hogy az emberek miként pozicionálják magukat a társadalomban más személyekkel való viszonyaik közepette. Milyen szociális diskurzusokat használnak arra, hogy valamilyen képet kialakítsanak magukról.

Ezen ismeretelméleti pozíciók nem kizárólagosak, ha következetesek vagyunk az ismeretelméletünkben, átjárhatóak.

## 1.6. KÉRDÉSEK

Mik a hasonlóságok és a különbségek az egyes ismeretelméleti pozíciók között? Miért érdemes egyszerre egy ismeretelméleti pozícióval dolgozni?



# 2

## FILOZÓFIAI HÁTTÉR

PINTÉR JUDIT NÓRA, KISS DÁNIEL

### A FEJEZET CÉLJA

---

Áttekintést nyújtani a kvalitatív kutatások teoretikus háttéréről. Közelebbről: betekintést adni a fenomenológia, a hermeneutika és az egzisztencializmus huszadik századi filozófiai irányzataiba, továbbá áttekinteni a szimbolikus interakcionizmus meglátásait.

### A FEJEZET TARTALMA

---

#### 2.1. Hermeneutika

- 2.1.1. Wilhelm Dilthey
- 2.1.2. Hans-Georg Gadamer
- 2.1.3. Paul Ricoeur
- 2.1.4. Élő metafora és metaforikus igazság

#### 2.2. Fenomenológia

- 2.2.1. Intencionalitás
- 2.2.2. Időtudat
- 2.2.3. Fenomenológiai redukció
- 2.2.4. Az „életvilág” husserli fogalma
- 2.2.5. A fenomenológia további képviselői

#### 2.3. Szimbolikus interakcionizmus

- 2.3.1. Előzmények
- 2.3.2. William James: *én és én* és a különbség
- 2.3.3. Charles Darwin: a társas érzelmek detektálása és interpretálása
- 2.3.4. Charles Horton Cooley: „tükrözött szelf” koncepció
- 2.3.5. George Herbert Mead
  - Mead filozófiájának alapjai
  - Mead munkássága
- 2.3.6. A szimbolikus interakcionizmus továbbfejlődése
  - Az iowai irányzat

A chicagói irányzat  
Közös pontok

2.4. Összefoglalás

2.5. Kérdések

Ebben a fejezetben a kvalitatív pszichológiai módszertanok számára fontos filozófiai iskolákat és szövegelemzési módokat mutatunk be. A fejezet a szövegelemzés és a kvalitatív szemlélet számára általánosan hasznos elméletekkel kezdődik, mint a hermeneutikai szövegelemzési hagyomány, a fenomenológia és az egzisztencializmus, majd a fejezet második felében a szimbolikus interakcionizmus irányzatait ismertetjük.

## 2.1. HERMENEUTIKA

hermeneutika

A kvalitatív módszerek szempontjából érdemes behatóbban foglalkozni többek között a hermeneutikával. A *hermeneutika* görög eredetű szó, az értelmezés tudományát jelenti, az alapjául szolgáló ἐρμηνεύειν (*hermeneuein*) ige egyszerre jelent kifejezést, ismertetést, fordítást és magyarázatot. Az első hermeneutikai mű ARISZTOTELÉSZ nevéhez fűződik (*Hermeneutika* címmel), később a Biblia szövegeinek értelmezéséhez kötődő módszertanná válik. A huszadik században Friedrich SCHLEIERMACHER és Wilhelm DILTHEY szellemtörténeti munkásságának hatására Martin HEIDEGGER filozófiai írásai és Hans-Georg GADAMER alapműve, az *Igazság és módszer* (1960/2003) nyomán kialakul a *filozófiai hermeneutika* irányzata, amely a hermeneutikai nézőpont egyetemességét hirdeti, mind a humán tudományok, mind az emberi lét lényegére vonatkozóan. „A megértés [...] magának az emberi létnek a létmódja”, fogalmaz Martin Heideggerre utalva Gadamer (1960/2003: 13–14). Ez a megközelítés termékenyen jelen van a kortárs társadalom- és bölcsészettudományokban, a tudományelméletben, ahogyan a pszichológiában is, illetve egyre hangsúlyosabban a kvalitatív módszertanú pszichológiai kutatásokban. Külön érdemes itt megemlíteni a pszichoanalízist is sajátos hermeneutikaként megértő és elemző francia filozófus, Paul RICOEUR filozófiai hermeneutikai munkásságát.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Lásd RICOEUR, P. (2014): *De l'interprétation. Essai sur Sigmund Freud*. LeSeuil, Paris.



## 2.1.1. WILHELM DILTHEY

Wilhelm DILTHEY (1833–1911) filozófus, történész és pszichológus, mind a **fenomenológia**, mind a **hermeneutika** formálódására nagy hatást gyakorolt. A pozitivista tudományfogalom kritikájának előfutáraként *Bevezetés a szellemtudományokba* című művében amellett érvel, hogy minden tudomány tapasztalati tudomány, ezért a szellemtudományok – amelyek „a történelmi-társadalmi valóságban az egyedi, az individuális” megragadására törekszenek (DILTHEY 1974: 111) – értelmezése csak akkor lehetséges, ha megértjük, hogyan épülnek ezek másfajta tapasztalatra, mint a természettudományos megismerés. **Szellemtudománynak** Dilthey azokat a tudományokat nevezi, amelyeknek „a történelmi-társadalmi valóság, és célkitűzése értelmében [...] alapvetően hasonló jellegű megalapozásra van szükségük, mint a természettudományoknak” (OLAY – ULLMANN 2011: 102). *Gondolatok egy leíró és taglaló pszichológiáról* (1894) című tanulmányában a „magyarázó” pszichológia helyett (amely a lelki jelenségeket felcímkezhető alapelemekre és a rájuk vonatkozó ok-okozati törvényekre vezeti vissza) egy leíró pszichológia kidolgozására törekszik, annak érdekében, hogy az individuumban létrejövő valóságos, nem előzetes konstrukciókon alapuló összefüggésekre fény derüljön. Tehát nem megmagyarázni akarja a lelki jelenségeket, hanem minél precízebben és érzékenyebben leírni, úgy, ahogyan zajlanak. Dilthey ezzel összhangban a megismeréssel szemben a megértés mellett teszi le a voksát. Egy megértő pszichológiáról beszélve azt hangsúlyozza, hogy a másik embert nem osztályozás, hanem beleérzés révén, a maga sajátosságában kell megértenünk: „a természetet magyarázzuk, a lelki életet megértjük” (DILTHEY 1974: 330). Többek között HELMHOLZNÁL folytatott pszichológiai tanulmányai hatására arra az álláspontra jutott, hogy olyan pszichológia kidolgozására van szükség, amely az embert a maga teljességében képes megragadni, mint akaró, érző, képzetalkotó és gondolkodó lényt.

*A hermeneutika keletkezése* (1900) című tanulmányában az értelmezés tárgyát már nem csupán nyelvi képződményekben jelöli meg – bár a nyelvet mint az értelmezés anyagát továbbra is elsődlegesnek tartja –, hanem sokkal általánosabb érvényt tulajdonít a hermeneutika tudományának. Dilthey lényegi megállapítása az értelmezés befejezhetetlensége, amelyet a művészet kapcsán a „**hermeneutikai kör**” gondolatához kapcsol: „Az egyes szavakból és azok kapcsolataiból a mű egészét kell megérteni, ámde az egyes megértése már előfeltételezi az egész teljes megértését. [...] Elméletileg itt minden értelmezés határaiba ütközünk, az értelmezés mindig csak bizonyos fokig hajtja

a szellemtudományos megértés alapjai a természet-tudományos megismeréssel szemben

a megértés folyamata lezárhatatlan

végre feladatát: így minden megértés mindig csak relatív marad és soha nem zárható le” (DILTHEY 1974: 491–492).

## 2.1.2. HANS-GEORG GADAMER

A hermeneutikai irányzat egyik legfontosabb képviselője Hans-Georg GADAMER (1900–2002) német filozófus. Fő művében, az *Igazság és módszer* (1960/2003) című könyvében abból indul ki, hogy a szellemtudományokban **bizonyos tapasztalatokhoz** alapvetően **nem standardizálható**, nem „személyfüggetlen” **eljárásokkal** lehet hozzáférni. A standardizálás, a tudományos objektivitás lényege a megismételhetőség biztosítása, ami azt jelenti, hogy mindenki ugyanazt tapasztalja az eljárás során (GADAMER 1960/2003: 385–386). Gadamer viszont éppen ezt a természet-tudományos módszereszményt kritizálja. Felfogásában a **tapasztalat** olyan **történet**, amely során szükségképpen önmagunkról is tanulunk (GADAMER 1960/2003: 393–396). A tapasztalat a tárgyról visszafordul önmagunk felé, hogy majd végső belátásként egyszer saját végességünk tapasztalatává váljon. Gadamer-nél a tapasztalat mindig nyitott marad az újabb tapasztalatokra, soha nem érhetünk a magunkról való tudás végére. A gadameri tapasztalat rácáfol az addig érvényesnek gondolt rendre, szabályszerűségre, az addigi tapasztalatokra, így minden esetben csalódás is kíséri. Ezért Gadamer a tapasztalatot inkább elszenvetesként határozza meg, semmint tevékenységként, amelynek motója az lehetne: „*Tanulj a szenvedésből!*” (PINTÉR 2014: 44). A tapasztalat továbbá szorosán összefügg a kérdezni tudással, kérdésfelvetéssel is.<sup>2</sup>

Gadamer nevéhez fűződik a mai értelemben vett **hermeneutikai kör** koncepciójának kidolgozása (GADAMER 1960/2003: 326–329), amelynek alaptétele, hogy a szöveg, illetve a műalkotás egésze csak a részai révén ragadható meg, viszont az egyes részek értelme attól az egésztől függ, amelybe bele vannak ágyazva. „*A megértés állandóan az egésztől a rész felé, és vissza, az egész felé halad*”, (GADAMER 1960/2003: 326). **Megértésről** akkor beszélhetünk, ha valamennyi rész összhangban áll az egészszel. A szöveg egészének értelme tehát nem vezethető vissza a szöveget alkotó részek, mondatok önmagában vett értelmére. Az értelmezés folyamata egy sajátos **körmozgással** írható le: az újabb információk, **folyamatosan feltáruló értelem-összefüggések** alapján az előző belátásaink is új értelmet nyernek. A **szövegértelmezés** folyamata így tulajdonképpen „az egyes részek értelme alapján anticipált vázlatok korrigáló kidolgozását” jelenti (OLAY – ULLMANN 2011: 148).

a természet-tudományos módszer kritikája

a tapasztalat természete

hermeneutikai kör:  
a részek az egész felől értelmeződnek,  
az egész a részai felől

<sup>2</sup> További olvasmányként javasoljuk *A kérdés és a válasz logikája* című fejezetet (GADAMER 1960/2003: 410–425).

Az értelmezés ugyanakkor GADAMER szerint mindig magában foglalja nem tudatos hozzáállásunk, kulturális tradíciónk (tulajdonképpen „értelmezési hagyományunk”), előzetes meggyőződéseink vállalását is. Ezeket meg kell ismernünk, hogy a szöveget meg tudjuk védeni saját torzító előítéleteinktől, és a „szöveg megmutatkozzék a maga másságában” (GADAMER 1960/2003: 303). A kulturális tradíció révén különbözik Gadamer felfogása Dilthey-étől. Érdekes módon azonban éppen az *előzetes megértés* (GADAMER 1960/2003: 330), tehát a nyelv és a tárgy valamilyen szintű ismerete a feltétele annak, hogy a szöveggel párbeszédre tudjunk lépni. Előítéleteink tehát bizonyos mértékig hasznosak, mi több, szükségesek, hiszen ezek a megértés feltételei. Ezzel kapcsolatban ír Gadamer az előítéletek „rehabilitációjáról” (GADAMER 1960/2003: 311–320). A megértés akkor valósul meg, ha az értelmező és az értelmezett, azaz a megértendő szöveg, bármilyen textus *horizontja összeolvad* (amely horizontok már eleve egymással szemben alakulnak ki), azaz az értelmező a saját kulturális, tudományos, személyes hátterét felismerve képes belépni a vizsgált tárgy világába, így feltárni annak értelem-összefüggéseit, hagyni, hogy annak „igazságigénye érvényre jusson”, ami által új belátást, új tapasztalatot nyerhet. Szükséges továbbá a *hermeneutikai jóindulat*, avagy a *tökéletesség előlegezése* (GADAMER 1960/2003: 329), ami azt jelenti, hogy – még ha a szövegben bizonyos elemek nem is illeszkednek elvárásainkhoz, akkor is – azt feltételezzük, hogy koherens, értelmes egészszel állunk szemben (GADAMER 1960/2003: 411).

A megértés tehát nem valamiféle távolságtartó elemzés, hanem egy érzékeny és dinamikus folyamat, egy *szöveggel folytatott beszélgetés*, amely a megérteni kívánt tárgyra nem az-ként, sokkal inkább *Te-ként* tekint (GADAMER 1960/2003: 397–399). Gadamer szerint, ha tárgyként kezelünk egy szöveget, akkor magunkat tulajdonképpen elérhetetlenné tesszük annak „tárgyi véleményével” szemben, „hasonlóan ahhoz, amikor beszélgetőpartnerünkkel szemben nem vagyunk valóban nyitottak, hanem például csak az álláspontját akarjuk felmérni” (OLAY – ULLMANN 2011: 152). Ezzel szemben beszélgetést folytatni Gadamer-nél azt jelenti, hogy „engedjük magunkat a szóban forgó dolog által vezetni” (GADAMER 1960/2003: 407). A hermeneutikai viszony tehát sokkal inkább egy *én-Te párbeszédhez* hasonlít, amely mindig és szükségszerűen a nyelv közegében zajlik.

A német filozófus számára a *horizont-összeolvadás* a megértés aktuálisanak utódfogalma, ahol „a horizontok összeolvadásának metaforája lényeges mozzanata annak békés, erőszakmentes volta. Ez a kép az egységet hangsúlyozza, torzítás, ráerőltetés, bármiféle erőszak nélkül” (OLAY – ULLMANN 2011: 151). A horizont-összeolvadás a megértés

a megértés előzetes horizontja: kulturális előfeltételeink

értelmezés: új értelem-összefüggések feltár(ul)ása a szöveg és a befogadó közös horizontján

dialogikus viszony (befogadó és szöveg között)

a megértés  
folyamata  
történészzerű:  
szöveg és  
befogadó horizontja  
összeolvad

az értelem  
nyelvként  
konstituálódik

**történésjellegére** is utal: eszerint nem uraljuk feltétlenül a megértés folyamatát. A megértés mintegy *megtörténik* velünk, anélkül, hogy erőltetnénk: „A lét pedig, amit meg lehet érteni – nyelv” (GADAMER 1960/2003: 523). Avagy, ahogyan TENGELYI László fogalmaz: „A tapasztalatok [...] elbeszélte történetekben találják meg a nekik megfelelő nyelvi kifejezést” (TENGELYI 2007: 271). A dolgok érthetősége, értelmezhetősége kizárólag **a nyelv közvetítésével**, nyelvi megfogalmazások révén lehetséges. Ez a szemléleti kiindulópont az interpretatív fenomenológiai analízis (IPA)<sup>3</sup> módszertana számára is lényegi fontosságú, mint azt később látni fogjuk. A „beszélgetőknek” egy közös nyelvet kell találniuk, amelyen megértik egymást. Az elemzett szöveg értelméről nincs értelem önmagában, avagy objektíve beszélni, mivel kizárólag az értelmező értelemadó tevékenysége nyomán tárul fel. Magának a nyelvhasználatnak így Gadamer-nél mindig beszélgetés-karaktere van. A **beszélgetés** azt jelenti, hogy **kérdéseket intézünk a szöveghez**, illetve sejtéseket – „anticipált vázlatokat” – fogalmazunk meg a szöveggel kapcsolatban (gondoljunk arra, hogy egy regénynél sejtéseink lehetnek a cselekmény elkövetkező fordulóit vagy a szereplők viselkedését illetően). Az olvasás további szakasza azután alátámasztja vagy cáfolja ezeket a sejtéseket. A kutató és a szöveg – de például egy interjú kutatásban az interjúkészítő és az interjúalany – közötti horizont-összeolvadás elsősorban a fenomenológiai és bizonyos narratív kutatásokban fontos. Más kvalitatív módszerek másképpen fogalmazzák meg a megértés folyamatát, a résztvevő és a kutató viszonyát – elsősorban az episztemológiai pozíciótól függően.

### 2.1.3. PAUL RICOEUR

Paul RICOEUR (1913–2005), a hermeneutikai hagyomány másik meghatározó képviselője nevéhez számos, a pszichológia számára is jelentős belátást hozó elmélet kötődik. *A szöveg mint modell: a hermeneutikai megértés* (2001) című írásában **a szövegolvasás paradigmájának modelljét** adja, amelyet kiterjeszt a humán tudományok teljes területére. Ahogy írja: „egy szöveg mindig több, mint a mondatok lineáris sorrendje. Egy kumulatív, egységes folyamatot képvisel. A **szöveg specifikus struktúrája** nem következik a mondatok struktúrájából.

<sup>3</sup> Az interpretatív fenomenológiai elemzés egy kvalitatív kutatási módszer, amely a résztvevők egyedi élményeire és értelmezéseire összpontosít. Az analízis során a kutató a résztvevőkkel folytatott interjúkat részletesen elemzi, és bemutatja a résztvevők által kifejezett érzelmeket, gondolatokat és tapasztalatokat. Részletesen az 5. fejezetben foglalkozunk vele.

Ezért a szövegekre mint szövegekre oly jellemző „többszólamúság” valami egészen más, mint a köznyelvi szavak többértelműsége és egyes mondatainak kétértelműsége” (RICOEUR 2001: oldalszám nélkül). Ebből a többszólamúságból következik, hogy a szöveg „nyitva áll” a különféle értelmezések számára. Az értelmezés kapcsán Ricoeur hangsúlyozza, „megmutatni, hogy egy meghatározott interpretáció az ismertek fényében nézve valószínűbb, mint egy másik, valami egészen más, mint azt bizonyítani, hogy egy meghatározott következtetés igaz” (RICOEUR 2001: oldalszám nélkül).

A hermeneuta a szöveget is sajátos értelemben „individuumnak” tekinti: olyan saját jogon létező, szabad entitásnak, mint egy „műalkotás” vagy egy „életvitel”. „Ha egy *szöveg kvázi-individuum*, és egy szöveg-értelmezés értékeléssel jár, akkor joggal állapíthatjuk meg, hogy itt a szövegről szóló tudományosan használható tudás jött létre” – írja (2001: oldalszám nélkül).

Másik lényeges koncepció, ami talán a leginkább fémjelzi Ricoeur munkásságát, a *narratív identitás* (RICOEUR 1990) elmélete, amely a személyes identitást érintő több problémára plauzibilis megoldást nyújt. Az identitás problémája központi az IPA és a narratív kutatások egy része számára: számos kutatás foglalkozik azzal, ahogyan a szelf a betegséget, a fogyatékoságot, saját szerhasználó múltját identitásába próbálja integrálni. A számos identitáskonceptió közül azok a legtermékenyebbek, amelyek képesek számot vetni azzal a változással, amelyen egy ember éppen átmegy, főleg akkor, ha ezek olyan gyökeres átalakulások, amelyek a személyisége egészét, a szokásrendszerét, az *énjét* érintik. Az IPA számára is például központi kérdés az identitásszerveződés, az ember identitásának változása, e változás mibenléte és folyamata. Ehhez is hasznos vonatkoztatási pontot kínál az *elbeszélt identitás* koncepciója. Egy másik módszer, a narratív analízis (NA), az identitást történetként képzelel el, amely a személy által elmesélt narratíva strukturális és tartalmi elemeiből következtet identitásszerveződésre. Ami mégis megkülönbözteti az IPA-t és az NA-t, az az, hogy az NA ragaszkodik a kronologikusság fontosságához, míg az IPA az élményeket és a jelentésadást nem feltétlenül kronologikus meghatározottságúnak gondolja el.

Már Edmund HUSSERL is megfogalmazta, hogy „az *ego* [...] önmaga számára a »történet« *egységében* konstituálódik” (HUSSERL 2000: 90). Ricoeur az identitáshoz szintén az időiségen és az elbeszélésen keresztül közelít. Megkülönbözteti egymástól a *dologi azonosságot* (*memeté*, identitás) és az *önazonosságot* (*ipséité*, *ipszeitás*), mivel egy emberi individuum és életút egysége, identitása komplexebb és bonyolultabb probléma például egy asztal önazonosságánál. A kérdés, hogy miben

az identitás narratív módon (történetként) szerveződik

a személyiség  
azonosságát  
(identitását)  
a történet egysége  
biztosítja

állhat a személyes azonosság, mi fogja egységbe azon ívet, életútnyi időt, amelyet egy ember születésétől haláláig bejár. A **narratív identitás** elmélete szerint **az önazonosság az élettörténet egységében áll**, amely ugyanolyan jellegű, mint a történetek egysége (RICOEUR 1999). Az élettörténet egysége megengedi a változást, a mássá válást is, hiszen az elbeszélte élettörténet képes egységbe foglalni az életünk során történt változásokat. Amennyiben a történetet magát tesszük meg a személyes azonosság hordozójának, az garantálni látszik, hogy az ember önmaga marad anélkül, hogy ugyanaz vagy ugyanolyan maradna. Ricoeur tehát az én azonosságát abban a történetben, narratívában horgonyozza le, amelyet az *ego* elbeszél magáról, ezzel garantálva, hogy **az én az élettörténete folytonos változása közepette is ugyanaz (az én) maradjon**. Ricoeur ARISZTOTELÉSZRE támaszkodva fejt ki, hogy életünk heterogén, szándékolatlan, széttartó részleteit, elszigetelt történéseit történetté: összefüggő, összefűződő, valahonnan valahová tartó történetté alakítjuk. A puszta egymásutániságból **konfiguráció** lesz: összeállítás, **Gestalt** (PINTÉR 2014). Ricoeur fontos meglátása, hogy „önmagunk megértése is interpretáció” (RICOEUR 1990: 138), az értelmezés pedig kitüntetetten közvetődik az elbeszélésben, nélküle nincs elbeszélés. Erre a megközelítésre alapozva az *interpretatív fenomenológiai analízis az élmények személyes interpretációját és a jelentésadás folyamatának* jelentőségét emeli ki, míg a *narratív analízis a személyes narratíva strukturális sajátosságainak* fontosságára helyezi a hangsúlyt.

## 2.1.4. ÉLŐ METAFORA ÉS METAFORIKUS IGAZSÁG

a metafora  
mint nyelviesült  
világtapasztalat

Fontos kitérnünk a ricoeuri *élő metafora* és *metaforikus igazság* kérdéseire. A metaforák különösen értékesek a kvalitatív kutatások számára, elemzésük különös hozzáférést nyújt a tapasztalat mélyrétegeihez. A kvalitatív beállítottságú kutatók számos többféle kutatásban foglalkoznak az interjúalanyaik által használt metaforákkal, ahogyan azok például az identitáshoz, betegségmegéléshez, felépüléshez való viszonyt megjelenítik. A Ricoeur által használt *élő metafora* fogalma arra vonatkozik, hogy a **metaforákkal** nem csupán új módon írjuk le a világot, hanem **új világtapasztalatra** is szert teszünk általuk (OLAY – ULLMANN 2011: 249). A kvalitatív kutatások különösen hatékony eszközeként lehetővé teszik, hogy közelebb kerüljünk az ilyen módon megképződött, igen nehezen hozzáférhető tapasztalatokhoz, illetve ahhoz a módhoz, ahogyan a jelentések az emberek számára megkonstruálódnak.

## 2.2. FENOMENOLÓGIA

Könyvünk episztemológiai fejezetében (**1. fejezet**) említést tettünk a fenomenológiáról mint a kvalitatív pszichológiában használatos ismeretelméleti egyik pozícióról. A filozófia az *interpretatív fenomenológiai analízis* alkalmazásakor az ismeretelméleti tudás mellett az elemzéshez, a vizsgálati személy szempontjának felvételéhez is hasznos kapaszkodókat nyújt. A fenomenológia által bevezetett fogalmak (pl. *zárójelzés, intencionalitás*) nemcsak az IPA-kutatásokban hasznosíthatóak, hanem a többi módszertan következetes használatában is segítenek minket.

a fenomenológiai pozíció

A fenomenológia mint huszadik századi filozófiai iskola szembe ment az újkori filozófiai iskolákkal, amelyek egy, az emberen *kívül* álló világot feltételeztek, és céljuk az volt, hogy arról objektív, általános érvényű tudást szerezzenek, abszolút és bizonyítható „igazságokat” mondjanak ki. Ezzel szemben a fenomenológiai filozófia radikálisan új alternatívát kínált, az egyes szám első személyű tapasztalatot állítva vizsgálódásának középpontjába.

A fenomenológia a tudat élményeinek, a tapasztalat mibenlétének tudománya. Módszere éppen ezért csak olyan lehet, ami hozzá tud férni olyan többnyire szubjektíven leírható tapasztalatokhoz, mint például a személyes identitás, annak változása egy emberi életút során, vagy éppen a szomatikus és mentális betegségek tapasztalata. Ezek a *fenomének* jellemzően az egyén saját értelem-összefüggéseinek, addigi tapasztalatainak, élettörténetének horizontján, *egyéni értelmezési keretekben*, sokszor metaforák mentén nyerik el jelentésüket, jelennek meg átélőik számára. A betegség közvetlen megélése például „akkor válik fenomenológiai tapasztalattá, amikor a beteg emberben nem csupán a világról szerzett tapasztalata és tudása változik meg, hanem az is, ahogy megtapasztalja a világot. A beteg ember nem csupán a számára eleve adott világ bizonyos aspektusait gondolja újra, hanem azt is, ahogy a fizikai, testi és társas világot egyáltalán tapasztalja” (NEMES 2015: 24). A kérdőíves eljárások és kvantitatív módszerek nem alkalmasak fenomenológiai kutatásokra, hiszen nem adnak teret a *szubjektív viszonyulásmód* kifejtésére.

fenomenológia: szubjektív valóság-tapasztalatokhoz való hozzáférés

A múlt század egyik legnagyobb hatású filozófiai mozgalma, a fenomenológia, nem kizárólag egy a filozófiai rendszerek között, hanem magának a *gondolkodásnak egy sajátos módszere* (OLAY – ULLMANN 2011). A fenomenológiai érdeklődés fókuszában az áll, hogy közvetlen átélésben hogyan adódnak az ember számára az ő saját tapasztalatai; hogyan észleli a világot: a tárgyakat és önmagát; hogyan emlékezik a múltjára; hogyan éli meg saját érzelmeit, személyes azonosságát.

a kutatás tárgya: miként adódik a világ a tapasztaló és érzékelő számára

Az iskola megalkotójának, Edmund HUSSERL (1859–1938) német filozófusnak hatalmas életműve több ezer oldalnyi „fenomenológiai vizsgálódást”<sup>4</sup> foglal magában. Husserlre nagy hatást gyakorolt Franz BRENTANO (1838–1917), aki saját tudományos megközelítését *deskriptív, avagy leíró pszichológiának* nevezte (BRENTANO 1982). Maga Husserl is hosszú időn keresztül ezt az elnevezést használta, később azonban, a pszichológiával való félreérthető közelsége miatt szakított a brentanói elnevezéssel, és a *fenomenológia* megjelölésre váltott, azt tűzve ki célul, hogy a fenomenológia nem csupán a pszichológia, de a többi tudomány számára is megalapozó tudománnyá válhasson. Husserl alapvető vonatkoztatási pontja éppen a korszakban uralkodó pszichológia kritikája lett, amely a tudatot kizárólag a természettudomány „naturalizáló”, kísérleti pszichofizikai eszközeivel igyekezett feltérképezni.<sup>5</sup>

**fenomén** A *fenomenológia* elnevezés arra utal, hogy **az egyes szám első személy tapasztalat számára adódó fenomenéket, azaz a megjelenőt állítjuk vizsgálódásunk középpontjába** (HUSSERL 2002). A fenomén fogalma itt nagyon fontos, hiszen ezzel a speciális kifejezéssel különbséget tudunk tenni vizsgálatunk tárgya és a hagyományos értelemben vett tárgy, dolog fogalma között. Míg a hagyományos értelemben vett tárgy fogalma eleve feltételez egy külső, objektív nézőpontot, amelyből azt vizsgálhatjuk, addig a fenomenológia visszanyúl a „*tárgyasító reflexió előtti közvetlenségbe*” (ULLMANN 2010: 153). Itt szembeötlik a különbség: a fenomenológiai gondolkodás szerint nincs függetlenül létező objektum (legyen az egy tárgy, amit észlelek, a múltam, amire visszagondolok, vagy a másik ember), hanem az észlelő-tapasztaló *én* az észlelés, tapasztalatszerzés során „össze van huzalozva” azzal, amire észlelése irányul, amit éppen tapasztal. Itt tehát **nem válik el a szubjektum és a szubjektum által észlelt tárgy**: például a szék a tapasztaló tudat számára jelenik meg székként, a tudat tehát **elengedhetetlen része** annak, hogy a szék szék legyen, míg hagyományos tárgyfogalomból az következik, hogy a szék önmagában, objektíven létezik, függetlenül attól, hogy megjelenik-e bármilyen tudat számára vagy sem. A fenomenológiai iskola ahelyett, hogy egy külső, általános nézőpontból próbálna a dolgokról, tárgyokról, a világról beszélni, **mindenkori saját nézőpontunkat** veszi alapul, és ezt tartja a világról alkotott tapasztalataink **egyetlen lehetséges hozzáférési módjának**.

Más szóval: a fenomenológia igyekszik túllépni a megismerés hagyományos külső vs. belső különbségételen, azon, hogy a tudaton

<sup>4</sup> Utalás HUSSERL *Logikai vizsgálódások* (1900) című írására. Ezzel a művel született meg a fenomenológia.

<sup>5</sup> 1900-ban megjelent *Logikai vizsgálódások* című kötetében foglalkozik a pszichologizmus előfeltevéseinek cáfolatával.

az észlelés  
a tapasztalat  
szerves része

a tárgy nem  
független  
az érzékelő tudattól



belül található reprezentációk leképezik a külső, „valóságos” tárgyakat, amelyek a tudattól függetlenül, „önmagukban” léteznek – tehát a szék önmagában nem szék, hanem a rá irányuló tudatom teszi azzá. A megközelítés értelmében az emberi tudat és annak tárgya „össze van kötve” egymással: a dolgok nem önmagukban azok, amik, hanem jelentésük, értelmük van, ami abban áll, ahogyan az egyes szám első személyű tudat számára itt és most megjelennek. A **fenomén** a fentiek értelmében nem „a dolog önmagában” (amiről a fenomenológia nézőpontjából nem is beszélhetünk), hanem **amire az intencionális élmény irányul**, vagyis a tárgynak az élménye, tapasztalata, amin túl nincs már más: **nem válik a külön a tárgy és a tárgy tapasztalata**. A fenomén nem választható le a rá irányuló tudatról, hiszen kizárólag annak a számára, az intencionális élményben jelenik meg. A módszer alapvetése, hogy „csupán” a tárgy tapasztalata létezik, nincs értelme egy tapasztaló tudaton kívül álló tárgyról beszélni. Ennek értelmében a fenomenológia magára **a tapasztalásra koncentrál**, célja leírni, hogy a fenomének, azaz a tudat számára adódó dolgok (tárgyak, események, személyek, külső és belső történések, élmények), hogyan is jelennek meg **közvetlen átélésben** a tudat számára.

a tapasztalati tárgy létmódja, hogy a tudat ráirányul (intencionális élmény)

## 2.2.1. INTENCIONALITÁS

A módszer ezen lényegi meglátását írja le a fenomenológia egyik központi fogalma, az **intencionalitás**, azaz a **valamire való irányultság**. A fogalmat BRENTANO dolgozta ki, és eredetileg a skolasztikából származik, Brentano azonban abban az értelemben használta, hogy a pszichikai fenomének mindig vonatkoznak valamire. Ezt a tudat lényegi jellemzőjének tartotta, amely alapján lehetséges a tudat élményeit tudományosan vizsgálni, de nem a természettudomány eszközeivel (BRENTANO 1982). HUSSERL Brentanótól vette át a fogalmat, és a reprezentáció hagyományos fogalma helyett vezette be fenomenológiába. Az intencionalitás közvetlen viszonyt tételez tudat és tárgy között, nem leképezés tehát, hanem értelemadás, „bizonyos értelemben való felfogás”. Az intencionalitás fogalma arra vonatkozik, hogy a tudat mindig irányul valamilyen dologra, soha nincsen tárgy nélkül, tehát **a tudat mindig csak mint valaminek a tudata** gondolható el: a látás valaminek a látása, az emlékezés valamire való emlékezés, a tudat valaminek, jelesül élményeim együtteségének a tudata. Az intencionalitás **a tudat és a tárgy közötti közvetlen viszonyt** hivatott kifejezni. Ez azt jelenti, hogy nem beszélhetünk tudatról önmagában, mert a tudatunkat mindig betölti valami, ami egyszerre fel is építi a tudatot, ahogyan a tárgyak

intencionalitás: közvetlen, egymást feltételező viszony a tárgy és a ráirányuló tudat között

(fenomének) sem értelmezhetők a rájuk irányuló tudataktusoktól függetlenül. A **deskriptív, azaz leíró fenomenológia** nem más, mint a tárgy ezen új fogalmának, a fenomenének, vagyis a **tapasztalat tárgyának leg-tisztább, a lényegét kiemelni a tudó leírása.**

## 2.2.2. IDŐTUDAT

Az **eredeti fenomenológia** egyszerű észlelési példákat vesz alapul: hogyan észlelünk egy dallamot összefüggőnek (ebből indulnak ki Husserl időtudattal kapcsolatos levezetései), a maga teljességében egy tárgyat (pl. asztal), vagy éppen magát az időt (HUSSERL 2002). Az ún. **genetikus fenomenológia** a **tárgy kialakulásának és létrejöttének folyamataival** foglalkozik, ahogyan a primér észleleti mozzanatokból létrejön számunkra egy tárgy intencionális tudata, tehát valamiként felismerjük és értelemmel ruházzuk fel azt. Husserl ezen elemzése szorosán kapcsolódnak az **időtudathoz**, avagy a tudat folytonosságának a problémájához, ami a fenomenológia egyik központi vizsgálódási területe. Az időtudatot Husserl minden egyéb tudati működés alapzatának és lehetőségfeltételének tekintette (OLAY – ULLMANN 2011: 28). Alapvetése, hogy az észlelésnél mindig működésbe lép az időtudat is, az ön- és világtapasztalat egy áramló, az időben folytonosan módosuló tudatfolyam számára konstituálódik (HUSSERL 2002).

az időtudat minden tapasztalati működés előfeltétele

Husserl saját időelemzését egy „időtárgy”, a dallam észlelésén keresztül vezeti le, azt vizsgálva, hogy miként konstituálódik a dallam a tudatfolyamban. Arra jut, hogy az áramló tudatfolyamban nem csupán a most-pillanat van jelen észlelésszerűen, hanem a mindenkori most-ot mindig **retenciók** és **protenciók**: azaz a még emlékezetünkben tartott múlt és a már előre várt jövő holdudvara veszi körül, ez a folytonosan módosuló szerkezet alkotja a jelent. A dallamészlelés éppen a retenciók és protenciók miatt lehetséges: nem egy hangot hallunk önmagában, hanem az egymás után következő hangok kiadnak egy „hangsort”, amibe a jelenvaló hang beágyazódik. Tehát egy zenei dallamot hallva soha nem áll elő olyan pillanat, amelyben kizárólag egyetlen hang lenne adva, hiszen akkor nem dallamot észlelnénk, hanem pusztán önálló hangokat, anélkül, hogy ezek egységgé, dallammá állnának össze. A dallam látszólag egyszerű észlelési példáját tanulmányozva Husserl belátja, hogy az intencionális tudat maga nem szűkíthető a pontszerű jelenre, hanem mindig kiterjed a múltra és a jövőre. Az ilyen és ehhez hasonló vizsgálódások alapozzák meg olyan **komplexebb tudati jelenségek elemzését**, mint az emlékezet, a történetiség, a jövőhöz való viszony, a személyes azonosság, vagy az *én* mibenléte.

Példa:  
dallam észlelése

Husserl az észleléshez tartozó retenciót megkülönbözteti a visszaemlékezéstől, amely már a reprodukcióval felidézhető múltat vonatkoztatja. A **retenció** az, amely a múltat hozzáférhetővé teszi a **reproduktív felidezés**, a visszaemlékezés számára, amely mindig megjelenítés avagy *re-prezentáció* révén lehet jelen. **A retencionális múlt ily módon válik a felidezett múlt lehetőségfeltételévé.**

A módszerrel bonyolultabb jelenségek is gyümölcsözően vizsgálhatók: mi történik, amikor fantáziálunk, hogyan van jelen a tudatéletben a saját halál tudata, hogyan észleljük a másik embert vagy saját testünket – e példák kapcsán a fenomenológia közös alapállása, hogy nincsen lényegi különbség külső észlelés és belső észlelés vagy reflexió között.

Példák:  
fantáziálás, saját halál tudata

### 2.2.3. FENOMENOLÓGIAI REDUKCIÓ

1911-ben jelenik meg Husserl programadó tanulmánya, *A filozófia mint szigorú tudomány*, amelyben a **redukciót** jelöli meg a fenomenológia alapvető módszereként. A redukciónak központi szerepet szán abban, hogy az irányzat valóban „szigorú” tudományként tudjon működni. A redukció legalapvetőbb értelme az *epokhében* áll, amely az **előzetes meggyőződések és ítélezések felfüggesztésében**, a **zárójelezésben** áll. A **zárójelezés** egy végső formája az, amikor azt is megkérdőjelezzük, hogy a dolog, ami megjelenik számunkra, egyáltalán létezik-e. Ezzel a végső zárójelezéssel tudjuk csupán garantálni a fenoménhez való viszonyunk abszolút neutralitását. Ezáltal a **természetes beállítódástól a fenomenológiai beállítódásig** kell eljutnunk, tehát a számunkra megjelenő dolgokat meg kell szabadítani a rájuk rakódott előzetes értelmezési rétegektől. A fenomenológia ily módon arra képes rákérdezni, hogy az *én* miként *konstituálja* a fenoménét, azaz miként hozza létre és látja el értelemmel a tapasztalatait, világa egészét (HUSSERL 1900/1972). A konstitúció **egy tárgy értelmének a konstituálása**, amely értelem azonban soha nem elszigetelt, mindig tartozik hozzá egy **horizont**, azaz **egy értelem-összefüggés, egy kontextus**, végső soron maga a világ, amelybe illeszkedik. Tovább menve, az *epokhé* révén maga a világ szintén „számomra egészen sajátos értelemben *fenoménné*” válik (HUSSERL 1998: 193), ami ahhoz a belátáshoz is elvezet, hogy a világ maga relatív a tudat értelemadó tevékenységének vonatkozásában (OLAY – ULLMANN 2011: 33).

módszer:  
fenomenológiai redukció

zárójelezés:  
előítéletek,  
prekonceptiók  
felfüggesztése

az értelem  
a tudat horizontján  
konstituálódik

A **zárójelezés** egyaránt vonatkozik a hétköznapi, kulturális meggyőződéseinkre, de ugyanúgy a tudományos, ismeretelméleti, metafizikai előfeltevéseinkre is, amelyeket „zárójelbe kell helyezni”, felfüggeszteni, hogy közvetlenül a tapasztalatainkra koncentrálhassunk. Ily módon

visszatérés  
a közvetlen  
tapasztalatokhoz

válk a szemlélő képessé arra, hogy a dolgokhoz való viszonyát *neutralizálja*, semlegesítse. Ezt a gondolkodási gyakorlatot fémjelző felszólítás, a „vissza a dolgokhoz” arra utal, hogy a fenomenológia a tapasztalat eredeti értelem-összefüggéseinek feltárását célozza.

*én* = tapasztalataink, élményeink összessége

a világtapasztalat relacionális (a tárgyi és társadalmi környezettel kölcsönhatásban létesül)

A fenomenológia szemléletéből következik, hogy az, amit „*én*”-nek hívunk nem a sokféle élmény *fölkött* lebegő entitás, hanem *tapasztalataink összessége, élményeink kapcsolategysége*. Ahogyan a világ nem létezik a megismerő, tapasztaló *én* nélkül, úgy az *én* sem létezik a folyamatosan tapasztalt (látott, érzett, emlékezetben felidézett, tapasztott) világ nélkül. Az *ön-* és *világtapasztalat* tehát mindig egy áramló, folytonosan *módosuló tudatfolyam* számára létezik, jön létre csupán (ULLMANN 2010). Az *én* így *nem szubsztantív, hanem relatív*: a környező világgal való relációja tölti fel, hozza létre az *ént*, nincs egy elemi meghatározó magja. Ahogyan a fenoméneket, úgy a tudatot, az *ént* is kizárólag a *környezetével való kölcsönhatásban* lehet megérteni, amely azonban nem csupán a többi embert (*interszubsztantívitás*) jelenti, hanem az életvilág egészét.

## 2.2.4. AZ „ÉLETVILÁG” HUSSERLI FOGALMA

Az *életvilág* a fenomenológia értelmében az élet alapvető közege, életünknek az a *természetes horizontja*, amelyhez lényegileg érzéki módon viszonyulunk (HUSSERL 1998). Továbbá a minket körülvevő, a múlttal állandó összeköttetésben lévő, *történeti, kulturális és interszubsztantív világ* is egyben. A fogalom részletes elemzését Husserl az *Az európai tudományok válsága* című könyvében adja, és abból indul ki, hogy a tudomány *teoretikus* beállítódása nem az egyetlen lehetséges hozzáférési mód a valósághoz. A tudomány nézőpontjához képest szerinte létezik egy alapvetőbb viszony, amelyben a világ „előzetesen adva van” számunkra (HUSSERL 1998: 165). „A mi emberi világunk, a mindenkori szubsztantív létmódokban érvényesülő világ [...] a következetesen végigvitt epokhé során tisztán mint a világ létének értelmét nyújtó szubsztantív érvényessége miatt mondhatjuk róla, hogy egyáltalán »van«” (HUSSERL 1998: 193). Fontos ezért górcső alá venni a tudományos hozzáférést, különös hangsúllyal a pszichológia „tudományosságának”, „objektivitásának” mibenlétét és alkalmasságát az életvilághoz, a tapasztalatainkhoz való hozzáférés tekintetében. A tudományoknak szembe kell tehát nézniük saját korlátaikkal (HUSSERL 1998), Husserl szerint a fenomenológia egyik fontos feladata éppen az, hogy segítse ezt az önvizsgálatot: hogy feltárja, miként származik maga a tudomány is az életvilágbeli tapasztalatból (TENGYELI 2012).

*életvilág*: a tapasztalataink számára adódó világ (előzetes összefüggés- és viszonyrendszerünkbe ágyazva)

## 2.2.5. A FENOMENOLÓGIA TOVÁBBI KÉPVISELŐI

Fontos hangsúlyozni, hogy a **fenomenológiai iskola nem** tekinthető **egységes vagy dogmatikus irányzatnak**. Egysége leginkább sajátos módszerének és gondolkodási stílusának egységességében áll (OLAY – ULLMANN 2011: 16). Az irányzat későbbi képviselői jelentősen továbbgondolták a husserli tanokat. Kutatásaikban vagy megmaradtak a tágan vett fenomenológiai iskola keretein belül (mint a francia fenomenológia jelentős képviselői: Maurice MERLEAU-PONTY, Jean-Luc MARION vagy Marc RICHIR), vagy munkásságuk nyomán olyan, egymással szorosan összefüggő iskolák jöttek létre, mint a hermeneutika (Hans-Georg GADAMER, Paul RICOEUR) és az egzisztencializmus (Martin HEIDEGGER, Jean-Paul SARTRE). A fenomenológiai irányzat további fontos sajátossága, hogy ezen gondolkodók többsége továbbra is állandó késztetést érzett arra, hogy kritikusan, elemzően vagy a kapcsolódási pontokat keresve számot vessen a **kísérleti pszichológia**, illetve az **alaklélektan** meglátásaival, kutatási eredményeivel, mint MERLEAU-PONTY, illetve a **pszichoanalízis** alaptételeivel és tanaival, gondolhatunk Jean-Paul SARTRE vagy Paul RICOEUR munkásságára. A fenomenológus gondolkodók kutatási témái nagy átfedést mutatnak a „*psi*”-tudományok érdeklődési fókuszával, amilyen az észlelés, az emlékezés, a tapasztalatszerzés, az emóciók, az identitás, a tudatosság vagy akár a tudattalan mibenléte. A fenomenológia azonban módszertanában gyökeresen eltér a *mainstream* pszichológiai vizsgáló eljárásoktól.

A szigorúan vett fenomenológián belül Maurice MERLEAU-PONTY (1908–1961) munkásságát érdemes kiemelni, a fentebb említett gondolkodókkal a következő alfejezetekben foglalkozunk. A **francia fenomenológia** egyik legfontosabb képviselője két fő művének, *Az észlelés fenomenológiája* (1945), illetve *A látható és a láthatatlan* (1964) c. kötetinek lapjain az emberi **tapasztalat testi jellegét** állítja vizsgálódása középpontjába. A filozófus az észlelést a világgal való interakciónk alapvető fenoménjeként mutatja fel. Számára az **észlelés** a valósággal való eredeti kontaktus, amelyre minden más ráépül. A kortárs pszichológiai és fiziológiai kutatások eredményeit is felhasználva észlelés- és tapasztalatelméletének fókuszába az emberi tapasztalat nem intencionális, nem tudatos, általa „vadnak” nevezett rétegét helyezte, mint, ami minden észlelés alapja és háttere (MERLEAU-PONTY 1945/2014). Ez az ún. *prereflexív szféra*. Merleau-Ponty szerint a **prereflexív szféra**, illetve testiségünk által mintegy bele vagyunk kötve a fizikai világba (MERLEAU-PONTY 2007). A **(saját) test**, ami által a világot észleljük, filozófiai problémává válik Merleau-Ponty munkásságában, annak kitüntetett szerepet tulajdonít a tapasztalásban, végső soron

fenomenológiai irányzatok

pszichológiai iskolák

az észlelés fenomenológiája

a testtapasztalat az értelemkép(ződ)és forrása

az értelemképződés forrásaként tekintve rá. A test nem csupán passzív befogadója a benyomásoknak, hanem sajátos aktivitás jellemzi, amellyel oly módon alakítja a világhoz való kapcsolódást, amely megelőzi a tudatos reflexiókat. Hajlamosak vagyunk testünkről egyes szám harmadik személyben beszélni, és könnyen elfelejtjük, hogy a testünk mi magunk vagyunk. A **test** Merleau-Ponty felfogásában egy olyan „**eleven tapasztalat**” (MERLEAU-PONTY 2007), amelynek észlelései és képességei nyitják meg az ember számára a világot, azaz eleve **testünk által rendelkezünk világtapasztalattal** (VERMES 2006). „A mozgás révén szerzem meg az erő kifejtés és a térbeliség fundamentális tapasztalatait” (SUTYÁK 2010: 21). Észleléseleméletének paradigmaticus példája az egyik kezét tapintó másik kéz, amely aktusban egyszerre vagyok érzékelő és érzékelt.

A **testet öltött elme (embodied mind)** koncepciójában (VARELA és mtsai 1991) jelenik meg az a természetes tapasztalat, amely az emberi egységet nem osztja fel lélekre és testre. A **testfenomén** „normális esetben”, azaz például, ha egészségesek vagyunk, nem a tapasztalás tárgyaként jelenik meg számunkra, hiszen a hétköznapi, „egészséges/ép” tapasztalatban nem a testünket tapasztaljuk, hanem a **testünk által tapasztalunk**. Betegen azonban a test kiemelkedik ebből a tapasztalói háttér-létből, és figurává, előtérre lép elő: a fájó fejemen, a bénult végtagjaimon, vagy éppen a légzési nehézségemen stb. keresztül tapasztalom meg nem csupán a testemet, de magát a világot és önmagam.

Merleau-Ponty Husserlrel összhangban amellet érvel, hogy nincsenek készen adott jelenségek. **A valóság pontos észleléséhez le kell hántani a kulturális, tudományos előítéleteinket**. Csak ily módon juthatunk el addig a felismerésig, hogy az észlelés szintjén a világ mindig befejezetlen és sohasem teljesen meghatározott, hiszen **az észlelés maga is alakítja a világot** (OLAY – ULMANN 2011: 208). **Ember és világ viszonyára egy egymásra oda-vissza ható kölcsönkapcsolat** jellemző (MERLEAU-PONTY 2007, 1998).

a test általi aktív észlelésmód alakítja a világtapasztalatot

testfenomén: a „természetes” tapasztalat rejtett háttere

a betegségben tudatosuló testfenomén

ember és világ viszonya: kölcsönösen formálódik az észlelésben

## 2.3. SZIMBOLIKUS INTERAKCIONIZMUS

### 2.3.1. ELŐZMÉNYEK

A szimbolikus interakcionizmus tudományos előzményeiként klasszikusan három főbb szerző elméletét szokás megjelölni. Ezek William James kétféle énaspektussal kapcsolatos fejtegetései, Darwin evolúciós elmélete az érzelmek funkciójának vonatkozásában, valamint Cooley „tükrözött szelf” koncepciója (PATAKI 1982).

## 2.3.2. WILLIAM JAMES: ÉN ÉS ÉN ÉS A KÜLÖNBSÉG

William JAMES (1890/2007) az *én*ről szóló gondolatmenetében kétféle énaspektust különít el. Az *ént* a magyarrá nehezen fordítható „I” és „me” megjelölések mentén osztja ketté. Ebben az elkülönítésben az „I” a *cselekvő ént* jelöli, amely maga is képes aktívan, például egy bizonyos viselkedés elindítására, míg a „me” egy *passzív ént* jelöl. A „me” egy reflektált, tárgyiasult *én*, amely ebben a tekintetben objektívebbnek nevezhető, mint a klasszikusan szubjektívebbnek tekintett „I”.

**I:** aktív, cselekvő, szubjektív

**me:** passzív, reflektált, tárgyiasult

## 2.3.3. CHARLES DARWIN: A TÁRSAS ÉRZELMEK DETEKTÁLÁSA ÉS INTERPRETÁLÁSA

Charles DARWIN (1872/2005) elméletét tekintve az *érzelemfelismerés* mind a természetes, mind a szexuális szelekciót illetően kulcsfontosságú. A túléléshez és a reprodukcióhoz tehát *érzelmeket kell feltételeznünk másokban*, valamint azokat *interpretálnunk* szükséges magunkban ahhoz, hogy a társas megismerés és viselkedés világában tájékozódni tudjunk.

érzelemfelismerés: a társas viselkedés szabályozója

## 2.3.4. CHARLES HORTON COOLEY: „TÜKRÖZÖTT SZELF” KONCEPCIÓ

Charles Horton COOLEY (1902; MEAD 1930), továbbfejlesztve a William James-féle elkülönítést, megfogalmazza, hogy az „I” egy *interpretált, értelmezett, szubjektív kép*, amit mások felé közvetítünk, illetve amit mások felénk közvetítenek. Cooley kulcsfogalma, a „*tükrözött szelf*” (*looking-glass self*) tehát azt jelenti, hogy a saját képünk önmagukról nem alakulhat ki anélkül, hogy másokban ne látnánk tükröződni magunkat, és ezt a tükröződést (visszajelzést arról, mit váltunk ki másokból) ne építenénk be az énképünkbe.

„tükrözött szelf” mint az énkép feltétele

## 2.3.5. GEORGE HERBERT MEAD

George Herbert MEAD a 20. század jelentős filozófusa volt, akinek legfőbb hozzájárulása a pszichológiához abban áll, hogy *az egyéni elme önmagáról kialakított képe sok más elme interpretációjának interakciójából áll össze*. Hozzá kötjük a *szimbolikus interakcionizmus* kialakulását.

## MEAD FILOZÓFIÁJÁNAK ALAPJAI

szociális  
behaviorista és  
konstruktivista  
álláspont

MEAD filozófiájának alapjait az előzményekben foglaltak mellett a *szociális behaviorizmus* irányzatában kell keresnünk. Ez a megközelítés vallja, hogy az ember konstruálja környezetét, hozzáteszi ugyanakkor, hogy e környezet vissza is hat az emberre. Ez az interakció egyszerre építi fel a társadalom egészét és magát a szelfet is. Az elmélet alapja tehát az *egyének közötti kommunikáció*, valamint a *közös univerzum*, egyfajta társadalmilag közösen osztott realitás kialakítása. Az irányzat kommunikációra vonatkozó alapvetése, hogy a kommunikált jelentés mindig visszahat a kommunikátorra is. A kommunikációból kifejlődő *kooperáció* pedig a szociális behavioristák szerint egyfajta *szerepjátékot* jelent. A kooperáció során képzeletben vagy expliciten is felvesszük mások szerepét, így reflektálunk önmagunkra a másik szempontjából. A *társas interakció* tehát *szerepek felpróbálásaként* jelenik meg, mégpedig jellemzően mások attitűdjének, perspektívájának átvételével a különböző interakciók során.

interakcióban  
formálódó  
társadalmi  
szerepek

## MEAD MUNKÁSSÁGA

„...a pszichikum és az én lényegében társadalmi termékek...” (MEAD 1973: 6) – ez az idézet fémjelzi talán leginkább Mead munkásságát. Azt jelenti, hogy az én nem eleve adott, avagy nem az én a „kiindulópont”. A James-féle „I” és „me” tekintetében Mead állásfoglalása, hogy az „I” egy reaktív én, melynek termékeként jön létre a „me”, így csak az „I” tapasztalható meg. A „me” a tárgyként kialakított ént, tehát az én szociális identitását jelöli. Ebből következik az, hogy a szimbolikus interakcionista később az én és az identitás fogalmait szinonimaként használják írásaikban. A szimbolikus interakcionizmus eszerint fordított logikát alkalmaz. Úgy gondolják, hogy nem az én a kiindulópont, hanem a társadalmi élmény, amelyből az én ered. A társadalmi struktúra beépül az én struktúrájába. Ebben a fogalmi és gondolkodási keretrendszerben tehát azt mondhatjuk, hogy az *egyén csak mások viszonylatában rendelkezik énnel*. Úgy fogalmaznak, hogy a „me” az én társadalmi tárgyiasága. Az énnel nincs magja, maga az én sem szubsztancia, hanem a fentebb leírt folyamat az én. Az én mint folyamat ebben a terminológiában tehát az „I”-t jelenti, az én szubjektív vetületét, amely aktualizálja a „me”-t, majd reagál annak és a világnak a megnyilvánulásaira. Integrálva az „I”-t és a „me”-t, a szimbolikus interakcionizmus azt az alapvetést fogalmazza meg, hogy az, *amit én-nek nevezünk, az valójában az „I” és a „me” folyamatos belső dialógusában létezik és konstruálódik* (MEAD 1973).

I: társadalmi  
eredetű,  
szubjektíven  
megtapasztalt,  
reaktív én  
me: az én  
társadalmi  
tárgyasulása,  
szociális identitása

az én társadalmilag  
strukturált

Ez alapján felmerülhet: hogyan lehet az én egyszerre oka és következménye is a társadalmi folyamatoknak? Az irányzat képviselői



Mead alapján a **temporalitás dimenziója** mentén válaszolnak a kérdésre. A **felépített én („me”)**, ugyebár, a társadalmi meghatározottság hordozója, így a múltra utal. A **reaktív én („I”)** pedig, mint a spontán reakció hordozója, a **jövőre**. Mivel az irányzat egyszerre igyekszik megragadni és magyarázni a meghatározó, valamint a meghatározott dinamizmusokat az énrendszeren belül, ezért szemléletük **„dialektikus deterministaként”** jellemezhető.

az én kettős időbelisége

### 2.3.6. A SZIMBOLIKUS INTERAKCIONIZMUS TOVÁBBFEJLŐDÉSE

A szimbolikus interakcionizmus tehát Meadtól származtatja magát. Azonban Mead csupán a „filozófus empíriájával” élt, ezért a továbbfejlődés egyben a meadi feltevések **operacionalizálását** és **empirizálását** jelentette. Követőinek alaptétele, hogy az **én** központi jelentőségű az emberi motiváció megértésében, és mindennemű szociális interakció magyarázatához elengedhetetlen (HEWITT 2003). A meadi gondolatok továbbfejlesztése két irányzatot hozott létre a szimbolikus interakcionizmus keretein belül. Ez a főleg Herbert BLUMER (1979) nevéhez köthető **chicagói irányzat**, valamint a Manford KUHN (1964) és Alfred SCHUTZ (1962) nevével fémjelzett **iowai irányzat**.

#### AZ IOWAI IRÁNYZAT

Az iowai iskola alapállása az, hogy a **„me” attitűdbeli viszony objektuma** lehet. A tudományosság erősítése végett tehát a meadi gondolatok operacionalizálását náluk az **énattitűdök** kísérleti vizsgálata jelentette. Az **én** és a társadalom viszonya az **én** attitűdjein keresztül válhat szerintük megfigyelhetővé. Legfőbb eredményük talán, hogy az **én** és a társadalom közötti viszonyrendszert illetően szignifikáns összefüggést találtak az **én** fogalom domináns elemei és a **csoporthagság** relevanciája között. Ez az eredmény arra a fontos következtetésre vezet, hogy az egyének szubjektív azonosulásaiknak megfelelően irányítják társadalmi viselkedésüket.

énattitűdök mint a társadalmi viselkedés determinánsai

Fejezetünk szempontjából kiemelten fontos, hogy az iowai iskolához kötődik a **fenomenológiai módszerrel** való munka is. Hangsúlyozzák, hogy a valóság interpretálása fontosabb, mint maga a realitás. A társas valóság a **nyelven keresztül** épül szerintük, és a **nyelven keresztüli társas valóság konstruálása folyamatos**, tehát nem statikus, mindig változó. A fenomenológiai módszerhez kötődő érdekesség, hogy az iowai iskolához tartozik az **„I am... mondatbefejezős teszt”** is, ahol az iskola képviselői hangsúlyozták, hogy meg kell tartani a személyek

a társadalmi valóság nyelvi konstruálása

saját magukra vonatkoztatott fogalmait, nem pedig meglévő pszichológiai kategóriákba kényszeríteni azokat. Ez a megközelítés erősen épít a fenomenológiai perspektívára.

## A CHICAGÓI IRÁNYZAT

Mint általában az egymás mellett kiépülő iskolák esetében, a szimbolikus interakcionizmus két fő iskolája között is megjelenik a rivalizálás, a másik irányzat leértékelése. Jelen esetben ez azt jelenti, hogy a chicagói iskola leegyszerűsítőnek tartja az iowai iskola gondolatait, és a Meadhez való mélyebb hűséggel definiálja magát. Kikötik, hogy **az egyén szubjektum, a társadalom pedig konstruktum**. Az egyén a társadalmon keresztül fejleszti ki akcióit, reakcióit. *Az én* ebben a **dinamikus folyamatban**, ennek szabályozásában nyilvánul meg, a **situációk szimbolikus interpretációja** révén. Ebből a gondolatmenetből ered az iskola fontos fogalma, az **énmegnyilvánulás**. Az iskola módszertanilag főként személyes dokumentumok és élettörténetek elemzésére épít. Továbbá fontos kiemelni, hogy ez az iskola képezi alapját a pszichológiában Erving GOFFMAN (1959) **dramaturgiai modelljének**.

énmegnyilvánulások  
mint a társadalmi  
helyzetek szimbolikus  
interpretációi

## KÖZÖS PONTOK

Bizonyos alapvetésekben mindkét iskola egyetért, melyeket összefoglalva számba vehetjük a szimbolikus interakcionizmus alaptételeit (ROSE 2013). Közös pont, hogy a **szocializált egyén és a társadalom egyazon dolog két aspektusa**. Így abban a következtetésben is osztoznak, hogy a szociológia és a szociálpszichológia mint tudományágak nem különíthetők el egymástól. Továbbá az irányzat egységesen **folyamatelvű**, hiszen vallja, hogy az emberi viselkedés és a társadalmi élet **kölcsönös interakcióban** áll egymással, és folytonosan mozgásban van, áramlásban működik. Alapvetésük az is, hogy **minden társadalmi jelenség egyszersmind egyéni interpretációk tárgya**. Éppen ezen keresztül érthető meg az irányzat neve: az **interakcionizmus** erre a **kölcsönfolyamatra** utal. De mitől szimbolikus ez az interakcionizmus? Attól, hogy a társadalmi jelenségek nem csupán objektumok. Még a fizikai tárgyak is szimbolikus jelentéssel bírnak, amennyiben mind társadalmilag, mind egyénileg interpretáltak.

## 2.4. ÖSSZEFOGLALÁS

A hermeneutikai megértés kapcsán a hermeneutikai kört, a horizont-összeolvadás jelenségét és a szövegparadigmát emeljük ki. A fenomenológia az egyes szám első személyű tapasztalatot hangsúlyozza, egyes ismeretelméleti módszerei (redukció, zárójelezés) a kvalitatív

kutatások számára is iránymutatásul szolgálnak. A szimbolikus interakció vizsgálódásaiból a társas valóság nyelv általi konstruálását, valamint az énaspektusokat („I” és „me”) emeljük ki. Kötetünk további részében látni fogjuk, hogy a legtöbb kvalitatív pszichológiai kutatás épít a hermeneutikára és a fenomenológiára – ugyan eltérő mértékben. A szimbolikus interakció elmélete bizonyos módszereknél kerül elő, azonban általános iránymutatásként, a legtöbb kvalitatív módszer alkalmazása során segíti az értelmezési szemléletünk megalapozását.

## 2.5. KÉRDÉSEK

Hogyan alkalmazzuk a *hermeneutikai kört* az adatgyűjtésben és az adatelemzésben (kódolás)?

Mit jelent a *zárójelezés* egy kvalitatív kutatás elvégzése során?

Mi a viszony a *zárójelezés* és az előzetes megértés felszínre hozása (*reflektivitás*) között?

Mit jelent a *szimbolikus interakció* elméletében a két fogalom (szimbolikus és interakció)?



# 3

## A KVALITATÍV KUTATÁS ETIKAI VONATKOZÁSAI

TOMÁN EDINA

### A FEJEZET CÉLJA

---

Áttekintést adni arról, hogy mit jelent a kvalitatív kutatási folyamatban az etikus kutatási gyakorlat.

Bemutatni, hogyan kezelik a kutatók a kvalitatív kutatás különböző fázisai során felmerülő etikai dilemmákat.

Megismertetni a kutatás etikai engedélyeztetésének folyamatát.

Hangsúlyozni a kvalitatív kutatási gyakorlatban fontos szerepet játszó reflexivitás fontosságát.

### A FEJEZET TARTALMA

---

- 3.1. Etikai dilemmák
- 3.2. Az etikai kérelem
  - 3.2.1. Az etikai kérelem részei
  - 3.2.2. Anonimitás
  - 3.2.3. Interjúkészítés
- 3.3. Etika a kutatási gyakorlatban
- 3.4. A reflexivitás szerepe
- 3.5. Összefoglalás
- 3.6. Kérdések

## 3.1. ETIKAI DILEMMÁK

Az etikai kérdések és dilemmák valamennyi tudományos kutatás részét képezik, és a kutatási folyamat bármely szakaszában felmerülhetnek – legyen szó akár kvantitatív, akár kvalitatív kutatásról. Az **etikai irányelvek** célja a kutatásban részt vevő személyek védelme,

továbbá annak biztosítása, hogy a vizsgálatot a társadalom szolgálatában álló módon végezzék, beleértve az olyan kérdéseket, mint a **titoktartás** és a **tájékozott beleegyezés**. A 3.2. „**Az etikai kérelem**” c. részben részletesen is ki fogunk térni az **adatok védelmére** és az **anonimitás** megtartásának fontosságára.

A személyes adatok védelme mellett egyéb **etikai dilemmák** is felmerülhetnek: kutató, interjú készítő szakemberként könnyen találkozhatsz **érzelmileg nehéz, kihívást jelentő helyzetekkel**. Képzeljük el a következő szituációt: kutatóként nők szívbetegséggel kapcsolatos szubjektív tapasztalatait vizsgáljuk. Interjú készítünk egy negyvenes éveiben járó hölgygel – nevezzük Szonjának – akinél szívbetegséget diagnosztizáltak. Szonja vidéken él, egy farmon, férjével és tizenéves lányukkal. Az interjú jól halad. Egy csésze tea mellett beszélgetünk Szonja konyhájában, amikor érdeklődni kezdünk a szívbetegségnek az ő életére gyakorolt hatásáról. Szonja hirtelen megáll, és lehunyja a szemét. Néhány pillanatnyi csend után észre vesszük, hogy Szonja szemébe könnyek szöktek. Majd azt mondja, képtelen megbirkózni a helyzettel – nem a betegsége miatt, hanem azért, mert most tudta meg, hogy a férje szexuálisan bántalmazza a lányukat, kisgyermekkor óta.

Példa:  
családi titok derül  
ki a kvalitatív interjú  
során (szexuális  
bántalmazás)

Az ehhez hasonló szituációk („*incidental finding*”) nem szokatlanok egy kvalitatív kutatás adatfelvétele során. Kutatóként hogyan reagálhatunk megfelelően, hogyan járhatunk el etikusan egy ilyen nehéz és kiszámíthatatlan helyzetben? A kérdések megvitatását az etikai dilemmák GUILLEMIN és GILLAM (2004) által javasolt két fő dimenziója – az eljárással kapcsolatos etikai kérdések, valamint az etikai kérdéseknek a gyakorlatban való megnyilvánulása – mentén szemléltetjük.

## 3.2. AZ ETIKAI KÉRELEM

Az **eljárással kapcsolatos etika** tulajdonképpen a kutatásnak az **illetékes etikai bizottság általi engedélyezési folyamatát** jelenti. Ennek fontos részét képezi a **kutatásetikai kérelem** kitöltése, illetve megírása. Az általánosságban kvantitatív kutatások kérelmezésének céljából létrehozott nyomtatványok kvalitatív kutatások esetében néhány pontban irrelevánsnak bizonyulhatnak. A kérelem pontos és alapos kitöltése azonban nemcsak elvárás, de lehetőséget biztosít arra, hogy a kvalitatív kutatások terén meglévő kompetenciánkat jelezzük a sok esetben elsősorban kvantitatív irányultságot képviselő kutatásetikai bizottság felé.

Fontos megjegyezni, hogy a **kutatásetikai engedély nélkülözhetetlen a kutatási folyamat, illetve az adatgyűjtés megkezdéséhez**. Hallgatók nem kérelmezhetnek etikai engedélyt, esetükben kizárólag tudományos

fokozattal rendelkező témavezető lehet a kérelmező. Klinikai populáció vizsgálata, illetve egészségügyi intézményben történő toborzás esetén az [Egészségügyi Tudományos Tanács Tudományos és Kutatás-etikai Bizottságának \(TUKEB\)](#) engedélye szükséges. További esetekben az [illetékes intézményi kutatás-etikai bizottsághoz](#) fordulunk a tervezett kutatás engedélyeztetése céljából. Fejezetünkben a továbbiakban az [ELTE PPK Kutatás-etikai Bizottság \(KEB\)](#) 2022-ben érvényes űrlapját (<https://ppk.elte.hu/keb/kerelem>) vesszük hivatkozási alapul, s annak is a kvalitatív kutatások szempontjából releváns pontjait szemléltetjük.

### 3.2.1. AZ ETIKAI KÉRELEM RÉSZEI

A kutatás-etikai kérelem kitöltése során szükséges megadni olyan elemeket, mint a kutatás címe, illetve célja(i), valamint a részletes kutatási terv – kitérve a toborzás aprólékos részleteitől az adatfelvételen át az elemzés fázisáig. Mindezek közül az adatfelvételre térünk ki bővebben.

### 3.2.2. ANONIMITÁS

A kutatás-etikai űrlap rákérdez arra, hogy a kutatás során gyűjtött adatok lehetővé teszik-e a [vizsgálati személyek azonosítását](#). Kvalitatív kutatás során végzett adatfelvétel esetén erre a kérdésre igennel kell válaszolnunk, hiszen az interjúk során [bizalmas](#), az interjúalany személyazonosságát beazonosítható [adatok](#) kerülnek tudomásunkra, illetve hangfelvétel formájában rögzítésre. Ebben az esetben a kutatás-etikai kérelem mellé ki kell tölteni a kérelemnek az [adatkezelésre](#) vonatkozó általános érvényű szabályokról szóló mellékletét. Az [anonimitás](#) biztosításának módja mellett szükséges az űrlapon kifejteni, hogy milyen módon biztosítjuk az interjúk során felvett adatok bizalmas, rövid illetve hosszú távú kezelését, archiválását. Itt érdemes feltüntetni, hogy a rögzített hanganyagok a word formátumba történő, már anonimizált átírást követően törlésre kerülnek.

Fontos, hogy a végleges tanulmányba már ne kerüljenek olyan adatok, amelyeken keresztül a résztvevő személy beazonosítható lehet. Érdemes [álnevet](#) használni, munkahelyet, diagnózist vagy életkort pedig akár [kategóriákba sorolva maszkolni](#). Például egy kutatásban, ahol olyan magas beosztású emberekkel készítünk interjút, akik valamilyen pszichiátriai diagnózissal rendelkeznek, a következő információkat adhatjuk: (álnév) Éva, vállalati vezető, hangulatzavar, 25–35 közötti).

### 3.2.3. INTERJÚKÉSZÍTÉS

Etikai engedélyeztetés szempontjából a kvalitatív kutatások kényes pontja lehet az interjú formájában történő **adatfelvétel** – szoros összefüggésben természetesen a **kutatási téma érzékenységgel**. A kvalitatív kutatás fókuszában a vizsgálati személy szubjektív élménye áll, amelyről (mély)interjú formájában beszámol a kutatónak, s amelyről **rögzített hanganyag**, majd **írásos átirat** készül. Sok esetben már maguk a kutatási témák (pl. betegségek, traumaélmények, addikciók) jelzik, hogy mind etikai szempontból, mind pedig az interjúalanyok tapasztalatát tekintve érzékeny területen mozgunk. Ezeknek a témáknak a kvalitatív módon történő feltárása során ugyanis **érzelmileg megterhelő** és sok esetben **a kutató spontán helyzetmegoldó képességét igénylő szituációk** adódhatnak. Ilyenek lehetnek például:

- a) az élmény felidézése fájdalmas, akár traumatikus emlékeket szathat fel az interjúalanyban;
- b) etikai dilemmát jelenthet az elemzett / kategorizált kutatási anyag megismertetése az interjúalannyal – a kutatói perspektíva és a szubjektív látásmód különbözősége ugyanis konfliktust okozhat;
- c) különösen fontos etikai kérdés a teljes kutatási anyag anonimizálása annak érdekében, hogy se az interjúalany, se a beszámolóban szereplő más személyek ne legyenek felismerhetőek / beazonosíthatóak.

etikai  
megfontolások  
az interjúkészítés  
során

Ezeknek a helyzeteknek az etikus megoldásában fontos szerepe van a vizsgálati személyek előzetes tájékoztatásának, az adatfelvétel (interjú) körülményeinek megszervezésének és lebonyolításának, illetve az utólagos megbeszéléseknek, akár utánkövetésnek, illetve tájékoztatásnak.

Az **etikai ürlap** külön pontban kérdez rá arra, hogy a vizsgálat jár-e olyan beavatkozással, amely akár szándékolatlanul is szorongást okozhat a vizsgálati személy számára – példaként a mélyinterjút jelöli meg, amely a kvalitatív adatgyűjtés egyik fontos eszköze. Ennél a pontnál fontos kiemelni azokat a **kutatási témákat**, amelyek **érzékenysüknél fogva negatív érzelmek, illetve szorongás kiváltói lehetnek** az interjúhelyzetben. Mindenképpen javasolt annak kifejtése, hogy kutatóként milyen intézkedéseket tudunk és tervezünk tenni az adatfelvétel során a szorongást okozó helyzet megelőzése, illetve az esetlegesen fellépő negatív érzelmek feloldása érdekében. Ahogyan azt a fenti példában szemléltettük, érzékeny kutatási témák esetén az interjú során bármikor felléphetnek váratlan és nehéz helyzetek. Ezeknek a kezelésére, illetve feloldására a **kutatóknak fel kell készülniük**. Az **adatfelvételi (interjús) helyzet** okozta esetleges szorongás feloldását segíti a **nyugodt**, empátiás környezet, amelyet kutatóként, illetve az interjú



vezetőjeként legjobb tudásunk szerint igyekszünk megteremteni. Az interjút megelőzően mind a résztvevőhöz írásban eljuttatott **kutatói tájékoztatóban**, majd az interjút közvetlenül megelőzően, szóban is elmondjuk, hogy nehéz témáról fogunk beszélgetni, és bármikor úgy érzi, hogy szünetet szeretne tartani, esetleg mégsem szeretne részt venni az interjúban, vagy segítségre, támogatásra volna szüksége, jelezze felénk, hiszen mindezeknek a lehetőségét biztosítjuk számára.

### 3.3. ETIKA A KUTATÁSI GYAKORLATBAN

A kutatási folyamat során felmerülő „mindennapi” etikai kérdések kapcsán újra felidéznenk korábbi példánkat, Szonja esetét, amely több fontos *etikai dilemmát* is megjelenít, mind az interjúalany, mind pedig a kutató szempontjából. Érinti egyrészt a **titoktartás** kérdését, illetve a **titoktartás esetleges felfüggesztésének** ritka eseteit. Másrészt a **váratlanul felmerülő szituáció etikus kezelésének** súlyos **dilemmáit**: hogyan reagáljunk az elhangzottakra? Engedjünk teret az interjúalany feltárulkozásának vagy vegyük át az irányítást? Milyen stílusban, hangnemben, mely szavakat használva tegyük mindezt? Kikapcsoljuk a diktafont vagy folytassuk a rögzítést? Az előzetes interjútervtől eltekintünk vagy továbbra is próbáljuk meg tartani a tervet? Ajánljuk fel támogatásunkat – akár más szakember segítségét?

etikai dilemmák

Fontos, a kutató etikai kötelezettségeivel kapcsolatos dilemmák ezek, a **döntéseket** pedig mind a vizsgálati személy védelmét, mind pedig a saját kutatói szerepünket szem előtt tartva kell meghoznunk. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása, ezen belül az etikai előnyök és hátrányok alapos vizsgálata azért is bír kiemelt jelentőséggel, mivel az etikai bizottságok az engedélyezési folyamat során általában nem foglalkoznak hasonló dilemmákkal. Az **eljárás etika** tehát **önmagában nem képes a kutatási folyamat egészét irányítani és kontrollálni**. Ezek a dilemmák tulajdonképpen azokat az „etikailag fontos pillanatokat” mutatják be, ahol **a kutató által meghozott döntéseknek komoly etikai következménye lehet**. A döntések mögött pedig minden esetben a résztvevők iránti **tisztelet**, **empátia** és **partnerség** kell, hogy álljon, amely aspektusok a kvalitatív, vagyis az egyének szubjektív élményeinek feltárására irányuló kutatások sajátjai. A pszichológusok **Szakmai Etikai Kódexe (SZEK)** (MPÉE 2004) tartalmazza azokat az **irányelveket** és előírásokat, amelyeknek betartása a Magyar Pszichológiai Társaság (MPT) és a Magyar Pszichológusok Érdekvédelmi Egyesülete (MPÉE)

tagjai számára kötelező. A SZEK elsődleges célja a pszichológusszakma gyakorlásával együtt járó alapvető jogok és kötelességének megállapítása és szabályozása, amelyek a pszichológiai kutatásokra is vonatkoznak. A SZEK általános alapelvei olyan univerzális emberi értékek, amelyek a pszichológus számára valamennyi tevékenysége során vezérelvként kell, hogy szolgáljanak.

#### A SZEK öt alapelve:

- az emberi méltóság tisztelete,
- elkötelezettség és felelősség,
- feddhetetlenség,
- szakszerűség,
- segíteni akarás.

Valamennyi kvalitatív kutatási folyamatban, de különösen az érzékeny, sérülékeny területeket érintő kutatási témák esetén érdemes a résztvevőknek szóló tájékoztató anyagba beilleszteni, hogy szükség esetén hova fordulhatnak mentálhigiénés segítségért.

## 3.4. A REFLEKTIVITÁS SZEREPE

A kutatói *reflektivitás (reflexivity)* tulajdonképpen azt jelenti, hogy *tudatában vagyunk a kutatási témával kapcsolatos érzéseinknek és álláspontunknak, előzetes tudásunknak*. A reflektivitás szerves részét képezi a kutatási folyamat egészének, legyen szó akár az interjúkészítést megelőző önreflektív munkáról, a kutatást végigkísérő kutatási napló írásáról vagy az előzetes tudásnak és tapasztalatnak az eredményekre gyakorolt esetleges hatásáról.

Fontos, hogy az előzetes tudás és érzelemvilág a kutatás során *megkérdőjeleződjön*, illetve háttérbe szoruljon, és ezáltal teret adhasson az interjúalanyok szubjektív tapasztalatainak, vagyis mindazon jelentéseknek, amelyeket a vizsgálatban részt vevők adnak az általunk feltárni kívánt jelenségeknek.

Különös kihívást jelenthet a reflektivitás szempontjából, amikor a kutató maga is közvetlen átélője, mondhatni szakértője a kutatás során feltárni kívánt témának. Ebben az esetben kifejezetten javasolt az *önreflektív folyamatok* gyakorlása, a *kutatási feljegyzések* készítése, hiszen a tapasztalatok és az előzetes tudásanyag a legváratlanabb helyzetekben befolyásolhatja a kutatási folyamatot – legyen szó az *interjúvezetésről* vagy az *adatok elemzéséről*. Érdemes meglátni azt a lehetőséget, amely a *személyes érintettség* fennálláskor gyakorolt önreflexióban

rejlük: ez nemcsak azt jelenti, hogy **kutatóként tisztában vagyok az érintettségemmel és előzetes tudásommal**, hanem mindennek a tapasztalatnak akár a **kutatási folyamatba** való építő jellegű **integrálását** is.

A reflektivitás nem ír elő szabályokat, nincsenek konkrét válaszai a felmerülő etikai dilemmák megoldására. Reflektívnek lenni annyit jelent, hogy egyrészt elismerjük előzetes tudásunkat a vizsgált témáról, másrészt éppen ezáltal érzékennyé válunk a kutatási folyamat valamennyi mozzanatára, amely érzékenység azt is jelenti, hogy képessé válunk a felmerülő **etikai dilemmák és feszültségek adekvát, spontán és önálló megoldására**.

## 3.5. ÖSSZEFOGLALÁS

Ebben a fejezetben a kutatásetikai kérelem szükségességét és összetevőit mutattuk be. Érintettük a kvalitatív kutatások etikai vonatkozásainak főbb típusait; a kutatás megkezdése előtt, illetve a kutatás során végig gondolandó etikai kérdéseket.

## 3.6. KÉRDÉSEK

Miért nem elég a beleegyező nyilatkozat, és miért van szükség egy etikai bizottság által kiadott engedélyre?

Mi a különbség a TUKEB és az egyetemek Kutatásetikai, illetve Egyesített Kutatásetikai Bizottságai között?

Mi az *incidental finding* és hogyan reagáljunk rá?

Miért fontos etikai szempontból a *reflektivitás*?



# 4

## A KVALITATÍV PSZICHOLÓGIAI KUTATÁS ADATGYŰJTÉSE

**KOVÁCS ASZTRIK**

### A FEJEZET CÉLJA

---

A kvalitatív kutatások tervezésének megismertetése.

A kvalitatív pszichológiai adatgyűjtés módszereinek áttekintése.

Interjúterv készítés, interjúfelvétel, adatbevitel menetének megismertetése.

Az adatgyűjtés etikai vonatkozásainak áttekintése.

### A FEJEZET TARTALMA

---

- 4.1. A kutatási kérdés
- 4.2. Az adatgyűjtés általános irányelvei
- 4.3. A validitás kérdése
- 4.4. A reliabilitás kérdése
- 4.5. A kvalitatív kutatás reprezentativitása
- 4.6. Reflexió
- 4.7. Adatgyűjtés
  - 4.7.1. Mintaválasztás
  - 4.7.2. A minta mérete
  - 4.7.3. A szó szerinti átirat elkészítésének módja
  - 4.7.4. Az interjú-vezérfonál megírása
  - 4.7.5. Interjúkérdések
  - 4.7.6. A strukturált interjú
  - 4.7.7. A félig strukturált interjú
  - 4.7.8. A strukturálatlan interjú
  - 4.7.9. Az interjú szervezése
  - 4.7.10. Az interjúfelvétel menete
  - 4.7.11. Fókuszcsoport

- 4.8. Longitudinális kutatás
- 4.9. A kvalitatív kutatás időigénye
- 4.10. Kvalitatív kutatások és a ChatGPT
- 4.11. Összefoglalás
- 4.12. Kérdések

Az előző fejezetekben arról írtunk, hogy milyen ismeretelméleti megfontolásokkal állhatunk a kutatáshoz. Fontos kiemelni, hogy a kvalitatív és a kvantitatív kutatások között elemi különbségek vannak. Míg a kvantitatív vizsgálat egy egységesített, általános tudás létrehozását célozza, a kvalitatív sok esetben éppen a szubjektív, személyes perspektíva alapos megértésére törekszik. Ezek a szemléletbeli és ismeretelméleti feltevések úgy szövik át a kutatás egészét, mint gombok fonalai az erdőt. Így kihatással vannak az adatgyűjtés módjára, a validitás és reliabilitás kérdésre és a kutatási kérdésre is.

## 4.1. A KUTATÁSI KÉRDÉS

A pszichológiai kvalitatív kutatásokban egy **nyitott kérdést** teszünk fel, amire valamiféle választ keresünk. A kérdés jellegétől függ, hogy milyen adatforrást fogunk használni kérdésünk megválaszolásához.

kvalitatív kutatási  
kérdés:  
nyitott, rugalmas  
  
hipotézisalkotás  
helyett  
problémafelvetés

Példa:  
tömegközlekedési  
eszközön olvasni

Ahogy már szó volt róla, a **kvalitatív kutatási kérdés** más elgondolás alapján működik, mint a **hipotézisalkotás**. A kvalitatív kutatási kérdés egy nyitott, rugalmas kérdésfeltevés, ami részletes és gazdag választ keres. A hipotézis ezzel szemben egy elméleti tudásból alkotott igazolandó vagy cáfolandó kérdés. Például míg egy kvantitatív kutatás azt vizsgálná, hogy a tömegközlekedési eszközökön való olvasás milyen hatással van az utasok stressz-szintjére, vagy milyen Big5-személyiség típusokra jellemző a tömegközlekedési eszközökön való olvasás, addig egy kvalitatív kutatás hasonló témában azt a kutatási kérdést tenné fel, hogy mivel magyarázzák az emberek, hogy tömegközlekedési eszközön olvasnak, vagy éppen milyen élmény tömegközlekedési eszközön olvasni.

A kvalitatív kutatási kérdés **egy jelenségre irányul**, amit a kutató vizsgálni akar. A kérdés rámutat valamire, amit a kutató szeretne **megérteni, anélkül, hogy előírná**, mi az, amit találni fog. Jól szemlélteti ezt a kérdést a következő vicc:

Egy részeg úr bizonytalanul tapogatózva keresi a kulcsát egy utcai lámpa alatt. Odalép hozzá egy férfi, hogy segítsen neki. Eltelik 10 perc, a lámpa fénykörét már többször körbetapogatózták, de csak nincs meg a kulcs. Megkérdezi ekkor a férfi a részegét:

- Biztosan itt hagyta el a kulcsot?
- Nem hiszem, jóval valószínűbb, hogy a kocsmából idefelé vezető úton.
- Akkor miért itt keressük?
- Mert itt van fény.

Esetünkben a kulcs a válasz, a lámpa fénye pedig az elméleti tudásunk. Ha abban keressük a választ, amit már eleve tudunk, akkor lehet, hogy nem a legmegfelelőbb választ kapjuk. A lámpa fénye biztonságot ad, hiszen látunk benne, ezzel szemben egy sötét utat végigtapogatni jóval bizonytalanabb és macerásabb. Mégis, ha igazi választ keresünk, nem érdemes megspórolni ezt az utat.

A jó kvalitatív kérdések **folymatorientáltak**: arra kérdeznek rá, **hogyan történik** valami, például hogyan élnek meg az új pszichoaktív szerhasználók a rehabilitációt, hogyan alakul a hanghallók kapcsolata a hallott hangokkal. A kutatási kérdés, habár alapos szakirodalmi ismeretre épül, mindig **emberek tapasztalatára, élményére** irányul. Ennek az a célja, hogy szakirodalmi ismereteinket képesek legyünk összevetni a valós, emberek által tapasztalt élményekkel, elbeszélésekkel. Több esetben éppen azért adja valaki kvalitatív kutatásra a fejét, mert úgy gondolja, hogy a **szakirodalmi terminológia nem megfelelő** az adott témában, ezért helyette inkább visszanyúl az **elsődleges élményhez** és megkérdezi olyanokat, akik valóban átélnek hasonlót. (A viccre visszatérve: ő az, aki megkérdőjelezi, hogy a lámpa fénye tényleg oda világít-e, ahol a kulcs van). Például a szakirodalomban a migráció élményvilágát többször a régi és az új társadalmi környezet kulturális és szociális normáinak „cserélődéseként” írják le. A migrációt kutatóban felmerülhet a kérdés, hogy valóban normacseréről van-e szó, vagy talán egészen más természetű a valós élmény. Eldöntheti, hogy ennek a végére jár. De hogyan álljon neki? Ha az eddigi szakirodalomra alapozott tudásából indul ki, azt a kérdést teszi fel, hogy *hogyan alakulnak a kulturális és szociális normák a migráció során*. Ez rávezető kérdés, hiszen a kutató tudásán alapul, a kérdés miatt pedig az interjúalanyok könnyen lehet, hogy a kulturális és szociális normák mentén kezdenek el mesélni élményeikről, nem pedig saját maguk perspektíváját bontják ki. Éppen ezért egy nyitottabb kérdést kell feltennünk, amiben szabad kezet kapnak az interjúalanyok, hogy arról beszéljenek, ami nekik fontos, például *hogyan élnek meg a bevándorlók az új országba való költözést*.

Példák:  
új pszichoaktív  
szerhasználók  
rehabilitációja,  
hanghallók  
tapasztalata

Példa:  
**Migráció: kulturális  
és szociális  
normacsere  
vagy személyes  
megélés?**

## 4.2. AZ ADATGYŰJTÉS ÁLTALÁNOS IRÁNYELVEI

Kutatási kérdésünk nyitottságát könnyen elveszíthetjük, ha az adatgyűjtésnél nem figyelünk. A kvalitatív kutató ezért **nyitott adatgyűjtési módszerekkel** dolgozik, amelyek több teret adnak a résztvevőknek arra, hogy saját perspektívájukat, tapasztalataikat kifejezhessék. Egy kvantitatív kutatásban például az új munkakörbe kerülő résztvevők hangulatát vizsgáló kérdőívben a résztvevők négy lehetséges válasz közül választhatnak:

**Mennyire elégedett jelenlegi munkahelyén az alábbi tényezőkkel? Kérem, értékelje egy négyfokozatú skálán az alábbi tényezőket!**

- 1 – teljes mértékben elégedetlen;
- 2 – inkább elégedetlen;
- 3 – inkább elégedett;
- 4 – teljes mértékben elégedett.

Az értékelendő tényezők például:

1. Munkám során érdekes, kihívásokkal teli feladatokat látok el.
2. Munkám során jól tudom alkalmazni tudásomat és képességeimet. *(Minnesota kérdőív 1966; JÁNOSI – KERSCH 2008).*

A kvalitatív pszichológiai kutatásokban ezzel szemben arra buzdítjuk a résztvevőket, hogy minél szabadabban mondják el véleményüket.

Mivel a kvalitatív kutatásoknál egy nyitott kérdésre keressük a választ, ezért a gyűjthető **adatoknak minél természetesebbnek**, „**valóságosabbaknak**” kell lenniük (értsük valóság alatt akár a realista, akár a fenomenológiai, vagy szociális konstruktivista valóságot). Fontos, hogy az adat a maga természetességében tárulkozzon fel és forduljon elő. Ezt mindig szem előtt kell tartanunk, még ha elérhetetlen cél is, hiszen **az adat mindig tartalmaz valamiféle „fordítást”** vagy „interpretációt”, aminek következtében **elvész valamennyi információ**. Például egy interjú hanganyagát szó szerint le tudjuk gépelni és eközben jelölni tudjuk a metakommunikációs gesztusokat is (pl. hallgatás, elhalkulás, nevetés stb.). Ugyanakkor a legépelt szövegből, bármennyire alaposan és aprólékos jelölésekkel dolgozunk is, el fog veszni a beszéd valós dinamikája, a beszélgetők hangszíne, a beszéd valós idejű tempója. Még a videófelvétel sem azonos a valóságos beszélgetéssel. Mindenesetre a kvalitatív kutató arra törekszik, hogy **minél kevesebb információvesztéssel** dolgozzon. Ez újabb kihívásokat támaszt: minél több adatot szeretnénk

Példa:  
interjú legépelt  
hanganyaga



megtartani egy beszélgetésből, annál nagyobb mennyiségű és nehezebben kezelhető **metaadatunk** lesz. Mégis törekednünk kell a különböző csatornákon érkező információk rögzítésére, hiszen így tudjuk megtartani nyitottságunkat és így tudjuk elkerülni, hogy esetlegesen fontos adatok elvesszenek.

Akkor tudjuk legjobban fenntartani az éberségünket, ha az adat redukálásával vagy „kiválogatásával” megvárjuk az **elemzési**, vagy más néven **kódolási szakaszt**, de még ekkor is nagyon óvatosan és tudatosan döntünk arról, mi az, amit megtarthatunk és mi az, ami kimaradhat. Ezekről részletesebben a módszertani fejezetekben lesz szó.

A kutatásnak egyszóval **hitelesnek** kell lennie. A hitelesség pedig két tényezőtől, a **validitástól** (érvényesség) és a **reliabilitástól** (megbízhatóság) áll.

adatgyűjtés  
minél kevesebb  
információ-  
veszteséggel

hitelességi kritériu-  
mok: validitás és  
reliabilitás

## 4.3. A VALIDITÁS KÉRDÉSE

A **validitás** problémájának központi kérdése, hogy a kutatásunkkal **valóban azt vizsgáljuk és mérjük-e, amit célul tűztünk ki**: Tényleg arról beszélnek az interjúalanyok, amikre kérdezzük? Tényleg megértik azt, amit kérdezzük tőlük? A validitás két fajtáját különböztethetjük meg, a **belső** és a **külső** validitást. A **belső validitást** tekintve a kvalitatív kutatások nagy előnye a kvantitatív kutatásokkal szemben, hogy **interakciókra és rugalmasságra épülnek**: a kvalitatív kutatásban részt vevők szabadon kifejezhetik gondolataikat, érzéseiket anélkül, hogy a kutató értelmezésekbe, szakirodalmon alapuló elméleti megfontolásokba igyekezne sorolni azokat. Lehetőség van **tisztázó kérdéseket** feltenni, hogy minél jobban megérthesse a kutató az interjúalanyt, lehet buzdítani a résztvevőt a személyes perspektíva részletesebb kifejtésére, így kevesebb esélye marad annak, hogy nem azt „mérjük”, amit mérni szeretnénk. A **külső validitás** tekintetében a kvantitatív kutatásoknak van előnyük, hiszen a külső validitás **minél nagyobb minta** megkérdezésével **minél nagyobb általánosíthatóságot** jelent.

A validitást a kvalitatív kutatásokban egyrészt azzal tudjuk biztosítani, hogy meggyőződünk róla: a kutatásban résztvevő szabadon kérdezhet és szabadon kijavíthatja a kutató feltevéseit, értelmezéseit. Ehhez fontos az **elfogadó, barátságos légkör** megteremtése és a **rapport** az interjú felvételekor.

Másik lehetséges módja a validálásnak, hogy a kutató elküldi a kész kutatási eredményeket a résztvevőnek, aki ezt elolvasva jóváhagyhatja vagy **korrigálhatja** a kutatót. Ezt **részvevői validálásnak** hívjuk.

validitás /  
érvényesség

belső validitás

külső validitás

részvevői validálás  
szóban és/vagy  
írásban

a kutatási eljárás  
átláthatósága

Harmadrészt, egy kutatás akkor tekinthető validnak, ha ismeret-szerzési módja *transzparens*: átláthatóan mutatja be a kutatásban részt vevők álláspontját, követhető az interpretálás folyamata, és a szakirodalommal is értően veti össze eredményeit a kutató.

ökológiai  
(környezeti) validitás

Előny, hogy a kvalitatív kutatások egy része (főként a megfigyelői, vagy az akciókutatások) természetes, valós közegben, például ifjúsági klubokban, iskolákban, munkahelyeken zajlik, így az *ökológiai validitása* magasabb, mintha egy laboratóriumban történne mindez.

trianguláció

A validitást *trianguláció* segítségével is biztosíthatjuk (PATTON 1999). A trianguláció angol eredetű szó, és a *háromszögelési mérési elrendezésre* utal. Ennek lényege, hogy nem csak két szereplője van az elemzésnek (az elemző és egy adat), hanem három. Ez lehetővé teszi az *ellenőrzést*, illetve azt, hogy *egy adatra több nézőpontból* is rálásson a kutató. CARTER és munkatársai (2014) DENZINRE (1978) és PATTONRA (1999) hivatkozva a triangulációnak négy fajtáját ismer-tetik: (a) módszertrianguláció, (b) megfigyelői trianguláció, (c) elméleti trianguláció, (d) adatforrás-trianguláció.

- a) A *módszer triangulációja* azt jelenti, hogy *több módszert* használunk egy jelenséggel kapcsolatos adatgyűjtésre. Például interjút, megfigyelést és terepjegyzeteket.
- b) A *megfigyelői trianguláció* azt jelenti, hogy *kettő vagy több* megfigyelő és adatelemző vesz részt a munkában. A kvalitatív kutatások között egyre népszerűbb, hogy az elemzéseket csoportokban végzik. Ennek több formája is lehet: amikor a *csoport közösen* olvassa és elemzi a szöveget és közösen hozzák létre a kódokat, ezt *konszenzusos kódolásnak* hívják. Lehetséges az is, hogy az elemző csoport tagjai egymástól függetlenül elemzik a szövegeket, majd az eredményeiket vetik össze és vitatják meg.
- c) Az *elméleti triangulációban* két vagy *több különböző elméleti modellen* keresztül elemezzük az adatot. Így az elméletek közötti kapcsolatokat is meg tudjuk vizsgálni, az adatot pedig – mivel több szempontból dolgozzuk fel – alaposabban átvizsgáljuk.
- d) Az *adatforrás-trianguláció* azt jelenti, hogy *több alannal vagy célcsoporttal* (családok, közösségek) veszünk fel adatot, hogy minél több perspektíva megjelenhessen.

## 4.4. A RELIABILITÁS KÉRDÉSE

reliabilitás /  
megbízhatóság

A kvalitatív kutatások fontos kitétele a *reliabilitás*. Ez az angoltól (*reliability*) magyarosított szó megbízhatóságot jelent. Ha egy eszköz megbízható, akkor ismételt használatkor is ugyanazt az eredményt mutatja. Ez a természettudományos gondolkodásból eredő kritérium

próbára teszi az emberi viselkedéssel foglalkozó kutatásokat. A **kvalitatív kutatásokra természetüktől fogva nem alkalmazható** ez a fajta reliabilitási kritérium, hiszen egyrészt gyakran egyedi jelenséget vagy tapasztalatot vizsgálunk nagy részletességgel, nem pedig egy általános, sok emberre igaz viselkedésmódot vagy attribúciót. Másrészt, egy ember ugyanarra a kérdésre más időpontokban egészen más választ adhat. Például gondoljunk csak bele: mit jelent krónikus betegség diagnózisával élni rögtön a diagnózis megismerése után vagy akár egy többéves tünetmentes időszak után?

A reliabilitási kritériumok alkalmazása a kvalitatív kutatók között **vitatott kérdés**. Nincs egyetértés abban, hogy szükséges-e, és ha igen, milyen mértékben. Egyesek úgy gondolják, hogy ha elég **átláthatóan és kellő módszertani szigorral** vizsgálunk, akkor megbízható tudást szerezhetünk. Ezek szerint, ha különböző kutatók ugyanabból a kérdésből kiindulva, ugyanazzal a módszerrel gyűjtenek adatot és elemzik, akkor hasonló válaszokat kaphatnak. Ezzel szemben más kvalitatív kutatók azt hangsúlyozzák, hogy a **kutató személye** erősen befolyásolja az eredményeket. Így a tanulmány megértésénél nem tekinthetünk el a kutató személyétől.

reliabilitási kritérium: hogyan alkalmazható a társadalomtudományi kutatásokban?

módszertani szigor

a kutató személyes perspektívája

## 4.5. A KVALITATÍV KUTATÁS REPREZENTATIVITÁSA

Végül, de nem utolsó sorban szót kell ejtenünk a **reprezentativitásról**. Sokszor a kvantitatív kutatások fontos kitétele, hogy **reprezentatív mintán történjen az adatgyűjtés**, hogy aztán a kutatók az így megválasztott mintából tudják eredményeiket **általánosítani** a kérdéses populációra. Ezzel szemben a kvalitatív kutatások kis elemszámmal működnek, aminek számtalan oka van: az adatok gazdagsága, az elemzésre és adatgyűjtésre fordított idő és munka mennyisége, a munka minősége stb. Ennek következtében nem reprezentatív mintákkal dolgozunk. De tekinthető-e mindez a kvalitatív kutatások hátrányának?

Ez több mindentől is függhet: ha **esettanulmányról** (egy személyt, csoportot vagy szervezetet célzó kutatásról) van szó, az általánosíthatóság alapvetően nem is érdekes. Ebben az esetben a hangsúly a belső dinamikák és működésmódok feltárásán és megértésén van. Ha viszont olyan jelenséget vizsgálunk, ami több emberre is igaz lehet, akkor beszélhetünk reprezentativitásról. Például, egy kutatásunkban (Kiss és mtsai 2021b), ahol hat interjút vettünk fel olyan személyekkel, akik több mint 20 éve egy pszichiátriai otthonban éltek, az eredményeinket esetleg szívesen általánosítanánk a hosszú időtartamú gondozás

reprezentativitás / általánosíthatóság

kvalitatív kutatás: kis esetszám, részletgazdag, munkaidényes

esettanulmány

kis elemszámú minta reprezentativitása: pl. élménytípusok, működésmódok feltárása

élményére. Szigorúan véve azonban az alacsony elemszám miatt nem generalizálhatjuk a kapott eredményeket, megismerhetünk viszont egy bizonyos típusú élményt. Habár nem tudjuk, hány emberre igaz az, amit megtudtunk, azt viszont tudjuk, hogy jelen van a társadalomban és a kultúrában. A pszichológia történelme folyamán számos alkalommal esettanulmányokra alapozva jöttek létre olyan teóriák, vagy egész pszichológiai iskolák, amelyek általános emberi működésmódokat vélnek feltárni. Példának okáért gondoljunk csak Sigmund FREUD esettanulmányaira, amiből kifejlődött a pszichoanalízis elmélete, vagy Jean PIAGET-re, aki saját gyermekeinek megfigyelése során alakította ki a kognitív és értelmi fejlődés elméletét.

Példa:  
pszichiátriai  
megfigyelések,  
gyermekek  
viselkedése

összehasonlítás  
triangulációs  
módszerrel

Az általánosíthatóság kérdését a már említett **triangulációs technikákkal** is fel lehet oldani. Ilyen például **több tanulmány összehasonlítása**, vagy akár **egy résztvevő személy különböző környezetekben** való megfigyelése. Ezek által egy tisztább, általánosabb képünk alakulhat ki egy működés-, vagy viselkedésmódról. Tanulmányok összehasonlításánál felfedhetjük a hasonlóságokat vagy esetleges különbségeket, megérthetjük és kiemelhetjük a fontosabb összefüggéseket.

## 4.6. REFLEXIÓ

A kvalitatív kutatás nyitott és rugalmas. Ennek következtében a kutatónak döntéseket kell hoznia kutatás közben: merre, hogyan halad tovább, mire figyel az eredményei bemutatásakor. Fontos, hogy ezek a **döntések és választások tudatosan** történjenek, illetve **a kutató reflektáljon** tanulmányában ezen folyamatokra. Például a tanulmány módszertani részében fontos lehet, hogy az olvasó megismerhesse a kutató személyes-szakmai hátterét (például milyen nemű, nemzetiségű, milyen kapcsolata van a témával). Egy szír bevándorlókkal foglalkozó magyar kvalitatív kutatásban érdemes megemlíteni, hogy milyen a kapcsolata a kutatónak a szír kultúrával, milyen nyelven történik az interjúkészítés, mert így az olvasó teljesebb képet kap az adatfelvételtől, az elemzésről és az esetleges torzító hatásokról.

Példa:  
szír bevándorlókkal  
végzett kutatás

a kutatási kérdés  
változása

A kutatás előrehaladtával minél többet tud a kutató, annál jobban felismerheti, hogy **milyen előfeltételezésekkel** fogott neki a kutatásnak. Így a kutatás közben is tisztázódhat vagy **változhat a kutatási kérdés**. Ezt a kutatónak nyitottan és átláthatóan, tehát **transzparensten** kell kezelnie. Előfordulhat az is, hogy egy kvalitatív kutatás végén ismeri fel a kutató, hogy mi is az a kutatási kérdés, amivel valójában foglalkoznia kellene egy adott témával kapcsolatosan.

## 4.7. ADATGYŰJTÉS

Jelen fejezetben az adatgyűjtés különféle módjaira és forrásaira koncentrálunk, míg az adatfeldolgozás, a kódolás és elemzés a módszertani fejezetekben kerül bemutatásra.

Több ízben is szóba került már, hogy a **kutatási kérdés** magában foglalja az **ismeretelméletet**, illetve az **adatgyűjtés módját** is. Például arra a kérdésre, hogy *hogyan jelenik meg az antiszociális személyiség-zavar a bírósági végzéseken*, a válaszkeresést bírósági végzések gyűjtésével célszerű kezdeni. Arra a kérdésre, hogy *hogyan alakulnak ki az összeesküvés-elméletek*, gyűjthetünk adatot összeesküvés-elméletekkel foglalkozó internetes, közösségi médiás fórumokon, újságcikkekből, internetes folyóiratcikkekből, vagy akár négy szemközti vagy fókusz-csoportos interjúkat is felvehetünk összeesküvéselmélet-hívőkkel vagy szakértőkkel, akik az összeesküvés-elméleteket kutatják. Azt a kérdést, hogy *hogyan élnek meg az egyetemisták a kijárási korlátozásokat a COVID19-pandémia alatt* (jelen fejezet megírásakor a COVID19-járvány miatti szociális izoláció aktuális társadalmi kérdés volt), vizsgálhatjuk interjúkkal vagy felkérhetünk egyetemistákat naplózásra, kereshetünk kapcsolódó fórumokat. Esetleg vizsgálhatjuk a COVID19-pandémiáról szóló, egyetemi életre utaló internetes mémeket is. Az adatgyűjtés tehát sok területre és forrásra kiterjedhet. Érdemes arra figyelni, hogy a **kutatási kérdésből következő, megfelelő adatgyűjtési formát** válasszunk.

Néhány esetben előfordulhat, hogy az adatforrást előbb ismerjük meg (például szeretnénk megvizsgálni a '60-as, '70-es évek újságcikkeit, különösen azokat, amelyek bűncselekményekről szólnak). Először tehát összegyűjtjük a cikkeket, és az olvasásuk közben döntjük el, mi is az, amit szeretnénk **szisztematikusan megvizsgálni** (például *milyen szociális diskurzusok mentén mutatják be az újságcikkek a bűncselekmények elkövetőit*).

Kutatási kérdésünktől, időnktől és kíváncsiságunktól függően **többféle forrást** is felhasználhatunk. Például felvehetünk interjúkat és naplózathatunk. Gyűjthetünk adatot újságcikkekből és interjúkból, internetes fórumokról, és az ezekben talált információkat összevethetjük egymással.

A könnyebb átláthatóság kedvéért érdemes három részre tagolni a gyűjthető adatokat:

- **Elsődleges források:** ezek azok az adatok, amiket a kutató személyesen gyűjt a résztvevőktől. Lehetnek négy szemközti interjúk, fókusz-csoportos interjúk stb.
- **Másodlagos adatok:** ezeket az adatokat nem a kutató és a résztvevő állítja elő közösen, hanem már előzetesen rendelkezésre állnak.

az adatgyűjtés módja

Példa: összeesküvés-elméletek kialakulása

Példa: COVID19-járvány kijárási korlátozásai

Példa: bűncselekményekről szóló újságcikkek (1960-as, 1970-es évek)

Adatforrások

elsődleges források

másodlagos adatok

Ilyenek az internetes fórumok, blogok, felvételek, bírósági végzések stb.

#### terepfeljegyzések

– **Terepfeljegyzések:** a kutató megfigyelésén alapuló feljegyzések. A kutató kvalitatív adatok gyűjtésekor a vizsgált személyek viselkedését, interakcióit is megfigyelheti azok természetes közegében. A terepfeljegyzések tartalmazhatják a vizsgált személyek viselkedésének leírását természetes környezetükben, a felismert viselkedésmintákat, a megfigyelő kommentjeit, értelmezéseit vagy emlékeztetőit. Az emlékeztetőket vagy „memókat” elsősorban etnográfiai kutatók használják, illetve a *Grounded Theory* módszerrel készült pszichológiai kvalitatív kutatásban szerepelnek (SALLAY – MARTOS 2018). Ezek lehetnek megfigyelésen belüli utalások bizonyos együttjárásokra, viselkedési mintákra, de lehetnek az interjúszövegen kívüli utalások egyéb forrásokra is.

#### akciókutatás

Egy speciális módja az adatfelvételnek az *akciókutatás*, amire **A fotóhang alapú részvételi akciókutatás elmélete és módszertana** című fejezetben (8. fejezet) térünk ki részletesebben.

Ezen adatforrások mindegyike használható kvalitatív pszichológiai kutatásokban, de a legelterjedtebb az elsődleges és a másodlagos források használata. Könyvünkben négy kvalitatív pszichológiai módszertant mutatunk be, amelyek a következő forrásokkal dolgozhatnak:

- elsődleges: interjúk, fókuszcsoportok;
- másodlagos: naplók, blogok, fórumok, cikkek, dokumentumok, médiamegjelenések.

Ha *másodlagos adatforrásokkal* dolgozunk, a legfontosabb a gyűjtés során a *következetesség*. Határozzuk meg pontosan, hogy mit gyűjtünk, fontoljuk meg, hogy milyen *keresőszavakat* használunk, milyen *adatbázisokban* folytatjuk a gyűjtést, és gyűjtsük össze a releváns forrásokat. Például, ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy 2010 és 2020 között milyen esetekben rendeltek el kényszergyógykezelést, akkor dönthetünk úgy, hogy a bírósági végzésekben, bünyügyi adatbázisokban kikeresünk minden olyan végzést, amiben szerepel a kényszergyógykezelés elrendelése.

A kvalitatív pszichológiai kutatások legáltalánosabb forrása az *interjú*. Az interjú interaktív jellege miatt olyanfajta nyitottságot és feltárási lehetőséget hordoz magában, ami miatt a kvalitatív pszichológiai kutatások *legkedveltebb adatgyűjtési módszere* lett. Éppen ezért a fejezet további részében az interjúkészítés mikéntjeivel foglalkozunk.

Példa:  
kényszergyógy-  
kezelési esetek  
2010 és 2020 között

## 4.7.1. MINTAVÁLASZTÁS

Ha az **interjúzás** mellett döntünk, az egyik első lépés annak eldöntése, hogy kikkel veszünk fel interjúkat. Fontos, hogy a választott minta olyanokból álljon, akik feltehetőleg meg tudják válaszolni a kutatási kérdésünket. Például, ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy *milyen krónikus fájdalommal élni*, olyanokat fogunk keresni, akik 5–10 éve krónikus fájdalommal élnek. A **mintaválasztásunk tehát céltudatos**. Az interjúalanyokat legtöbbször valamiféle **irányított megkeresés**en keresztül (privilegizáltan), **kapcsolatrendszer** vagy „**networking**” segítségével (például szerhasználókat a rehabilitáció intézményrendszerén keresztül), vagy pedig **hólabdamódszerrel** érjük el (például futballjátékosok feleségeivel szeretnénk interjút készíteni, így megkérjük interjúalanyainkat, hogy továbbítsák a kutatásra való felhívásunkat más futballjátékosok feleségeinek is). A javasolt mintagyűjtési módokat a **2. táblázatban** összesítettük.

**céltudatos  
mintaválasztás**

**Példa:**  
krónikus  
fájdalommal élni

**Módszerek:**  
irányított  
megkeresés,  
kapcsolatrendszer,  
hólabdamódszer

### 2. táblázat. Kvalitatív mintavételi módok

Mintagyűjtés módja	Mit jelent?
<b>Hólabdamódszer</b>	A lehetséges interjúalanyok összegyűjtése szakértők és tapasztalati szakértők segítségével. Ez történhet úgy is, hogy az interjúalanyainkat megkérdezzük, ismernek-e mást is, aki hasonló, a kutatásunk számára releváns élményekkel rendelkezik és elérhető lehet a vizsgálatunk számára. Ezek közül a lehetséges személyek közül aztán válogathatunk: ki az, aki relevánsabb a kutatásunk szempontjából, és ki az, aki kevésbé.
<b>Célzott mintavétel (privilegizált)</b>	Ha a kutatásunk egy meghatározott, jól definiált mintát akar elérni, felkeressük azokat az intézményeket, társulatokat, klubokat, szociálismédia-csoportokat/-oldalakat, ahol lehetséges interjúalanyokat találunk. Felkereshetjük az intézmények vezetőit, szervezőit, vagy akár személyesen is odamehetünk, felhívást tehetünk ki a faliújságra, vagy a helyszínen megfordulókat személyesen meghívhatjuk a kutatáson való részvételre. Például, ha az egészségügyi szakemberek kiégését akarjuk vizsgálni, akkor olyan egészségügyi intézményeket keresünk fel, ahol feltételezhetően vannak olyan dolgozók, akik ilyen nehézséggel küzdenek.
<b>Kapcsolatrendszer vagy „networking”</b>	Amennyiben a kutatási kérdésünk olyan csoport élményére irányul, akiket személyesen vagy ismerősökön keresztül el tudunk érni, felhasználhatjuk ezeket a kapcsolati utakat is. Fontos azonban, hogy az interjúalanyokat lehetőleg ne ismerjük személyesen az interjú előtt. Ez ugyanis hatással lehet a kapcsolati dinamikára, a beszámoló minőségére, mélységére és tartalmára.
<b>Hirdetésalapú</b>	Ha a kutatási kérdésünk olyan élményre irányul, ami a társadalomban általános, így nem tudunk intézmények és csoportok felé elindulni, érdemes szociálismédia-felületeken hirdetésekben vagy nyilvános posztok segítségével keresni. Például a COVID19-pandémia alatt arra voltunk kíváncsiak, hogy a kötelező lezárások feloldása után miért vállalják az emberek az önkéntes karantént.
<b>Kényelmi mintavétel</b>	Rendelkezésre állás alapján, azaz azokat választjuk, akik leginkább kéznél vannak. Előnye, hogy a többi mintaválasztással szemben gyors és olcsó, viszont nem biztos, hogy a kutatásunk szempontjából legrelevánsabb személyeket találjuk így meg. Például, ha a vizsgaszorongást vizsgáljuk, kérdezhetünk olyan hallgatókat, akik épp egy fontos vizsga előtt állnak és közvetett ismerőseink, de nem biztos, hogy ők jellemzően vizsgaszorongók.

## 4.7.2. A MINTA MÉRETE

Mitől függ a minta mérete?

adatszaturáció

Mivel a kvalitatív kutatások részletes és aprólékos elemzésen nyugszanak, kis mintákkal dolgozunk. Az **ideális minta nagyságának** megállapítása sok tényezőtől függ: a gyűjtött adat minőségétől, a kutatási téma természetétől, az interjúalanyok által közölt használható adatoktól, az egy alannal felvett interjúk számától, a kvalitatív módszertől és a kutatási elrendezéstől, az elérhető alanyok számától (MORSE 2000, 2015). Az **adatsűrűséget**, vagyis a **releváns információ mennyiségét adatszaturációnak** nevezzük. Az adatszaturációt akkor érzük el, amikor az újabb interjúkban nem szerepel olyan információ, amit már ne hallottunk volna. Fontos, hogy minden esetben írjuk le és indokoljuk meg a tanulmányban, hogy mennyi interjút vettünk fel, miért pont annyit, és hogyan viszonyul ez az adatszaturációhoz (BRAUN – CLARKE 2021).

A módszerek szerint tehát változhat a kívánt minták nagysága. Több kutató azt is fontos tényezőnek tartja, hogy milyen célból és milyen adatgyűjtési módszerrel készül a kutatás. A soron következő táblázatokban bemutatjuk, hogy interjút alkalmazó kutatások esetében **melyik módszerhez hány fős minta** javasolt.

## TARTALOMELEMZÉS ÉS TEMATIKUS ANALÍZIS<sup>6</sup>

Mivel a **kvalitatív tartalomelemzés** és a **tematikus analízis** mind történetiségét, mind felhasználhatóságát nézve számos összefüggést mutat (BRAUN – CLARKE 2019), az adatgyűjtés célszámait is hasonlóan határozhatjuk meg. (A tematikus analízist részletesen a **9. fejezetben** tárgyaljuk.)

<sup>6</sup> Fontos itt megjegyeznünk, hogy a tartalomelemzésnek van egy kvantitatív módszertani változata is, ahol az interjúkban bizonyos pszichológiai konstruktumokhoz társítható nyelvi markerek megjelenését vizsgálják. Ezeket az elemzéseket számítógépes program vagy személyesen a kutató végzi, egy előre létrehozott kódkönyv szerint. A kódkönyvben meg van határozva, hogy milyen szavak, szóösszetételek vagy tartalmak milyen pszichológiai jelenségre engednek következtetni (NEUENDORF 2017). Erre példa lehet, ha KÉZDI Balázs (1988) feltevésére építve azt szeretnénk megvizsgálni, hogy a tagadások gyakorisága valóban összefügg a szuicidummal. Ezért olyan búcsúleveleket vizsgálunk, amiket befejezett és nem befejezett szuicidumban érintett személyek írtak. Összevetjük, hogy melyik populációban több a tagadósavak és nyelvi szerkezetek használata. Ez tehát egy deduktív módszer.

A kvalitatív tartalomelemzés pedig egy induktív módszer. Nem előre meghatározott kódkönyv szerint dolgozik, hanem az interjú folyamatos, szisztematikus feldolgozásán keresztül hozza létre a kutatási kérdésre kapott válaszokat, eredménytémákat (NEUENDORF, 2017).



**3. táblázat.** Tematikus elemzéshez használható mintanagyságok (CLARKE et al. 2015: 248)

Adattípus	Kis projekt (egyetemi szemináriumi dolgozat)	Közepes projekt (szakdolgozat)
interjú	5/6–10	6–15
fókuszcsoport	1–3	3–6
kvalitatív, strukturált írásbeli interjú	20–30	30–100
történet kiegészítése	20–40	40–100
média szövegek	1–100	1–200

**NARRATÍV ANALÍZIS**

Ahogy arról ebben a könyvben a **Narratív analízis** fejezetben (7. fejezet) is szó esik, narratív analízisnél nincs meghatározott elemszám (BEAL 2013; CRESSWELL et al. 2007). Mivel ez a módszer személyes történet elmondását vizsgálja, ezért a kétszemélyes interjúkat részesíti előnyben. A narratív analízist használó tanulmányok általában 10-15 interjú elemzését tartalmazzák. Erről részletesebben szintén a 7. fejezetben írunk.

**INTERPRETATÍV FENOMENOLÓGIAI ANALÍZIS**

Mivel az *interpretatív fenomenológiai analízis* (IPA) idiografikus módszer, kis elemszámmal és homogén mintákkal dolgozik. SMITH, FLOWERS és LARKIN (2022) a 4. táblázatban közölt interjúelemszámokat javasolja (interjúelemszámokról van szó, mert a résztvevők száma kevesebb is lehet, ha egy-egy résztvevővel több interjú is készül, például egy longitudinális IPA esetében).

**4. táblázat.** Az interpretatív fenomenológiai analízishez használható interjúk elemszáma

Dolgozat jellege	Interjúk száma
kezdés ( <i>pilot</i> )	1
egyetemi, szemináriumi dolgozat	3
Mesterdolgozat	5-10
PhD-disszertáció, tanulmány	10+ (indokolt esetben lehet kevesebb)

A minta nagysága természetesen függ attól is, **hány interjúalanyt** sikerül elérni. Például egy interpretatív fenomenológiai analízis módszerű kutatásunkban (KOVÁCS és mtsai 2022) arra voltunk kíváncsiak, hogyan viszonyulnak a gyilkosság elkövetéséhez olyan pszichiátriai otthonban élő, skizofréniával diagnosztizált betegek, akik gyilkosságot követtek el. Itt a speciális kutatási kérdés és az intézményekbe való bejutás nehézsége miatt hat fővel tudtunk interjúkat felvenni. Mivel azonban nehezen elérhető populációról van szó, hat interjú is értékes és hiánypótló tudással szolgálhat. Más helyzet lehet, ha **sok interjúalanyt** lehet elérni, például

Példa (kis mintára):  
gyilkosságot elkövető  
skizofrén betegek

Példa  
(nagy mintára):  
COVID19-járvány  
alatt munkájukat  
elvesztők

olyan, vendéglátásban dolgozó fiatalokat, akik a COVID19-pandémia alatt elveszítették megélhetésüket. Ilyenkor érdemes határt szabni abban, hogy mennyi interjút veszünk fel. Ennek egészen egyszerű idői és anyagi oka van. Egy interjú felvétele 1–1,5 órát vesz igénybe, 1 órányi interjú legépelése 4–10 órát vehet igénybe. Ez függ az interjúalany beszédtempójától, a felvétel minőségétől, akár az interjú nyelvétől és attól, hogy milyen *aprólékossággal gépelünk*. *Az aprólékosságot meghatározza, hogy milyen módszerrel dolgozunk.*

### 4.7.3. A SZÓ SZERINTI ÁTIRAT ELKÉSZÍTÉSÉNEK MÓDJA

az átirat  
részletelessége az  
elemzési módszer  
függvényében

Tartalom- és tematikus elemzésnél arra vagyunk kíváncsiak, miről mit mond az interjúalany, ezért az interjút úgy gépeljük le, hogy csak az elhangzott szavakat írjuk le, kihagyjuk a nyelvbtlásokat, a szüneteket, helyesbítéseket, vagy például azt is, ha az interjúalany többször megismétel egy szót. Interpretatív fenomenológiai analízisnél az érdekel minket, hogy az interjúalany hogyan él meg helyzeteket, hogyan látja magát, így jelöljük az apró hibákat, elszólásokat, hosszabb szüneteket, mivel ezek fontos információkat tartalmazhatnak. Nagyon alapos szociális konstruktivista kutatásokban viszont ennél is részletesebbnek kell lennünk: itt jelölhetjük a hangsúlyokat, a szótaghosszúságokat, a hanglejtést, a szünetek másodperc szerinti hosszúságát stb., hiszen ezek mind rejthetnek valamiféle releváns ismeretet.

Példa:  
a pandémia miatt  
munkájukat elvesztő  
vendéglátósok

Visszatérve a COVID19-járvány alatt munkájukat elvesztő vendéglátós fiatalokra: elkezdhetjük az interjúkészítést a módszer által kijelölt ideális elemszámmal. Ha időnk és pénzünk engedi, valamint tovább hajszol minket a kíváncsiság és úgy érezzük, még több interjúra van szükségünk ahhoz, hogy teljes képet kapjunk, ezt a vágyunkat minden további nélkül kielégíthetjük. Egy idő után azonban azt vehetjük észre, hogy az interjúalanyok ismétlik egymás mondanivalóját, kevés új információt, perspektívát vagy élményt találunk a válaszaikban. Ekkor azt mondhatjuk, hogy *elértük a telítettséget, vagy szaturációt, az adatgyűjtést pedig érdemes befejezni.*

a minta  
homogenitása

A *minta homogenitása*, más néven egységessége *függ a kutatási kérdéstől és a választott módszertantól*. Például amennyiben arra vagyunk kíváncsiak, hogyan meséli el „felépülésük” történetét a kábítószerfüggők, akkor olyan szerhasználókkal fogunk interjút felvenni, akik több mint három éve absztinensek (RÁCZ és mtsai 2015). De kíváncsiak lehetünk arra is, hogy mik a hasonlóságok és a különbségek a felépülő függők és a tünetmentes krónikus betegek felépülésének történetében.

Ez esetben kettéosztjuk a mintát (például 6-6 főre), és felvesszünk interjúkat 6 felépülő függővel és 6 tünetmentes krónikus beteggel (KOVÁCS és mtsai 2020).

#### 4.7.4. AZ INTERJÚ-VEZÉRFONÁL MEGÍRÁSA

Az interjúadatgyűjtéshez való felkészülés legfontosabb lépése az *interjú-vezérfonál megírása*. Ez nemcsak az interjú menetére való felkészülést jelenti, hanem segít abban is, hogy az interjúkészítő átgondolja, hogyan tud minél több teret engedni az interjúalanynak arra, hogy az elmondja a saját élményét, saját megéléseit. A kérdések konkrét formájának kidolgozása segít az esetleges torzítások elkerülésében. Például azt olvassuk a szakirodalomban – és személyes tapasztalatunk alapján is azt gondoljuk –, hogy külföldre költözni stresszel jár. Ha nemzetközi hallgatókat kérdezzünk a költözésük élményéről, nem célszerű megkérdezni, hogy az mennyire volt stresszes, hiszen a „költözés stresszel jár” összefüggés a mi előfeltételezésünkben létezik. Másrészt, mivel a *mennyire* kérdés alapvetően mennyiségre utal, nem való kvalitatív interjúba. Nem lehetünk biztosak abban sem, hogy ugyanazt értjük „stressz” alatt, mint az interjúalany. Így könnyen elbeszélhetünk egymás mellett. Ha azonban nyitott kérdést teszünk fel, lehetőséget teremtünk arra, hogy az interjúalany a saját élményeit mondja el, a saját szavaival. Így érdekesebb azt kérdezni, hogy *hogyan élte meg a külföldre való költözést*. Jóllehet, ez az aprólékoság szórászhasonlatnak tűnhet az olvasónak, a *nyitottság fenntartása a kutatás egész folyamata alatt* a kvalitatív kutatás legfontosabb eleme. Ezért ébernek, reflektívnek és aprólékosnak kell lennünk. Ez nemcsak az *adataink érthetőségét, elemezhetőségét és hitelességét* biztosítja, hanem az *interjúalannal való jó kapcsolatunkat* is támogatja. Hiszen az interjúalany érezni fogja, hogy valóban rá vagyunk kíváncsiak, az ő véleményére, nyitottan viszonyulunk hozzá, és törekszünk az ő megértésére – így ő is nyitottabb lesz, és bizalommal fog tudni beszélni a saját életéről, tapasztalatairól.

**interjú-vezérfonál:**  
folyamat végig-  
gondolása, kérdések  
konkretizálása

**Példa:**  
nemzetközi  
hallgatók külföldre  
költözése

#### 4.7.5. INTERJÚKÉRDÉSEK

Az interjú-vezérfonál elkészítése és megtanulása nemcsak az *interjúalany biztonságérzetének* záloga, hanem az *interjúkészítő magabiztoságának* is alapköve. A megírásnál fontos, hogy a kérdéseket ideális *sorrendben* írjuk meg. Ez azt jelenti, hogy képzeljük el, egy adott helyzettel kapcsolatban mik azok a kérdések, amikre valószínű, hogy

az interjúalanyunk kész válasza van, amit könnyen, különösebb gondolkodás nélkül el tud nekünk mondani. Az interjú előrehaladtával egyre mélyebb és személyesebb kérdéseket tehetünk fel, olyanokat, amelyek intimebbek, nehezebben megközelíthetőek, vagy éppen olyasmire kérdeznek rá, amire nem feltétlenül gondolt még az interjúalany, ezért ott, az interjúhelyzetben kell létrehoznia a narratíváját.

## 5. táblázat. Az interjúterv (interjú-vezérfonál) kérdéstípusai

Kérdéstípus	Példa
Deskriptív	El tudná mondani, mi a feladata a munkahelyén?
Narratív	El tudná mondani, hogyan kapta meg ezt a munkát?
Strukturális	Mik a lépései a megoldási folyamatnak?
Összehasonlító	Melyek a fontos különbségek egy jó és egy rossz munkanap között?
Értékelő	Hogy érzi magát egy rossz munkahelyi nap után?
Cirkuláris	Mit gondol, a főnöke mit gondol arról, ahogyan a munkáját végzi?
Reflektív kérdések	Hogyan látja magát ebben a munkahelyi konfliktusban?
Segítő kérdések	Ki tudná jobban fejteni? Mesélne még erről?
Tisztázás	Mit ért „tisztességtelen” alatt?

### interjúterv tölcshérszerkezetben

Az **interjútervet** érdemes **tölcshérszerkezet** szerint felépíteni. Különösen azokban az esetekben, ha megterhelő témákat is érintünk (pl. szívműtét élménye, halálos betegség diagnózisa), vagy akár mindennapi, de intim jellegű témákat (pl. az ötven év feletti nők menstruációs élménye), érdemes **deskriptív** vagy **narratív kérdésekkel** indítani (SMITH et al. 2022). Például *El tudná mesélni, hogyan zajlott a szívűtetre való felkészítés?* vagy *Tudna mesélni arról, hogyan telnek a menstruáció napjai?* Ezek után jöhetnek a **személyesebb kérdések**, amelyeknek az a célja, hogy a személyes véleményt, értékelést vagy viszonyulást felfedjék (például *Hogyan élte meg a műtét előtti órákat? Vissza tud emlékezni, hogy mi járt a fejében?*). Ezek után térhetünk rá a **reflektív kérdésekre**, amikor arra vagyunk kíváncsiak, hogy a személyek hogyan látják magukat, hogyan hat ki egy adott esemény az önmagukkal és az élettel való kapcsolatukra (például *Mit jelent Önnek a menstruáció ötvenéves életkor felett? Hogyan változott a viszonya a menstruációjával élete során?*).

Példa:  
50 év feletti nők  
menstruációs  
élménye

Az **interjúterv** vagy **-vezérfonál** megírását érdemes hat-tíz főbb kérdésre tagolni, amely kérdések kellően nyitottak ahhoz, hogy az interjúalany szabadon beszélhessen a saját tapasztalatairól, perspektívájáról. Ezt a hat-tíz **főbb kérdést** kiegészíthetik **segítő és tisztázó kérdések**. Érdemes ezeket is beírni az interjú-vezérfonálba, mert akkor a felvétel során

biztosan nem feledkezünk meg róluk. Körülbelül ennyi kérdés fér bele egy 45–90 perces interjúba. Praktikus okok miatt érdemes az interjú időtartamát két óra alatt tartani. Ilyen okok többek közt a felvett adatok mennyisége, a legépelés hossza, az elemzés hossza, az interjúalany ideje és energiája.

Evidensnek tűnhet, de meg kell itt jegyeznünk, hogy nem minden interjúnak kell elérnie egy mély, önreflektív szintet. Ha például arra vagyunk kíváncsiak, hogyan látják a járőrök a rendőrségen szervezetén belül zajló kommunikáció mikéntjét, akkor kérdéseink ennek a tapasztalatnak a praktikus részét fogják megcélozni.

A struktúra merevségétől függően háromfajta interjútervről beszélhetünk: strukturált, félig strukturált és strukturálatlan interjúk.

## 4.7.6. A STRUKTURÁLT INTERJÚ

A *strukturált interjú* kötött kérdésekkel és kérdéssorrenddel dolgozik. Ezt úgy kell elképzelni, hogy a kutató kidolgoz egy 6–10 kérdésből álló kérdéssort, és minden interjúban, minden interjúalanytól szigorúan ezeket a kérdéseket kérdezi, ugyanebben a sorrendben. Az ilyenfajta interjútechnikák elterjedtek például pályaválasztással kapcsolatos interjúkban, bizonyos munkakörök állásinterjúinál, motivációs interjúkban, vagy írásos kérdőívekben. Itt az a cél, hogy a kérdések sorrendjét úgy írjuk meg, hogy kellően nyitottak legyenek, ösztönözzék az interjúalanyt a részletesebb, személyesebb beszámolóra, amit kevésbé expliciten befolyásol az interjúalany és az interjúkészítő kapcsolata. Ez a típusú kérdéssor például online kérdőíves kutatásoknál vagy naplót használó kutatásoknál jól alkalmazható.

Egy kutatásunkban a COVID19-pandémia első hullámában olyan naplózókat kerestünk, akik az önkéntes karantént választották. Az első naplóbejegyzéshez a következő kérdéseket tettük fel:

---

**Kérem, meséljen arról, miért választotta az önkéntes karantént?  
Miben más az élete, mint a karantén előtt?**

---

Segítő kérdések:

---

Milyen hatással van az önkéntes karantén az Ön életére?  
Hogyan élte meg a váltást?  
Mit gondol ezekről? Mit érez ezzel kapcsolatban?  
Hogy érzi magát az önkéntes karanténban?  
Milyen önkéntes karanténban lenni?  
Hogyan látja magát az önkéntes karanténban?

---

strukturált interjú

kötött kérdések és sorrend

Példák:  
pályaválasztási,  
motivációs,  
állásinterjúk

Példa:  
karanténnaplók

A kérdések itt a **saját megélésre** vonatkoznak, részletes beszámolóra buzdítanak, és **kellően nyitottak**, így a kitöltők könnyen meg tudják válaszolni.

A strukturált interjú **hátránya**, hogy **nem enged rugalmasságot**, nem tudunk tisztázó kérdéseket feltenni vagy részletesebb kifejtésre ösztönözni az interjúalanyt, így könnyen lehet, hogy számunkra fontos információk nem kerülnek felszínre.

## 4.7.7. A FÉLIG STRUKTURÁLT INTERJÚ

félig strukturált  
interjú

párbeszéd-jelleg

A kvalitatív interjú kutatások legelterjedtebb módszere a **félig strukturált** interjú. Ez egy előre megírt interjúterven (interjú-vezérfonálon) alapul, ám itt fontos szempont az interjú **természetessége és beszélgetés-szerűsége**. A félig strukturált interjú felvételekor nem szabad megfélekmünk arról, hogy egy párbeszédben veszünk részt, még ha adatfelvételi céllal is történik. Így fontos, hogy az interjúkészítő kövesse az interjúalanyt, bátorítsa őt a beszédre, valamint szükség esetén finoman terelje vissza a beszélgetést a kutatási kérdés témájához.

Könnyen lehet, hogy bizonyos kérdéseket fel sem kell tenni, mert az interjúalany előre megválaszolja. Egyes kérdéseket azonban lehet, hogy többször, más formában is fel kell tenni, amíg választ kapunk rá. Előfordulhat, hogy más sorrendben kell feltenni a kérdéseket, az interjúalany válaszához alakítva. Megeshet az is, hogy az interjúalany olyan dolgokról számol be, amikre nem is gondoltunk az interjúterv elkészítésénél. Ha ez a kutatási kérdésünkhöz tartozik, akkor el is térhetünk az interjútervtől. A félig strukturált interjúnál az **interjúterv** megírása és megtanulása inkább **felkészülésképpen**, a beszélgetés alatt pedig mankóként szolgál, semmint betű szerint betartandó szabályként. Félig strukturált interjúkra példákat találhatunk a módszertani fejezetek mindegyikében (**5–9. fejezet**).

kutatói  
előfeltevések  
reflektálása és  
zárójelbe tétele

Már a reflektív szülők megtanulják: a gyerekek nem mindig azt hallják meg, amit a szülők mondanak nekik, hanem azt, amit motíváltak hallani, vagy azt, amire fel vannak készülve, hogy hallani fogják. Az interjúkészítő ugyanígy nem feltétlenül azt hallja meg, amit az interjúalany mesél, hanem amit a tanulmányai, ismeretei előfeltételeznek. Ezért az interjúkészítőnek érdemes **megismernie saját előfeltételezéseit**, azt, hogy mi az, amire számít és miért. Ezek ismeretében könnyebb a várakozásait **reflektálni és „zárójelbe tenni”**.

A kvalitatív interjú túlmutat a hétköznapi kommunikáción: nem általános, felszínes leírásra vagy történetmesélésre vagyunk kíváncsiak, hanem az ehhez társuló személyes perspektívákra is. Például

nemcsak az érdekel minket, hogy mit csinált az interjúalanyunk, amikor megtudta, hogy megnyerte a lottót, hanem az is, mi volt az első gondolata, hogy érezte magát és hogyan alakult benne ez az élmény. Ha a kutató megtartja a kérdéseknek ezt a dinamikáját: először általános, **hétköznapi kérdésekkel** kezd (*Mi történt?*), majd ehhez kapcsolódik a mélyebb, **személyesebb értelmezés** feltárása (*Mit gondolt erről? Hogy érintette ez Önt?*), ezt követően pedig **tisztázó kérdésekkel** igyekszik minél közelebb maradni az interjúalany perspektívájához, így kevesebb lehetőség van a félreértésre. Egy tiszta interjú-vezérfonal segít ebben, hiszen megírása közben a kutató rá van kényszerítve arra, hogy végiggondolja, milyen kérdésekkel tudná **minél kevésbé irányítani az interjúalanyt**, hagyva őt, hogy minél szabadabban és minél többet beszélhessen vagy éppen írhasson.

Példa:  
lottógyeremény  
élménye

## 4.7.8. A STRUKTURÁLATLAN INTERJÚ

**Strukturálatlan interjúnál** értelemszerűen **nem kell kérdéssorrendet** írni, hiszen ez egy szabadabb műfaj. Az interjúkészítő az interjúalanyra bízva a témát, amiről beszélni szeretne, és az interjú ennek a feltárását célozza. Mivel erre nem tud az interjúkészítő felkészülni, nagy figyelmet és tapasztalatot igényel, így tapasztaltabb kvalitatív kutatóknak ajánljuk ezt a módszert.

strukturálatlan  
interjú

A választott módszerek és ismeretelméleti beállítottságok szerint eltérések lehetnek egy interjú megtervezésében. A **kutatási kérdés** meghatározza a **kutatás témáját**, ez pedig meghatározza az interjú-**kérdések irányultságát**. Az interjúkérdések megtervezése során érdemes minél alaposabban átgondolni, hogy **egy jelenség/tapasztalat/folyamat milyen aspektusaira** vagyunk kíváncsiak. Hasznos lehet az interjú-vezérfonal megírása előtt átgondolni, esetleg leírni, hogy mi hogyan válaszolnánk a kutatási kérdésre. Ez egyrészt segít abban, hogy explicitte tegyük a saját előfeltételezéseinket, másrészt pedig meg tapasztalhatjuk, hogy számunkra milyen módon lenne a legkönnyebb beszélni egy témáról. Például mi az, ami elsődlegesen eszünkbe jut, mi az, ami csak később. Ha van rá időnk és lehetőségünk, ki is próbálhatjuk az interjú-vezérfonalat, mielőtt „élesben” alkalmaznánk.

a módszerektől és  
az ismeretelméleti  
beállítottságtól  
függő kutatási  
fókusz

Módszerek szerint is eltérő lehet az interjú fókusza, például míg egy *interpretatív fenomenológiai analízis* módszerrel készülő interjúnál a cél a szubjektív élmény rétegeinek feltárása és megértése, addig egy *Grounded Theory*-típusú kutatásnál, tematikus analízisnél vagy tartomelemzésnél inkább egy folyamat vagy esemény bemutatása a cél, így az interjúkérdéseket is ennek fényében tervezzük.

## 4.7.9. AZ INTERJÚ SZERVEZÉSE

Ha megvan az interjúterv és kiválasztottuk a mintát, még hátravan egy fontos lépés, az **etikai engedély** megszerzése – lásd **3. fejezet (A kvalitatív kutatás etikai vonatkozásai)**.

Ha sikerült felvenni a kapcsolatunkat a megfelelő interjúalannal, elkezdhetjük az *interjú megszervezését*.

interjúkészítés  
módja:  
online vagy  
személyes

Az interjúalannal egyeztetve kiválasztunk egy időpontot. Az interjú lehet online vagy személyes. A kvalitatív kutatók között vita tárgya, hogy melyikkel érdemesebb adatot gyűjteni. Az **online interjúfelvétel** a szervezés könnyebbsége, az otthoni környezet miatt előnyösebbnek tűnhet. Ám ez a személyes kapcsolat közelségétől, teljességétől foszt meg minket, ráadásul az online videochat-programok némelyikének az adatkezelési szabályzata sem kielégítő. Ezért érdemes olyan programot választani, ami átláthatóan, bizalmasan és védetten kezeli az adatokat. Ez az interjú bizalmi légkörének megteremtésében is fontos. Könyvünk írásának idejében a COVID19-pandémia miatt kézenfekvő és értelem-szerűen egyre népszerűbb az online interjúzás.

Ha lehetőségünk van rá, érdemesebb **személyesen interjúzni**, hiszen a személyes beszélgetéssel közvetlenebb kapcsolat teremthető. Ez esetben olyan helyet válasszunk, ahol kettesben lehetünk az interjúalannal, mivel könnyebben tudunk kialakítani bizalmi légkört, ha nincsenek mások, akik hallanák a beszélgetést.

Éttermekben, kávézóknak azért nem célszerű interjút szerveznünk, mert körülöttünk lehetnek mások, vagy a beszélgetést megakaszthatja egy pincér, és mindez feszélyezheti az interjúalanyt, illetve befolyásolhatja az interjú személyességét és mélységét. A háttérben zajló beszéd, a környezeti zaj pedig a hangfelvételt nehezebben érthetővé teheti. Nem érdemes viszont a kutatónak a saját lakására hívnia az interjúalanyt. Ez az interjúalanynak sem kellemes, félreértésekre és zavaró háttérgondolatokra adhat okot; miközben a kutatónak a „hazai pálya” kellemességével járhat, az interjúalanyt feszélyezheti az idegen környezet. Az interjúban mindig az interjúalany érzései a legfontosab-  
bak, de az interjúkészítőnek is komfortosan kell éreznie magát.

interjúkészítés  
helyszínei

Mi azt az álláspontot képviseljük, hogy a **legjobb helyszín** egy **pszichológiai rendelő, egyetemi szoba, tanterem vagy iroda** lehet, ami kellően **semleges és biztonságos** mindkét fél számára. Ez esetben is fontos átgondolni azt, hogy a kutatásban részt vevő személyekből milyen érzéseket válthat ki a helyszín. Egy tanterem vagy pszichológiai rendelő erősen hathat a résztvevő hozzáállására, hiszen ezek a környezetek megidézhetik a tanár-gyerekek, vagy segítségkérő-pszichológus szerepeket.



## 4.7.10. AZ INTERJÚFELVÉTEL MENETE

Az interjúkészítéshez a következő kellékeket érdemes magunkkal vinni: **informált beleegyező nyilatkozat** a kutatásban való részvételről (2 példány); **hozzájárulás adatkezeléshez** (2 példány); diktafon vagy **mobiltelefon**; valamint az **interjú-vezérfonál** (1 példány). Ha online veszünk fel interjút, ezek digitális változatait készítsük elő.

adatfelvételi  
eszközök

Akár online, akár személyesen találkozunk az interjúalannyal, érdemes és illő először megköszönni a jelentkezését és a részvételét. Ekkor mondjuk el neki a **kutatás célját**, a hangrögzítés és az **adatkezelés módját**. Biztosítsuk az anonimitás betartásáról, az adatok bizalmas kezeléséről és a kutatás megszakíthatóságáról, a részvételi szándék visszavonásának lehetőségéről. Online elrendezésben küldjük el neki, személyes találkozásnál adjuk át neki a beleegyező nyilatkozatot és a hozzájárulást az adatkezeléshez, aminek aláírására kérjük őt.

etikai  
megfontolások

Az interjú elkezdése előtt **érdemes felvázolni, hogy miket fogunk kérdezni**, mi érdekel minket. Ha az interjúalany kíváncsi, akár meg is mutathatjuk neki az interjú-vezérfonalat. Ez segíthet neki is belehelyezkedni a témába, illetve megnyugtathatja, hogy nem fogunk váratlan kérdéseket feltenni. Az interjú és a hangfelvétel kezdete előtt javasolt pár perc *rapport*-tal indítani a találkozást. A *rapport* lényege egy közvetlenebb, személyes kapcsolat kialakítása. Itt nem érdemes mély érzelmeket érintő kérdéseket feltenni, a helyzet ugyanis jobban hasonlít egy „jégtörő” csevegéshez, amiben az interjúkészítő és az interjúalany egymásra hangolódik. Ebben lehet szó az időjárásról, a tömegközlekedésen való utazásról, vagy bármiről, amiről az interjúalany könnyen tud beszélni. Az interjúkészítő is elmesélhet egy-két saját történetet, élményt, hogy az interjúalany lássa: az interjúkészítő is ember és hogy megbízhat benne.

adatfelvétel kezdete:  
tájékoztató és  
rapport

Ha sikerült kiépíteni a megfelelő kapcsolatot, elkezdhetjük az interjú **felvételét**. A felvétel elindítása előtt minden esetben **kérjünk rá engedélyt** az interjúalanytól, még akkor is, ha ebbe előzetesen már beleegyezett.

Az online interjúhoz érdemes olyan chatprogramot választani, amivel rögzíteni is lehet a beszélgetést. Ha személyesen készítünk interjút, olyan eszköz (mobiltelefon vagy diktafon) választása javasolt, amit előre kipróbáltunk és tudjuk, hogy jó vagy legalább érthető minőségben veszi fel a beszélgetést. Érdemes ellenőrizni, hogy elég tárhely áll-e rendelkezésre egy másfél-két órás beszélgetés tárolásához, valamint az akkumulátor is kellően töltött-e. Érdemes telefontöltőt is magunkkal vinni.

adatrögzítő  
eszközök

Az interjú során az **interjúalany az első, nem a kutatás**. Ha az interjúalany szorong, vagy egyes témákra nem szeretne válaszolni,

interjúalany  
komfortérzete

ne erőltessük azt! Legyünk megértőek és empátikusak. Ha látjuk, hogy nehéz érzelmekkel küzd, kérdezzük meg, hogy mit él meg, hogy szeretné-e folytatni. Ha azt mondja, hogy abba szeretné hagyni a kutatást, ezt tartsuk tiszteletben.

az interjú felelős  
lezárása

Az interjú végén mindig kérdezzük meg az interjúalanyt, hogyan érzi magát a beszélgetés után. Ha azt látjuk, hogy érzelmileg megterhelő volt az interjú, bizonyosodjunk meg arról, hogy családtagokkal vagy barátokkal fog találkozni az interjú után. Kérdezzük meg, hogy mire lenne szüksége. Ha indokoltnak érezzük, vagy ha őt megviselték az interjúban előjött emlékek, esetleg szeretne tovább foglalkozni velük, adjuk meg egy pszichológus elérhetőségét (egyetemi tanácsadóban, egészségügyi intézményben stb.).

### 4.7.11. FÓKUSZCSOPORT

fókuszcsoport  
előnyei

A **fókuszcsoport** lényegében egy csoportos interjú. A fókuszcsoport **tagjai alkotják a mintát**. Egyszerre 4–8 fő részvételével a legideálisabb fókuszcsoportos beszélgetést szervezni, hiszen egy ekkora csoportot még viszonylag könnyű kezelni. Ez gyorsabb és hatékonyabb adatgyűjtési módnak tűnhet, hiszen **egyszerre gyűjtünk adatot több résztvevőtől**. Szemben az interjúval, ami az interjúkészítő és az interjúalany interakcióján alapul, itt a csoportdinamikának és a megbeszélésnek van nagyobb szerepe. Ennek egyik előnye, hogy a hasonló élmény megélői jó eséllyel jobban megértik egymást, így a beszélgetés olyan irányt is vehet, amit az interjúkészítő nem gondolt előzetesen, ám a kutatási kérdést jobban megválaszolja. Az azonos élményen átesett csoporttagok könnyebben megérthetik és elfogadhatják egymást, így létrejöhét egy biztonságos légkör, ahol könnyebb lehet bizonyos gondolatok, érzések megosztása, így olyanok is bekapcsolódhatnak és megszólalhatnak, akik a négy szemközti interjúban nem vennének részt. További előnye a fókuszcsoportnak, hogy természetes módon előkerülhetnek tapasztalatok, illetve a résztvevők reakcióiból (például egyetértés vagy csodálkozás) kiderülhet a kutató számára, hogy egy tapasztalat a csoport minden tagjára jellemző-e, vagy egyedi esetről van szó.

csoportszabályok

A fókuszcsoportokban megjelennek **csoportdinamikai jelenségek** is, hiszen a tagok reagálnak egymásra, formálják a csoport légkörét, és befolyásolják a megbeszélést. Éppen ezért fontos, hogy leszögezzük **a csoport általános szabályait és kereteit**. Ilyen a **titoktartás** (ami a csoportban történik vagy elhangzik, ott is marad), az **egyes szám első személyű beszámoló**, az **elfogadás** és egymás élményének, véleményének **tiszteletben tartása**. A metakommunikációs jelek fontos jelentéssel bírhatnak

a csoportfolyamatokban, ezért ha lehetőségünk van rá, videófelvételt is érdemes készítenünk.

A fókuszcsoport hátránya, akárcsak előnye, a csoportos jellegben van. A csoportnormák miatt egyes személyek, **narratívák rejtve maradhatnak vagy torzulva** kerülhetnek elő. Például Jenny KITZINGER (1995) egy idősek otthonában felvett fókuszcsoportos kutatásában csoportnormává vált, hogy a fókuszcsoport vezetője előtt nem kritizálják a szociális otthon személyzetét. Ha valaki mégis megtette ezt, gyorsan letorkolták. Habár így rejtve maradtak bizonyos személyes vélemények, a kutató sejtette ebből, hogy a kritizálás büntetést vonhat maga után, amitől tartanak a fókuszcsoport résztvevői.

A fókuszcsoportra való felkészülés, a csoport megszervezése hasonló az interjútervezéshez és annak megvalósításához, azzal a különbséggel, hogy a több résztvevő miatt jó esetben kevesebb szerepe van az interjúkészítőnek, de időnként **moderálnia** kell a beszélgetést (például udvariasságra, elfogadásra szólítani fel a résztvevőket, vagy teret nyitni halkabb résztvevőknek is a beszédre).

A fókuszcsoport-vezetőnek célszerű az elején biztosítania a kényelmet, körbe rendezni a székeket, esetleg frissítőket vagy harapnivalót előkészíteni. Hasznos a résztvevőket tájékoztatni a beszélgetés témájáról, az etikai megfontolásokról, valamint bátorítani a csoportot arra, hogy beszéljenek saját élményeikről és inkább egymásra figyeljenek, mintsem a csoportvezetőre. Érdemes az elején a fókuszcsoport-vezetőnek a körön kívül helyet foglalnia, hagyni, hogy elkezdődjön a csoporttagok közötti kommunikáció. Később a kutató jobban bevonódhat: bátoríthatja bizonyos témák mélyebb kifejtését, megadhatja a lehetőséget a csendesebb csoporttagoknak is a felszólalásra, saját véleményük kifejtésére. A csoporton belüli egyet nem értések ragyogó lehetőségek lehetnek a személyes álláspontok kifejtésére és a tisztázásra.

A fókuszcsoportos interjúban aktív feladatokat is adhatunk (például egy témával kapcsolatos kulcsszavak felírását és megvitatását), ami a csoport kommunikációját facilitálhatja. Itt terjedelmi okok miatt erre nem térünk ki.

fókuszcsoport  
hátránya

Példa:  
idősek otthona

csoportvezető  
szerepe, feladatai

## 4.8. LONGITUDINÁLIS KUTATÁS

Bizonyos helyzetekben, ha egy aktuálisan végbemenő folyamatra vagyunk kíváncsiak, dönthetünk a longitudinális adatfelvétel mellett. Ez azt jelenti, hogy egy adott időszak (például a várandósság) alatt az interjúalanyainkkal több ízben veszünk fel interjúkat (hetente, kéthetente, havonta, félévente stb.). A kérdéses módszertana itt annyiban

Példa: várandósság

változhat, hogy míg az első interjú egy mély, félig strukturált interjú, az ezt követő interjúk lehetnek strukturálatlanok, amikben az előző interjú óta történt megéléseket, változásokat igyekezzünk feltárni. Ezt az elrendezést az adatfelvétel hossza, a gyűjtött adat mennyisége és a strukturálatlan interjú módszere miatt **tapasztaltabb kutatóknak** ajánljuk.

## 4.9. A KVALITATÍV KUTATÁS IDŐIGÉNYE

Végezetül kell szólnunk azokhoz is, akik kvalitatív kutatást terveznek és valamilyen határidőre dolgoznak, például szakdolgozatot írnak. Az interjú felvétele, legépelése, majd elemzése és a tanulmány megírása mind-mind aprólékos feladat. Az **aprólékosság**, mint már szóba került, **módszerenként változó**. Tematikus elemzést alkalmazó kutatásnál, ha 10 darab 1-1,5 órás interjút veszünk fel, a gépelési idő 40–60 óra között mozog, és 150–200 A4-es oldalnyi szöveget jelent, aminek elemzése további 40–60 órát vehet igénybe. Az eredmények megírásával összesen körülbelül 200 óra munkát jelent, ami napi 8 órás munkával számolva 25 nap. És ez csak a kutatás! Ehhez jön hozzá még a szakirodalmi bevezető és a diszkusszió megírása.

Interpretatív fenomenológiai analízisnél a 10 darab 1-1,5 órás interjú legépelése 60–80 órát vehet igénybe, és szintén 150–200 oldalnyi anyagot kapunk. Az IPA módszerű elemzésnél azonban először az interjúkat egyenként kell elemezni, ami interjúként 24–32 órát ölel fel, így összesen 240–320 órát igényel. Majd az interjúk összevetése további 40 órát, az eredmények megírása pedig legalább 80 órát vesz el. Így összesen, ha nagyon gyorsak vagyunk, a kutatás időigénye 380 óra, ami 8 órás munkanappal számolva 43 nap.

Ezek a becslések azonban nem a valóságosak, így csak részben kell őket komolyan venni. Egy jól felépített, alapos kvalitatív tanulmány megírása fél-egy évig, vagy akár tovább is eltarthat. Ha kvalitatív kutatásra adjuk a fejünket, akkor a felfedezők türelmével, nyitottságával és éberségével kell dolgoznunk, így nem érdemes csupán egy-két hónapot szánni egy kvalitatív kutatásra.

Mint látjuk, a kvalitatív kutatásokhoz számtalan módon gyűjthetünk adatot. A mai világban szinte végtelen adatforrás áll rendelkezésünkre az interneten, irattárakban és könyvtárakban, legyen az szöveg, képanyag, videó vagy bármely egyéb. Az internet fejlődésével egyre könnyebb bárkivel kapcsolatba lépni, így akár a világ másik felén élő interjúalanyokat gyűjteni. Könnyű elveszni ebben a végtelen

adattömegben, ezért a legfontosabb, hogy tisztában legyünk vele, milyen adatot érdemes gyűjteni a kutatási kérdésünkhöz – mi az a **forrás**, ahol a legnagyobb valószínűséggel megtaláljuk a választ kérdésünkre. Ezek mellett ne feledkezzünk meg az **idői vagy anyagi korlátokról**, és természetesen **saját kapacitásunkról** sem.

## 4.10. KVALITATÍV KUTATÁSOK ÉS A CHATGPT<sup>7</sup>

A ChatGPT széles körű tudása és nyelvi készségei miatt hasznos eszköz lehet a kvalitatív pszichológiai kutatásokban. Az emberi nyelv értelmezésére specializálódott mesterséges intelligencia képes az emberi szövegek értelmezésére és elemzésére, így a kutatók számára számos előnyt kínálhat.

Az egyik előnye, hogy a ChatGPT segítségével a **kutatók nagyobb számú adatot dolgozhatnak fel hatékonyabban**. A ChatGPT képes azonnal válaszolni a kutatók által feltett kérdésekre, és összefoglalni a szövegeket, így a kutatók időt takaríthatnak meg és hatékonyabban dolgozhatnak.

Emellett a ChatGPT lehetővé teszi a kutatók számára, hogy szélesebb körű adatokat használjanak fel kutatásaikban. A ChatGPT nyelvi készségei lehetővé teszik, hogy számos nyelven dolgozzon, így a kutatók bármelyik nyelvű adatot használhatnak fel kutatásaikban. Emellett a ChatGPT képes általánosítani és kategorizálni az adatokat, ami lehetővé teszi a kutatók számára, hogy könnyebben megtalálják az általános mintákat és tendenciákat az adatokban.

Azonban fontos megjegyezni, hogy a ChatGPT csak egy **eszköz**, és **nem helyettesítheti a kutatók emberi megfigyeléseit és értelmezéseit**. A kutatóknak mindig szem előtt kell tartaniuk kutatásuk céljait és a kutatási kérdéseket, és megfelelően kell alkalmazniuk az eszközt ahhoz, hogy eredményes kutatást végezzenek.

## 4.11. ÖSSZEFOGLALÁS

A kvalitatív pszichológiai kutatások természetüktől fogva nyitott, exploratív kutatási kérdésekkel dolgoznak. Ezek a kérdések magukban foglalnak információt az ismeretletről, a célcsoportról és arról az élményről vagy tudásról, amit meg szeretnénk ismerni.

<sup>7</sup> Ezt a részt a ChatGPT segítségével írtuk meg.

Fontos figyelni arra, hogy a kutatás által szerzett tudás transzparens legyen, megfeleljen a validitási kritériumoknak. Ebben segítenek a triangulációs módszerek.

A kvalitatív kutatások fő adatgyűjtési módszere az interjú. Az interjú a kérdések formáját és sorrendjének kötöttségét tekintve lehet strukturált, félig strukturált vagy strukturálatlan. Az interjú leggyakoribb formájában személyes vagy online páros interakcióra épülő, rugalmas adatszerzési módszer, amiben a kutató és a résztvevő aktívan részt vesz, és beszélgetésük során születik meg az adat. A kutatónak felkészültnek, önreflektívnek, nyitottnak és rugalmasnak kell lennie, hogy minél több teret engedjen a résztvevőnek. A felkészülésnek fontos eleme az interjú-vezérfonál megírása, valamint a témával és a résztvevőkkel való személyes viszony, attitűdök, előzetes benyomások tisztázása. Az interjú-vezérfonál általában 6–10 kérdést foglal magában, a kérdések témáit tekintve könnyebb témákkal kezd és folyamatosan mélyül.

A minta elemszáma függ a módszertől, a kutatási kérdéstől, a kutatási elrendezéstől, a minta elérhetőségétől és az adatszaturációtól is.

Az interjú csoportos formája a fókuszcsoport, ahol a résztvevők 4–8 fős csoportokban osztják meg tapasztalataikat. Ennek előnye a társas facilitáció.

Az interjúkról hangfelvétel készül, amit később legépelünk, majd az írott szöveget elemezzük. A legépelés részletessége az elemzési módszertől függ.

Fontos az etikai keretek betartása: az anonimitás, az adatvédelem, a részvétel önkéntességének garantálása, a kutatásban való részvétel megkérthetőségének és a részvétel utólagos visszavonásának biztosítása.

## 4.12. KÉRDÉSEK

Milyen információkat kell tartalmaznia egy jó kutatási kérdésnek? Miért?  
 Miért az interjú a legelterjedtebb adatgyűjtési mód a kvalitatív pszichológiában?  
 Milyen etikai követelményeknek kell megfelelnünk a kvalitatív kutatás tervezésénél és kivitelezésénél?  
 Milyen egyéb adatgyűjtési módokat lehet felhasználni? (Itt érdemes a saját kreativitásunkat is használni.)



## II. MÓDSZEREK



# 5

## INTERPRETATÍV FENOMENOLÓGIAI ANALÍZIS

**Az IPA (*Interpretative Phenomenological Analysis*) bemutatása és kutatási példa: kábítószer-használókból empátikus segítők**

**KOVÁCS ASZTRIK, KASSAI SZILVIA, RÁCZ JÓZSEF**

### A FEJEZET CÉLJA

---

Az interpretatív fenomenológiai analízis (IPA) szemléletének és lépéseinek áttekintése.

Az IPA fontos fogalmainak megismerése.

Egy konkrét IPA-típusú kutatás menetének bemutatása.

### A FEJEZET TARTALMA

---

#### 5.1. Bevezetés

##### 5.1.1. Az IPA elmélete röviden

#### 5.2. Kutatási téma

##### 5.2.1. Önreflexió

##### 5.2.2. Szakirodalmi bevezető

#### 5.3. Tapasztalati szakértők az addikciók kezelésében

#### 5.4. A kutatási kérdés

##### 5.4.1. Problémafelvetés

#### 5.5. Módszer

##### 5.5.1. A minta összetétele: az interjúalanyok

##### 5.5.2. Kutatási elrendezés

#### 5.6. Adatgyűjtés és -feldolgozás

##### 5.6.1. Adatgyűjtés

##### 5.6.2. A félig strukturált interjú

#### 5.7. Adatrögzítés

- 5.8. Elemzés
  - 5.8.1. Az interjúk idiografikus elemzése
  - 5.8.2. Esetek közti elemzés
  - 5.8.3. Az eredmények megírása
- 5.9. Eredmények
  - 5.9.1. Mélypont
- 5.10. Diskusszió
- 5.11. Következtetések
- 5.12. A kutatás korlátai (limitációk)
  - 5.12.1. Validitás, reliabilitás
  - 5.12.2. Önreflexió
- 5.13. Összefoglalás
- 5.14. Kérdések

## 5.1. BEVEZETÉS

Ebben a fejezetben az interpretatív fenomenológiai analízis (angolul *Interpretative Phenomenological Analysis – IPA*) gondolatmenetének és módszerének, valamint egy tanulmány felépítésének ismertetése a célunk.<sup>8</sup> Az átláthatóság kedvéért az IPA-típusú elemzés és az ismeretszerzés lépéseinek bemutatásához egy megjelent tanulmányunk kutatási anyagát használtuk fel, amely az addiktológiai területen dolgozó tapasztalati szakértők élményvilágát vizsgálta.<sup>9</sup>

### 5.1.1. AZ IPA ELMÉLETE RÖVIDEN

interpretatív fenomenológiai analízis

ismeretelméleti pozíció: fenomenológiai

fókusz: személyes perspektíva

jelentéstulajdonítás: az egyén viszonyulásmódja szerint

Az IPA kutatási módszer *fenomenológiai ismeretelméleti alapokra* épül (az ismeretelmélettel bővebben **A kvalitatív kutatások ismeretelméleti alapjai** című **1. fejezetben**, a fenomenológiával a **Filozófiai háttér** című **2. fejezetben** foglalkoztunk részletesebben). A módszer alapvetése, hogy nem a történésekre vagy viselkedési reakciókra helyezi a hangsúlyt, hanem a **személy viszonyulásmódjára, értelmezésére**, tehát a személy **perspektívájára**. Egy esemény számtalan jelentést hordozhat magában. Ezek a személy viszonyulásától, más néven *intencionalitásától* függenek. Eszerint az elmélet szerint egy eseménynek nincs *per se* értelme és jelentése, hanem **az egyéni tudat viszonyulásmódja konstruálja**

<sup>8</sup> Az interpretatív fenomenológiai analízis lépéseinek és elméletének ismertetéséhez a módszer megalkotóinak módszertani kézikönyveire támaszkodtunk: SMITH et al. (2009), SMITH et al. (2022), SMITH – OSBORN (2007).

<sup>9</sup> Akit érdekel a tanulmány, megtalálhatja itt: KASSAI és mtsai (2015).

meg azt. Ezért ennek a megértése *idiografikus*, egyéni módszert követel meg, amelyben a kutató azt igyekszik megérteni, hogy egy személy egy élményt hogyan él át, hogyan értelmezi, annak milyen hatása van az egyén énjére és életére. Ehhez egy *többrétegű, hermeneutikai értelmezési szemléletet kell felvennünk*. Alapvetése: *a rész nem érthető meg az egész ismerete nélkül, és persze az egész sem érthető meg a részek ismerete nélkül*. Ezért *a rész és egész között folyamatos, körkörös mozgás, megértés szükséges*.

idiografikus  
módszer

hermeneutikai  
értelmezésmód

Egy másik ember szempontjának vagy *horizontjának* a megértéséhez fontos ismernünk a saját szempontunkat, véleményünket, érzéseinket. Ezt a kutatónak *zárójeleznie* kell, törekednie kell a saját értelmezés felüggesztésére, hiszen ez torzíthatja a másik szempontjának a megértését. Ez a zárójelezés természeténél fogva sosem lehet teljes körű, de az erre való törekvés fontos a minél reflektívabb és tisztább megértéshez.

kutatói attitűd:  
reflexió és  
zárójelezés

SMITH, FLOWERS és LARKIN (2009) az *élmények szubjektív jelentőségét* a következő példával teszi megfoghatóbbá: *képzeljünk csak el egy tengerpartot, egy szép nyári napon. Képzeljük el a többi nyaraló zsviváját körülöttünk, talpunk alatt a forró homokot, ahogyan a víz felé sétálunk. Képzeljük el a sós tenger illatát, a víz hűvösségét, ahogya a bőrünkhöz ér. Milyen kellemes kép ez, nem igaz? – Most képzeljük el azt, hogy mit érezhet egy hosszú idő óta krónikus betegségben szenvedő ember, akinek testét a műtétek miatt hegek borítják, esetleg több éve, évtizede nem volt a tenger-nél. Mit jelenthet neki a tenger, a napsütés, a körülötte lévő többi fürdőző, a víz hűvössége? Ha megkérdeznének minket és ezt a másik embert arról, hogy milyen számunkra ez az élmény, mire gondolunk közben, hogyan érezzük magukat ezzel kapcsolatban, biztosra vehetjük, hogy két egészen eltérő történetet mesélnénk ugyanarról a helyről ugyanarról a napról!* Az IPA fókuszában éppen ezért a *személyes viszonyulásmód* áll: mit jelent az alanyunknak egy adott esemény, milyen érzések kötik hozzá, hogyan alakulnak ezek.

Példa:  
nyári tengerpart  
élménye egy átlagos  
nyaraló és egy  
krónikus beteg  
ember számára

Visszatérve a kutatási kérdésünkhöz: ahhoz, hogy minél gazdagabb személyes élményhez, viszonyulásmódhoz, illetve ezek szubjektív értelmezéséhez jussunk, fontos, hogy minél több teret adjunk interjúalanyainknak. Érdeklődésünk középpontjába tehát egy adott eseményt állítunk: kutatásunkban ez a szerhasználat és a tapasztalati szakértőiség.

Példa:  
szerhasználat  
és tapasztalati  
szakértőiség

## 5.2. KUTATÁSI TÉMA

Az erre a kutatásra szerveződött kutatócsoportunkat az foglalkoztatta, hogy hogyan, milyen segítői stratégiák mentén dolgoznak az addiktológia területén a tapasztalati szakértők. Az ilyen háttérű a segítőik az utóbbi években jelentek meg Magyarországon. Mivel kevés szakirodalmi

Példa:  
segítői stratégiák  
az addiktológiai  
szakmában

tudásunk van a tapasztalati szakértők élményeiről és életútjáról, ezért nem tudunk meglévő ismeretekre támaszkodni. Olyan területen, ahol kevés szaktudás áll rendelkezésünkre, érdemes feltáró kutatást végeznünk. Erre alkalmasak lehetnek a kvalitatív módszerek: a kutatási kérdést igyekeznek minél tágabban hagyni, így megértőbben és nyitottabban állnak az interjúalanyok tudásához, tapasztalatához. Az IPA módszerével dolgozó kutató ezeket a tudástípusokat tárja fel: az interjúalanyok szubjektív viszonyulását, az élményeik sajátos színezetét, illetve az **élmények szubjektív jelentését** igyekeznek minél követhetőbben megérteni és bemutatni. A fent említett sajátosságok miatt a kérdés megválaszolására, a tapasztalati segítők szubjektív élményének megértésére az IPA a legalkalmasabb módszer.

### 5.2.1. ÖNREFLEXIÓ

saját viszonyulás  
feltárása és  
tudatosítása

Az előzőekben láttuk, hogy az **előzetes tudásunk zárójelezése**, felfüggesztése valójában nem lehetséges. Előjáróban szükséges a témához való viszonyulásunk feltárása, az előítéleteink, a kutatást esetleg befolyásoló **előzetes ítéleteink megismerése egy önreflexív folyamatban**. A témával kapcsolatban ilyen lehet az a kérdés, hogy *van-e olyan ismerősöm, aki függő volt, vagy éppen függőséggel küzd. Milyen a viszonyom vele? Hogyan látom őt, mit érzek vele kapcsolatban? Van-e saját tapasztalatom bármilyen függőséggel? Rábíznám-e egy hozzátartozóm vagy egy barátom egy volt kábítószeres segítőre? El tudja-e feledni a múltját? Azzal, hogy a tapasztalati szakértők alkoholistának / függőnek nevezik magukat, nem szigetelik el magukat a társadalomtól? Nem jelent-e privilegizált helyzetet az, hogy csak ők tudnak autentikusan segíteni?* A kérdések sorát folytathatnánk. Ezt a kezdeti önreflexiót általában nem írjuk be a tanulmányba, ez nekünk, kutatóknak fontos, hiszen így világossá válik a témával való viszonyunk, így az elemzésnél és a tanulmányírásnál könnyebben nyakon tudjuk csípni az esetleges torzításainkat.

### 5.2.2. SZAKIRODALMI BEVEZETŐ

A szakirodalmi bevezetőben mutatjuk be a kutatási területet és a vonatkozó szakirodalmat. Itt az a célunk, hogy az olvasó megismerje azt:

---

1. mit vizsgálunk és miért; 2. milyen kutatások voltak már a témában; 3. miért gondoljuk úgy, hogy a mi kutatásunk hasznos ismereteket tud hozzáadni a már meglévőkhöz; illetve 4. érthetővé váljon számára, hogy milyen módszerrel vizsgálunk, és miért pont azzal.

---

## 5.3. TAPASZTALATI SZAKÉRTŐK AZ ADDIKCIÓK KEZELÉSÉBEN

A szakirodalmi összegzésben áttekintjük, hogy pontosan mit is jelent tapasztalati szakértőnek lenni. Ezt a fejezetünket a tartalmi korlátok miatt a tanulmány (KASSAI és mtsai 2015) szakirodalmi bevezetőjéből vett idézetekkel mutatjuk be:

Az addikciók kezelésében az utóbbi években Magyarországon is megjelentek a tapasztalati, vagy más néven sajátélményű segítők. Ők olyan szakemberek, akik maguk is függők, sok évig szerhasználók voltak, vagy valamilyen viselkedési függőségben szenvedtek. Az addiktív magatartással egy kezelést követően felhagytak, majd már józan életet élve, évekkel később segítőként kezdtek dolgozni, szenvedélybetegekkel foglalkozni. A tapasztalati szakértők egy része – rehabilitációs otthonbeli vagy egyéb – kezelésüket követően a Névtelen Alkoholisták (*Alcoholics Anonymous*, AA) vagy a Névtelen Drogfüggők (*Narcotics Anonymous*) önszolgáltató csoportok tagja lesz. Az ott tapasztalt felépülési elbeszélések nagyban hatnak rájuk; elősegítik saját felépülési elbeszélésük megszerkesztését.

[...]

A szenvedélybetegségből történő felépülést az identitás transzformációjaként (függő – nem függő), illetőleg az identitásváltozás keretében értelmezik a narratív pszichológia felől közelítő kutatók (a hivatkozásoktól eltekintünk). Koski-Jännes (1998; 2002) az életútbeli fordulópontok jelentőségét emeli ki, amelyek mintegy sűrítvényei a kognitív-emocionális változásoknak, és egyfajta felfokozott tudatos élménnyel jellemezhetők: szerhasználóvá válás, mélypont, felépülővé, majd segítőtővé válás. A fordulópontok, különösen a mélypont, az élettörténeti elbeszélésnek a mélypontig tartó „ereszkedő” (minden mindig rosszra fordul) és a mélypont után bekövetkező „emelkedő” (minden mindig jóra fordul), a felépülést ábrázoló, V vagy U alakú jellege az AA irodalomból jól ismert. A fordulópontok így az identitás-alakulás fő mozgatórugói lesznek: ekkor történik valójában az identitás átalakulása. A narratív elemzés a történetmesélés és a tapasztalat narratív struktúrájának feltérképezésével foglalkozik. A mesélés stilisztikai elemeinek vizsgálatában azonban kevesebb figyelmet kap a személy, mint aki aktív átélője, alakítója és értelmezője a saját életének. A személy identitása, szubjektív élményeinek és jelentéseinek feltárása nem történik meg, így a tapasztalati szakértőtővé válás folyamatának személyes érzelmi és pszichológiai folyamatai rejtve maradnak. Ez a megfigyelés is alátámasztja azt a döntésünket, hogy a kutatásunkban nem narratív módszerrel, hanem IPA-val dolgozunk.

[...]

A tapasztalati szakértők, mivel maguk is függők voltak, a megélt tapasztalatukra támaszkodva dolgoznak, így a függőknek hiteles érzelmi támaszt és szerepmodellt nyújtanak. Ez a tapasztalati előélet és segítőtővé válás nemcsak a kliens felépülésében segít, hanem a tapasztalati szakértő önmagához és a függőségéhez való viszonyában is változásokat eredményezhet. A felépülés és a segítség személyes tapasztalati jelentése az addikciós szakirodalomban hiányosan kerül bemutatásra. Nem kellően tisztázott a szerhasználat, felépülés és a segítség identitásra gyakorolt hatása.

Ebből a leírásból már látszik, hogy a tapasztalati szakértők esetében a személyes (a felépülő) és a professzionális (segítői) identitás változása összekapcsolódik, így identitásuk / *szelfük* tanulmányozása különleges helyzetet jelent. Itt két dologra hívjuk fel a figyelmet: egyrészt ez a megállapítás kijelöli az irodalomkutatás, illetve az irodalmi összefoglaló egyik fő csapásirányát (az identitásváltozás, az identitásmunka és a segítség kapcsolata). Másrészt e speciális csoport tanulmányozásával egy átfogóbb elméleti problémához is eljutunk: az identitásváltozás tanulmányozásához, az *én* és az élmények összekapcsolásának kérdéséhez.

## 5.4. A KUTATÁSI KÉRDÉS

A kutatási kérdésünket a következőképpen összegezhethetjük:

---

– Hogyan hat a személyiségre a szerhasználat, a felépülés folyamata és a segítővé válás, illetve a különböző élmények milyen jelentést kapnak a személy életében?

---

Mindezek vizsgálatára alkalmas az IPA, melynek fókuszában az egyéni, szubjektív folyamatok aprólékos, idiografikus elemzése áll.

### 5.4.1. PROBLÉMAFELVETÉS

A problémafelvetésben a kutatási kérdést bontjuk ki. A kutatási kérdésünk több kérdésből is állhat. Mivel jelen kutatásunk egy komplex témát vizsgál, ezért egy fő kutatási kérdést jelöltünk meg, amelynek további négy alkérdését is megfogalmaztunk.

---

– Hogyan éli meg a személy a függőségét a segítői szakmában?  
 – Hogyan változik a személy viszonya a saját függőségéhez a segítővé válás során?  
 – Hogyan éli meg a személy a segítői munkát?  
 – Hogyan látja magát mint segítőt? Mit jelent számára az, hogy ő segítő?

---

## 5.5. MÓDSZER

### 5.5.1. A MINTA ÖSSZETÉTELE: AZ INTERJÚALANYOK

Az IPA-ban kis létszámú, homogén minta összeállítására törekszünk, ezért a résztvevőket célzott mintavétellel választjuk ki.

Esetünkben a résztvevők legalább öt éve felépült szenvedélybetegek voltak, akik „hivatalosan” (azaz foglalkoztatottságuk alapján) tapasztalati szakértőként dolgoztak. Négy interjúalany legalább 10 év, kettő pedig 1 év segítői tapasztalattal rendelkezett. Egy nő és öt férfi szerepel a mintában, 26 és 51 év között. Az interjúalanyok releváns demográfiai jellemzőit a **6. táblázat** tartalmazza.

**6. táblázat.** Az interjúalanyok pszichoszociális jellemzői

	Nem	Életkor	Iskolai végzettség	A felépülés során, segítség céljából végzett képzés	A szerhasználat hossza (min.)	A felépülés ideje (min)	Tapasztalati segítőként dolgozik (min)
1. Sindy	Nő	35	Egyetemi diploma	Szociális munka	4 év	kb. 12 éve	10 éve
2. Zsolt	Férfi	47	Felsőfokú szakképzés	Színházterapeuta, Szociálterápiás szerepjáték	22 év	kb. 8 éve	6 éve
3. Peti	Férfi	41	Érettségi	—	15 év	kb. 12 éve	9 éve
4. Zoli	Férfi	38	Főiskolai diploma	Szociális munka	6 év	kb. 16 éve	13 éve
5. Feri	Férfi	51	Egyetemi diploma	Szociális munka	5 év	kb. 10 éve	1 éve
6. Balázs	Férfi	26	Érettségi	—	3 év	kb. 4 éve	1 éve

A táblázatból kitűnik, hogy Balázs kicsit kilóg a mintából a szerhasználat hossza és a segítség időtartama alapján, valamint szakképzettsége sincs (és Petinek sem). Ha most végeznénk a kutatást, Balázst valószínűleg nem vonnánk be a vizsgálatba.

## 5.5.2. KUTATÁSI ELRENDEZÉS

Bemutatjuk a kutatás helyszínét, és azt a folyamatot, ahogy a kutatás felépül. Fontos, hogy az olvasó megértse, mit, mikor, hol csináltunk; milyen interjúalanyokat toboroztunk, miért és hogyan; milyen döntéseket hoztunk az interjúalanyok, valamint az elemzési módszer kiválasztásánál; hol készültek az interjúk, és milyen hosszúak voltak.

A kutatáshoz szükséges etikai engedélyt az Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Kutatásetikai Bizottsága adta ki. Az etikai engedély, illetve a kutatás főbb etikai pontjai: anonim és önkéntesen vállalt interjúk az interjúalanyok megkeresésének módja,

a kutatásban való részvétel bármikor megszakítható, az interjút követően egy hónapig (a tanulmány létrejöttéig) visszavonható. A vizsgálat helyszíne két drogrehabilitációs intézmény volt, amelyekben 3-3 interjút készítettünk tapasztalati szakértőkkel, amik 34 perc és 1:21 perc között voltak. A vizsgálat módszere az IPA által ajánlott félig strukturált interjú (SMITH – OSBORN 2007) volt.

## 5.6. ADATGYŰJTÉS ÉS -FELDOLGOZÁS

### 5.6.1. ADATGYŰJTÉS

Az interjú gyűjtésének módjáról és az interjúterv megírásáról részletesen írtunk a **4. fejezetben**, ezért itt most nem térünk ki rá bővebben. Ebben az alfejezetben a saját kutatásunk interjútját mutatjuk be.

### 5.6.2. A FÉLIG STRUKTURÁLT INTERJÚ

Egy tanulmány írásakor az adatgyűjtésről szóló fejezet második részében bemutatjuk az interjú jellemzőit.

A félig strukturált interjúk a segítővé válás folyamatára fókuszáltak, mely folyamatnak része a szerhasználat és a felépülés. Az interjúk kb. egyórásak voltak, melyek során az interjúalanyok a szerhasználói élmények, a felépüléssel kapcsolatos és a segítség során szerzett tapasztalatok elbeszélésével azok személyes jelentéstartalmát értelmezték.

Itt csak az interjú kérdésköreit szokás megemlíteni, a részletes interjútervet szakmai publikációban ritkán, szakdolgozatban gyakrabban ismertetjük. A kérdéskörökön túl az interjúterv legfontosabb kérdéseit érdemes bemutatni. Mintakutatásunkban a következő interjútervet használtuk:

#### INTERJÚTERV:

Bevezető kérdések:

- Hol születted?
- Mióta dolgozol az intézetben/alapítványnál?
- Hogyan kerültél az intézménybe?



**Fő kérdések:**

- Milyen kábítószerrel használtál, mennyi ideig? Mesélnél arról, hogy hogyan kezdődött a szerhasználat az életedben?
- Tudnál mesélni az akkori életedről? Hogyan teltek a napjaid? Kik voltak körülötted?
- Mit jelentett számodra a szerhasználat? Hogyan jellemeznéd akkori önmagad? Mit gondolsz, mások hogyan láttak téged?
- Tudnál mesélni arról, hogy hogyan lettél segítőkész? Mik voltak a segítőkészé válásodnak a lépései? Mit jelent számodra segítőkésznek lenni? Hogyan jellemeznéd magad mint segítőkészt? Hogy érzed magad ezzel kapcsolatban?
- Össze tudnád hasonlítani a szerhasználót és a segítőkészt önmagad? Miben különbözik/különbözik-e a kettő? Miben hasonlít a kettő? Elválík-e a kettő?
- Hogyan éled meg a segítőkész kapcsolat határait? Vannak-e egyáltalán határok segítőkész és a kliens között? Hogyan lehet ezeket betartani? Milyen a kapcsolatod a klienseiddel? Mi az, ami a legnehezebb / legkönnyebb a segítőkész kapcsolatban számodra. Tudnál példát mondani? Hogyan tudod használni a személyes tapasztalatodat a segítség során? Mit gondolsz erről?

**Ha az interjúalany van iskolai végzettsége:**

- Mennyiben jelent többletet számodra a szakemberi diploma? Miben látod ennek fontosságát, előnyét?

## 5.7. ADATRÖGZÍTÉS

Az interjú témaköreinek bemutatása után néhány mondatban térjünk ki arra, hogy hogyan történt az interjú legépelése.

Az interjú legépelésénél fontos szempont volt az, hogy a *szüneteket*, esetleges *nyelvbottlásokat*, *szóismétléseket* jelöljük a szövegben. A hosszabb szüneteket ...-tal jeleztük, ha pár másodpercnél tovább tartott, ezek hozzátétőleges hosszát zárójelben jeleztük, például: (10 mp).

A legépelés megfontolásairól jelen kötet **4.7.3. fejezetében** olvashatunk bővebben.

## 5.8. ELEMZÉS

Az IPA módszerű elemzés három fő lépésből és több allépésből áll, a *hermeneutikai elemzés* és a *transzparencia* kívánalmainak megfelelően. Ezen lépések következetes betartása segít nekünk abban, hogy minél közelebb maradjunk az interjúhoz és az interjúalanyok élményeihez. Ha egy-két lépést átugrunk, akkor a végső tanulmányba könnyen bekerülhetnek olyan *prekonceptióink* vagy saját értelmezéseink, amelyek

nem az interjúkon alapulnak. A főbb lépéseket összefoglaló táblázatba szedtük (**7. táblázat**), a következő alfejezetekben ezeket fejtjük ki.

## 7. táblázat. Az IPA módszerű elemzés fő lépései

### 5.8.1. Az interjúk idiografikus elemzése

a) Magyarázó jegyzetek, elemzési témák létrehozása

b) A személyes élmény fő- és altémák létrehozása

### 5.8.2. Esetek közti elemzés

Az interjúk szintetizálása – közös élmény fő- és altémák létrehozása

### 5.8.3. Az eredmények megírása

A közös élmény fő- és altémák kifejtése

## 5.8.1. AZ INTERJÚK IDIOGRAFIKUS ELEMZÉSE

a) Az interjúk mindegyikét gondosan elolvastuk, a **jobb margóra magyarázó jegyzeteket** készítettünk, melyek az érdekes nyelvi sajátosságokra hívták fel a figyelmet (ezeket dőlt betűvel jelöltük), rövid összefoglalást adtak a szövegről (normál betűtípussal írtuk), illetve az **elemzők pszichológiai interpretációit**, érzéseit, belátásait (aláhúzással jelöltük) foglalták magukba.

A **bal margóra** kerültek az **élménytémák**, amelyek az interjúkban megjelenő, pszichológiailag releváns interpretációk (pl. *Egyedül marad az utcán, kiszolgáltatva, szenvedve. Emiatt újra átgondolja a döntéseit életét, konfrontálódik magával*). Egy interjúban 70-90 kiemelkedő témát találtunk. Ezek valójában olyan szövegrészek, melyekben a személy elmondja, hogy mit jelent számára egy adott esemény az életében. Az IPA-típusú elemzés fókuszában tehát az áll, hogy **egy személy hogyan ad értelmet egy élménynek**, illetve szerinte az élmény milyen hatással van rá és az életére.

De milyen az elemzés a gyakorlatban? Az alábbiakban Zoli interjújából kiemelt szövegrészen mutatjuk be, hogyan is dolgoztunk (**8. táblázat**).

8. táblázat. Az interjúrészlet kódolása

Élménytéma	Interjúrészlet	Magyarázó jegyzetek
<p>A folyamatos negatív külső visszajelzések ellenére is folytatta a szerhasználatot.</p>	<p><i>Mikor jött el az a fordulópont, (ha lehet így nevezni) amikor a leszokás mellett döntöttél?</i></p> <p>Hát ez érdekes módon, sok hosszú évek munkája volt, tehát amikor a környezetemben egyre többen visszajeleztek, amikor visszajelzést kaptam az utcán az emberektől, hogy megnéztek, hogy büdös vagyok, koszos vagyok, hogy nézek ki... a fecskendő kiesett a zsebemből. Az utcán az emberek, a szomszédok, a szüleim, a testvéreim a haverjaim, a régi, régen látott iskolatársaim. Ha a lakótelepen találkoztunk, elkerültek, átmentek az utca túloldalára. Tehát ez a sok-sok visszajelzés évek alatt oda jutott, hogy minden irányból azt éreztem, hogy nagyon nagy gond van, és elfordulnak, menekülnek tőlem az emberek. Az a bizonyos pont, amikor ezt eldöntöttem, az „98 valamikor tavasz vagy nyár elején lehetett. Apámmal is összeszólkoztam, és választás elé állított, hogy... már elloptam otthonról mindent, és megkérdezte, hogy vagy kezdjünk ezzel a helyzettel valamit, vagy akarok-e valamit kezdeni ezzel a helyzettel? Vagy akkor menjek el, és én azt választottam, hogy elmegyek. És akkor egy darabig ilyen „junkie” tányákon aludtam, lakásokban, ahol mindenki anyagozott. De aztán egy idő után sehova nem mehettem, és az utcán találtam magam. És ez volt az a pont, amikor egy pár napot utcaztam, és ez volt az, pont, hogy na ne! Ott aludtam ez Örs vezér téren egy padon, éhesen, szomjasan, elvonással, koszosan, büdösen, emlékszem még a kukából kikandikált egy kiflívég, és azt is kivettem, az volt a vacsorám, vagy az aznapi kajám, talán, és akkor... Egész éjjel agyaltam azon a padon. Most már mindenkinek tartozom, mindenkit el kell kerülnöm, egy ideig működik az, hogy kölcsönkértem, mit tudom én a dilertől is mindig, úgy hoztam el a cuccot a haverjaimtól is. Mindenhonnán kéregettem, ismeretlen emberektől is, egy zöldségestől, taxistól, akik ugye az utcán élnek az életüket, akárcsak a drogosok... tehát mindenkinek tartoztam. A mai napig egyébként tartozom a New York szálloda portásának, háromezer forinttal... ez úgy megmaradt. És ez volt az a pillanat, amiről úgy éreztem, hogy ennek két kimenetele van.</p>	<p>a jelenből érdekes számára, hogy a fordulópont elérése megdöbbenően sok ideig tart</p> <p><b>sok hosszú évek – hosszú folyamatot ír le</b></p> <p>negatív környezeti visszajelzések a szerhasználóévek alatt, a barátok, ismerősök, családtagok elkerülik</p> <p>„minden irányból”, az élet több területén érzi, hogy az emberek elkerülik, mi több, menekülnek tőle</p> <p><b>„oda juttatott” – a visszajelzések vezetik őt, nem ő maga</b></p> <p>Gondnak érzi, amikor egyre jobban látja, hogy mások hogyan látják őt</p> <p>konfrontálódik az apjával, aki választás elé állítja: szerhasználat vagy megoldás</p> <p><b>mindent elloptam:</b> a szerhasználata felemésztette az otthon.</p> <p><b>kezdjünk-e, akarok-e: T/1-E/1 választania</b></p> <p>választás: elmegy otthonról, „junkie tányák” – közösségek, szerhasználat</p> <p><b>2x „ez volt az a pont”: a fordulópont kiemelése</b></p> <p><b>„na ne” – rászól magára, hogy ne éljen így</b></p> <p>a szerhasználói élet legviszatasztóbb, keserves képeinek leírása</p> <p>az Örs vezér téri pad emléke: hajléktalan, éhes, szomjas, elvonási tünetek, ápatlan</p> <p><b>jelen időben mondja el, hogy a padon miket gondolt: az élmény megtartása a jelenben</b></p> <p>minden ismerősnek tartozik: el kell kerülnie őket</p> <p>az utcán élő emberek közösségének része a szerhasználói közösség</p> <p><b>felsorolás, fokozás, kizárólagosság: mindent, mindig, mindenkinek, sehova, mindenkinek</b></p>
<p>Évek alatt tudatosul benne, hogy mások hogyan látják őt, menekülnek tőle, nagy a baj. Az élete fordulóponthoz ér, megváltozik az életéhez való viszonya.</p>	<p>hogy minden irányból azt éreztem, hogy nagyon nagy gond van, és elfordulnak, menekülnek tőlem az emberek. Az a bizonyos pont, amikor ezt eldöntöttem, az „98 valamikor tavasz vagy nyár elején lehetett. Apámmal is összeszólkoztam, és választás elé állított, hogy... már elloptam otthonról mindent, és megkérdezte, hogy vagy kezdjünk ezzel a helyzettel valamit, vagy akarok-e valamit kezdeni ezzel a helyzettel? Vagy akkor menjek el, és én azt választottam, hogy elmegyek. És akkor egy darabig ilyen „junkie” tányákon aludtam, lakásokban, ahol mindenki anyagozott. De aztán egy idő után sehova nem mehettem, és az utcán találtam magam. És ez volt az a pont, amikor egy pár napot utcaztam, és ez volt az, pont, hogy na ne! Ott aludtam ez Örs vezér téren egy padon, éhesen, szomjasan, elvonással, koszosan, büdösen, emlékszem még a kukából kikandikált egy kiflívég, és azt is kivettem, az volt a vacsorám, vagy az aznapi kajám, talán, és akkor... Egész éjjel agyaltam azon a padon. Most már mindenkinek tartozom, mindenkit el kell kerülnöm, egy ideig működik az, hogy kölcsönkértem, mit tudom én a dilertől is mindig, úgy hoztam el a cuccot a haverjaimtól is. Mindenhonnán kéregettem, ismeretlen emberektől is, egy zöldségestől, taxistól, akik ugye az utcán élnek az életüket, akárcsak a drogosok... tehát mindenkinek tartoztam. A mai napig egyébként tartozom a New York szálloda portásának, háromezer forinttal... ez úgy megmaradt. És ez volt az a pillanat, amiről úgy éreztem, hogy ennek két kimenetele van.</p>	<p>konfrontálódik az apjával, aki választás elé állítja: szerhasználat vagy megoldás</p> <p><b>mindent elloptam:</b> a szerhasználata felemésztette az otthon.</p> <p><b>kezdjünk-e, akarok-e: T/1-E/1 választania</b></p> <p>választás: elmegy otthonról, „junkie tányák” – közösségek, szerhasználat</p>
<p>Konfrontáció az apával: döntenie kell, hogy folytatja-e a szerhasználatot, vagy rendbe hozza az otthoni kapcsolatokat. A szerhasználatot választja.</p>	<p>hogy minden irányból azt éreztem, hogy nagyon nagy gond van, és elfordulnak, menekülnek tőlem az emberek. Az a bizonyos pont, amikor ezt eldöntöttem, az „98 valamikor tavasz vagy nyár elején lehetett. Apámmal is összeszólkoztam, és választás elé állított, hogy... már elloptam otthonról mindent, és megkérdezte, hogy vagy kezdjünk ezzel a helyzettel valamit, vagy akarok-e valamit kezdeni ezzel a helyzettel? Vagy akkor menjek el, és én azt választottam, hogy elmegyek. És akkor egy darabig ilyen „junkie” tányákon aludtam, lakásokban, ahol mindenki anyagozott. De aztán egy idő után sehova nem mehettem, és az utcán találtam magam. És ez volt az a pont, amikor egy pár napot utcaztam, és ez volt az, pont, hogy na ne! Ott aludtam ez Örs vezér téren egy padon, éhesen, szomjasan, elvonással, koszosan, büdösen, emlékszem még a kukából kikandikált egy kiflívég, és azt is kivettem, az volt a vacsorám, vagy az aznapi kajám, talán, és akkor... Egész éjjel agyaltam azon a padon. Most már mindenkinek tartozom, mindenkit el kell kerülnöm, egy ideig működik az, hogy kölcsönkértem, mit tudom én a dilertől is mindig, úgy hoztam el a cuccot a haverjaimtól is. Mindenhonnán kéregettem, ismeretlen emberektől is, egy zöldségestől, taxistól, akik ugye az utcán élnek az életüket, akárcsak a drogosok... tehát mindenkinek tartoztam. A mai napig egyébként tartozom a New York szálloda portásának, háromezer forinttal... ez úgy megmaradt. És ez volt az a pillanat, amiről úgy éreztem, hogy ennek két kimenetele van.</p>	<p>konfrontálódik az apjával, aki választás elé állítja: szerhasználat vagy megoldás</p> <p><b>mindent elloptam:</b> a szerhasználata felemésztette az otthon.</p> <p><b>kezdjünk-e, akarok-e: T/1-E/1 választania</b></p> <p>választás: elmegy otthonról, „junkie tányák” – közösségek, szerhasználat</p>
<p>Egyedül marad az utcán, kiszolgáltatva, szenvedve. Emiatt újra átgondolja a döntéseit, az életét, konfrontálódik magával.</p>	<p>hogy minden irányból azt éreztem, hogy nagyon nagy gond van, és elfordulnak, menekülnek tőlem az emberek. Az a bizonyos pont, amikor ezt eldöntöttem, az „98 valamikor tavasz vagy nyár elején lehetett. Apámmal is összeszólkoztam, és választás elé állított, hogy... már elloptam otthonról mindent, és megkérdezte, hogy vagy kezdjünk ezzel a helyzettel valamit, vagy akarok-e valamit kezdeni ezzel a helyzettel? Vagy akkor menjek el, és én azt választottam, hogy elmegyek. És akkor egy darabig ilyen „junkie” tányákon aludtam, lakásokban, ahol mindenki anyagozott. De aztán egy idő után sehova nem mehettem, és az utcán találtam magam. És ez volt az a pont, amikor egy pár napot utcaztam, és ez volt az, pont, hogy na ne! Ott aludtam ez Örs vezér téren egy padon, éhesen, szomjasan, elvonással, koszosan, büdösen, emlékszem még a kukából kikandikált egy kiflívég, és azt is kivettem, az volt a vacsorám, vagy az aznapi kajám, talán, és akkor... Egész éjjel agyaltam azon a padon. Most már mindenkinek tartozom, mindenkit el kell kerülnöm, egy ideig működik az, hogy kölcsönkértem, mit tudom én a dilertől is mindig, úgy hoztam el a cuccot a haverjaimtól is. Mindenhonnán kéregettem, ismeretlen emberektől is, egy zöldségestől, taxistól, akik ugye az utcán élnek az életüket, akárcsak a drogosok... tehát mindenkinek tartoztam. A mai napig egyébként tartozom a New York szálloda portásának, háromezer forinttal... ez úgy megmaradt. És ez volt az a pillanat, amiről úgy éreztem, hogy ennek két kimenetele van.</p>	<p>konfrontálódik az apjával, aki választás elé állítja: szerhasználat vagy megoldás</p> <p><b>mindent elloptam:</b> a szerhasználata felemésztette az otthon.</p> <p><b>kezdjünk-e, akarok-e: T/1-E/1 választania</b></p> <p>választás: elmegy otthonról, „junkie tányák” – közösségek, szerhasználat</p>

Élménytéma	Interjúrészlet	Magyarázó jegyzetek
Megérzi az életvitelének súlyát és tarthatatlanságát: halál vagy börtön.	Az egyik a halál, én kétszer túlada-goltam magam, egyszer a mentősök, egyszer a haverjaim élesztettek újra. Egyik a halál, a másik pedig a börtön. Annyit tudtam magamról, hogy nem vagyok az a típus, aki bemegy a börtön-be, és kiverekedi magának a posztot, hanem nekem ott végem van. <i>(Itt megint benyitottak, megszakítva a beszélgetést)</i> ... és, ó... tehát azt tudtam, hogy én nem akarok börtönbe kerülni, és meghalni sem akarok, én nem akarok öngyilkos lenni, hanem... Másodszor úgy éreztem, hogy meg akarok halni, de nem olyan módon, hogy kinyírom magam, hanem szép lassan, hogy szétanyagozom magam. A lényeg az, hogy ott és akkor eldöntöttem, hogy valami másnak, valami többnek kell lennie az életnek, hogy én ezt már nem bírom, és nem is akarom csinálni, és valamit kell tennem.	<u>végletes magára maradottság</u> „a mai napig tartozom” – a múlt a jelenben is tart két halálközeli tapasztalat túl- adagolás miatt <u>döntéshelyzet: az életvitelének halálveszélye, börtönbüntetés a börtön is ugyanúgy „vég” számára, ahogy magát ismeri</u> (jelen idő) <u>nem állna ki magáért – saját gyengeségének felismerése</u> a döntés egyik lehetőségét sem választaná: nem dönt második döntés: a halál mellett – a halál módját tudja megválasztani: a lassú szerhasználatból fakadó halált szeretné
Gyengének érzi magát a börtönhöz, öngyilkos sem akar lenni, nem akar meghalni.		harmadik döntés: „a lényeg” <u>„valami másnak, valami többnek kell lennie azé életnek – nem fogadja el, hogy amit ő élt, az az élet</u> <u>nem bírom-nem akarom – a szerhasználat kínzásává válik, amit meg akar törni</u> <u>„ott és akkor eldöntöttem”, „valamit kell tennem” – elmozdulás az ágencia irányába</u>
Az élete vége elkerülhetetlennek tűnik: a szer általi halált választja		
Az elkerülhetetlennek tűnő halál miatt úgy érzi, az élet többet jelent, mint a jelenlegi élete. Ki akar törni a saját szerhasználói életéből, valami „több” felé.		

A többlépcsős elemzés jelentősége abban áll, hogy a két oszlop elkészítése közben **más-más fókusszal** közelítjük meg a szöveget. Ezek mindegyikére szükségünk van ahhoz, hogy minél mélyebben meg tudjuk érteni az interjúalany élményeit, valamint az eredmények megírásánál is támaszkodhatunk ezekre..

- b) Ezek után minden élménytémát begépeztünk, zárójelben tüntettük fel az interjúbeli helyét (oldalszám, sorszám, pl. 2, 27). Kinyomtatuk a szövegeket, témánként feldaraboltuk a lapokat, majd egy üres asztalra tettük cédulákat. Ezek után kategorizáltuk őket a kulcsélmény, az identitásélmény vagy akár a hasonlóságok-különbözőségek szerint. Ily módon fő- és altémákba rendeztük ezeket az előzetes témákat. Ha jól végeztük el az elemzést, a fő- és altémák kiemelik az interjúalany személyes tapasztalati megélését, nevezük őket ezért **személyes élmény fő- és altémáknak**. Vegyük példaként Sindy interjújának egyik főtémáját (9. táblázat)!

9. táblázat. Sindy interjújának egyik *személyes élmény* főtémája

A segítség számára gyermekkori vágy és szakmai kiteljesedés.	
Furcsa volt számára, amikor felkérték segítőnek, mert ez titkolt vágya volt. (9, 12)	rám gondoltak (segítőként). Fura volt, mert én ezeket nem nagyon mondtam, hogy én akartam lenni, nekem ez egy titkos vágyam volt
Azért lett segítő, mert ez hivatásának érzi: segítség az élete, az választotta őt – nem a drogozás tapasztalata miatt. (11, 3–8)	abszolút ez a hivatásom, és tökre érzem, hogy nem azért vagyok segítő, mert anyagoztam, és most már nem anyagozom, hanem azért, mert nem... Ez annyira egyértelmű, hogy a szakma választott engem.
Egy ideig kielégíti a tapasztalati segítségét, mert hitelesnek érzi magát. (10, 21)	Egy ideig kielégített az, hogy én tapasztalati segítő vagyok, és a saját tapasztalataimat adom át. Végül is ebben hiteles vagyok, hogy hogyan kell leállni, meg, hogyan kell józannak maradni.
Nem érezte elégnek a tapasztalati segítségét, kellett a szakmai tudás, hogy teljesnek érezze magát. (10, 32)	...jelentkeztem az ELTE-re, hogy akkor tanulok. [...] éreztem, hogy az nem elég, hogy tapasztalati segítő vagyok. Valami kellett, hogy kerek legyen a történet, szakmaiasság is legyen az egészben.
A szakma és a munka jobb ismerete magabiztosabbá tette – a hibák, végletek megélése fontos – tanult ezekből. (12, 10)	Ahogy érettebb lettem, meg határozottabb, biztosabb a dolgomban, magabiztosabb, nem tudom, valahogy most könnyebb az egész, nem tudom, hogy mitől.
A várandósság változást hoz: az addigi segítségre fókuszált életét át kell alakítani a gyerek köré. (10, 15)	Várandós lettem, és akkor nem akartam azt, hogy az ingázást továbbra, nem akartam leköltözni Pécsre, nem akartam úgy a folyosón aludni, hogy a gyerekek meg otthon alszik. Nem akartam távol lenni a kisfiamtól. És akkor, így kerültem ide.

- c) Minden interjúhoz készítettünk egy kétoldalas kivonatot, a *személyes élmény* főtémák (3-5 főtéma / interjú) és altémák szerint. Ezeket táblázatos formába rendeztük: minden *személyes élmény* főtéma külön kétoszlopos táblázatot kapott (melynek címe értelemszerűen maga a főtéma), a jobb oldali oszlopban az idézet, a bal oldaliban a kiemelkedő téma szerepelt. Ha egy interjúval végeztünk, félretettük, és a következővel is elvégeztük ezt a folyamatot.

## 5.8.2. ESETEK KÖZTI ELEMZÉS

Ahhoz, hogy az eseteket össze tudjuk hasonlítani, a *személyes élmény* témákat össze kell vonnunk. Ehhez meg kell találnunk a tapasztalatok közös rétegeit. Megtalálásukhoz a következő lépések segíthetnek hozzá:

- a) Az interjúk kivonatait nyomtassuk ki, és figyelmesen olvassuk el őket. Majd a *személyes élmény* főtémák szerint vágjuk darabokra a papírt.

b) Az azonos vagy hasonló személyes élmény fő témákat vonjuk össze (a papírokat tegyük egy kupacba). Ezeket az összevont témákat nevezzük közös élmény témáknak. Ahol erre nem volt lehetőség, mert nagyon különböznek a személyes élmény fő témák, ott bontsuk fel ezeket: ismét aprózzuk szét őket az altémák, témák mentén (lásd például Sindy témáit). Ezután új, alkalmasabb közös élmény témákat kerestünk új lehetséges kapcsolatok számbavételén keresztül.

Az interjúk közötti **idiografikus különbségekre** mindig fordítsunk külön figyelmet. A legfontosabb szempont ekkor a közös élmény témák közötti átfedés elkerülése. Olyan témákat igyekeztünk alkotni, amik a legkoherensebben és egyértelműen mutatják magukat. A kutatásunkban két közös élmény fő témát (az élet a szerhasználat köré szerveződik, a segítés élménye) és hét altémát találtunk.

Itt lényegében az **5.8.1. fejezet c) pontjában** leírtakhoz hasonló táblázatot hoztunk létre, azzal a különbséggel, hogy az interjúk már közös személyes élmény fő- és altémákba rendeződtek.

10. táblázat. A közös élmény fő témák rendszere

Közös élmény fő téma	Altémák
Az élet a szerhasználat köré szerveződik	A szerhasználat élménye
	A függőség kialakulása
	A mélypont
A segítés élménye	A felépülő segítő és a „segítő én”
	A megsebzett segítő
	A képzett segítő
	A segítés élménye

c) Az esetek közti elemzésből egy négy oldal hosszú kivonatot készítettünk, az **5.8.1. fejezet c) pontjában** olvashatóhoz hasonlóan.

Az elemzési eljárás eddigi szintjeinek és lépéseinek összefoglalását a **10. táblázat** szemlélteti.

### 5.8.3. AZ EREDMÉNYEK MEGÍRÁSA

a) Az eredmények összefoglalása során az **5.8.2. fejezet c) pontjában** meghatározott, esetek közötti táblázat minden témáját és idézetét felhasználtuk a hozzájuk illeszkedő interpretációkkal, így egy 16 oldalas dokumentumot kaptunk, amely tartalmazta a közös

*élmény* témákat összefoglaló táblázatot, a fő- és altémákat pedig külön fejezetekben fejtettük ki. Az egyes fejezetek a főtéma bemutatásával kezdődtek, majd idézeteken és interpretációkon keresztül bontottuk őket ki (ezt a lépést jelen fejezetben nem mutatjuk be).

- b) A szerzők megbeszélésén és konszenzusán keresztül rövidítettük és tisztáztuk a szöveget, törekedve arra, hogy az interjúk pszichológiailag legrelevánsabb információit tartalmazza. Az interpretációk során ennél a lépésnél változhatnak még a fő témák és altémák, hiszen a megírás is az elemzés része!

## 5.9. EREDMÉNYEK

Az eredmények megírása aprólékos és reflektív folyamat, hiszen közben nemcsak az interpretációkat kell észben tartanunk, hanem közel kell maradnunk a szöveghez, törekednünk kell az interjúalanyok személyes élményei közötti hasonlóságok és különbségek megtartására is.

Jelen fejezetben az eredmények megírásának mikéntjét mutatjuk be. A terjedelmi korlátok miatt egy alfejezet, a „mélypont” bemutatására szorítkozunk, két interjúalany, Sindy és Zoli beszámolóján keresztül.

### 5.9.1. MÉLYPONT

A „mélypont” megélése egy hosszú, többszintű folyamat eredménye volt Sindy és Zoli esetében is, amit az éntől és az élettől való eltávolodás jellemezett. Ez Zoli esetében évek alatt tudatosult.

„Amikor a környezetemben egyre többen visszajeleztek, amikor visszajelzést kaptam az utcán az emberektől, hogy megnéztek, hogy büdös vagyok, koszos vagyok, hogy nézek ki... a fecskendő kiesett a zsebemből. Az utcán az emberek, a szomszédok, a szüleim, a testvéreim a haverjaim, a régi, régen látott iskolatársaim. Ha a lakótelepen találkoztunk, elkerültek, átmentek az utca túloldalára. Tehát ez a sok-sok visszajelzés évek alatt oda jutott, hogy minden irányból azt éreztem, hogy nagyon nagy gond van, és elfordulnak, menekülnek tőlem az emberek.”

Zoli első tapasztalata a szerhasználat hátrányaival kapcsolatban az volt, hogy megváltozott a környezet hozzá való viszonya. Ennek a tapasztalatnak három jelentésrétege is volt: az emberek visszajeleztek a higiéniai állapotára, „elfordultak” tőle az idegenek, de az ismerősök és a családtagok is, megváltozott a kapcsolata az ismerőseivel. Ezáltal kivetetté, kínossá, leértékeltté vált. Ugyanakkor ő csak a „visszajelzéseken”

keresztül tudta meg, hogy elhanyagoltabb lett, magán nem vette észre addig: meggyengült az önreflexió képessége, a kapcsolata önmagával. Ezek a tapasztalatok és jelentésrétegek sokáig nem tudatosultak, ahogy mondta, évek kellettek hozzá, hogy felismerje, „nagyon nagy gond van”. De hogyan alakulhatott ez így? Mi az, ami miatt így különvált a saját és mások véleménye?

Sindy történetében azt látjuk, hogy a „mélypont” felé tartó folyamat során az elvonási tünetektől való – és a szerhasználatához szükséges pénz előteremtése miatti – félelem ördögi körbe kényszerítette.

„...csak hát ott volt az a rettegés, hogy az elvonás meg a pénzt honnan szerezni, akkor használni, akkor jó lesz, nem lesz jó. Szóval ez egy ördögi kör volt, az egész nap erről szólt, és így teltek a hónapok, évek.”

Az elvonástól való félelem lett számára az élet középpontja, és ez a dinamika, a szenvedéstől való félelem a került a figyelem fókuszába. Ám az elvonás nemcsak testi szenvedést jelentette.

„Aztán volt, amikor nem volt, és nem tudtam szerezni, ez is az elvonáshoz köthető, de mégis akkor így nagyon megijedtem, hogy »úristen, akkor ez most tényleg ilyen?« Szóval tök más volt így belül megélni ezt az egészet, amikor így láttam, vagy hallottam. Szóval, amikor így pillanatokra kitisztultam, és kívülről láttam az életem, akkor így mindig megijedtem.”

Az elvonási tünetekben egyszerre ijesztő volt Sindy számára a testi tapasztalat, valamint az, hogy valósággá vált a függősége. Idézi, ahogyan megdöbbenven vette észre, hogy: „Úristen, akkor ez most tényleg ilyen?”. Érdekes kettősség az idézetben, hogy az elvonási tüneteket egyszerre belső megélésként és önmagát „kívülről” való látásként írta le. Az addig elvonásról hallott történetek vagy látottak valós testi tapasztalattá és belső megéléssé váltak. Az elvonási tünetek átélésével már nem olyan erős az elvonási tünetektől való félelem, ezért lehet, hogy a „kitisztulást” úgy élte meg, mintha kívülről látná az életét, ekkor volt képes reflektálni magára. Ez a „kívülről” látás jelenthette a kikerülést az ördögi kör dinamikájából, ami kvázi fogva tartotta a gondolatait és a cselekedeteit. Ez nem egyszeri tapasztalat volt, többször átélte az elvonás tüneteit, ám legtöbbször a belső szenvedéstől és az élete külső megítélésétől visszamenekült a szerhasználatba.

Zoli részletesen beszélt az egyik kulcsfontosságú kitisztulásélményéről.



„És ez volt az a pillanat, amiről úgy éreztem, hogy ennek két kimenetele van. [...] Egyik a halál, a másik pedig a börtön. Annyit tudtam magamról, hogy nem vagyok az a típus, aki bemegy a börtönbe és kiverekedi magának a posztot, hanem nekem ott végem van. (...) másodszer úgy éreztem, hogy meg akarok halni, de nem olyan módon, hogy kinyírom magam, hanem szép lassan, hogy szétanyagozom magam. A lényeg az, hogy ott és akkor eldöntöttem, hogy valami másnak, valami többnek kell lennie az életnek.”

A „kitisztuláskor” Zoli önmagával és az életével nézett szembe. A kitisztulás során felismerte, hogy a szerhasználoi életvitel fenntarthatatlan, és megállíthatatlanul sodródott két lehetséges végpont felé: a halál vagy a börtön. Amikor mérlegelte a börtön lehetőségét, arról beszélt, nem tartja magát elég erősnek ahhoz, hogy túléljen, „nekem ott végem van” – mondta. Így a halált volt kénytelen választani. Nem a „könynyebb” útról volt szó, a droghasználatot nem választásként élte meg, hanem a tehetetlenségbe való belenyugvásként. De ez kínszenvedésekkel teli belenyugvás volt, hiszen ezt az életmódot már nem bírta, nem is akarta, mégis mindig azt választotta. A szerhasználat már nem élvezeti cikként jelent meg Zoli számára, hanem átalakult halálnemmé!

A következő mondatban mégis ellentmondott ennek: „valami többnek kell lennie az életnek”. Kiemelendő, hogy Zoli nem *rájött* vagy rádőbbsent arra, hogy az élet más is lehet, hanem a hallállal szembenézve úgy *döntött*, hogy nem hajlandó elfogadni azt, hogy az élete ilyen volt, és így ér véget: elszigetelve, szenvedések közepette. A halállal való szembenézéskor az élet hirtelen személyes döntésként és választásként mutatkozott meg számára. Érdekes perspektívaváltás ez: a kitisztulás tette lehetővé, hogy foglalkozzon magával, életével és a halállal. Így a halál közelségét felismerve újra kapcsolódni tudott a saját életéhez.

Mi is történt pontosan? Zoli felismerte, hogy veszélyben volt az élete, de még mást is felismert: a saját gyengeségét. Sindynél azonban másképpen jött el a tudatosulás élménye:

„...ott annyi ideig feküdhettem ott csövekkel, hogy szerintem eltelt annyi idő, hogy így kitisztultam, az agyam vagy a lelkem, vagy nem tudom mi. Amikor magamhoz tértem, akkor valami szörnyen éreztem magam, szóval így rám zúdult ez az egész [...] És akkor magamra néztem így kitisztulva, és akkor, nem tudom, akkor egy kicsit erősebb valami volt, hogy »basszus, tényleg ez vagyok én?«.”

A heroin és a gyógyszerek túladagolása miatt Sindy szíve leállt. Érdekes módon nem a halál közelsége döbbsentette rá a változtatás szükségességére, hanem a „kitisztulás” állapota, hiszen a kórházban feküdvé „csövekkel” nem volt lehetősége szert használni. Így ő is képes volt a szerhasználatától és az elvonási tünetek félelmétől szabadulni és valódi

önmagával kapcsolódni, önmagára reflektálni. A megdöbbenését kifejező „basszus, tényleg ez vagyok én?” mondatban az „én”-t „ez”-ként nevezte meg. Mintha elidegenedett, eltárgyasodott, de mindenképpen leértékelt énjével találkozott volna. Ennek megtapasztalása megdöbbenő élmény volt számára, úgy érezte, hogy az eddigi életmódja, hibái, az „egész” rázúdult.

„...eltűntek az évek, valahogy nem így képzeltem, hogy ez leszek.”

Láthatjuk Sindy valódi önmagával / énjével való újra találkozása során tudatosult benne az idő múlása és korábbi énjének az étellel szemben támasztott elvárásainak be nem teljesülése. Egy olyan élményvilágba és éntapasztalatba csöppent vissza, amit már évek óta nem élt át. Az akkori érzelmei, tervei, perspektívája arról, hogy milyen lesz, mintha konzerválódtak volna a szerhasználat éveit alatt, és most előjövve összehasonlítja a valósággal. Ez az összehasonlítás mélyen érintette, hiszen „nem így képzelte”.

Interjúalanyaink életében a mélypont egy tudatosulási pont volt, amikor reflektálni tudtak életükre és önmagukra. Ennek a tudatosodásnak különböző formái lehettek, lehet éppen a halállal való találkozás félelme vagy a kitisztulás miatti régi énnel való találkozás. A saját gyengeség és tehetetlenség felismerése vagy éppen a régebbi / valódi és szerhasználói énjükhöz való összehasonlítás során tudatosítani tudták életüket, lehetőségeiket és helyzetüket a társadalomban. Ez a tudatosítás „szörnyű” és mély érzésekkel járt.

## 5.10. DISZKUSSZIÓ

A tanulmány diszkussziójának első bekezdésében összefoglaljuk a főbb eredményeket.

Az interjúk segítségével a tapasztalati segítővé válást és a tapasztalati segítség jelenségét mutattuk be az IPA alkalmazásával. Az interjúk alapján két Közös Élmény Főtémát alkottunk: Fordulópontok és A segítség élménye. A Fordulópontok című témában megvitattuk az interjúalanyok élettörténeti rekonstrukciós munkájának a legfontosabb mozgatói a tapasztalati segítővé válásban. Ide három altémát soroltunk: „A szerhasználat élményét”, a „Fordulópont 1-et: a függőség kialakulását” és a „Fordulópont 2-t: a mélypontot”. Ezután alakul ki a „felépülő én”, még a rehabilitációs intézményben (a „terápiában”) töltött idő alatt. A következő témákat „A segítség élménye” címszó alá soroltuk: „A felépülő én és a segítő én” közötti viszonyt bemutató témát, a „megsebzett segítő”, illetve a „képzett segítő” témákat és a „segítés élményét”.

Az ezt követő bekezdésekben az összefoglaltakat értelmezzük a kutatási kérdésnek megfelelően. Ehhez felhasználjuk a tanulmány bevezetőjében hivatkozott irodalmakat, illetve ha azokhoz képest új eredményeket kaptunk, akkor lehetőség van új hivatkozások említésére is. Itt a kutatásunk diszkussziójából csak néhány részletet emelünk ki.

A bevezetőben említett identitásunk, azaz a droghasználói identitás átalakítása felépülő identitássá (SHINEBOURNE – SMITH 2009; SHINEBOURNE – SMITH 2011a,b; MCINTOSH – MCKEGANEY 2000; MCINTOSH – MCKEGANEY 2001; KASSAI és mtsai 2016a) szükséges előfeltétel a tapasztalati segítővé váláshoz. Interjúalanyainknál egy új identitás kialakulásáról beszélhetünk: ez a felépülő identitás vagy a felépülő én. A felépülés élethosszig tartó folyamat, ami folyamatos munkát kíván a résztvevőktől. A folyamatos munka – és ennek a folyamatnak a munka elnevezése – az interjúalanyainknál is megjelent; az önmagukon/önmagukkal végzett munkára a tanulás és az önismeret fejlesztés/gyakorlás kifejezéseket használták, megjelenítve a folyamat vég nélküliségét és erőfeszítést igénylő jellegét.

Az önmagukon / önmagukkal folytatott munka (énmunka) egy olyan eredmény, amellyel a bevezetőben szereplő szakirodalmakban nem találkozunk, ezért ennek magyarázatához újabb irodalmakat kerestünk:

Shinebourne és Smith (2009) az én gondozásaként jelölték ezt a tevékenységet, amit Foucault éngyakorlás (technologies of the self) fogalmával jellemeztek. Ez azt jelenti, hogy az adott személy a testén és a lelkén különböző gyakorlatokat végez, hogy bizonyos célokat elérjen (pl. boldogság, tisztaság, tökéletesség). A „gyakorlás” az egész életen át tart: önmagunk tesztelése, megfigyelése, monitorozása, azzal kapcsolatban, hogy kik is vagyunk, mit is teszünk és mit tehetünk (SHINEBOURNE – SMITH 2009).

A szerhasználó vagy a játékfüggő múlt folyamatos felidézése (Fó téma: A szerhasználat élménye) a jelen szükségleteinek a kielégítését szolgálja, ezért nem is felidézéssről, hanem folyamatos újraserkesztésről van szó (LARKIN – GRIFFITH 2002). Ezt a folyamatos munkát láthatjuk interjúalanyainknál is. Raingruber és Robinson (2007) szintén az öngondoskodás (*self-care*) szerepét emelik ki; a folyamatos öngondoskodás szükséges a mások iránti gondoskodáshoz.

Az öngondoskodás és a segítség élményében más IPA-kutatásokat is kerestünk. Célunk az volt, hogy az összevetések, összehasonlítások mentén még hangsúlyosabbá váljanak a tapasztalati segítővé válás élményének sajátosságai. Több IPA-módszerű kutatást is találtunk pszichoterapeuták életútjával kapcsolatban. Így arra gondoltunk, hogy összevetjük a tapasztalati segítő életútját a professzionális segítő szakmai fejlődésével.

Professzionális pszichoterapeuták szakmai fejlődésében a „terápiás utazást” emeli ki Dima és Bocuta (2012) IPA-val végzett vizsgálatukban. A fő különbség az általuk tapasztalt „terápiás utazás” megtervezettségében van: aki terapeuta akar lenni, az „szándékosan”, céltudatosan kezd bele az „utazásba”, míg esetünkben a felépülés nem annak érdekében történik, hogy valaki segítő akar lenni (bár erre is volt egy példánk). Az élettörténeti változások középpontjában sem a Dima és Bocuta (2012) által autentikusnak nevezett én kialakulása áll, hanem a felépülő én, amit később követ a segítő énkonstitúciója, majd pedig a kettő együttes munkája (Főtéma: A segítés élménye: A felépülő segítő és a „segítő én”). A professzionális és a tapasztalati segítő esetében is fontos a segítés értelmének és élményének megértése és megtapasztalása (DIMA – BOCUTA 2012; OTEZIA 2010; RIZQ – TARGET 2008).

Pszichoterapeuták sajátélményű („kiképző”) terápiáját párhuzamba állíthatjuk a tapasztalati segítők függőségi és felépülési tapasztalataival. A „magam látom a kliensben”, a „kliens magát látja bennem” az interjúalanyainkra is érvényes volt (Főtéma: Megsebzett segítő). Ugyanakkor Rizq és Target (2008) IPA-val végzett vizsgálatukban a mentalizációval, az intrapszichikus folyamatok megismerésével és megtapasztalásával kapcsolatos eredményei az interjúalanyoknál nem jelentek meg. A klienskapcsolatokban elsősorban interperszonális momentumokat lehetett érzékelni (lásd pl. tükör, támasz, mentor stb.). A segítés folyamata is egy olyan jelenség volt, amibe „bele lehet kerülni”, „benne lehet lenni” – ami szintén inkább az interperszonális vonatkozást erősíti. Mégis, a professzionális segítővé válás és a tapasztalati segítővé válás egyik fő különbsége az intrapszichikus tartalmakhoz fűződő viszony lehet (DIMA – BOCUTA 2012; OTEZIA 2010).

Itt azt a váratlan eredményt magyarázzuk, hogy a segítés intraperszonális, interszjektív jellemzője kevésbé jelent meg az elemzés során (a tapasztalati segítők nem a segített személyek érzelmi szabályozását, kognitív működését stb. akarják javítani).

A tapasztalati segítők saját magukon végzett folyamatos munkája ellentétben áll a segítés során kifejtett, inkább passzívnak beállított szerepkörével: a „tükör”, a „biztos pont” a támasztókaró vagy akár a „mentor” szerepekkel (Főtéma: A képzett segítő). Ebben a felfogásban a segített halad a maga útján a felépülés felé; a segítő elsősorban az otltlétével segíti; az otltlét feltétele viszont a kellő „önismeret”, a saját magukon végzett, folyamatos munka. A segített belső, intrapszichés valósága, avagy éppen annak az értelmezése vagy transzformálása nem jelenik meg az interjúkban.

## 5.11. KÖVETKEZTETÉSEK

A diszkusszió után következtetéseket és a gyakorlati alkalmazásra vonatkozó példákat említünk meg.

Szenvedélybetegekkel foglalkozó tapasztalati segítőkkel kapcsolatos interjúk kutatásunkban az IPA módszere alkalmas volt a segítőtvé válás és a segítői élmény értelmezésére. Ez azonban egy idiografikus módszer, az elméleti bemutatásában, illetve a Limitációkban összefoglalt ismeretelméleti korlátokkal. A tapasztalati segítők munkája leginkább a mentorálással írható le. A kutatás nem alkalmas arra, hogy következtetéseket vonjunk le a tapasztalati szakértők munkája eredményességéről vagy hatékonyságáról, például professzionális segítőkkel összehasonlítva (ld. WHITE 2009; RIEF et al. 2014). A tapasztalati segítők a mai, hazai szenvedélybeteg-ellátásban egyre fontosabb szerepet töltenek be. Ezért segítők munkájuk megértése hozzájárulhat képzésükhöz, illetve a körülhatároltabb és egyben funkcionálisabb helyük megtalálásához a szenvedélybeteg-ellátásban, illetve az alkohol- és drogpolitikában.

## 5.12. A KUTATÁS KORLÁTAI (LIMITÁCIÓK)

Itt meg kell említeni az IPA mint *módszer ismeretelméleti korlátait*, valamint a saját vizsgálatunk specifikus korlátait.

A vizsgálat korlátai egyrészt a kutatás alapjául szolgáló *mintával* kapcsolatosak. A szerhasználat és a felépülés a tapasztalati szakértők esetében csak a segítők hivatás kibontakozásának fényében volt megismerhető. Másrészt a korlátok az alkalmazott módszer *ismeretelméleti korlátaival* kötődnek. Mivel az IPA olyan vizsgálati személyekkel dolgozik, akiknek körében releváns a kutatási kérdés, így más társadalmi csoportokra nem alkalmazhatók az eredmények. Az IPA *nem alkalmas gyakorisági mérések alkalmazására, valamint oksági kapcsolatok feltárására*.

### 5.12.1. VALIDITÁS, RELIABILITÁS

Jelen kötet **4. fejezetében** már kitértünk a kvalitatív pszichológiai kutatások validitásának és reliabilitásának kérdésére. Az IPA-típusú kutatásoknak jellegzetességei a *kontextusfüggőség* és a *homogén minta szerepe* (ezzel a minta kiválasztásánál foglalkoztunk), az *elköteleződés* és a *szigorú szabályosság* (a kutatási kérdésnek megfelelő módszer következetes alkalmazása), a *transzparencia és koherencia* (a kutatás egyes lépéseinek leírása annak érdekében hogy az olvasó követni tudja a kutatás, illetve az elemzés menetét, a témák és főtémák kialakítását). *Reliabilitás*: ebben a kutatásban csoportos elemzést alkalmaztunk, így ennek folyamatát (*konszenzuson* alapuló elemzés vagy elemzői *trianguláció*) és *légkörét (empatikus)* említjük meg.

## 5.12.2. ÖNREFLEXIÓ

Ebben a részben a kutatás során nyert benyomásainkat írhatjuk le. *Hogyan változtak előzetes ítéleteink, előzetes tudásunk a kutatás során? Meg kellett-e változtatni valamit a kutatás dizájnján, az elemzés menetén? Hogyan éreztük magunkat a kutatás során? Éreztük-e elragadtatva magunkat, illetve éltünk-e át unalmat, ellenállást, kiegészít – ezek az érzések hogyan befolyásolták munkánkat? Ha elbizonytalanodtunk, milyen segítséghez fordultunk?* Ezt az önreflexiós szakaszt érdemes belevenni a szakdolgozatba, de tudományos tanulmányoknál nem biztos, hogy elvárt. A publikációhoz választott szaklap gyakorlata dönti el, hogy beillesztjük-e ezt a szakaszt, vagy sem.

## 5.13. ÖSSZEFOGLALÁS

A személyes élmény és jelentésadási folyamat értő feltárása fontos tudással szolgálhat számunkra más emberek szubjektív perspektívájának megértésében, ezáltal megfelelő pszichológiai intervenciók megtalálásában vagy éppen kifejlesztésében. Az interpretatív fenomenológiai analízis ennek az aprólékos megfigyelési munkának igyekszik strukturált, szisztematikus keretet adni.

Az interpretatív fenomenológiai analízis egy *idiografikus, fenomenológiai és hermeneutikai* hagyományokra építkező módszer. Az elemzés része a személyes perspektíva minél pontosabb megértése és ennek explicitté tétele. Az IPA a részletessége és exploratív jellege miatt *kis elemszámokkal* és *homogén mintákkal* dolgozik. Az IPA-típusú kutatás célja nem az általánosíthatóság, hanem egy kis populáció szubjektív élményvilágának minél pontosabb megértése.

Az IPA-típusú kutatás lépései ezért három részből állnak: az interjúk idiografikus elemzéséből, az esetek közti elemzésből és az eredmények megírásából. A szubjektív perspektíva, a személyes értelemadási mód feltárása az IPA különlegessége és ereje, éppen ezért a tanulmány írásakor az interjúalanyok értelmezési módjait, élményeit, összehasonlítjuk, megvitatjuk, képviselve az egyediségüket és különbözőségeiket.

## 5.14. KÉRDÉSEK

Miért olyan fontos az IPA-típusú kutatásban az idiográfia? Hogyan biztosítja ezt az IPA?

Mi az IPA ismeretelméleti háttere?

Mikor és milyen célból érdemes IPA-kutatást kezdenünk?

# 6

## „Tedd a fájdalmat egy dobozba!” AZ INTERPRETATÍV FENOMENOLÓGIAI ANALÍZIS ÉS A RAJZVIZSGÁLAT INTEGRÁCIÓJA

**TOMÁN EDINA**

### A FEJEZET CÉLJA

---

A rajzvizsgálatok és a bennük rejlő lehetőségek szemléltetése.

A rajzvizsgálat és az interpretatív fenomenológiai analízis integrálásában rejlő lehetőségek bemutatása.

### A FEJEZET TARTALMA

---

6.1. Bevezető

6.2. A rajzvizsgálat történetének néhány fontos állomása

6.3. A rajzvizsgálatban rejlő lehetőségek

6.4. A rajzvizsgálatok alkalmazási területei

6.4.1. A „testet öltött betegség”: rajzok az egészségpszichológiában

A rajzok mint metaforák

A mélyebb megismerés felé: a rajzok és az IPA kombinálása

6.5. A multimodális kutatás menete: hasonlóságok és eltérések

6.5.1. Adatgyűjtés

6.5.2. Edward esete: példa a multimodális adatelemzésre

6.5.3. Vizuális metafora

6.5.4. „Tedd a fájdalmat egy dobozba!” Példa egy longitudinális vizsgálatra

6.6. Összefoglalás

6.7. Kérdések

## 6.1. BEVEZETŐ

A rajzvizsgálatok nem csak a klinikum diagnosztikai folyamatában vannak jelen fontos eszközként, használatuk a kvalitatív kutatómunkában is egyre elterjedtebb. Fontos szerepet játszanak a kapcsolatteremtésben, akár diagnosztikai, akár kutatási célra használjuk őket: oldják a gyakran szorongást keltő helyzetet, elősegítik a beszélgetés könnyedebb elindítását, valamint a személy fokozatos bevonását a vizsgálati helyzetbe (VASS 1996). A **rajztesztek** jól alkalmazhatóak az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező személyek vizsgálatakor, valamint a helyzet miatt szorongást megélt személyeknél is. A verbális kifejezés könnyebben kontrollálható, mint az a projektív lélektani szint, amely a rajzvizsgálat során aktivizálódik, így még az erősen ellenálló személyek is kevésbé tudják ellenőrzésük alá vonni a róluk kialakuló képet a rajzolás során (LÁTOS 2015). A projektív rajzok nem okoznak *iatrogén ártalmat*,<sup>10</sup> nem ragasztanak címkét a vizsgálat résztvevőjére, és nem okoznak szégyenérzetet a nehéz, sokszor tudattalan, titkolt vagy intim tartalmak előhívásakor. Ezekben az esetekben a **projektív rajzok** egy különösen tapintatos módját biztosítják az **adatfelvételnek**: segítségként, egyfajta mankóként szolgálhatnak a beszélgetések kezdeményezésére. A projektív rajztesztek előnyei között VASS (2011) különösen a **személyiség mélyebb rétegeibe** való betekintés jelentőségét és a **módszer komplexitását** emeli ki.

## 6.2. A RAJZVIZSGÁLAT TÖRTÉNETÉNEK NÉHÁNY FONTOS ÁLLOMÁSA

**Projektív technikákat** már régóta használnak a pszichológiában, különösen a klinikumban. Az első tanulmányokban – az 1940-es évek végén (MACHOVER 1949; BUCK 1948) – elsősorban nem a szigorú értelemben vett pszichometriai mérőeszközként kerültek bemutatásra, sokkal inkább esettanulmányokként és „*pszichoanalitikus elmélkedésekként*” tárgyalták (VASS 1996). A projektív rajzokat **klinikai mérőeszközként** használva, azok elemzése során bizonyos **személyiségvonások és változók** kapcsolatát vizsgálják – mint például a megrajzolt ábra méretének (PRYTULA et al. 1978) vagy a színhasználatnak (MARZOLF – KIRCHNER 1973) az összefüggését

<sup>10</sup> Az *iatrogén ártalom* az orvosi tevékenység vagy az orvos által tett megjegyzés, illetve ennek félreértése, helytelen értelmezése folytán bekövetkező sérülés. Vö. <https://lexiq.hu/iatrogen>.



egy adott személyiségvonással. Ebben a kontextusban a fő kérdés arra vonatkozik, hogy mi az, ami kórosnak tekinthető, és mi az, ami nem (VASS 1998). A rajzok, projektív technikák alkalmazásának számos célja lehet a **klinikai diagnosztikán kívül** is. Az emberrajz-teszt máig a leggyakrabban alkalmazott rajzvizsgálati módszer, hiszen **közvetlen projekciós felületet** ad a rajzoló számára. GOODENOUGH (1926) először gyermekeknél alkalmazta az **emberalak-rajztesztet** (*Draw-A-Man*, DAM), amelyről kiderült, hogy nem csak a kognitív érettség vizsgálatára alkalmas, de képes felfedni a tudatos és tudattalan motivációkat, a **személyiség dinamikáját**, vagyis „objektívizálódik benne a szubjektum önképe” (BAGDY 1998, id. LÁTOS 2015). MACHOVER (1949) módosította az eredeti DAM-tesztet, és felnőttek pszichoanalitikus irányultságú vizsgálatában alkalmazta (*Draw-A-Person*, DAP). Az 1970-es, '80-as években a rajzvizsgálatokkal kapcsolatos fókusz a végeredményről a **rajz elkészítésének folyamatára** került át (THOMAS – SILK 1990), a tesztek jelentősége pedig bebizonyosodott a terápiás munkával összefüggésben is (például művészetterápiában, az **érzelmi szükségletek** és más dinamikák feltárására használva, vö. SILVER – ELLISON 1995, id. BAGNOLI 2009). A klinikai tapasztalatok alapján az alakrajz-teszt kiválóan alkalmazható a fent említettek mellett **pszichoszomatikus betegségek** megértésében (BAGDY 1998; BROADBENT et al. 2004), hiszen kiemelten hatékony a **testkép**, a **szelf** és a regresszió vizsgálatában (LÁTOS 2015).

a klinikai diagnosztikától a projekciós tesztekkel végzett személyiségvizsgálatokig

## 6.3. A RAJZVIZSGÁLATBAN REJLŐ LEHETŐSÉGEK

A kvalitatív interjúk általában **standard módszer** szerint zajlanak: a nyelvre támaszkodnak, mint a tudás és tapasztalat közlésének privilegiált közegére. Mindennapi élményeink dimenzionalitása azonban összetett és sokféle: a vizuális és a szenzoros dimenziókat is magába foglalja. Ezen élmények felfedezésre várnak – és arra érdemesek –, verbális kifejezésük azonban nehézségekbe ütközhet, hiszen nem minden élmény és tudás redukálható nyelvi szintre (EISNER 2008). A **nem nyelvi dimenziók** kutatásba való bevonása lehetővé teszi a kutatók számára a **tapasztalat különböző szintjeihez** való hozzáférést, majd azok reprezentálását. A **vizuális módszerek** hozzáférést biztosíthatnak a különböző tudati szintekhez (PROSSER – LOXLEY 2008): a holisztikusabb, metaforákon keresztül történő kommunikációval az empátikus megértést növelhetik; megragadhatóvá és kifejezhetővé teszik a kifejezhetetlent; sőt egy **újfajta realitást** tárnak fel a rajz készítője számára (WEBER 2008). További fontos adat, hogy úgy tűnik, a rajzolás és a képek alkalmazása

vizuális módszerek: hozzáférés különböző tudati és tapasztalati szintekhez

a résztvevőket megzavarja begyakorolt narratíváikban (REAVEY 2012), ezáltal teret enged új, eddig feltáratlan tapasztalati dimenziók felszínre kerülésének. A vizuális módszer a verbális adatok mélységét is képes javítani: a vizsgálatban részt vevők változatosabb, színesebb nyelvi kifejezésekkel élnek rajzaik interpretációjakor.

Egy vizuális alkotás elkészítése során színek és formák kapcsolódnak szavakhoz, viselkedésmódokhoz, emberi történetekhez (BUDA é.n.). Az alkotói folyamat dinamikájának alakulásában FREUD (1908/1998) szerint meghatározó a fantáziatevékenység, a szublimáció és a vágyak áttételes kielégítése. Freud szerint az alkotói tevékenység, így a rajzolás folyamata is a tudattalanban gyökerezik, mely feltételezi az elsődleges folyamatokhoz való formai és az infantilis vágyakhoz való tartalmi regressziót (LÁTOS 2015). A pozitív pszichológia elgondolásában az alkotótevékenység lelki energiafordítás nyomán **áramlatélményt** (*flow*) idéz elő, ez pedig együtt jár az *én* fejlődésével, összeszedettségével és saját lelki energiái fölötti hatalom megszerzésével (CSÍRSZENTMIHÁLYI 2008, id. LÁTOS 2015).

rajztevékenység a  
pszichoanalízisben  
és a pozitív  
pszichológiában

## 6.4. A RAJZVIZSGÁLATOK ALKALMAZÁSI TERÜLETEI

A **rajztesztek** használata olyan **újszerű kutatási módszert** nyújt, amely alkalmas a pszichés konfliktusok, a betegséggel kapcsolatos percepciók vagy a testkép vizsgálatára (BROADBENT et al. 2004; GUILLEMIN 2004; VASS 2006, id. LÁTOS 2015). A rajztesztek alkalmazási területei közé tartozik az énkép és a testséma, az énerő, az elhárító mechanizmusok, továbbá a regresszió és a traumák vizsgálata (BAGDY 1998; SALLAY et al. 2019; VASS 1996, id. LÁTOS 2015). A projektív rajztesztek hatékony és egyre szélesebb körben alkalmazott módját jelentik a betegségfelfogás, a betegséggel kapcsolatos élményvilág feltárásának.

### 6.4.1. „A testet öltött betegség”: RAJZOK AZ EGÉSZSÉGPSZICHOLÓGIÁBAN

A rajzok újszerű kutatási módszerként való használatára, ezen belül a betegség megértésének vizsgálatára nagy hatással volt Emily MARTIN *Flexible bodies* című tanulmánya (1994). Martin beszélgetéseket folytatott különböző közösségi csoportokkal arról, hogyan értelmezik immunrendszerüket. A beszélgetés során arra kérték a résztvevőket,

kommentáljanak néhány, az immunrendszert ábrázoló képet. Továbbá, bizonyos résztvevőket felkértek, hogy rajzolják le: ők hogyan képzelik el immunrendszerüket. Hosszú ideig Martin vizsgálata maradt azon kevés kutatások egyike, amelyben rajzokat használták fel az egészség és a betegség tapasztalatának feltárására (GUILLEMIN 2004).

A pszichológián belül az egészség és betegség témakörében korábban GUILLEMIN használt (2004) vizuális adatokat ahhoz, hogy feltárja a nők szívbetegséggel és menopauzával kapcsolatos tapasztalatait. CROSS, KABEL és LYSACK (2006) rajzokon keresztül közelítette meg a gerincvelői sérülés jelenségét, illetve identitásra gyakorolt hatását. BROADBENT, ELLIS, GAMBLE és PETRIE (2006) szívrendellenességek identitásra gyakorolt hatásait vizsgálták rajzokon keresztül. A vizuális módszerek használata lehetővé teszi az érzelmek, élmények, tapasztalatok kifejezését, ami szavakon keresztül gyakran nehéz és fájdalmas lenne. A rajzok másfajta bepillantást kínálnak az élményvilágba és a jelentésadásba, mint az írott vagy kimondott szavak, mert általuk a kimondhatatlan élmények is kifejezhetővé válnak.

A **testi érzékletek** iránti érdeklődés nem jelenti a nyelv figyelmen kívül hagyását, hiszen a megélt test az érzékelt és elbeszélt tapasztalatok forrása (TODRES 2007). Bizonyos tapasztalatok szavakkal kifejezhetetlennek tűnnek, és ezekben az esetekben az **analógia**, a **metafora**, a **képi ábrázolás** eszközt kínálhat a nyelven túli tapasztalatok komplexitásának kifejezésére. GUILLEMIN (2004) szerint a rajzok elemzése nagyon izgalmas feladat, egy olyan újszerű kutatási módszer, amelynek segítségével megvizsgálhatjuk és elemezhetjük az egyén betegségről alkotott képét. Longitudinális tanulmányában 32 szívbetegségben szenvedő nőt arra kért, hogy rajzolják le a betegségüket. A rajzokat több szempontból is szemrevételezte: először a szívet helyezte az értelmezés középpontjába, másodsor a szív és a test viszonyát vizsgálta, végül pedig a szívbetegséget mint szociális konstruktumot elemezte. A **rajz** a szerző szavaival élve „*a testet öltött betegség*”, egy olyan erőteljes és eleven produktum, amelyben tükröződik minden fájdalom. Guillemin nem gondolja azonban, hogy a rajzok koherens produktumai vagy stabil reprezentációi lennének a szívbetegségnek. Sokkal inkább úgy véli: a képek arról árulkodnak számunkra, kutatók számára, hogy a résztvevő hogyan éli meg, hogyan értelmezi a betegségét. A nők saját szívbetegségéről készített rajzai olyan ötvözetek, amelyek magukba foglalják egyrészt a testi tüneteket, másrészt az orvos–beteg interakciókat, harmadrészt **kulturális metaforái** a szívnek és a szívbetegségnek. Viszont nem lezárt produktumok, nem képviselik egységesen a szívbetegséggel kapcsolatos „laikus” tudást. Egy ilyen alkotás nem állandó vagy megváltoztathatatlan, ugyanakkor egy pillanatra

Példa:  
immunrendszer  
megértése

Példák:  
szívbetegség,  
menopauza,  
gerincvelői sérülés

Példa:  
nők szívbetegsége

stabil, egy adott térben és időben a beteg szívbetegségének megtestesülési módját jelképezi. A kutatási eredmények megerősítik azt a megállapítást is, amely szerint a rajzok kutatásba való integrálásával olyan innovatív technikát lehet kidolgozni, melynek segítségével pontosabb képet kaphatunk a páciensek betegséggel kapcsolatos hiedelmeiről és attitűdjeiről, ez a tudás pedig akár prediktív lehet a felépülés és a túlélés tekintetében. BROADBENT és munkatársai (2004) myocardiális infarktuson átesett személyekkel rajzoltatták le a szívüket. Azt találták, hogy a szívkárosodást ábrázoló rajzok, vagyis állapotukról való perцепcióik – néhány nappal az esemény után – jobban bejósolják a gyógyulást, mint az orvosi indikátorok.

Példa:  
infarktus

## A RAJZOK MINT METAFORÁK

Hogyan járulhat hozzá a rajz a résztvevők tapasztalatának megértéséhez? A képek a **metaforákhoz hasonlóan** működhetnek: „*biztonságos hidat*” jelenthetnek olyan érzések kifejezéséhez, amelyek túl fájdalmasak ahhoz, hogy közvetlenül, verbálisan kifejezhetőek legyenek (SHINEBOURNE – SMITH 2011b). LAKOFF és JOHNSON (1980) szerint a metafora az egyik legfontosabb eszközünk arra, hogy részleteiben megérthessük azt, amit egészlegességében és teljességében nem érthetünk meg. Meglátásuk szerint a metaforikus képzelet fontos eszköz a **nehezen megosztható tapasztalat kommunikálására**. A kép ereje abból a képességéből fakad, ahogyan felidézi a láthatatlant: érzéseket és tapasztalatokat, amelyek talán nem is elbeszélhetőek. A szenvedés és a betegség tapasztalata nem határozható meg teljességében, és nem kommunikálható pusztán elmondás alapján. Az IPA-ban a metaforák „*gyöngyszemek*” lehetnek: **kis adatrészletek**, amelyek hermeneutikai kutatómunkával megvilágíthatják, illetve **új perspektívába** helyezhetik a teljes kutatási folyamatot (SMITH 2011) – habár az élő tapasztalat mindig több, mint amit szavakkal képesek vagyunk megfogalmazni (TODRES 2007).

Kutatási szempontból a fókusz kizárólag a nyelven van – még a költői, képi nyelven is – hiszen a nyelv határozza meg, mi az, amit megtudhatunk a világról. A **nyelven túli metaforák, vizuális képek** így biztosíthatnak fontos kiegészítő eszközt az „**élő tapasztalat**” vizsgálatahoz az IPA kontextusán belül.

## A MÉLYEBB MEGISMERÉS FELÉ: A RAJZOK ÉS AZ IPA KOMBINÁLÁSA

A vizsgált jelenség gyakran nehezen megfogható jellege ösztönözte a kvalitatív kutatókat, hogy vizuális tartalmakat hívjanak elő (a kutatás résztvevőivel dolgozva), amelyek révén a **nehezen hozzáférhető**

élmények hatékonyabban és teljesebben vizsgálhatóvá és átadhatóvá válnak. Már önmagában ez a tény összefüggésben áll a kvalitatív kutatók növekvő érdeklődésével a vizuális módszerek kutatásaikba való beépítése felé. A kvalitatív interjúkba való integrálásukkal a rajzok mélyebb betekintést nyújthatnak a **személyek élményvilágába**. A teljesebb megértés nem egy jelenség helyesebb vagy korrektebb megértését jelenti, hanem egy tapasztalat **átfogóbb, rétegzettebb** és árnyaltabb feltárását.

A vizuális módszerek – különösen a rajzok – hatékonyan integrálhatóak az **IPA-típusú kutatás adatgyűjtési folyamatába**, hiszen támogatják a szubjektív tapasztalat kifejezését. A rajz erre úgy válik képessé, hogy megkerüli a nyelv használatát, spontán megragadva az **élmény struktúráját**. A rajzoknak emellett van egyfajta tapinthatóságuk és stabil, fizikailag megfogható jelenlétük, amit a beszélt nyelvről nem tudunk elmondani (HUSTVEDT 2005). Más kommunikációs módokhoz hasonlóan azonban **a rajz sem a tapasztalat közvetlen ábrázolásmódja**: a résztvevő alkotja meg a jelentést a papíron, a rajzolás folyamatán keresztül, így kínálva kifejezési módot a tapasztalat számára (SCHNEIER 1989).

A különféle **vizuális módszerek** (fényképek, rajzok, festmények) alkalmazása az **IPA-típusú kutatásokban** mind nagyobb vonzerővel bír, a vizsgálati eredmények pedig egyre szélesebb körben kerülnek publikálásra. Jóval kisebb számban fordulnak elő olyan IPA-kutatások, amelyek kifejezetten a rajzokat használják fel az interjút kiegészítő vagy annak létrejöttében esszenciális szerepet játszó adatként. SHINEBOURNE és SMITH (2011b) elsőként publikáltak hasonló jellegű kutatást a függőségéből való felépülés folyamatáról. A tanulmány a felépülés szubjektív tapasztalatának vizuális reprezentációira fókuszál. A függőség és felépülés kontextusában a szerzők kiemelik, hogy a kutatási interjú általában szóbeli/verbális beszámolót jelent, amely hajlamos a rehabilitációs programok nyelvén leírni a résztvevők tapasztalatait. Szerzők ebből kiindulva szerették volna feltárni, hogy vizuális adatok használatával a megszokottól eltérő, újfajta bepillantást nyerhetnek-e a résztvevők élményvilágába – amely gazdagítja és egyben kiegészíti az interjúkból nyert adatokat.

Korábban, a 2. és az 5. fejezetben írtunk az IPA módszertanának dupla hermeneutikai jellegéről. **Vizuális módszerek IPA-kutatáson belüli** alkalmazásával **többszörös – és egyben párhuzamos – hermeneutikai kör** jön létre. Az interjúalany interpretálja az általa készített rajzot, a **kutató** pedig értelmezheti mind a **képi ábrázolást**, mind pedig **az interjúalanyának saját képéről alkotott interpretációját**. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy a kvalitatív kutatásoknál, így az IPA esetében **sem a kutató (illetve az interjú készítője) interpretálja a rajzot**, hanem

Példa:  
felépülés  
a függőségéből

az interjúalany kommentálja saját rajzát, nyilvánvalóan az interjú kontextusában. Ez összetettebb értelmezéseket eredményez, amelyek különösen gazdag élményfeltárást nyújthatnak. Egy rajzot a különböző érzékszervek szintjén is felfoghatunk: a tapasztalatok szerint a rajz alkotója testével is involválódik az alkotásban. Erre MERLEAU-PONTY is felhívta a figyelmet (1964), amikor leírta, hogy a kép összefonódik készítőjével az alkotás folyamatában létrejövő testi kapcsolaton keresztül.

A képek – a nyelvhez hasonlóan – **többféleképpen értelmezhetőek**. Ahogyan a fenomenológiai kutatók értelmezik a verbális adatokat, és rajtuk keresztül reprezentálják az interjúalany valóságát, a rajzok is felfoghatók a jelentés részleges manifesztációiként. Jelen fejezet további részeiben ezt az izgalmas módszertani fűzőt járjuk körül, releváns kutatásokon keresztül bemutatva a módszer sajátosságait.

## 6.5. A MULTIMODÁLIS KUTATÁS MENETE: HASONLÓSÁGOK ÉS ELTÉRÉSEK

### 6.5.1. ADATGYŰJTÉS

Az IPA módszerébe integrálásra kerülő bármely vizuális anyag használatának egyeznie kell az **IPA irányelveivel**. Az, hogy milyen módon használjuk a képeket, illetve magát a rajz készítésének folyamatát a kutatásban, saját episztemológiai keretrendszerünkől, valamint kutatói érdeklődésünkől függ (ROSE 2012). Az **IPA-típusú kutatásba integrált rajzvizsgálat** menete nagyrészt megegyezik a kötetünk **5. fejezetében** részletesen ismertetett kutatómódszertani lépésekkel. Lényeges különbség a kutatás **adatgyűjtési fázisában** adódhat, hiszen nem pusztán interjút készítünk a résztvevővel, hanem rajzoltatunk is vele, amire általában az **interjúhelyzet közben** kerül sor. NIZZA és munkatársai (2017) leírják annak jelentőségét, hogy a rajzolás idejére egyedül hagyják az interjúalanyt, ezzel is oldva a résztvevők által gyakran érzett tehetetelenségérzés okozta szorongást. Ezzel szemben BODEN és EATOUGH (2014) fontosnak tartja a rajz elkészítése alatti jelenlétet, és az arról való jegyzetelést, hiszen ez informatív lehet az elemzés szempontjából. Ezzel együtt a tájékoztatás protokolljába tartozik a résztvevők figyelmének felhívása arra, hogy a rajz elkészítésével nem művészeti adottságaikat, tehetségüket kell bemutatniuk, hiszen ezen tényezőknek nincsen jelentősége a vizsgálati helyzetben.

Vannak kutatások, amelyekben arra kéri a résztvevőket, hogy az interjúra hozzanak magukkal egy vagy több korábbi, életük meghatározott szakaszában készített alkotást. Ezekben az esetekben tehát a vizuális adat nem az interjú során, a kutató utasítása szerint készül, hanem egy **korábban elkészült alkotás kerül elemzésre**. SHINEBOURNE és SMITH (2011b) felépülő függőkkel készített vizsgálatukban megkérték a résztvevőket, hogy hozzanak magukkal az interjúra egy vagy több, rehabilitációjuk kezdeti fázisában készített alkotást. Az interjú kezdetén pedig arra kérték őket, rajzolják le, hogyan látják felépülésüket a jelenből visszatekintve, majd beszéljenek a rajzról, a rajzolás élményéről, illetve arról, hogy a rajz miképpen kapcsolódik érzéseikhez, gondolataikhoz. A módszertan kialakításával a szerzők azt szerették volna feltárni, hogy a rehabilitáció kezdetén készített rajzok **retrospektív értelmezésén** keresztül a résztvevők miként reflektálnak korábbi alkotásaikban megnyilvánuló élményeikre. A múltbéli és az interjú során készített rajz együttes értelmezése lehetőséget nyújtott a **szelfváltásaira**, valamint a felépülés folyamatára való reflexiókra. A résztvevők ezáltal egy rajzon keresztül tárták fel felépülésük korai időszakát, majd egy **új identitás kialakulásának folyamatát**. Az eredmény a felépüléssel kapcsolatos tapasztalat időbeni változásának egyedülálló szubjektív beszámolója lett, klinikai és módszertani szempontból egyaránt releváns eredményekkel.

Példa:  
függőségéből  
felépülők vizsgálata retrospektív értelmezéssel és folyamatelemzéssel

BODEN és EATOUGH (2014) a büntudat érzésének tapasztalatáról végzett kutatásukban arra kérték az interjúalanyt, idézzen fel egy helyzetet, amikor valamely bizalmas, intim kapcsolatban büntudatot élt meg; fókuszáljon a megélt tapasztalatra, és rajzolja le. A kérdező megfigyelője volt annak, ahogyan a résztvevő haladt előre az alkotás folyamatában. Amikor befejezte a rajzolást, a kutató vele együtt értelmezte a képet. Ezt **az interpretációs folyamatot a résztvevő irányítja, de a kutatóval közösen fedezik fel, bontják ki a jelentéseket**. A kutatók arra kérték a vizsgálati személyt, írjon le bármilyen benyomást, képet vagy érzést, amelyek akkor jelentek meg, amikor ő a büntudattal kapcsolatos élményvilágról gondolkodott, és mondja el ennek a rajzhoz fűződő kapcsolatát. Végül megkérdezték: van-e a rajznak története, illetve alkotója adna-e neki címet. Az interjúkészítő nemcsak arra figyel, mit mond az interjúalany, hanem a gesztusaira, testbeszédére, arra, ahogyan testével jelen van a helyzetben. Az interjúalanyt végül arra ösztönözték, legyen még reflektívabb, és kérték, mesélje el a büntudat átélésével kapcsolatos eseményeket: milyen jelentést tulajdonít a történeteknek, hogyan reflektál a történetekkel kapcsolatos érzéseire. Végül arra kérték, mondja el, hogyan érezte magát az interjúhelyzetben.

Példa:  
büntudat érzése

## 6.5.2. EDWARD ESETE: PÉLDA A MULTI-MODÁLIS ADATELEMZÉSRE

A multimodális adatok összegyűjtése után olyan elemzési módszerre van szükség, amely elég rugalmas ahhoz, hogy illeszkedjen adataink gazdagságához. Kutatók a szövegrészeket jellemzően a vonatkozó kép mellett, azzal párhuzamosan elemzik: a színhasználat, a stílus, a kép tónusa és tartalma kerül kiemelésre. Ahol vizuális metaforák is gazdagítják a képi világot, ezeket külön lejegyzik, különös figyelemmel a kibontakozó témákkal való kapcsolatukra. A képek absztrakt jellegéből fakadóan a szerzők többféle interpretációs módra lehetnek nyitottak. Hármás hermeneutikai síkon történik az elemzés, amelynek során az interjúalany képi világával kapcsolatos reprezentációk kerülnek kutatói értelmezésre.

A módszer illusztrálására bemutatunk egy példát BODEN és EATOUGH-nak a büntudat élményvilágát feltáró, korábban említett kutatásából (2014). Egy nagyobb vizsgálat részét képezte az esettanulmány, amelyben egy Edwardnak nevezett interjúalany elmesélte – pontosabban lerajzolta, és rajzával összefüggésben értelmezte – párkapcsolata során megélt hűtlenségének tapasztalatát. A szerzők az adatok hagyományos IPA-típusú elemzését akként módosították, hogy az interjúátiratban történő jegyzetelés, illetve a kódolás szakaszában figyelmüket megosztották a rajz és az interjúalany által elmondottak között – vagyis az egyik dimenzió kiegészítette a másikat a hermeneutikai dialógus során. Különös figyelmet fordítottak a vizuális metaforák használatára, illetve az interjúalany nyelvi fordulataira, szöveghasználatára, verbalitásának esztétikai minőségére. Az elemzés következő, de előzővel szorosan összefonódó fázisa feltárta a kutatóknak a rajzról alkotott saját interpretációit. Ahogyan a verbális adatoknál, úgy a vizuális, képi adatok esetében is többféle értelmező módszer létezik. Az említett elemzési fázisban a szerzők a rajzok interpretációja során különös figyelmet fordítottak az alkotás folyamatára és a jelentésekre, amelyeket a kép magában hordozhat. Egy kép precíz elemzéséhez a kutatónak alaposan szemügyre kell vennie azt, hogy megtapasztalja a „feszültség és felszabadulás áramlását, megragadja a vizuális erők ritmusát” (ROSE 1991: 142). A kutatónak az elemzés teljes folyamata során érdemes figyelemmel lennie arra, miként szólítja meg a rajz és annak interpretációja testi érzéketeket, amelyek ily módon bevonódnak az értelmezés folyamatába. A verbális adatokéhoz hasonlóan a vizuális adatok interpretációja is időt és alaposágot igénylő folyamat. MERLEAU-PONTY szerint (1964) ehhez eggyé kell válni a szemlélt képpel. A feltárt képi minőségek – mint a mélység vagy a szín – nemcsak „dolgoz a világban”, hanem léteznek és

Példa:  
esettanulmány  
a párkapcsolati  
hűtlenségről



nagyon egyedi tapasztalatról árulkodnak. Egy különleges színválasztás például mélyen az emlékeinkben élő, kulturálisan beágyazott vagy éppen érzékszervi jelentéseket szólíthat meg bennünk.

### 6.5.3. VIZUÁLIS METAFORA

Nézzük most meg, Edward hogyan fedezett fel rajzán egy esszenciális jelentőséggel bíró vizuális metaforát; hogyan „fejlődött”, alakult a kép az interjú során; illetve, hogy mindez hogyan vezette a kutatókat Edward tapasztalatának teljesebb megértéshez. Edward kezdetben kissé szkeptikus volt a rajzzal kapcsolatban, láthatóan nem értette annak jelentőségét, majd miután elfordította 90 fokkal a lapot, ő maga azonosított rajta egy *kapualjszerű bejáratot* (1. ábra). Ez a metafora és a hozzá kapcsolódó gondolatok fontos értelmezési támponttá váltak az interjú során. Edward leírta, hogyan vezette őt ez a *kapualj* egy ismerős helyre, ahol rátalált mindazon dolgokra, amelyekről a beszélgetés korábbi szakaszában tett említést, vagy amelyek addig csak élményként éltek benne, de nem tudta őket „kibontani”. A kutatók megkérték, írja le, mi van a *kapun kívül*, illetve *belül*: az Edward által elmondottak aktuális kapcsolatát reprezentálták – a kapun kívül rideg és sötét, míg bent meleg és hívogató az élmény. Erőteljes kettősség jelenik meg tehát a vizualítás által előhívott metafora interpretációján keresztül: kívül ismerős és megszokott, míg bent rejtélyes és csábító. Hívogatja őt, de ezzel együtt a komplikációkat is behívja az életébe. A szerzők értelmezése szerint Edward *kapualj*-metaforája egyfajta bénultságérzést kommunikál: két világ közt vívódik, amelyek egyszerre vonzzák és taszítják. A büntudat tapasztalata ezen két ambivalens vágy közötti vívódással kezdődik. A kapun való átlépést ő a kísértésbe eséssel azonosítja. Edward kiterjeszti a küszöb metaforáját a szakadék szélén való egyensúlyozásra. Saját rajzán tett felfedezése, és az a kutatói lehetőség, hogy ezt a felfedezést az interjúalannal lehetőségünk van az interjú során kibontani, nagymértékben elősegíti a nehezen hozzáférhető tapasztalatok teljesebb megértését.



1. ábra. Edward kapualj-metaforát előhívó rajza

Fenti eset kitűnő példa arra, hogyan fejezheti ki önmagát és történetét az interjúalany rajzain keresztül a megszokottól eltérően. A rajz támpontot jelenthet, vagy akár „konténerfunkciót” láthat el az interpretáció során feltörő nehéz érzések számára (MALCHIODI 2005), ami elegendő távolságot biztosít ahhoz, hogy új perspektívát nyújtson. Ilyen mozzanat volt például, amikor Edward elfordította a rajzát és hirtelen felfedezte rajta a kapualj képét. A rajz, illetve annak értelmezése által Edward tapasztalatának és élményeinek azon részei, amelyek az interjú kezdetén rejtve maradtak vagy kimondatlanok voltak, nemcsak felszínre kerültek, de segítettek teljességében látni a büntudattal kapcsolatos komplett tapasztalatát.

## 6.5.4. „Tedd a fájdalmat egy dobozba!” PÉLDA EGY LONGITUDINÁLIS VIZSGÁLATRA

A képpel való találkozás nem egy szekvenciális tapasztalat, mint az olvasás, hiszen egy kép egy adott pillanatban „megmutatja magát”, vagyis az alkotás szubjektivitása változatlan formában ott marad. NIZZA és munkatársai (2017) krónikus fájdalommal élő személyek élményvilágát vizsgálták longitudinális formában. A fájdalommenedzsment programban részt vevő interjúalanyok a három interjú során összesen hat rajzot készítettek, a kutatók instrukciói szerint. A kutatás fókuszában az a kérdés állt, hogy állapotuk javulásával, illetve a kontroll fokozatos visszanyerésével hogyan változik a betegek fájdalomhoz való viszonya. Az interjúk során a kutató elsőként a következő instrukciót adta a résztvevőnek: *Kérem, rajzolja le, milyennek éli meg, milyennek látja a fájdalmát!* A rajzolás idejére egyedül hagyták a résztvevőt, majd újabb instrukcióval arra kérték, rajzoljon egy képet önmagáról, ahogyan aktuálisan érzi magát. A rajzolás idejére újra egyedül hagyták. A rajzok elkészülte után került sor a félig strukturált interjúra, amely a képekre – az elsőre, majd a másodikra –, illetve magára a rajzolás élményére fókuszált. A rajzok és az átiratok együtt kerültek elemzésre: kronológiai sorrendben, interjúról interjúra haladva. Az adatok elemzéséből kiderült, hogy a gyógyulás képei a *szelf* újradefiniálása körül forognak. A longitudinális vizuális módszertan lehetővé tesz mind prospektív (újonnan létrehozott rajzok értelmezése), mind retrospektív reflexiót (korábbi rajzok összevetése az újakkal – reflektálás a múltra), így az interjúalanyok különböző értelmezéseket adhatnak különböző pillanatokban. Ennek következtében az interjúalany saját változásának leírása konceptuálisabbá válhatott: a „*kontroll*” kialakulásáról és „*a betegség dobozba helyezéséről*” beszélt. Mintha a rajzok érzelmi jelzőként (bójaként) funkcionáltak volna, emlékeztetve az interjúalanyt egy másik térre és időre, amikor rosszabbul érezte magát, és ezzel lehetővé téve, hogy újra számba vegye korábbi tapasztalatait, a tőlük való adekvát elszakadás lehetőségével.

## 6.6. ÖSSZEFOGLALÁS

Amikor valaki elkezd rajzolni – akár tudományos vizsgálati helyzetre gondolunk, akár a mindennapok ártatlan, tudattalan firkálgatására –, gyakran csak valamiféle homályos vagy kezdetleges elképzelése van arról, hogy tevékenysége mit is fog eredményezni. Ahogy a tevékenység halad előre, új grafikai kapcsolatok jönnek létre a rajzlapon.

Ha az alkotó személy figyel ezekre, felismerheti bennük a nyomokat, amelyek további jelentésrétegekhez vezetnek. Ezek a jelentések nemcsak az ábrázolást gazdagítják, de általuk végeredményben egy történet születésének lehetünk szem- és fültanúi.

A rajzok és rajztevékenységgel kísért interjúk elemzése során a kevert módszertannal dolgozó megközelítések kétségtelenül kihívásokat vetnek fel a különböző episztemológiák és ontológiák összehangolásában, valamint az adatok és a tudás különböző formáinak integrálása terén (MASON 2006). Ezzel együtt, az eddigi kutatások alapján kijelenthetjük, hogy a rajzok vizsgálatának és értelmező elemzésének egyértelműen fontos helye van a pszichológiai kutatások között. CHEUNG és munkatársainak 2016-os *scoping review* tanulmánya (CHEUNG és mtsai 2016) szerint a rajzvizsgálat egy újszerű és potenciálisan értékes módja a résztvevők vizsgált jelenséggel kapcsolatos percepciói és tapasztalatai megismerésének.

## 6.7. KÉRDÉSEK

Mikor célszerű vizuális eszközöket használni?

Az IPA értelmezésében milyen szerepe van a képek értelmezésének?

Mi a kutató és mi a kutatás résztvevőjének szerepe?

# 7

## „Meséld el magad!” A NARRATÍV PSZICHOLÓGIAI ELEMZÉS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

KISS DÁNIEL, KISS MÁRTA

### A FEJEZET CÉLJA

---

- A narratív pszichológia alapfogalmainak megismerése.
- A narratíva funkcióinak megértése.
- A narratív kutatási szemlélet megismerése.
- A narratív kutatás lehetséges megközelítéseinek megismerése.
- A narratív kutatás módszertani lépéseinek elsajátítása.

### A FEJEZET TARTALMA

---

- 7.1. A narratíva a hétköznapijainkban
  - 7.1.1. Mi az a narratíva?
  - 7.1.2. Mire jó a narratíva?
- 7.2. A narratíva a kutatásban
  - 7.2.1. Hol helyezkedik el a narratív pszichológia a pszichológiai irányzatok között?
  - 7.2.2. A narratív kutatás lehetséges irányai: a módszertant meghatározó elméleti megfontolások
    - Deduktív vagy induktív?
    - Szűzsé vagy fabula?
    - Holisztikus vagy kategorikus perspektíva
- 7.3. A narratív kutatás lépései
  - 7.3.1. Kutatási kérdés
    - Problémafelvetés
  - 7.3.2. Módszer
    - Adatgyűjtés
    - Adatfeldolgozás

- 7.3.3. Eredmények
- 7.3.4. Diskusszió, következtetések
- 7.3.5. Korlátok, validitás, reliabilitás
- 7.3.6. Önreflexió, transzparencia
- 7.4. Összefoglalás
- 7.5. Kérdések

## 7.1. A NARRATÍVA A HÉTKÖZ-NAPJAINKBAN

### 7.1.1. MI AZ A NARRATÍVA?

narratív  
pszichológia

A **narratív pszichológia** nem egy absztrakt elméleti irányzat. Egy olyan hétköznapi lélektani jelenségből indult ki, amelyet már mindannyian megtapasztalhattunk, tekintve, hogy átível az emberiség evolúciós történetén. Ha ültünk már bármilyen asztaltársaságnál, megfigyelhettük, hogy a kommunikációs interakciók jelentős részét történetek mesélése és az egymás történeteire való reflexió alkotja. Alapvető individuális és társas igényünk, hogy történeteket hallgatunk és mesélünk: magunkról, másokról, rendszerekről, illetve magunk és mások, magunk és a rendszerek viszonyáról. Ez érvényes **interperszonális szinten** a magunkról másoknak mesélt történetekben, mások rólunk mesélt történeteiben, valamint **intrapersonális szinten** egyaránt: a magunknak magunkról mesélt történeteinkben (HILES – CERMÁK 2008).

A narratív pszichológia egyik atyja, Jerome BRUNER így magyarázza a történetmesélés, narratívaalkotás jelentőségét (CROSSLEY 2000): „Aho- gyan egy szöveggel sem mondatról mondatra küzdünk meg, a világgal sem eseményekről eseményekre. Az egyes eseményeket, az egyes monda- tokat egy **nagyobb strukturális keretbe** ágyazzuk” (BRUNER 1990: 64). Ebből vezethető le a **narratíva** fogalma is: „a narratíva egy olyan **jelen- tésbeli struktúra**, amely az emberi történések egyes eseményeit egységes egészszé igyekszik szervezni, úgy, hogy az egyes eseményeket az egészhez való viszonyban értelmezi” (POLKINGHORNE 1988: 18).

A pszichológia narratív fordulatában aktív szerepet vállaló CARR (1986) ennek szemléltetésére a fenomenológus, HUSSERL (2002) **idő- tudatra** vonatkozó példáját citálja, amely az idő észleléséről szól a dallam észlelésén keresztül. Ahogyan életünk eseményeit, úgy a dallamot sem különálló egyes hangokként „észleljük”, a dallam csak a **hangok egységes struktúrájaként** létezik, csak akként „nyer értelmet”, vagyis

Példa:  
dallam észlelése

alakul a dallam észlelésévé és megélésévé. Paul RICOEUR (1983, 1985, id. ULLMANN 2007) szintén az idő filozófiai és pszichológiai problémáin keresztül jut el a narratíva kiemelkedő jelentőségéig. Husserl és Carr gondolataival egybehangzóan ő is úgy tartja, hogy az idő csak úgy válik az emberek számára létezővé, hogy **a narratíva feltölti a temporalitás dimenzióját jelentéssel** (az időt tartalommal). Ebből alakul ki a Ricoeur (1984) által megalkotott és a kortárs pszichológiában McADAMS (pl. McADAMS – GUO 2015) által kidolgozott **narratívidentitás-elmélet**, amely szerint az identitás viszonylatában megjelenő változás–állandóság kérdéskör – azaz, hogy mi garantálja az **önazonosságot** az állandó változás közepette az élettörténet során – csak narratív keretben ragadható meg, az identitás csupán narratívaként konstruálható meg az egyén számára.

a narratíva mint  
struktúraelv és  
identitásképző  
funkció

Ahogy William JAMES (2007) is megfogalmazza, az emberi gondolkodás alapvetően kétfajta: egyfelől **érvelő**, másfelől pedig **narratív**, leíró szemlélődő (BRUNER 1986). Míg az **érvelő gondolkodás** analitikus, logikus, addig a **narratív gondolkodás** sémákra épülő, történetmesélő és holisztikus szemléletű. BRUNER a kettő közötti különbséget az alábbi példán szemlélti: tudományos gondolkodásra vall a „ha x, akkor y” logikai formula, míg narratív gondolkodásra vall a „Meghalt a király, majd [azután] meghalt a királyné.” mondat, amely összekapcsolódó logika nélkül ugyan, de igenis tartalmaz laikus ok-okozati összefüggést és kronologikus rendet is. Az alábbi elkülönítést PLÉH Csaba (2012) mutatja be érthetően, akinek Magyarországon oroszánrészre volt és van a **narratív pszichológia** térnyerésében, legfőképpen „**az elbeszélés mint átfogó metateória**” (PLÉH 2012) koncepciójával, amely elnevezésében is reflektál a pszichológia korábban történt **narratív fordulatára**. Magyarországon erős hagyománya van a narratív pszichológiának. LÁSZLÓ Jánosnak, a narratív szociálpszichológiai elmélet megalkotójának *A történetek tudománya* (2005) című könyve kevéssel magyar nyelvű megjelenése után a nemzetközi tudomány számára is elérhetővé vált (*The Science of Stories*, 2008).

érvelő versus  
narratív  
gondolkodásmód

## 7.1.2. MIRE JÓ A NARRATÍVA?

A narratíva legfőbb **funkciója**, hogy a **történet mint rendezőelv** szolgálja ki orientációs igényünket (SARBIN 1986). SARBIN 1986-ban publikált könyvéhez (*Narrative Psychology: The Storied Nature of Human Conduct*) kötik tradicionálisan a pszichológiában a narratív fordulatot. A **narratív fordulat** erősen kapcsolódik a pszichológia olyan alapmetaforáihoz, mint a **gép** (mechanizmus) és az **organizmus** (élő egész rendszer

a pszichológia  
narratív fordulata

részekkel). Sarbin munkája nyomán megjelenik a **pszichológia új alapmetaforája, a narratíva** (HILES – CERMÁK 2008). Ez az irányzat azt az axiómát képviseli, hogy a pszichológiának van egy esszenciálisan narratív természete, tehát a narratíva kihagyhatatlanul része a humán pszichológiának (SARBIN 1986).

A rendezés és orientáció alapvető igénye mentén a **történetmesélés és narratívaalkotás** jelensége tehát **három fő pszichológiai funkció** szolgálatára alakult ki és maradt fent. Lehetőséget ad, hogy az egyén:

- értelmet keressen és teremtsen;
- koherenciát alkosson;
- kontinuitást észleljen.

Mindegyik funkció valamilyen módon arra hivatott, hogy az individuális és kollektív tapasztalatok és életesemények folytonos áradatában rendszert teremtsen, értelmet adjon a történéseknek, elhelyezze ezeket a történéseket a **tér, az idő és az identitás** viszonylatában (CROSSLEY 2002).

a) **Az értelemkeresés és -teremtés** azt a **mentális folyamatot** jeleníti meg, amikor a személy az **autobiografikus memóriában** tárolt azon emlékek között, amelyek az *én* vonatkozásában, az egyén élettörténetéhez viszonyítva relevánsak, az egyes történések és tapasztalások zűrzavarában (BROYARD 1992) valamilyen rendezési elvet keres, így az egyes emlékek közötti űrt a **rendezőelv** értelmével tölti fel.

Gondolhatunk erre a funkcióra egy nagyon egyszerű ábrázolásban is:  $A \rightarrow B$ , ahol **A** és **B** az egymástól (látszólag) független történéseket jelenti, míg a nyíl éppen az értelemadó rendezőelvet. Ennek az elvnek egyáltalán nem kell logikai kauzális kritériumoknak megfelelnie. Tehát:

Példa:  
busz lekésése és  
novella olvasása  
a buszmegállóban

- amikor valaki arról mesél, hogy jobb is, hogy lekészte a buszt, különben sosem olvasta volna el a buszmegállóban kiplakátolt novellát,
- akkor valójában **A** = a busz lekésése és **B** = a novella elolvasása közötti nyilat teremt meg, tölti fel a két esemény közötti viszonyterét értelemmel.

Fontos itt kiemelni, hogy a narratív megközelítés pszichológiailag nem értékeli, nem címkézi ezt az **értelemadási folyamatot**. Még akkor sem, ha adná magát az értelmezés, hogy analitikus szempontból racionalizációról, vagy kognitív szempontból kognitív torzításról, mágikus gondolkodásról stb. lenne szó (máshol is találkozhatt volna a novellával, például felszáll a buszra, és a telefonján látja a közösségi médián kihirdetett nyertes pályázatokról szóló Facebook-hirdetést). A **kvalitatívan orientált narratív irányzat** ezzel szemben elfogadja az egyén szubjektív magyarázatát a busz lekésésének úgynevezett értelméről és hasznáról, a novellaolvasásról.



Mivel az egyéni értelmezést teljes létjogosultságában elfogadja, nem fókuszál a rendezőelv realitásalapjára, sem arra, hogy az a racionális logikának megfeleljen. Tehát nem a rendezőelv tartalmára koncentrálna, hanem a **rendezőelvre magára mint szerkezeti funkcióra** a gondolkodásban és annak nyelvi megvalósulásában, a történetmesélésben (HILES – CERMÁK 2008).

- b) A **koherenciaalkotás** szorosan kötődik ehhez a rendezőelvhez és az **értelemadáshoz**, kiemelve az **észlelt összeállítás** fontosságát. A koherens narratíva kiemelkedően fontos az élettörténetünk szempontjából (pl. BAERGER – McADAMS 1999). A koherencia a narratíva egyik legfontosabb jellemzője (HABERMAS – DE SILVERIA 2008). Bár a különálló életesemények között nem szükséges szigorú ok-okozati összefüggés az értelemadáshoz, mégis orientál az **A** és **B** esemény közötti **következtetési távolság mértéke**.

A koherenciaalkotást illusztrálva: ha például egy focirajongó arról gondolkodik, hogy kedvenc játékosa, Lionel Messi esetleg eligazolna kedvenc csapatából, a Barcelonából,<sup>11</sup> akkor gondolataiban erős inkoherencia jelenhetne meg a rivális Real Madridba igazolást elképzelve, és kevésbé csalódna kedvencében, ha például egy neutrális amerikai csapatba igazolna karrierje levezetéséül. Mindez azért van, mert a példában szereplő futballrajongó fejében koherensebb történetet alkot az idősödő sztárok karrierjének zárásául átigazolni egy, a foci világában szinte irreleváns amerikai bajnokságba, mint az „ellenfélhez” leszerződni. Látjuk, hogy itt az elbeszélő, jelen esetben a rajongó számára identitásalkotó elem az, hogy ő Barcelona-drukker, így a saját maga számára kialakított Messi-kép esetleges változásával (klubhű futballista, nem lehet pénzért megvenni) meg kell küzdenie, és az ezekben az értékekben történő elmozdulás miatt neki is, az ő narratívájának is változnia kellene. Mindez az észlelt inkoherencia hatására történne.

**Minél koherensebb** az élettörténetünkről alkotott narratíva, **annál kevesebb mentális erőfeszítést** igényel az **értelemadási folyamat** (pl. McADAMS 2006). Sokkal könnyebb megértetni magunkkal és másokkal, hogy karierváltásunk során miért váltunk orvosból pszichológussá, mintsem ha pszichológusból halászokká lettünk volna. Ez egyrészt az adott szakmák eltérő asszociációs bázisa miatt van így, másrészt mert az orvos és a pszichológus között sokkal kisebb a váltás megértéséhez szükséges, hiányzóan észlelt tér, illetve a **mentális távolság**, mint ami a pszichológusból a halásszá válás között érezhető. Utóbbi úr az inkoherencia miatt sokkal több magyarázatot igényel.

Példa:  
egy futballrajongó  
narratívája  
Lionel Messi  
sztárkarrierjéről

Példa:  
szakmaváltás  
orvosból  
pszichológussá,  
pszichológusból  
halásszá

<sup>11</sup> A fejezet megírása óta Messi a PSG-be igazolt (a szerk.).

c) Az *észlelt kontinuitás* funkciója hasonlót jelenít meg, de sokkal markánsabban kidomborítja azt az alapvető igényt, hogy *én*ünket inkább folytonosságában, és kevésbé pontszerű eseményeken keresztül észleljük és éljük meg (SANI 2010). A kontinuitás könnyedén tetten érhető azon alapszükségleten keresztül, hogy a múlt jelen és jövő között átmeneteket érzékelhessünk, így az *identitásunkat* a maga változásában mégis valamennyire *stabilként* tapasztalhasuk meg (TROLL – SKAFF 1997). Remekül tetten érhető ez a jelenség az *idem*-identitás és az *ipse*-identitás Ricoeurtól származó elkülönítésében. Itt az *idem-identitás* az *anyagi azonosságot* jelenti, míg az *ipse-identitás* az idő változásától függetlenül *azonosnak tekintett énrre* utal (GLAS 2003). Amikor egy tehetős cégvezetővé vált (*idem*) férfiról a barátai elmesélik, hogy azt szeretik benne, hogy „ő nem felejtette el, hogy honnan jött”, „legbelül még mindig az a klottgatyás zsvány gyerek” (*ipse*), éppen ez történik. Természetesen az illető is táplálja ezt az énképet azzal, hogy a gyermekkori élményeit újra és újra elmeséli.

A történetmesélés e funkciója az *identitás kontinuitását* teremti meg. Az anyagi helyzet, a térbeli lakhely változott, de az elbeszélésen keresztül a falusi identitás megmaradt. Az *én* tehát így tudást is alkot magáról. „Szőke volt az előző barátnóm, szőke a feleségem, tehát a szőke nőket szeretem.” A logikai összefüggés természetesen gyenge alapokon áll, a kognitív pszichológia a generalizálás torzításaként azonosítaná, azonban ez individuális szinten irreleváns, hiszen a kontinuitás mégis megteremti az általános *énre* vonatkoztatott, időn átívelő stabil tudást.

Látható, hogy mind a három funkció valamilyen módon *tudáskonstrukciót* jelenít meg. Ez a történeteken keresztül *konstruált tudás* pedig a narratív pszichológia fontos alapja. A narratív fordulathoz kapcsolódó másik kiemelkedően fontos írásában (*Acts of Meaning*) BRUNER (1990) kifejti, hogy a narratív kogníciónak számos előnye van a hétköznapi humán interakcióban és diskurzusban. A tudáskonstrukción keresztül a narratíva részt vesz *identitásunk konstrukciójában* is.

## 7.2. A NARRATÍVA A KUTATÁSBAN

### 7.2.1. HOL HELYEZKEDIK EL A NARRATÍV PSZICHOLÓGIA A PSZICHOLÓGIAI IRÁNYZATOK KÖZÖTT?

A narratív pszichológia elsősorban a **szociális konstruktivizmus** paradigmájába ágyazódik, azonban egyre szorosabban kapcsolódik a **fenomenológiához** is. A narratív kutatás tehát egyszerre igyekszik tudósítani a szociokulturális környezetről, amelyben elmesélnék egy történetet (diszkurzív szint, konstruktivizmus) és a **történetmesélő belső világáról** (az átélt élmény szintje, fenomenológia). Ezt hívják a narratíva kettős aláírásának (HILES – CERMÁK 2008). A narratív pszichológia egyik ága mindemellett erős gyökerekkel kötődik az **orosz formalizmushoz** és **strukturálizmushoz** is (JAMESON 1974), ez az irányzat inkább a **narratívák szerkezetére**, mintsem tartalmára koncentrált. Ezt a későbbiekben, a **fabula** és a **szűzsé** elkülönítésénél fejtjük ki. A narratív pszichológia erősen gyökerezik továbbá a **hermeneutikai hagyományban** is: a történet jelentése a kutató és az interjúalany közötti folyamatban alakul, nemcsak az interjú alatt, hanem az elemzés során is. Ezt nevezzük a **jelentés összekapcsolt konstrukciójának**.

A paradigmatis megfontolásokon túl fontos elhelyezni a narratív pszichológiát az **emlékezetkutatások** területén is, hiszen egy narratíva mindig retrospektív, tehát az emberi emlékezetre ítélt. Az **autobiografikus emlékezet** az egyéni életeseményekre vonatkozó **epizodikus és szemantikus tudás** kombinációjából felépülő struktúra (pl. CONWAY – RUBIN 1993). Az autobiografikus memória és a narratív pszichológia két ponton kapcsolódik össze szorosan. Egyrészt az elmúlt években jelentős mértékben megnőtt az úgynevezett memoárok írásának népszerűsége. Ez alatt nemcsak a klasszikus irodalmi élettörténeti elbeszélésekre kell gondolnunk, de a modern technika által létrehozható blogokra, vlogokra, a fórumokon megnövekedett számban megjelenő élettörténetekre (pl. betegségekből, függőségekből való felépülés, testképzavar, étkezéscsökkentés-narratívák, bántalmazó kapcsolati narratívák) is. Másrészt az autobiografikus emlékezet az a struktúra, amely az emberi emlékezeten belül ellátja azt a kiemelkedően fontos funkciót, hogy **a múlt egyes életeseményeit integrálja** egy, az egyes eseményeken átívelő életút narratívává alakítva (FRVUSH et al. 2011).

a narratív pszichológia kapcsolódása más irányzatokhoz

narratív pszichológia és emlékezetkutatás

## 7.2.2. A NARRATÍV KUTATÁS LEHETSÉGES IRÁNYAI: A MÓDSZERTANT MEGHATÁROZÓ ELMÉLETI MEGFONTOLÁSOK

A narratív pszichológiai kutatás nulladik lépése az, hogy a kutató megismeri azokat a lehetséges irányvonalakat, amelyek megfontolásán keresztül a narratív módszertant más és más úton érdemes kivitelezni.

### DEDUKTÍV VAGY INDUKTÍV?

Első megfontolásként érdemes átgondolni, hogy narratív kutatásunk **induktív vagy deduktív logikát** kövessen, esetleg integrálja a kettőt, vagy az egyik kutatási kérdés induktív, egy másik pedig deduktív megközelítésű legyen. Ez az adott **kutatási kérdés** kapcsán annak átgondolását jelenti, hogy rendelkezünk-e olyan előzetes elméleti tudással, **előzetesen definiált pszichológiai konstrukttal**, amely az **adat vizsgálatát meghatározza** majd; megjelenik-e egy bizonyos előre adott tartalom vagy szerkezet (ez deduktív logika, amely fentről lefelé, az elmélettől az adatig halad), vagy hagyjuk, hogy kutatási eredményeink az elemzett adatból magából emelkedjenek ki.

Például egy olyan kutatás, amely azt vizsgálná, hogy megjelenik-e a szerhasználók felépülési narratívájában a „mélypont” élménye (lásd a jelen kézikönyv **5. fejezetét**) mint fordulópont az életútban, deduktív logikát követne, hiszen egy előre felételezett szakirodalmi tudás alapján (miszerint a mélypont elengedhetetlen a felépülés megkezdéséhez) szeretné megvizsgálni, hogy van-e „mélypont”, és hogy mi a szerepe. Ezzel szemben az a kutatás, amely tágabb perspektívában kíváncsi a függők életútjára, csupán annyit helyez vizsgálódása fókuszába, hogy milyen **mérföldkövek** jelennek meg a felépülő függők **életútjában**. Ez a megközelítés hagyja, hogy – többek között – az interjúkból emelkedjenek ki ezek a mérföldkövek. A két elképzelt példakutatást összehasonlítva tehát ez utóbbi esetben vagy megjelenik a „mélypont”, vagy nem. Ez az induktív logika lentől fölfelé, az adat szintjéről építkezik az eredmények kiemelkedése felé.

Fontos megjegyezni, hogy egyik logika sem „jobb”, mint a másik. Csupán **eltérő kutatási kérdésekhez** illeszthetők, **eltérő kutatási perspektívát és attitűdöt** jelentenek, és a **narratív módszertan** használata is különbözik majd. Egyik megközelítés sem megfelelőbb tehát, mint a másik, de annak, aki narratív kutatásra adja a fejét, fontos ismernie ezt a különbséget, és elhelyeznie saját kutatását ebben a megközelítési keretben is, hogy azt **transzparenssé** lehessen tenni a kutatásából íródó tudományos szövegben. Egyik kutatásunkban (Kiss és mtsai

Példa:  
a „mélypont”  
élménye  
a szerhasználók  
felépülésében

2019, 2022) azt vizsgáljuk, hogy a népmesékben kollektíven megtalálható közös mérföldkövek, csomópontok, fordulópontok fellelhetők-e a szerhasználók felépülési történeteiben is. Ez a kutatási megközelítés például deduktív logikát követ, hiszen a népmesei csomópontokat előzetes kutatások alapján már definiálták egy másik kontextusban, és a kutatás azt igyekszik feltérképezni egy új szövegkörnyezetben.

Példa:  
népmesei csomópontok, fordulatok a szerhasználók felépülési történeteiben

## SZÜZSÉ VAGY FABULA?

Egy második megfontolásként az induktív vagy deduktív logikai irány kiválasztása mellett nagy segítség, ha a kutatási folyamat elején elkülönítjük, hogy narratív kutatásunkban **a szerkezetre vagy pedig a tartalomra**, esetleg **mindkettőre** vagyunk-e kíváncsiak. Ezt a narratív kutatásban a *szűzsé* és a *fabula* klasszikus elkülönítésének nevezzük (HILES 2007). A *szűzsé* a **szerkezetre** vonatkozik, az elbeszélés tartalomtól független mögöttes vázára, **struktúrájára** irányul, azaz arra, hogy a narratíva alkotója hogyan meséli el azt, amit elmesél.

Egy másik kutatásunkban a **narratív perspektíva** (szám, személy, igeidő, amelyből az elbeszélő megszólal) váltásának, az **elbeszélői pozíció** változtatásának jelenségét vizsgáljuk az **idő** viszonylatában. A narratív perspektívaváltás vizsgálatára hasonlóan jó példa BERÁN és UNOKA (2015), valamint BERÁN, UNOKA és CZOBOR (2011) kutatása, akik pszichoterápiás ülések hangfelvételeinek elemzése során azt találták, hogy az alkalmazott narratív perspektíva meghatározza az érzelmi bevonódás mértékét is. Amikor a kliens egyes szám első személyben, valamint jelen időben fogalmaz, akkor jobban fókuszál élményeire, és részletesebb emlékeket tár fel. Ez azt jelenti a gyakorlatban, hogy a felépülési narratívákban azt a jelenséget kutatjuk, amikor valaki az egyébként múlt idejű elbeszélésből hirtelen jelen időbe vált, és úgy folytatja egy múltbeli esemény elbeszélését. Egyik interjúnkban (KISS és mtsai 2022), amikor megkérdeztünk egy felépülő függőt, hogy mit jelentett számára szerhasználat, akkor válaszában megjelent ez a váltás:

Példa:  
felépülő függők perspektívaváltásai

„Először is kalandnak indult, illetve ilyen unaloműzőnek, aztán a társasági életünk része volt... izgalom... aztán később már a sebeim gyógyítására. Tehát az az állapot, amikor nincsen, nem kell gondolnom a problémáimra, nem kell foglalkoznom a szar életemmel, nem kell azzal foglalkoznom, mondjuk, hogy mit ér az életem, nem kell azzal törődnöm, hogy apám nem foglalkozik velem, tehát minden ilyen... ilyen. Azt szoktam mondani, hogy tök jó lett volna akkor egy mentor, vagy egy olyan apa, aki azt mondja, hogy jó, gyere, menjünk el pecázni, vagy gyere menjünk el gokartozni, vagy nem tudom, hogy mit, de egy kicsit ilyen mentor hiányzott akkor.”

Az igeidőváltás szerkezeti kérdés, tehát ez a kutatásunk a *szűzsére* vonatkozik. Nem arra kerül a fókusz, hogy tartalmilag miről beszél az illető, hanem arra, hogy miért jelenik meg ez a **temporális perspektívaváltás**,

mi a **funkciója**. A **szüzsére** vonatkozó narratív kutatások hasonló jelenségekre koncentrálnak, mint a fentebb említett kutatásunkban (KISS és mtsai 2019), ahol a népmesei elemeket a felépülési történetekben próbáltuk megtalálni, mint a tartalom mögött meghúzódó **háttérszerkezet**, a mérföldkövek, vagy a **narratív perspektívaváltás** jelensége.

A **szüzsé** és **fabula** elkülönítését érdemes elhelyezni a HERMAN-VERVAECK-féle (2001) kötött–kötetlen elkülönítés alapján is. Ez azt jelenti, hogy a történet, a tartalom **kötött entitás**, míg például a narratív perspektíva, az elbeszélői igeidő, szám, személy váltása (pl. amikor az interjúalany önmagáról egyes szám harmadik személyben beszél, „az a nő, aki akkor voltam...”) **kötetlen motívum**, amely kevésbé tudatos, kevésbé változtatható szándékosan (PÓLYA és mtsai 2007; PÓLYA – KOVÁCS 2011).

A **szüzsé** tehát arra koncentrálnak, hogy a tartalmat a történet mesélője **hogyan** meséli el, míg a **fabula** arra, hogy **mi** az a tartalom, amit elmesél.

Fontos megjegyezni, hogy a mai modern narratív kutatásokban általában ritkán történik meg, hogy kizárólag csak a **fabulára** vagy csak a **szüzsére** koncentrálnánk. Ez ma inkább **eltérő mértékű fókusz** jelent, de valójában egy szüzsékutatásnál is – mint például az idői perspektívaváltás vizsgálata – a szerkezettel együtt azt is vizsgáljuk, hogy az milyen témáknál jelenik meg, hiszen az is informatív lehet. Narratív kutatóként mégis érdemes ezt az elkülönítést tudatosítani, és saját szakszövegünkben transzparenssé tenni. Ha visszatérünk a népmesei elemeket a felépülési történetekben feltáró kutatásunkhoz, az igen erőteljesen **szüzséfókuszú**, tehát nem az áll a középpontban, hogy az egyén mit, hogyan és kivel használt, inkább fókuszál a mérföldkövekre; a szer, a szereplők, a helyszínek másodlagosak, hiszen épp az a kutatás célja, hogy az individuális különbségeken kívül feltárja a felépülés egy lehetséges kollektív narratív háttérstruktúráját is.

## HOLISZTIKUS VAGY KATEGORIKUS PERSPEKTÍVA

A **holisztikus** és a **kategorikus kutatási perspektíva** a harmadik fontos elméleti szempont, amely alapján érdemes az elején elhelyezni kutatásunkat. Ebben az elkülönítésben lényegében az **elbeszélés rész-egész viszonyáról** van szó. A narratív elbeszélés esetében a **holisztikus perspektíva** azt jelenti, hogy a történet egyes szegmensei, részei mit mondanak el az egészről. Tehát a **kutatási fókusz** és **eredményeket illetően az egész a lényeg**. Például a mesék végén oly gyakori esküvőmotívum általában nem önmagában mint a hős megházasodása fontos, hanem a történet egész ívének szolgáltatót egyfelől szerkezeti katarzist, másfelől történeti, tartalmi betetőzést (célhoz érés). Viszont általában a mesék vizsgálatánál nem elemezzük külön önmagában az esküvő eseményeit

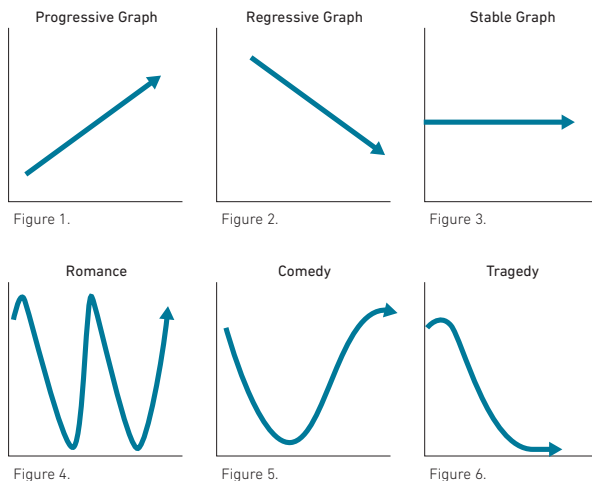
(hogyan zajlik), hiszen ez a motívum a történet egésze szempontjából releváns. A **holisztikus–kategorikus perspektívát** könnyebb a **szűzsé és fabula** elkülönítése mentén tárgyalva megérteni.

#### 11. táblázat. Szűzsé–fabula, kategorikus–holisztikus perspektíva és lehetséges kombinációik

Holistikus–kategorikus perspektíva		
<b>Szűzsé Fabula</b>	Holistikus, szűzséfókuszú	Kategorikus, szűzséfókuszú
	Holistikus, fabulafókuszú	Kategorikus, fabulafókuszú

A **holisztikus perspektívájú, szűzséfókuszú kutatások** a narratív pszichológiai vizsgálatok klasszikus formái. Idetartoznak a klasszikus tipológiák, tehát amikor egy történetről az egészére nézve meghatározzák, hogy románc, komédia, tragédia vagy szatíra (FRYE 1998). A legismertebb tragédia, a Rómeó és Júlia narratív szerkezetét tekintve a következőképp áll össze: a hős (Rómeó) sorsa, hogy az egyensúlyt (a két család konfliktusa, a szerelem feszültsége) helyreállítsa. A hős ebben a küzdelemben a reménység és a kétségbeesés váltakozásának drámai szerkezetén keresztül (ez szintén a tragédia sajátja) ugyan elbukik (halál), mégis történik egyfajta helyreállítása a világ rendjének (a családok véget vetnek a viszálykodásnak). Itt leginkább a szűzsétől, tehát formától, a történet szerkezettől lesz az adott történet adott tipológiájú, a történet cselekménye másodlagos. Felmerül a kérdés, hogy mégis hogyan és miért másodlagos a főszereplők halála? A felvetés jogos, a halál ebben a fajta narratív gondolkodásmódban kevésbé tartalmi elem, mint a tragédia szerkezeti eleme, ha a történetvezetés struktúrájára koncentrálunk. Idetartozik továbbá a narratív pszichológia legegyszerűbb és talán legismertebb koncepciója, amelynek nyomán a történeteket azok lefutása mentén sorolják be a **három alapvető életút-mintázatba: ereszkedő, emelkedő** vagy **stagnáló** narratíva (GERGEN – GERGEN 1988; CERMÁK 2004).

Példa:  
a tragédia  
szűzsétípusa



2. ábra. Klasszikus narratívák (GERGEN – GERGEN 1988)

Ehhez a tradícióhoz kapcsolódik később a felépülés kapcsán oly közismert **V alakú narratíva**.<sup>12</sup> Ezeknél a kutatásoknál tehát a szerkezet (szűzsé) és a történet egészlegessége a fontos, hiszen ez a fajta holisztikus megközelítés egy ívre igyekszik felrajzolni a szerkezetet. Ebben a hagyományba tartozik a McADAMS-féle (GUO et al. 2016) **redemptív** („megváltó”, tehát felfelé ívelő) narratíva és a **kontaminációs** („beszennyeződési”, tehát lefelé ívelő) narratíva is. A **redemptív szekvenciára** McAdams és munkatársai példaként említik egy felépülő alkoholista életútjában a „*Hatékonyabb lettem a munkámban*” (MCADAMS et al. 2001: 478) példamondat. A **kontaminációs szekvenciára** szemléletes példa: „*Talán nyert csatákat, de a háborút elveszítette; talán látta maga előtt az ígért földjét, de sohasem fog ott élni...*”. Ugyan a McAdams-i elemzés ezeket mint szekvenciákat elemzi, tehát ez alapján ez kategorikus megközelítés lehetne, ugyanakkor mégsem az, mert a redemptív és a kontaminációs szekvenciák nem önmagukban állóan relevánsak, hanem az egész történet szempontjából, hiszen a McAdams-i (MCADAMS – BOWMAN 2001) elemzés célja végső soron a narratív csomópontok, az életút fordulópontjainak kirajzolása, ami holisztikus perspektíva és szerkezeti kérdés.

Amikor **holisztikus perspektívában** gondolkodunk, viszont a **tartalmat helyezük fókuszba**, akkor valójában a történet egészének témájára vagyunk kíváncsiak. Ilyenkor az elbeszélés kisebb szegmenseiben megjelenő kisebb **témák** valójában csak az **egészlegesség viszonylatában**

Példa:  
felépülő alkoholista

Példa:  
harcot igen de csatát  
nem nyert hadvezér,  
Mózes és az Ígért  
Földje

<sup>12</sup> Lásd jelen kézikönyv 5. fejezetét, valamint: STILES et al. (2004), HÄNNINEN – KOSKIJANNES (1999), STROBBE – KURTZ (2012), HAYES et al. (2007) vagy a változás non-lineáris mintázatait (HAYES et al. 2007).



válnak értelmessé. Tehát a kisebb témák a kirajzolódó fő tematikus mintázat miatt relevánsak, nem pedig önmagukban állva. Ez a fajta megközelítés **differentiáló fókusz**t igényel, tehát fontos, hogy meghatározzuk, melyik az a szál, amely leginkább leírja a történet egészét, kiadva magából a fő témát.

differentiáló fókusz:  
fő téma kiemelése

A kategorikus, tehát a kisebb szegmensekre is fókuszáló fabulára irányuló narratív kutatás tulajdonképpen rokon a tematikus elemzéssel (LIEBLICH et al. 1998). Ebben a megközelítésben a **narratív módszer és a tematikus elemzés** (lásd jelen kézikönyv **9. fejezetében**) módszere kapcsolódik egymáshoz, hiszen a fabulára való fókuszálás is fontos témákat emel ki a történetből, a részletekre s figyelmet fordít, és eredményekké teszi azokat.

A kategorikus szűzseffókuszú megközelítés egy specifikus szerkezeti elemet emel ki, és azt vizsgálja. Ilyen például az igeidők vizsgálata. Ez a megközelítés tehát egy apró szegmens szerepét vizsgálja a történet szerkesztés módjában.

## 7.3. A NARRATÍV KUTATÁS LÉPÉSEI

Fejezetünkben a narratív kutatás lépéseit a jobb érthetőség kedvéért egy **példakutatásunkon** keresztül mutatjuk be, egy, a betegségből való felépülésről szóló narratív szakdolgozati kutatást – és egy abból készült publikációt – alapul véve (KISS 2015; 2016). A következőkben tehát egyik kutatásunk, Kiss Márta szakdolgozatát és annak történetét ismertetjük.

Kiss Márta inspirációját az az élmény adta, amit később önreflexiójában így fogalmazott meg:

2014 februárja óta végzek önkéntes munkát az Ébredések Alapítvány pszichiátriai centrumában, és rendszeres megfigyelő résztvevője vagyok az itt megtartott hanghalló csoportnak. Szakdolgozatom témáját is a csoport ihlette, amikor egyik alkalommal az egyik csoporttag, akivel volt szerencsém később interjút is készíteni, előadta saját felépüléstörténetét. Ez a felépüléstörténet nagy érdeklődést váltott ki belőlem, és azt a meggyőződést alakította bennem, hogy a klinikai pszichológia értékes tudásforrását képezhetik a felépülésről szóló személyes beszámolók. (KISS 2015: 25)

Kiss Mártát az érdekelte, miként adnak értelmet betegségüknek és felépülésüknek olyan személyek, akik megtapasztaltak pszichiátriai tüneteket és az azokból való felépülést (KISS 2016).

### 7.3.1. KUTATÁSI KÉRDÉS

A kutatási kérdés segít nekünk abban, hogy meghatározzuk vizsgálataink célját, módszerét és az elemzés tárgyát. Itt érdemes a perspektívánkat olyan konkrét kérdésekre szűkíteni, amelyek igazán érdeklenek bennünket az adott témán belül, és amelyekben kutatási rész is azonosítható a szakirodalmi áttekintést követően. A kutatási kérdés jellege függ az elméleti megfontolások induktív vagy deduktív szemléletétől, hiszen máshogy fogalmazzuk meg a kutatási kérdést, ha narratív vizsgálódásunk egy előre definiált témát, szerkezetet szeretne feltárni az élettörténetben, mintha egy életeseményt a lehető legnyíltabban és a legtágabban szeretne elmeséltetni, és előzetes feltételezés nélkül meglátni, mit eredményez a beszélgetés. Miként adnak értelmet betegségüknek és felépülésüknek olyan személyek, akik megtapasztaltak pszichiátriai tüneteket és az azokból való felépülést?

Példa:  
a hanghallás  
jelenségének eltérő  
értelmezése  
a) a klinikai  
pszichiátria  
diagnózisa szerint  
és  
b) a közösségi  
pszichiátria  
szemléletmódja  
szerint

A példakutatásban fontos a hanghallás jelensége. A hanghallást a pszichiátriai diagnosztika kézikönyve *akusztikus hallucináció*nak nevezi és a szkizofrénia, illetve a pszichotikus állapot egyik jellemző tüneteént határozza meg (WHO 1993). Ezzel szemben a pszichiátriai túlélők mozgalma, a hanghalló mozgalom (*Hearing voices movement*), illetve a közösségi pszichiátria által közvetített felépülésszemlélet elveti a szkizofrénia diagnózisát és a hallucináció fogalmát, részben azért, mert megalapozatlannak tartja, részben pedig stigmatizáló hatása miatt, és különálló jelenségként kezeli a hanghallást. A statisztikai adatok szerint ugyanis a populáció igen jelentős hányada tapasztal hanghallást élete során (KASSAI és mtsai 2016a) anélkül, hogy mentális betegségben szenvedne, valamint bizonyos kultúrákban a hanghallás kimondottan értékes tehetségnek minősül, így tulajdonképpen ez a jelenség az emberi észlelés normál spektrumába sorolható.

klasszikus  
pszichiátriai  
megközelítés vs.  
felépülésszemlélet

Míg a klasszikus pszichiátriai megközelítés szerint az akusztikus hallucináció elsősorban rendellenes agyi folyamatok következménye, addig a felépülésszemlélet szerint a hangjelenségek összefüggésbe hozhatók a hanghalló személy élettörténetének egyes eseményeivel. A tapasztalt hangjelenségek tehát nem pusztán egy beteg agy random melléktermékei, hanem szimbolikus jelentést hordoznak, amelyet a személynek módjában áll megfejteni. Ennek köszönhetően a hangok kontrollálhatóbbá válnak, és akár meg is szűnhetnek, sőt, személyiségfejlődés is végbe tud menni. Értelemszerűen tehát nem elsősorban a gyógyszerek hozhatnak enyhülést a hanghallás élményében, hiszen egészen másként is meg lehet közelíteni a hangokat. A felépülő hanghallók kialakítottak egy technikát, amelynek elterjedése elválaszthatatlan Marius ROMME, holland pszichiáter és kliense, Sandra ESCHER

munkájától (ROMME – ESCHER 1989; ESCHER – ROMME 2012). Ezzel a technikával a hanghalló képes párbeszédet kialakítani saját hangjaival, és meg is tud barátkozni velük, illetve segítőtársként tekinthet rájuk. A felépülés folyamatában pedig kiemelt szerep jut a hanghallók önszegítő csoportjának, valamint a csoportot vezető tapasztalati szakértőknek, akik ebben a módszerben szakavatottak, és más hanghallóknak is támogatást tudnak nyújtani a felépülés útján (KASSAI és mtsai 2016a).

önszegítő technika

A narratív pszichológia két szinten is vizsgálhatja a hangokhoz és hanghalláshoz való viszonyt: 1. a közismert, hanghallással kapcsolatos társadalmi narratívák szintjén, és emellett 2. a betegség-narratívák és betegséggel való megküzdés-narratívák szintjén is.

A pszichiátriai ellátásban a **biomedikális narratíva** dominanciája figyelhető meg, amely a pszichiátriai betegséget más testi betegségekhez hasonlóan genetikai és biokémiai folyamatok legtöbbször krónikus zavaraként határozza meg (KULCSÁR 2002; HARANGOZÓ 2009; THORNE – McLEAN 2003). Az utóbbi évtizedekben azonban egyre népszerűbb lett és markáns térhódításba kezdett az úgynevezett **felépülési narratíva**, amely számos tekintetben a biomedikális modellel szemben és annak ellentmondva értelmezi a pszichiátriai zavar valóságát (CHAMBERLIN 1990; DEEGAN 1996; ANTHONY 1993; ROBERTS 2000). A kétféle narratíva a hanghallás jelenségének szempontjából a következőképpen hasonlítható össze:

felépülési narratíva a biomedikális narratívával szemben

## 12. táblázat. A biomedikális narratíva és a felépülési narratíva összehasonlítása a hanghallás jelensége mentén

A hanghallás jelensége	A biomedikális megközelítés	A felépülési szemlélet
<b>Elnevezés</b>	Akusztikus / auditív hallucináció	Hanghallás / Ébredések Alapítvány csoportja: GOÁMA (gondok okozta átmenetileg megváltozott állapot)
<b>Természet</b>	Betegség (szkizofrénia, pszichózis) tünete	Normális jelenség
<b>Eredet</b>	Hibás genetikai és neurobiológiai folyamatok	Traumatikus életesemények
<b>A hangok tartalma</b>	Értelmetlen, irreleváns a gyógyulás szempontjából	Szimbolikus jelentéssel bír, összefügg a hanghalló életeseményeivel, életének meghatározó személyeivel, illetve funkciója van (például a változtatás szükségességére hívja fel a személy figyelmét).

A hanghallás jelensége	A biomedikális megközelítés	A felépülési szemlélet
A kezelés módja	Kórházi, illetve ambuláns pszichiátriai ellátás, elsősorban antipszichotikumok szedése a kezelő pszichiáter előírásai szerint	A hanghalló módszer segítségével párbeszéd kialakítása és a hang üzenetének megfejtése a hanghalló önszolgáltató csoport és tapasztalati szakértők támogatásával
A hanghallás várható alakulása	Krónikus betegség tünete, ami gyógyszer segítségével kontrollálható, de nagy valószínűséggel a beteg élete végéig fennmarad.	A hanghalló módszer segítségével a hanghallás enyhülhet és akár teljesen meg is szűnhet.

Ezek a megközelítések a **személyes élmény történetét** vizsgálják. A **betegségnarratívák** közül a leghíresebbek talán FRANK (1998) nevéhez köthetők, aki háromféle narratívát határozott meg a betegség és az identitás viszonylatában. Az egyik a **helyreállítási** avagy **restitúciós narratíva**. Ebben a betegséget átmeneti problémaként keretezik, amely egy ideig kibillent a megszokott életmódból az elmesélőt, de aztán visszaáll az egészségnek a betegséget megelőző állapota. Ebben a narratívában a test le van választva az *én*ről, a test beteg, nem az *én*, a probléma nem válik az identitás részévé. Ennek megfelelően a gyógyulás, vagyis a helyreállítás sem az *én* feladata, hanem külső ágens (a gyógyszer, az orvos) beavatkozására valósul meg. A restitúciós narratíva tehát a **kontinuitás helyreállítását szolgálja**. A második narratívátípust Frank **kereső-felfedező narratívának** nevezte el. Ebben a fajta elbeszélésben a betegség belső utazásként jelenik meg, amelyben a személy fejlődést, a betegségen keresztül *énje* épülését és erősebbé válását éli meg. A kereső-felfedező narratíva tehát a **koherencia érzését** teremti meg. A harmadik típus a **káosz-narratíva**, amelyet valójában a narratív rend szinte teljes hiánya jellemez. Az elbeszélésben az igeidők nem változnak, a történet folyamatos jelenben folyik, összefüggéstelen, bármikor megszakítható, de a végtelenségig folytatható is. Ez a típusú elbeszélés **nem képes az eseményeket az identitás koherens narratívájába integrálni**, és mind elbeszélőként, mind hallgatóként szenvedést jelent.

## PROBLÉMAFELVETÉS

A kutatási kérdést Kiss Márta három problémafelvetésre bontotta:

- Milyen kulturálisan adott narratívák segítségével integrálják az interjúalanyok betegségük és felépülésük történetét élettörténetük narratívájába?
- Milyen tényezőknek tulajdonítják a résztvevők a gyógyulásukat?
- Hogyan szerkesztik meg a vizsgálati személyek élettörténetüket a betegség és a felépülés élmények elbeszélésén keresztül?

E három problémafelvetésen keresztül láthatunk példát arra, amikor egy kutatás az **induktív és a deduktív logikát** egyaránt alkalmazza és **integrálja**. Az első problémafelvetés deduktív logikát követ, hiszen előfeltételezzük, hogy a medikális és a felépülési narratíva két nagy gyűjtő keretrendszerként adott, és szeretnénk látni, hogy ezek megjelennek-e az interjúkban, és ha igen, hogyan. Ezzel szemben a második és a harmadik problémafelvetés induktív logikájú, hiszen nem határoz meg előre olyan tényezőket, amelyek a kutató szerint majd megjelennek, hanem hagyja, hogy az interjúalanyok definiálják szabadon azokat a saját tapasztalataik alapján.

## 7.3.2. MÓDSZER

### ADATGYŰJTÉS

Ebben a lépésben a kutató kialakítja az **interjú felépítését** mind **tartalmi** (azaz milyen kérdéseket fog feltenni), mind **szerkezeti** értelemben (ezt milyen kontextusba ágyazva fogja megtenni). A narratív kutatás esetében ez a **kontextus** általában a **történetmesélés**, példakutatásunk esetében tehát a főbb kérdések ebben a keretben fogalmazódtak meg: *Elmesélné betegségének történetét és hogy hogyan élte meg azt?; Elmesélné, hogyan alakult a gyógyulása és hogyan élte meg azt?* Nem is szigorú értelemben vett kérdések ezek, hanem invitációk a történet elmesélésére és így a személyes élmény bővebb kifejtésére. A narratív interjú általában legalább **félig strukturált**, hiszen a történetmesélésen keresztül a szelf-élmény kibontakoztatását facilitálja.

Ebben a lépésben az **adatfelvétel módjának kidolgozása** zajlik, amennyiben nem meglévő, kész adatot (például a korábban szövegesen leírt történetet) elemzünk, hanem az adatot magunknak teremtjük meg. A jó interjústruktúráról jelen kötet **4. fejezetében** olvashatunk, ezért azt itt részleteiben nem fejtjük ki. A narratív kutatási hagyományon belül talán a legismertebb és legelterjedtebben alkalmazott interjústruktúra a McAdams-féle életút-interjú (McADAMS 1998) szerkezete. Ha egy kutatás nem is az egész életutat vizsgálja, hanem egy adott életszakaszt (jelen esetben a betegség és a gyógyulás történetét), akkor is rendszerint épít erre a McAdams-i struktúrára. A McAdams-i életút-interjú pontos menetét magyar fordításban jelen kötet **1. mellékletében** csatoljuk.

**Kontextus:** A narratív interjúk felvételében fontos a megfelelő kontextus megtalálása és kialakítása. Ez leggyakoribb esetben valamilyen **intézményi közeget** jelent, amely keretet ad, foglalkozik interjúalanyainkkal, és segít a kutatónak a felkérésekben, a **mintá**

**összetételének** megfelelő alakításában. Kiss Márta esetében ez az intézmény az Ébredések Alapítvány volt.

Felkérés, megkeresés: Kiss Márta az előre kiválasztott személyeket személyesen kérte fel a vizsgálatban való részvételre. A felkérés során a következőket fogalmazta meg:

A szakdolgozatom keretében a pszichés problémákból való felépülésről szeretnék többet megtudni. Lenne kedve egy körülbelül egy órás interjúban az ezzel kapcsolatos tapasztalatairól mesélni?

**Interjúfelvétel** **Interjúfelvétel:** Az interjútechnika fontos szempontjairól és ajánlott megvalósításáról jelen kötet **4. fejezetében** írunk, ezért azt részleteiben nem fejtjük ki itt. A **narratíván orientált kutatási interjúban** arra figyelünk, hogy az interjúban megjelenjen a történet, az élmény, hogy az interjúalany hogyan látta magát ezekben a történetekben, milyen képet alkotott magáról (szelf), és mindez mivé állt össze a végére: honnan hova jutott el, mi a történet konklúziója, **mi lett az integrált énkép** (identitás). Természetesen ezekre nem kérdezzük rá direkt módon, hanem kutatóként az interjúalanyok elbeszélését ezekben az irányokba tereljük, hiszen az így nyert információ alkotja majd narratív kutatásunk eredményeit. Az adatfelvétel lépése természetesen nemcsak magát az interjút foglalja magában, hanem számos **kutatói döntés, kontextuális szempont** (pl. kapcsolatfelvétel, kimaradó interjúk stb.) is megjelenik benne. Az idézett szerző, Kiss Márta példakutatásában a következőképp jelentek ezek meg.

A résztvevők minden beszélgetés előtt írásos tájékoztatást kaptak a vizsgálatról, valamint mindannyian aláírtak beleegyező nyilatkozatot is (lásd az **1.sz. mellékletben**). Kiss Márta **félíg strukturált interjúkat** készített, amelyeket minden alkalommal **generatív narratív kérdéssel** indított, amely elég általános volt, de utalt a kutatás központi témájára:

Arra kérném, hogy minél szabadabban meséljen az életéről, ezen belül pszichés betegségéről vagy nehézségeiről és az ebből való felépüléséről!!

Ezt követően a résztvevők viszonylag hosszabban beszéltek életük **relevánsnak** ítélt eseményeiről. A kutató alapvetően igyekezett az interjú során **tisztázó jellegű kérdésekre** szorítkozni. Amennyiben (a korábbi interjúk vagy a szakirodalom alapján) úgy érezte, hogy bizonyos fontosnak tűnő területek kimaradtak, akkor azokra direktebb módon is rákérdezett. Az interjúalanyokat ösztönözte, hogy saját életük „szakértőiként” értelmezzék is az általuk elbeszélte eseményeket. A kutató az elbeszélés alatt igyekezett **aktív és empátikus** hallgatóságként jelen

lenni és minél kevesebbszer közbeavatkozni. Amennyiben a kutató úgy érezte, hogy a résztvevő túlságosan elkalandozott a témától, megpróbálta finoman visszaterelni. Interjúalanyai különböző mértékben voltak képesek élményeiket narrativizálni, olykor érezhető volt rajtuk, hogy próbálnak a kutató vélt elvárásainak megfelelően logikus, koherens elbeszélésre törekedni, és egyesek frusztrálva érezték magukat, ha úgy érezték, hogy például időben ugrálva beszéltek el az eseményeket, vagy ha beszámolójukból nem egyenes vonalú, „hibátlan” felépülés-történet bontakozott ki.

**Lemorzsolódás:** Kiss Márta tizenhárom személyt keresett fel, közülük egyvalaki – bár először vállalta – később lemondta az interjút. Amikor Kiss Márta ennek oka felől érdeklődött, a résztvevő nem adott egyértelmű választ. Fontos tehát, hogy a kutató meghatározza, majd **transzparenssé** tegye **beválasztási és kizárási kritériumait** a **minta-vételezést** és a minta leírását illetően.

## ADATFELDOLGOZÁS

**A hanganyag szöveges átírása:** Az interjúkról általában az interjú közben hanganyag készül. Ettől azokban az esetekben lehet eltérés, ha az adott vizsgálati személy a hangfelvételbe nem, de a kutatásban való részvételre és az interjú közbeni jegyzetkészítésre viszont engedélyt ad. Ez esetben az interjú a kutató jegyzeteiből és emlékezetéből rekonstruálódik. Ez akkor is előfordulhat, ha az interjú folyamán valamilyen technikai akadály lép fel, és nem szeretnénk túlságosan megakasztani a rapport kialakulását a saját feszültségünkkel. Az **adatgyűjtés** után születik döntés arról is, hogy mi lesz a **végző adathalmaz**, amellyel dolgozni fogunk. A nagyon inkohérens elbeszélések, amelyek például esetleges pszichiátriai zavar következtében annyira kuszák és fragmentáltak, hogy elemezhetetlennek bizonyulnak (több kutató megítélése alapján is) kieshetnek az elemzésből. Amennyiben van elég résztvevőnk, a jegyzetből rekonstruált interjúktól – kisebb megbízhatóságuk miatt szintén eltekinthetünk.

Kiss Márta például az egyik interjúalany anyagát kihagyta az elemzésből, ugyanis kevés szót ejtett felépülésének folyamatáról, így a szöveg nem bizonyult alkalmasnak az elemzésre. A végző anyagot 11 személy interjúja képezte. A legrövidebb interjú **időtartama** 38 perc volt, a leghosszabb 1 óra 17 percet vett igénybe (ezt általában érdemes feltüntetni a kutatásból születő tudományos publikációban is). A kutató a résztvevők előzetes beleegyezésével diktafonra rögzítette az interjúkat, majd a hangfelvételeket átírta számítógépes dokumentumba. Az **elemzés** ezen a dokumentumon hajtotta végre (Kiss 2015).

**Az elemszám kérdése:** Jelen kötet **4. fejezetében** részletesen is kitértünk a kvalitatív kutatások **elemszámának** kérdésére, így itt csak a narratív analízis elmeszámaival foglalkozunk. A **narratív elemzéshez** felhasznált végső adat (kiválasztott interjúk) tekintetében fontos szempontként merül fel, hogy mi az az adatmennyiség, amely tudományosan elégséges a narratív pszichológiai elemzéshez (MOSER – KORSTJENS 2018).



**3. ábra.** A narratív pszichológiai elemzés módszertani lépései (HILES – CERMÁK 2008: 153 alapján)



GUETTERMAN (2015) a narratív módszert használó kutatásokban azt találta, hogy az elemszám 1 és 52 darab interjú között változott. Ezek közül két kutatást emelt ki, HOPFER és CLIPPARD (2011) HPV-érinített nőket elemző kutatását (N = 36), valamint PINNOCK és munkatársai (2011) tüdőbetegeket vizsgáló kutatását (N = 21), de ezeket is inkább a transzparens mintaválasztás és az elemszámra való reflexió tekintetében példaként állítva, mintsem egy elvárt mintanagyságot közvetítve. A fő szempont, hogy **a kvalitatív kutató reflektáljon az interjúk kiválasztására, az elemszámra és a szaturáció** (lásd az adagyűjtésről és interjúzásról szóló **4. fejezetet**) kérdésére (BODDY 2016). A homogenitás és a szaturáció interakcióban áll egymással, a homogén mintákban kevesebb interjú után előáll az a helyzet, hogy újabb interjú nem ad hozzá lényegesen újabb adatot a kutatáshoz.

Kiss Márta kutatásába 11 résztvevő interjúja került bele, amit a narratív hagyományban elegendőnek tekinthetünk.

Az interjúk felvétele után **átirat** készül. Az átirattal bővebben a **4. fejezetben** foglalkoztunk. Kiss Márta saját kezűleg végezte az átírást, az pontos volt, tartalmazta a nyelvbötléseket és jelölte a hosszabb szüneteket. A szöveget többször elolvassuk, hogy minél mélyebben megismerjük.

**A szöveg felosztása:** Ez a lépés készíti elő a szöveget az elemzéshez. A narratív elemzés esetén a **jelentési egységekre való osztás** általában a narratíva azon tulajdonságára támaszkodik, hogy valójában **epizódok szekvenciája** (HILES – CERMÁK 2008). A jelentési egységekre való osztás ezért ezeken keresztül adja magát.

Kiss Márta kutatási kérdése és problémafeltevése **háromszintű elemzéssel** jár.

Az **első:** Milyen **kulturálisan adott narratívák** segítségével integrálják az interjúalanyok betegségük és felépülésük történetét élettörténetük narratívájába? Ennek a problémafelvetésnek kapcsán diskurzív egységeknek tekinthetők például azok a részek, melyekben az interjúalany a felépülési narratíva nyelvezetében és személetrendszerében beszél. Ezután az elemzési munka megkezdéséhez a szöveget általában balra zárjuk, és a lap jobb oldalán egy szélesebb jobb margót hagyunk (HILES – CERMÁK 2008), ahova megjegyzéseinket, elemzéseinket, kommentjeinket, memóinkat írhatjuk.

A **második** elemzési réteg a problémafelvetés második kérdésére irányul: *Milyen tényezőknek tulajdonítják a résztvevők a gyógyulásukat?* Itt egy **tematikus analízishez** hasonló elemzést végzünk,

melynek során az interjúban megjelenő erre a kérdésre válaszoló tartalmakat gyűjtjük össze és elemezzük.

A **harmadik** elemzési réteg a harmadik kérdéshez kapcsolódik: *Hogyan szerkesztik meg a vizsgálati személyek élettörténetüket a betegség és a felépülés élmények elbeszélésén keresztül?* Ehhez a jelentési egységek határait valamilyen **tematikus** (másról, új eseményről kezd beszélni) vagy **szerkezeti** (pl. múltból jelenre váltás) **váltás** szempontja szerint érdemes meghúzni. A szöveget ezután a határpontok között végbemenő narratív struktúrák szerint kódoljuk: ereszkedő, emelkedő vagy stagnáló narratíva (GERGEN – GERGEN 1988; CERMÁK 2004).

**A szöveg elemzése:** A szöveg felosztásának és a szöveg elemzésének lépését a következő interjúrészlet példáján keresztül mutatjuk be. A **szűzség és fabula elkülönítése** megértéséhez megjelölünk néhány részt, amiből világossá válik, hogy amennyiben szerkezetet elemeznénk, akkor az alábbi szöveg melyik specifikus elemeire koncentrálnánk. A következő szövegrészlet elemzésében viszont a *fabulára*, tehát a tartalomra fogunk koncentrálni és az 1. kutatási kérdésre (lásd előző bekezdés) helyezzük a fókuszot. Így – mivel a kulturálisan adott betegség-narratívákat kívánjuk feltérképezni – **deduktívan** fogunk gondolkodni, és **holisztikusan** fogunk elemezni, hiszen azokat a szövegrészleteket emeljük ki, amelyek vagy a biomedikális narratívát, vagy a felépülési narratívát jelenítik meg.

A felosztási és elemzési szempontok könnyebb érthetőségéért az alábbi jelölésrendszert alkalmazzuk:

|| - a jelentési egységek határai

Egyvonalas aláhúzás – a biomedikális betegség-narratíva megjelenésére vonatkozó szövegrész

Kétvonalas aláhúzás – a felépülési narratíva megjelenésére vonatkozó szövegrész

Pontozott aláhúzás: a szűzség, szerkezeti aspektust érintő specifikus szövegrész, például narratív pozícióváltás (általánosan az emberekről beszélés, általános személyben, saját magáról beszélés egyes szám első személyre, például egyikről a másikra váltás).

A középső oszlopba kerültek a tartalmi meglátások, összegzések, melyek segítenek a szöveggel való mélyebb megismerkedésben. A jobb oldali oszlopba / jobb margóra írt, már nem szorosan a szöveg elemzéséhez tartozó, elemelt, interpretatív meglátás és a strukturális elemek kiemelése (helyreállítás, felépülés stb.).

Az interjúrészletbe való jobb behelyezkedés érdekében pedig néhány szempontra kitérünk az interjúalanyhoz kapcsolódóan: Edit az interjú időpontjában 57 éves volt, férjével élt egy háztartásban, és egy felnőtt, külön élő fia volt. Hivatása szerint tanítónő, aki pályafutása elején általános iskolákban dolgozott, később pedig oktatási témájú konferenciák szervezésében működött közre. 47 éves korában kezdődött betegsége, amely erőteljes szorongásos tünetekkel indult, majd több pszichotikus állapotot is megélt. Kapott szkizofréniát, illetve szkizoaffektív zavar diagnózist is, több alkalommal kezelték kórházban, többek között hanghallás miatt. Később jutott el az Ébredések Alapítványhoz, ahol évek óta tagja a hanghalló önszolgáltató csoportnak. Ahogyan az az idézett interjúrészletből is kiderül, saját pszichés problémáit betegségként határozza meg, és állapotjavulása szempontjából nagy szerepet tulajdonít a megfelelő gyógyszer megtalálásának. Ugyanakkor hisz a felépülésben, amelynek feltétele, hogy a „beteg” aktív szerepet vállaljon a saját kezelésében.

**13. táblázat. Edit interjújának szövegrészlete és elemzése**

<p>Hát, engem... Editnek hívnak, és tanítónő az eredeti foglalkozásom, 10 évig tanítottam egy általános iskolában, majd alapítványi iskolában, utána pedig, a rendszerváltás után konferenciákat kezdtem szervezni az oktatás területén. Ezt 7-8 évig csináltam,    majd egyik napról a másikra <u>beteg lettem</u>, és az orvosok szorongásos betegséget állapítottak meg nálam. Valójában hát ez egy skizofrén állapot volt eleinte, később ez szkizoaffektív zavarrá szelődült, majd pedig most már egy teljesen más féle állapot van.    Én tudom, hogy ez egy <u>gyógyíthatatlan betegség, de megtanultam vele együtt élni</u>, és most már tudom úgy vinni az életem, mint egy normális (nevet) átlagember. Ha az életminőségemet nézem, akkor ma egy háztartásbeli háziasszonynak az életét élem, de már megjelent mellette az igény arra, hogy szerény képességeimmel befolyásolni tudjam a társadalmi folyamatokat (nevet).</p> <p><u>Én azt gondolom, hogy a felépülés elengedhetetlen anélkül, hogy valaki személyes erőfeszítést</u> tenne. Tehát <u>a betegeknek magának is akarni kell ezt a felépülést</u>. A történet nincs az- zal befejezve, hogy valaki csak <u>elmeig az orvoshoz, fölírják a gyógyszereket, beveszi, és akkor úgy gondolja, hogy ezzel minden meg van oldva</u>. Hanem neki magának is akarnia kell ezt a gyógyulást.    <u>Na, most sokan fölteszik maguknak a kérdést a betegek közül, hogy jó-jó, de mikor leszek olyan, mint régen. Vagy leszek olyan, mint régen? Értik ezalatt a gyógyulás teljes eredményét.</u>   </p> <p><u>Na, most erről én azt gondolom, hogy „a felépülés az egy gyógyulási és átalakulási folyamatot is jelent. Soha nem leszünk azok, akik azelőtt voltunk”</u> (ez és a további idézetek a felépülők korábban saját maguk írt jegyzetből származnak), hanem... hanem a felépülés, az egy megújulási folyamat.    .</p>	<p>bemutatkozás, felütés</p> <p>a probléma hirtelen kezdetének kijelölése</p> <p>gyógyíthatatlan betegség ténye, amivel együtt lehet élni a normalitás határain belül</p> <p>az egyéni erőfeszítés szükségességének hangsúlyozása</p> <p>Lehetséges-e a teljes gyógyulás?</p> <p>a felépülés mint átalakulás és megújulás saját határok felfedezése</p>	<p>a betegidentitás felvétele</p> <p>aktív szelf</p> <p>passzív szelf</p> <p>két narratíva közötti diskurzus a helyreállítás vágya</p> <p>az identitás átalakulása</p>
-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

„Olyan, amelyben felfedezzük saját határainkat ki-ki a sajátját.” Ez nagyon fontos, mert azért nagyon nehéz gyógyítani a skizofréniát is, és a skizoaffektív zavart, illetve a szorongásos betegségeket, mert mindenkinél más. És a gyógyszerek adagolása is más ettől függően, és a gyógyszerek is mások kinél-kinél. De mindenekelőtt azt gondolom, hogy „a felépülés mindenki számára egy személyes, belső lelki utazást jelent, így nincs is egy meghatározott receptkönyv”, csak általánosságok leszűrése van, amire az orvosok támaszkodhatnak, hiszen ők soha nem voltak skizofrének. „Az orvosoknak minden esetben fel kell tárniuk a személyek erőforrásait és segíteniük kell abban, hogy a felépülés szolgálatában hasznosuljanak.” Az illetőnek már tenni kell annak érdekében, hogy úrrá legyen a bajának egyes tüneteinek. Mindenkinek aktív szerepet kell játszania a kezelésben, merthogy az emberek többek, mint a diagnózisuk. || Na, most meg szokták kérdezni az orvosoktól, hogy van-e remény a teljes felépülésre. Most azt kell mondani, hogy „a hanghallók fele, illetve kétharmada idővel jelentős javulást, illetve teljes felépülést mutat. A felépülési arány 48-68% között mozog”. || És azt meg kell értenie minden betegnek, hogy a felépülés, azt nem lehet tudni megmondani, hogy mikor jön el. Mert van olyan eset, hogy van egy állapotban, mondjuk a betegség megkezdésétől mondjuk három évig, és akkor úgy tűnik, hogy jól van. Igen ám, de utána visszaesik, és akkor újra kell kezdeni építkezni, és előfordul az, hogy tíz év is kell ahhoz, amíg újra minden a helyére kerül, illetve ahogy mondtuk, hogy átalakulás, hogy létrejön egy új minőség. De ez nagyon sok idő, és apró részekből tevődik össze. || Na, most a felépülésnél feladata van az orvosnak, a családnak, és a betegnek. Az orvos feladata az, hogy jó személyzetet találjon magának, és segítse elő az önálló tevékenységet. Hétről hétre át kell beszélni a beteggel, hogy ma hol tart, mit kell tennie a felépülése érdekében. És fontos a holisztikus gyógyítás, hogy a felépülő erősségeit vonja előtérbe, hogy vannak ép mezők, amikre támaszkodni lehet. És miben jó, miben tehetséges, ami hozzásegítheti a beteget ahhoz, hogy aktivizálja a jó mezőit, és hogy célokat tűzzenek ki együttesen az orvossal. Pontosan véve... na, most ez a másik, ami az orvosoknál van, hogy mert a beteg csak azt érzi, hogy valami nincs rendben. || Viszont az orvosnak meg kell mondania, hogy mi a betegsége konkrétan, pontosan, és hogy ez miből áll, és mi és hol romlott el benne. Tehát meg kell azt mondani, hogy az agyában a vegyi folyamatok nem úgy mennek, mint eddig, mert ott valamiből vagy több van, vagy kevesebb van (nevet). És ezt a betegséget, ez képződik le, ez ilyen pszichés tüneteket okoz, szorongást okoz, és ennek a betegségnek ez a neve.

egyéni felépülési út

az orvosnak tulajdonított szerep

az egyéni erőfeszítés szükségességének hangsúlyozása  
Lehetséges-e a teljes gyógyulás?

A felépülés mint hullámzó, nonlineáris folyamat jelenik meg, bizonytalan lefutású.

kinek mi a szerepe a felépülésben

az orvos szerepe a felépülésben:  
holisztikus megközelítés, erősségek előtérbe helyezése, mobilizálása

aktív szerep

az identitás változásának fluktuációja

lelki-felépülési narratíva;  
orvosi-biomedikális narratíva és a felépülési narratíva kombinálása

[a két narratíva egymásra épül]

Az egyvonalas (biomedikális narratíva) és a kétvonalas (felépülési narratíva) aláhúzás tehát megkönnyíti a kódolási elkülönítést, hiszen a gyógyszerelésre, a betegség-gyógyítás koncepcióra, az „agyi elváltozás” megközelítésre, az orvos aktív és a „beteg” passzív szerepére vonatkozó szövegrészek a biomedikális narratívában keretezett elbeszélést jelenítik meg. Míg a felépülő aktív szerepét hangsúlyozó, saját felelősséget vállaló emberkép, a lelki-életvezetési aspektusokat hangsúlyozó, célokat kitűző szövegrészek a felépülési narratívában való elbeszélésre utalnak. Láthatjuk, hogy akár egy ilyen rövid szövegrészleten belül is megjelennek ismétlődő témák, ismétlődő narratív keretezések. A kutatás főbb eredményei például ezekből állnak össze.

### 7.3.3. EREDMÉNYEK

Mint Kiss Márta példakutatásából kiderült, annak ellenére, hogy a vizsgált intézmény falai között a felépülésszemlélet dominál, sok vizsgálati személy támaszkodott a biomedikális narratíva elemeire, amikor betegségét és felépülését meghatározta és értelmezte. A biomedikális narratíva megnyilvánulását Edit, Katalin, Aszter és András interjúrészletein keresztül mutatjuk be.

Többen használták a „betegség”, „krónikus betegség” kifejezéseket, amikor nehézségeiket definiálták, továbbá saját magukra és sorstársaikra is gyakran a „beteg” megnevezést használták, betegidentitást konstruálva. Ezenfelül volt, aki felépülés helyett az orvosi narratívára jellemző „gyógyulás” szót alkalmazta az állapotjavulás kifejezésére.

Edit interjújából több részlet is tükrözi ezt a megállapítást:

„...majd egyik napról a másikra beteg lettem, és az orvosok szorongásos betegséget állapítottak meg nálam. Valójában hát ez egy skizofrén állapot volt eleinte, később ez skizoaffektív zavarrá szelődött, majd pedig most már egy teljesen másféle állapot van.”

Andrásnál gimnazista korától kezdve jelentkeztek szorongásos tünetek, amelyek egyre erősödtek, míg végül már otthonát sem merte elhagyni.

„Ez ugyanúgy bennem van ez a betegség, szokták mondani, nem, nem lehet meggyógyulni, csak tünetmentessé válni.”

A biomedikális narratívának megfelelően, többen hivatkoztak biokémiai folyamatokra, hormonális, és neurotranszmitterekkel kapcsolatos eltérésekre, valamint genetikai meghatározottságra tüneteik hátterében.

Edit például leginkább hormonális változásoknak tulajdonítja a tünetek kialakulását, mivel a tünetek a változó korban kezdődtek nála.

„...én szentül hiszem, hogy ez a változó kori hormonális átváltozással, felborul az embernek a teljes hormonrendszere, és ugye átiródik valami másra, na, ez okozhatta valószínű ezt a galibát.”

Katalin bipoláris affektív zavartól szenved, amelyet részben túl alacsony szerotonin szintjének, részben öröklött adottságának tulajdonít.

„...amikor a boldogsághormon nincs meg, mert a szerotonin, szerotonin szint nem megfelelő, akkor biztos, hogy ezt pótolni kell valamivel. Ezt most ugyanúgy tudom elképzelni, mint... mint a nőgyógyászati területen, amikor változó kor, és változik a hormonháztartás, akkor van, akinek pótolni kell.”

Azon túl, hogy az egyes interjúalanyok milyen tényezőknek tulajdonítják állapotuk romlását, az is érdekes, hogy minnek tulajdonítják állapotuk javulását. Több interjúalany elbeszélésében állapotuk javulásának meghatározó sarokkövét képezte a megfelelő gyógyszer beállítása és rendszeres szedése, aminek köszönhetően tüneteik csökkenéséről és kontroll alatt tartásáról számoltak be. Ez a gondolat szintén összecseng a biomedikális modell szemléletével.

Edit felépülésének fordulópontjaként a hatékony gyógyszer megtalálását nevezte meg, amelynek segítségével elviselhetőbbé és elfogadhatóbbá váltak tüneteik.

„Fölrírt, na hazamentem, nyomban bevettem ebből a bűvös bogyóból (nevet), és olyan két óra múltán éreztem, hogy valami van. És akkor este gondoltam, hogy na, beveszek egyet vagy kettőt, na most mégis mennyit, de nem mertem kettőt, hát bevettem csak egyet. És következő nap reggel új nap ébredt fel velem. Annyira hatott, ez még az a jó erős anyag tartalmú Zyprexa volt, és akkor elkezdtem ezt szedni, és elkezdtem lazulni, és könnyebb lett, és szóval megváltoztatta az életem ez a gyógyszer.”

Bár Katalin is megfogalmazott ellenérzéseket a gyógyszerrel kapcsolatban a jelentős mellékhatások miatt, mégis úgy írta le, mint kezelésének elengedhetetlen részét, ami segít kontrollt gyakorolnia a tüneteik fölött:

„...én azt gondolom, hogy egyre jobban tudom kontrollálni. Tehát tavaly ősszel volt egy ilyen, ilyen, ilyen nagyon-nagyon szeles, viharos időszak. És akkor például újra elkezdtem gyógyszereket szedni. Tehát nyáron leállítottuk a gyógyszereket, és ősszel újra beállítottuk a gyógyszereket. És, és akkor például úgy éltem meg, hogy, hogy semmi bajom nem volt. És részben a gyógyszerek beállításának, részben meg a kontrollnak köszönhetően.”

Megfigyelhető, hogy ezekben az interjúrészletekben a felépülés gyakran úgy jelenik meg, hogy az alany megtanult a tünetekkel együtt élni, tehát a betegség életük és személyiségük részévé válik. Ugyanakkor a kutatás alanyainál észlelhető a felépülés szemlélet hatása is, mert ez többek nem betegségként, hanem „(alapvető) érzékenységgé” határozzák meg, ami kevésbé stigmatizáló megfogalmazásnak tekinthető.

A felépülési szemléletű narratíva elemei is gyakran visszaköszönnek Kiss Márta interjúalanyainak elbeszélésében. Csabi elsősorban hanghallással, valamint az ennek következtében kialakult depresszióval küzdött több éven át. Elbeszélésében nagy hangsúlyt fektetett az emberi kapcsolataiban bekövetkezett negatív változásokra és a magányosság érzésére a hanghallás kialakulása szempontjából. Fokozatosan ráébredt, hogy a hangokat saját magának idézi elő, hogy enyhítse magányosságát:

„És innentől kezdve kezdtem úgy érezni, hogy nem éppen vagyok képben. Részben az is, hogy nem tudtam túllépni rajta, hogy tudtam, hogy a magánéletem válságban van. Éreztem előre, hogy össze fogok veszteni... veszni egy olyan hölgygel, aki számomra nagyon fontos, és ráadásul nagyon régóta a barátom, úgyhogy tisztában voltam vele, hogy ez így valahogy teljesen meg fog szakadni.”

A felépülési narratíva elutasítja a betegidentitást és a passzív betegszerepet, amely arra sarkallja az egyént, hogy lemondjon a teljes élet reményéről. Elveti azt az elképzelést, hogy a felépülésben a személy minden szerepe a rendszeres gyógyszerszedésében és az orvosi előírások betartásában merül ki. A felépülési szemlélet ehelyett reményt ébreszt, hogy a tünetek elmúlhatnak, és személy betegségtől független erőforrásainak, pozitív identitásának és életcéljának megtalálásában és kiteljesedésében rejlik, éppen ezért nagyon is aktív szerepet tulajdonít az egyénnek saját javulásának folyamatában.

Edit interjújában több ponton is találkozhattunk azzal a gondolattal, hogy a felépülésben az érintettnek nagyon aktív szerepet kell betöltenie, és fontos, hogy az erősségei előtérbe kerüljenek, kamatoztathassa azokat:

„Én azt gondolom, hogy a felépülés elengedhetetlen anélkül, hogy valaki személyes erőfeszítést tenne. Tehát a betegnek magának is akarni kell ezt a felépülést. A történet nincs azzal befejezve, hogy valaki csak elmegy az orvoshoz, fölírják a gyógyszereket, beveszi, és akkor úgy gondolja, hogy ezzel minden meg van oldva. Hanem neki magának is akarnia kell ezt a gyógyulást.”

Katalin a gyógyszerek mellett az egyéni életcéloknak, olyan tartalmas és hasznos időtöltésnek, mint a munka vagy a tanulás is komoly szerepet tulajdonított a felépülés elérésében:

„Itt konkrétan megtörtént a rehabilitáció, illetve a rehabilitáció azt jelentette, hogy képzés tudatosan, hogy feladat, ami, ami már az én feladatom, ami már az én hatásköröm, én végzek, tehát olyan feladatot kaptam, ami, amit el tudtam végezni, nyilvánvaló így kis lépésekben haladtunk előre, és örömet jelentett a munka, végtelen nagy örömet. Én azt gondolom, hogy maga az, hogy, hogy munka, az nagyon-nagyon sokat jelent mindenkinek.”

A gyógyszer tehát semmi esetre sem képezi az állapot javulásának elengedhetetlen feltételét. A pszichés tünet, például a hanghallás nem irreleváns, kiirtandó jelenség, hanem ellenkezőleg: a hang lehet barát, aki burkoltan fontos problémákra és a változtatás szükségességére hívja fel a figyelmet. A hanggal való megbarátkozás és az üzenet megfigyeltetésének hatására a hang is barátságosabbá, kontrollálhatóbbá válik, és akár meg is szűnhet. A felépülés során megoldjuk ezeket a problémákat, és ezáltal a személyiségünk is fejlődhet.

Iván elbeszéléséből kiderül, hogy ő a hanghalló módszer (párbeszéd folytatása a hanggal a fentiek szellemében) segítségével pár hónap alatt jelentős javulást ért el saját állapotában. A módszernek köszönhetően nem csupán tüneteit tudta csökkenteni, de képessé vált arra is, hogy „nyertes személyiséget” építsen magának:

„A hang minden esetben támogat. Kivétel nélkül, még ha durvaságokat mond, szimbolikusan negatívan fejezi ki magát, akkor is minden esetben, kivétel nélkül támogat. Ez nagyon fontos, mert ez egy olyan kapaszkodó, ugye hogyha egy hang van, aki támogat téged abban, hogy eredményes ember legyél, ez egy nagyon nagy dolog.”

### 7.3.4. DISZKUSSZIÓ, KÖVETKEZTETÉSEK

Kiss Márta kutatásából nemcsak az eredmények bemutatására szeretnénk példát hozni, de arra is, hogy egy narratív kutatásban **hogyan vitatjuk meg a narratív eredményeket**.

Abból kiindulva, hogy az Ébredések Alapítványnál a felépülés-szemlélet dominál, arra számíhattunk, hogy felépülő vizsgálati személyeink teljességgel elutasítják a biomedikális narratívát, ez azonban csak Ivánnál volt tapasztalható. A legtöbb interjúalany mind betegsége, mind pedig felépülése értelmezésében a biomedikális szemléletre is támaszkodott, a két narratíva a leggyakrabban **egymás mellett, egymást kiegészítve** jelent meg. Itt talán fontos megemlíteni, hogy az interjú



időpontjában Ivánon kívül mindenki szedett pszichiátriai gyógyszert, és a legtöbben elismerték utóbbi pozitív hatását.

Pszichológiai megközelítésből vizsgálva a biomedikális narratívát, megállapíthatjuk, hogy ez a narratíva egyrészt felment az egyéni felelősség alól mind a betegség kialakulását, mind pedig a kezelést illetően. Tekintve, hogy a problémák okát (biológiai tényezők) a személyes hatáskörön kívülre helyezi, a beteg nem tehet mást, mint közreműködik a biológiai kezelésben, azaz rendszeresen szedi a gyógyszert, illetve (jobb esetben) figyeli saját állapota alakulását, hogy annak függvényében lehessen a gyógyszeradagolást módosítani.

A **biomedikális narratíva** a pszichés betegséget testi betegségekhez hasonlóan értelmezi és kezeli, ami azt sugallja a betegeknek, hogy ha beszedik a gyógyszert, akkor megint úgy fogják érezni magukat, mint a problémáik kialakulását megelőzően. A valóságban azonban ez ritkán történik meg (ahogyan erre Edit is utalt interjújában), a betegek gyógyszereszedés mellett is tapasztalnak tüneteket, illetve a gyógyszer a magánéleti, társkapcsolati és szakmai problémákra csak minimálisan nyújt megoldást, ezek a problémák pedig nem függetleníthetők a pszichés egészségtől. Mivel azonban a biomedikális narratíva értelmezésében a pszichés problémáik oka az agyukban található, a betegek tehetetlenné válnak, hiszen maguk nem tudnak tenni azért, hogy jobban érezhessék magukat. Az élethosszig tartó betegség, a sötét prognózis a várható életlehetőségekről könnyen betegidentitás kialakulásához vezethet. A pszichiátriai betegség általánosan csökkent működőképességgel és személyes inkompetenciával kapcsolatos asszociációkat vált ki. A pszichiátriai betegidentitással való azonosulás tehát azt a veszélyt hordozza magában, hogy a személy alábecsüli saját magát, lemond ambícióiról.

A **betegidentitás** tehát az egyik oldalról felmenthet a büntudattól vagy kudarcélménytől, amely a tünetek által okozott „károk” vagy az el nem ért célok, be nem teljesített vágyak kapcsán felléphet, illetve megelőzi, hogy a személy irreálisan magas elvárásokat tűzzön ki maga elé. A másik oldalról azonban ez a narratíva be is skatulyázza a vele azonosuló személyt, súlyos önértékelési sérülést okozva, lenyomja ambícióit, lecsökkentve önbizalmát és gátolva fejlődését. Mindez pedig tovább súlyosbíthatja a pszichés állapotot.

A biomedikális narratíva ezen veszélyei összecsengenek más kutatási eredményekkel (VANTHUYNE 2003; HOWARD 2006). Azok a vizsgálati személyek, akik a bio-medikális narratívával azonosultak, felépülésüket úgy írták le, hogy sikerült elfogadniuk, hogy a betegség életük és személyiségük része, valamint hangsúlyozták a betegséggel való együtt élés képességét, és hogy a tünetek ellenére többé-kevésbé teljes életet tudnak élni.

Összefoglalva tehát: a biomedikális modell tehát nem kínál elégséges, vagy (teljes mértékben) elfogadható narratívát a pszichiátriai zavarral küzdők számára, és érthető módon felmerül az igény más narratívák iránt, hogy problémáikat és felépülési lehetőségeiket értelmezzék, valamint identitásukat meghatározzák.

Az interjúkban láthattuk, hogy a **felépülési szemléletű narratíva** átfedést mutat a pszichológia tudományának narratívájával. Itt is fontos szerep jut a pszichoszociális tényezőknek a pszichés problémák kialakulásának értelmezésekor, valamint szintén fontos, az életeseményekkel összefüggő jelentést tulajdonít a tüneteknek. Ez a narratíva radikálisan szembehelyezkedik a biomedikális narratívával, amikor elutasítja a betegség fogalmát, és „gondok által átmenetileg megváltozott állapot”-ról beszél.

Az ezzel a meghatározással való azonosulás több szempontból is pozitívabb hatást gyakorol az énképre és az önbecsülésre, mint a biomedikális. A pszichiátriai beteg fogalmához társul egy alapvető „mátság”, ami egyből elkülöníti az érintett személyt az átlagtól. A betegség fogalma az egészség vagy a teljesség hiányát hangsúlyozza, ezenfelül a médiában gyakori jelenség, hogy a társadalmi normáktól eltérő viselkedést rögtön pszichiátriai betegséggel hozzák összefüggésbe. A felépülési szemlélet normalizálja a tünetek élményét, hiszen bárki kerülhet gondok okozta átmenetileg megváltozott állapotba. Ennek a meghatározásnak további előnye, hogy a biomedikális narratíva krónikus betegségszemléletével ellentétben „átmeneti”-ként tünteti fel ezt a megváltozott állapotot, ami reményt ébreszt, hogy a szenvedés csupán ideiglenes, és ki lehet kerülni ebből a kellemetlen állapotból.

A felépülési narratíva értelmében az egyén hatáskörébe kerül a felépülés kulcsa. A felhasználó saját kezelésének autonóm és felelős meghatározójává válik. Az Iván által bemutatott hanghalló módszer kézzelfogható technikát ad a hanghallással élő személy kezébe, amelynek segítségével megfejtheti hangjait, és pozitív változást vihet végbe saját életében.

A megélt tünetek is pozitív értelmet nyernek, hiszen támogatást jelentenek a személy számára, hogy elakadt fejlődését továbbldítse. Ez segíthet abban, hogy a hanghallást ne ijesztő, bántalmazó és érthetetlen külső jelenséggé éljük meg, amely beteg agyunk származéka. A hang lehet támogató barát, aki belső coachként vezeti az egyént önmaga kiteljesedése felé. A biomedikális narratíva tünet- és deficitcentrikus szemléletével szemben itt az egyén erősségei, életcéljai és kamatoztatásra váró képességei kerülnek előtérbe.

A biomedikális narratívához képest a felépülési narratíva **pozitívabb identitás integrálását** teszi lehetővé, ami az egyén önbecsülésére

is jótékony hatással bír. A *GOÁMA*-ként való értelmezés. a betegidentitás, a passzív betegszerep és a krónikus hospitalizáció veszélyeit is sokkal kevésbé hordozza magában, sőt, sokkal inkább ellene hat.

A következőkben rátérünk a módszertan szempontjából relevánsabb utolsó lépésre, amelyben a *kutató reflektál elemzésére*, és *transzparenszé teszi elemzési szempontjait és döntéseit*. Mik ennek az önreflexiónak és a transzparenciának a fontos elemei?

### 7.3.5. KORLÁTOK, VALIDITÁS, RELIABILITÁS

A *transzparencia* szempontjából fontos, hogy elemzésünket megvizsgáljuk az *elfogadhatóság* és az *általánosíthatóság* szempontjából is. Az elfogadhatóság valójában a megbízhatóságról, a *reliabilitásról* szól. Ez úgy erősíthető elemzésünk szempontjából, ha megkérjük egy kutatótársunkat (szakdolgozat esetén ez általában a témavezetőnk), hogy az elemzett szöveget tőlünk függetlenül ő is elemezze, és vessük össze, hogy ki milyen narratív elemzési eredményekre jutott. Minél többen teszik ezt meg, annál megbízhatóbbak azok az eredmények, amelyek mindegyik független elemző számára kiemelkedtek a szövegből. A másik szempont általában a *generalizálhatóság*, az eredmények általánosíthatóságának kérdése. Az általánosíthatóság általában nem kritériuma a kvalitatív kutatásnál, de ezt fontos transzparenszé tenni, nehogy az olvasó azt gondolja, hat interjúból szeretnénk arra következtetni, hogy milyen narratívákon keresztül mesélik el a pszichiátriai problémákkal küzdők a betegség történetüket. Kiss Márta példakutatásában ezt így fogalmazta meg:

Vizsgálatomnak nem célja az eredmények általánosítása, ennél fogva a mintavételnél nem törekedtem a reprezentativitásra. (Kiss 2015: 24)

Illetve:

Elemzésem eredményei csak és kizárólag a vizsgálati személyekre vonatkoznak, általánosításra nem adnak alapot. Vizsgálatomnak mindazonáltal nem célja a reprezentativitás, sem valamilyen objektív igazság kimutatása, hiszen ez ellentmondana a narratív szemlélet lényegének, amelyet kutatásommal illusztrálni szeretnék. Dolgozatomban inkább olyan narratív igazságokat szerettem volna feltérképezni, amelyekhez pszichés betegségen és felépülésen átesett személyek egy óráns interjúján keresztül hozzáférhetünk. (Kiss 2015: 59)

### 7.3.6. ÖNREFLEXIÓ, TRANSPARENTIA

Az **önreflexió** természetesen nemcsak a kutatás végén fontos, hanem már az elejétől fogva szem előtt kell tartanunk személyes érintettségünket, prekoncepcióinkat a kutatási témákkal kapcsolatban. Jelen kötetben ezt mégis ehelyütt, az elemzési folyamatról szóló fejezet végén mutatjuk be, hiszen az elemzésből potenciálisan születő tudományos szakszövegnek a kvalitatív megközelítés esetén érdemes a **kutató önreflexióját** is tartalmaznia, hiszen a hermeneutikai és a kvalitatív hagyomány értelmében ő szintén **involválta, aktív részese a kutatási folyamatnak és a narratíván keresztüli tudáskonstrukciónak**. Kiss Márta ezt elegánsan oldotta meg kutatásának leírásában:

A bemutatott intézmény falai között találkoztam először a felépülési szemlélettel, amely új és haladó narratívát jelent számomra még úgy is, hogy én pszichológushallgatóként kevésbé a klasszikus biomedikális narratíva szellemében képződtem. Szakmai fejlődésem szempontjából igen jelentős az a tapasztalat, amelyet az intézmény, felhasználói és a kezelő személyzet által volt szerencsém szerezni. Példaértékűnek tartom az ellátást, amelyben az itteni kliensek részesülnek, az itt uralkodó szemlélet és ellátás előnyeit a készített interjúk is tanúsítják.

A kutatási eredmények árnyalásához fontosnak tartom kiemelni, hogy az intézmény szemléletével és ellátásával kapcsolatos lelkesedésem és elfogultságom nagy valószínűséggel befolyásolta az interjúk légkörét, valamint az általam készített értelmezésüket. Az interjúalanyok feltételezhetően törekedtek az intézmény narratíváját előtérbe helyezni, egyrészt mert a vizsgálat itt folyt le, másrészt mert a felépüléstörténetek iránti érdeklődés önmagában is a felépülési szemlélet részét képezi. Más intézmény pácienseinél ez a narratíva valószínűleg sokkal kevésbé került volna előtérbe. (Kiss 2015: 25).

Reméljük, hogy annak, aki narratív kutatásra adja a fejét, segítségül szolgál ez a fejezet, a **3. ábra** és az elemzés kifejtett lépései. Bízunk benne, hogy ezek követése mások számára is megkönnyíti a kutatási folyamatot, időt és energiát megspórolva a módszertani megfontolások és az esetleges felmerülő nehézségek megoldásához.

## 7.4. ÖSSZEFOGLALÁS

Az emberi beszédre gyakran úgy tekintünk, mint olyasvalamire, ami explicit módon leírja a külső valóságot. A narratív pszichológia nézőpontjából azonban az az érdekes, hogy valójában maga a narratíva tartalmazza és hozza létre a személy és a társadalom külső és belső valóságát.

Ezért érdemes és izgalmas narratívákat vizsgálni, akár azok struktúrájára, akár tartalmára gondolunk.

Ez a fajta **konstruktivista megközelítés** mind a kutatásban, mind a praxisban fontos lehet, hiszen a tanácsadási vagy a **pszichoterápiás folyamat** nagy része szintén **narratív konstrukció** (a kliens elbeszélése önmagáról és másokról, valamint önmaga és mások viszonyáról).

A **narratívák** azért is különösen érdekesek, mert a társadalom is közvetít felénk bizonyos narratívákat (például a példakutatásban említett betegség-narratívák), amelyeket könnyedén és észrevétlenül átvehetünk, és tudattalanul is személyes narratívákká válhatnak, alakítva identitásunkat.

Mindemellett fontos szem előtt tartanunk és tudatosítanunk azt is, hogy mi magunk mint kutatók és maga a tudomány is narratívák konstrukcióján keresztül **értelmezzük és reprezentáljuk a világot** (GERGEN – GERGEN 1986). Tehát jelen fejezet is narratív struktúrába szerveződik, és az a koncepció, hogy a narratívák fontosak, szintén csupán egy lehetséges narratíva.

Jelen fejezetben megismerhettük és megérthettük a narratív alapfogalmait, valamint a humán funkciót. A narratív pszichológiát elhelyezve a pszichológiai kutatás perspektíváiban, megismerhettük a narratív szemléletet, annak alapvető megközelítésmódjait, valamint egy példakutatáson keresztül elsajátíthattuk a narratív kutatás módszertani lépéseit. Ezenkívül kutatói megfontolással gazdagíthattuk narratív kutatói működésünket.

## 7.5. KÉRDÉSEK

Melyek a narratíva főbb funkciói?

Mi a különbség a *szűzsé* és a *fabula* között?

Milyen jellegű kutatási kérdéseket érdemes a narratív pszichológia módszertanával elemezni?



# 8

## A FOTÓHANG ALAPÚ RÉSZVÉTELI AKCIÓKUTATÁS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

PADOS ESZTER, CAMILLE M. STENGEL

### A FEJEZET CÉLJA

---

A részvételi akciókutatás szemléletének és elméleti alapjainak áttekintése. A fotóhang alapú kutatási eljárás elméletének és módszertanának megismertetése.

Egy fotóhangkutatás megtervezésének és lépéseinek megismertetése két konkrét kutatási folyamat bemutatásán keresztül.

### A FEJEZET TARTALMA

---

#### 8.1. Bevezetés

#### 8.2. Részvétel, akció és kutatás: részvételi akciókutatás

##### 8.2.1. A fotóhang mint részvételi akciókutatási módszer

##### 8.2.2. A fotóhangkutatás megtervezésének szempontjai és lépései

Kutatási kérdés, problémafelvetés

Kontextus, kutatásszervezés

#### 8.3. Módszer

##### 8.3.1. Előkészítő szakasz

##### 8.3.2. Adatgyűjtés

##### 8.3.3. Adatfeldolgozás

#### 8.4. Eredmények

#### 8.5. Diskusszió

#### 8.6. A fotóhangkutatás dilemmái

##### 8.6.1. Etikai megfontolások

##### 8.6.2. A fotóhangkutatás érvényessége (korlátok, validitás, reliabilitás)

#### 8.7. Zárzó

#### 8.8. Összefoglalás

#### 8.9. Kérdések

## 8.1. BEVEZETÉS



A bezártság magányossá tesz. A magány nem enged, magához köt, mint a NATO drót. A drót elvágható, de vajon a magányosságnak vége lesz valaha?  
/Dani, Zár(t)idő kutatás/



„Tükröt tartunk egymásnak.../ és ők ebben a tükrőben láthatják magukat” (STENDEL 2016)  
/munkatárs, Csajok a Sarkon kutatás/

A két fénykép és az általuk közvetített üzenet különböző időben, különböző helyszínen, különböző résztvevőkkel, mégis azonos céllal jött létre.

A **fotók** és **képleírások** egyszerre tekinthetők **kutatási adatnak**, **módszertannak** és emellett egyfajta, az akadémiai kutatáshoz való **szemléletmódot** is tükröznek. Közös bennük, hogy a vizsgálatban részt vevő alanyokat **kutatópartnerekké** teszi a megismerés folyamatában, és az adatfelvételt összekapcsolja a társadalmi viszonyokat átalakítani kívánó törekvésekkel.

De vajon hogyan tekinthető-e egy fotó és a róla készült szöveg megalapozott, érvényes és megbízható adatnak? Miként válhat kutatópartnerre a kutatás alanya? Hogyan érthetőek meg a kutatás gyakorlatán keresztül az intrapszichés és társadalmi jelenségek nemcsak a kutató, hanem a kutatásban részt vevő minden szereplő számára? Miként ébreszti fel a cselekvőképességet egy kutatási folyamat? És miként lehet hatással egy kutatás szűkebb közösségünk fejlődésére is?

A jelen fejezet a részvételi akciókutatást és azon belül a **fotóhang-módszert**, egy olyan kvalitatív társadalomkutatási eljárást mutat be, amelyet a kvalitatív pszichológiai kutatások terén szisztematikusan még nem, csak elvétve alkalmaznak.



## 8.2. RÉSZVÉTEL, AKCIÓ ÉS KUTATÁS: RÉSZVÉTELI AKCIÓKUTATÁS

A részvételi akciókutatás (*participatory action research, PAR*) nem kapcsolódik egyetlen kutatási diszciplínához sem; az *alkalmazott kutatás* olyan formája, amely alapjaiban másfajta paradigmát képvisel, mint a hagyományosként számontartott kutatás (CHESLER 1991; LINCOLN – GUBA 1985; GREENWOOD – LEVIN 1998). Az *akciókutatás (action research, AR)* és a *részvételi kutatás (participatory reseach, PR)* hagyományain alapszik.

Az *akciókutatás* olyan vizsgálati elvekre és stratégiákra vonatkozik, amelyek nem kizárólag és nem elsősorban általánosítható elmélet kidolgozására vagy tesztelésére hivatottak, hanem az egyes jelenségek és helyzetek feltárásán és magyarázatán túl, azok előmozdítását és fejlesztését is célul tűzik ki. Feltárja azokat a dilemmákat és erősségeket, amelyek egyének, közösségek, szervezetek vagy különböző szolgáltatások fejlesztését támogathatják, majd azok különböző „cselekvési lépésekben” kulminálnak (DANLEY – ELLISON 1999). Eredete egyfelől Kurt LEWIN munkásságához köthető, akinek a második világháborút követő kutatási eredményei a helyi, közösségi problémák megoldásában is hasznosítható gyakorlati tudás megtalálására és előállítására törekedtek (ADELMAN 1993; LEWIN 1946). Lewin alapvetőnek tartotta, hogy egy adott társadalmi rendszer megváltoztatása csakis annak teljes körű ismeretével lehetséges, amihez pedig elengedhetetlen, hogy a *rendszerrel alkotott ismeretek kialakításának folyamatába bevonásra kerüljenek a rendszert működtető szereplők* is (SZOMBATI 2011). Habár a Kurt Lewin-i akciókutatás terjedt el, sokan gondolják azt, hogy az akciókutatás eredendően Jacob Levy MORENO nevéhez köthető, aki elsőként használta az *interakciós kutatás* és az *akciókutatás* kifejezéseket. Már 1913-ban, prostituáltakkal végzett munkája során társkutatóként vonta be az érintetteket az intézményi konfliktusok feltérképezésébe és megoldásába (MCTAGGART 1994). A morenoi módszerben sokkal inkább a részvételiség és a közösségi aktivizmus alapjai jelennek meg.

A *részvételi kutatás demokratizáló folyamatként* tekint a kutatás gyakorlatára. Egy olyan *gyakorlati megismerési formát* kínál, amely képes egy közösség és magának a társadalom ügyeinek alakítására a praktikus megoldások kutatásán keresztül (REASON – BRADBURY 2008). A részvételi szemlélet hangsúlyozza, hogy a kutatás célkitűzésében és eredményében érdekelt egyéneknek, csoportoknak részt kell venniük a kutatás folyamatában. Tehát a klasszikus kutatás alanyának tekintett *egyének, csoportok (subject), résztvevőkké (participant)*,

részvételi akciókutatás (PAR): új kutatási paradigma

akciókutatás

lewini módszer: helyi közösségi problémák megoldása az érintettek bevonásával

morenoi elvek: részvételiség és közösségi aktivizmus

Példa: prostituáltak

részvételi kutatás: társadalmi ügyek alakítása csoportszinten

valamilyen mértékben **partnerekké, társkutatókká** (*co-researchers*) válnak a kutatás folyamatában. Ez biztosítja a perspektívák sokszínűségét, és azt, hogy a „kutatott csoportok” szükségletei mindinkább előtérbe kerülhessenek. Így a létrejövő tudás nem önmagáért való, továbbá nem az általános vagy tudományos törvényszerűségek leírását biztosítja, hanem olyan **praktikus tudás** létrejöttét segítheti, amely támogatja a közösségek fejlődését (CONRAD – CAMPBELL 2008; HERON – REASON 1997; PARK 2001).

**kutatási cél:**  
praktikus tudás,  
gyakorlati  
megoldások

Ez a fajta kutatási attitűd nemcsak a bevett akadémia gyakorlat és módszertan megváltoztatását célozza, hanem egyszerre **morális, politikai és ideológiai** természetű érveket is képvisel. Megváltoztatja az erőviszonyokat és az egyenlőtlen hatalmi helyzetet a klasszikus kutatásban jelen lévő kutató és kutatott viszonyában. A teljes felelősség, az abszolút hatalom és a tudás nem kizárólag a kutatóé; hanem megosztott, a kutatás alanya aktív közreműködője, nem pedig passzív, csupán adatokat szolgáltató szereplője a folyamatnak (FLUEHR-LOBBAN 2008; LAJOS 2014). A közös vizsgálódás – összekapcsolódva a tudományos munkával – nem csak egyéni és közösségi célokat szolgál. A kutatás során a kutatók és közösségek egymáshoz való viszonya átalakul, tudatosul bennük egymás világ- és értékrendszere, társadalmi pozíciója, ilyen módon **átstrukturálódnak a társadalmi viszonyok**. A személyes találkozás, a közösen létrehozott tudás és az abból gyökerező következő lépések társadalmi szinten bekövetkező változásokat is indukálnak (CONRAD – CAMPBELL 2008; PATAKI – VÁRI 2011; REASON – BRADBURY 2008; WHYTE et al. 1991).

akadémikus  
szemléletmód  
+ aktivista attitűd  
+ ideológiai és poli-  
tikai szerepvállalás

a kutatás  
eredményeképp  
átértémeződnek /  
átrendeződnek  
a társadalmi  
és hatalmi viszonyok

Egy részvételi akciókutatásban a módszerek részét képezhetik **kvalitatív és kvantitatív típusú eljárások** egyaránt. A kvalitatív módszerek (pl. résztvevő megfigyelés, dokumentumelemzés, tematikus elemzés, interjúk, fókuszcsoportos beszélgetések stb.) **holisztikus** voltak miatt alkalmasabbak azon komplex társadalmi kérdések értelmezésére, amelyekre a részvételi akciókutatás is irányul. A kvantitatív, leíró, kérdőíves adatgyűjtés ritkább (ugyanakkor valid és létező forma), mivel pozitivistá értékválasztása nehezen összeegyeztethető a részvételi akciókutatás céljával. A módszertan részét képezhetik különféle **művészetalapú formák** – mint például a fotó- vagy videókészítés, a versírás, a történetmesélés, a dráma, egyes színházi formák stb. – amelyek alkalmasak arra, hogy a kutatók megvizsgálják és megfogalmazzák valóságukat, új tudást hozzanak létre, és egyben a kutatási eredményeket is ismertessék (CONRAD – CAMPBELL 2008).

**módszerek:**  
kevert,  
de inkább kvalitatív  
módszertan

Bármelyik eljárást is választjuk, a kutatási folyamat során nem szükséges előre szigorúan meghatározott lépéseket követni. A résztvevők a professzionális kutatókkal együtt dönthetik el, hogy milyen

témát, problémát vizsgáljanak, azokhoz milyen eszközöket válasszanak, milyen információgyűjtési eljárásokat alkalmazzanak, hogyan hozzák nyilvánosságra az eredményeket és a megszerzett tudást, valamint azt, hogy azokra milyen cselekvési stratégiák épülhetnek.

A tanulmányban bemutatott kutatások közös alapja, hogy a részvételi akciókutatás hagyományából építkeznek. A résztvevők felismerik a **hatalmi egyensúlyhiányokat**, a **kutatói pozíció újradefiniálásának** szükségességét. Közös szándékuk, hogy a **marginális társadalmi helyzetben élő csoportokat** és az ügyekben érdekelt feleket is **bevonják jelenségviláguk megértésébe**. Mindezt a vizsgált dilemma transzparensz tételén, az információk szisztematikus gyűjtésén, elemzésén és közlésén keresztül teszik. Lényegi elemnek tartják az érintett csoportok részvételét saját változásuk, fejlődésük alakításának folyamatában és ezáltal az egyének és közösségek **cselekvőkészségének** támogatását is. Mindkét típusú kutatás a **fotóhang (photovoice) módszert** használja e célok előmozdítására.

az érintett csoportok aktív részvétele helyzetük megértésében és megváltoztatásában

## 8.2.1. A FOTÓHANG MINT RÉSZVÉTELI AKCIÓKUTATÁSI MÓDSZER

A **fotóhang** WANG és BURRIS (1997) által kifejlesztett **vizuális kutatási módszer**, amelynek alapja a **fotográfia** és a **fókuszcsoportos beszélgetés**. A résztvevők fényképezőgépek segítségével saját adatokat készítenek és elemeznek annak érdekében, hogy részletes, **többszintű megértést** szerezzenek bizonyos jelenségekről. A **képek** a tudás erőteljes megjelenési formái, amelyek kreatív módon képesek információt, valamint egyéni és közösségi igényeket közvetíteni. A módszer alkalmazása túlmutat a résztvevők tapasztalatainak, érzéseinek, azok **vizuális reprezentációinak** és **jelentéseinek** feltárásán. Lényegi célja, hogy elősegítse a kritikus párbeszédet, és az eredmények nyilvános közlésével elérje a közösség tekintélyes tagjait, (politikai) döntéshozóit (FITZGIBBON – HEALY 2017; WANG – BURRIS 1997; BAKER – WANG 2006). A résztvevők a fotók elkészítésével, feldolgozásával és bemutatásával tehát közösségi, társadalmi kérdéseket azonosíthatnak. Lehetővé válik azoknak a **pillanatok (megélt tapasztalatok)** és **perspektívák (társadalmi pozícióhoz kötődő nézőpontok)** dokumentálása, amelyek valamilyen dilemmát, problémát hordoznak. Az egységes kutatási folyamatot a fotók elkészítése, közös rendezése, fókuszcsoportos beszélgetéseken keresztül, egymásra épülő elemzése adja. A kutatási folyamat azt mutatja meg, hogy az egyes azonosított témákban milyen **mentális lépések** révén artikulálja egy csoport (intézmény, közösség stb.) a számára fontos kérdéseket (OBLATH – CSOSZÓ 2017). Az eljárás mód esszenciája,

**fotóhang (photovoice) módszer:** fotográfia + fókuszcsoportos beszélgetés

a kép mint vizuális reprezentáció és mentális artikuláció

társadalomkritikai funkció: problémák, dilemmák dokumentálása, elemzése, felmutatása és nyilvános képviselete

diszkurzív funkció:  
hangot adni  
a különböző  
nézőpontoknak

hogy a **fotókon keresztül képes megszólaltatni, nyilvánosan képviselni** az egyéni és társadalmi észleléseket, „hangot adni” nekik (BUDIG et al. 2018) és **diskurzust generálni a különböző nézőpontokról**.

A következőkben bemutatjuk a fotóhang kutatás megtervezésének és felépítésének lépéseit, majd azokat két kutatáson (*Zár(t)idő és Csajok a Sarkon* – STENDEL 2016) keresztül szemléltetjük.

## 8.2.2. A FOTÓHANGKUTATÁS MEGTERVEZÉSÉNEK SZEMPONTJAI ÉS LÉPÉSEI

A fotóhangban a **különbéle módszerek változatos elrendezésben** alkalmazhatóak. **Sokféle célcsoporttal** működtethető, **rugalmas** kutatási keretet nyújt. A bemutatott kulcsfogalmak és lépések alapvető irányelvek. Az egyes allépések, a választott módszertanok és technikák a kutató és a célcsoport igényére szabhatók.

### KUTATÁSI KÉRDÉS, PROBLÉMAFELVETÉS

a kutatói közösség  
hozzájárulása:  
erőforrások,  
szakértelem,  
szisztematikus  
tudás-előállítás

Egy ideális fotóhang alapú kutatási folyamatban a **szakemberek a laikusokkal közösen** fogalmazzák meg a **vizsgálódás témáját**, alapvető **kérdéseit**. Minden ember és közösség rendelkezik azzal a képességgel, hogy életének jelenségeit szisztematikus megfigyelés tárgyává tegye; megvizsgálja különböző tapasztalatait, értelmezze, majd szisztémába rendezze azokat. Ezt a műveletet mégsem tekintjük formális vizsgálati keretnek és folyamatnak. Mindazonáltal a legtöbb ember nem rendelkezik egy validált felmérés elindításához és véghezviteléhez szükséges **erőforrásokkal** (tudással, tapasztalattal, idővel stb.) (PARK 1993; LIAMPUTTONG 2007; idézi CONRAD–CAMPBELL 2008), így a gyakorlatban e **szakértelem** birtokában lévő **kutatói közösségek** vagy egyetemek szereplői kezdeményezik a tudományos vizsgálatot és fogalmazzák meg előre a vizsgálandó témakör(öke)t, kutatási kérdés(eke)t. A kutatók részéről fontos viszont a nyitottság, hogy teret nyerhessenek a menet közben felvetődő újabb kutatási kérdések is, és ilyen módon a **problémafelvetések** már a résztvevőkkel **való közös munkafolyamatból** származzanak.

## ZÁR(T)IDŐ

A *Zár(t)idő* kutatási program kérdésfeltevése arra vonatkozott, hogy javítóintézeti keretek között, letartóztatásban elhelyezett fiatalok hogyan élik meg aktuális krízishelyzetüket, és hogyan küzdenek meg vele. Milyen tapasztalatokkal rendelkeznek az intézmény kettős identitásáról: a gyermekvédelem és a büntetés-végrehajtás határán levő intézményről? Mi az, amit aktuális, kilátástalan élethelyzetükben a fejlődésük javára tudnak fordítani? A kutatásszervező a kutatás témakörét határozta meg előre, a kutatási kérdéseket, problémafelvetéseket a résztvevőkkel közösen pontosította.

## CSAJOK A SARKON

A *Csajok a Sarkon* kutatás az intravénás női szerhasználók tapasztalatait, az őket ért ártalmakat, az ártalomcsökkentés, és az ártalomcsökkentő tevékenységgel foglalkozó segítők megéléseit helyezi fókuszba.

A kutatás Hillyard és Tombs (2004; 2005, id. STENGEL 2016) ártalomtípológiájára épít. Négyféle ártalmat különböztetnek meg: a fizikai, az érzelmi, a gazdasági és a kulturális biztonság hiányából fakadó ártalmakat. Ezek részben átfedésben állnak egymással, és alkalmasak arra, hogy rendszerezék a szerhasználó személyeket érintő különböző károkat. Fizikai ártalmak közé tartoznak az erőszak különböző formái, a betegségek, az élelmiszer-biztonsággal és környezetszennyezéssel kapcsolatos nehézségek. A pénzügyi/gazdasági ártalmak a bizonytalan lakáskörülményeket, a nehéz anyagi helyzetet foglalja magába. Az érzelmi ártalmak a nem fizikai jellegű ártalmakat takarják; az erőszak és a deprimált állapot egyéb kognitív formáit, valamint a szexuális jellegű ártalmakat. A kulturális biztonság magában foglalja az autonómiát és a fejlődést, valamint a kulturális, intellektuális és információs erőforrásokhoz való hozzáférhetőséget (HILLYARD & TOMBS 2004; 2005; STENGEL 2016).

A kutatásszervező előre meghatározott kutatási kérdésekkel kereste fel a kutatás helyszínét és résztvevőit. Tanulmányunkban a kutatási kérdések közül egyre fogunk kitérni; arra, hogy a hagyományos ártalom-elméleti modellekhez miben járul hozzá egy budapesti tücsereprogram női klienseinek és szakembereinek „ártalom” és „ártalomcsökkentés” értelmezése.

## KONTEXTUS, KUTATÁSSZERVEZÉS

Egy fotóhang alapú kutatás megvalósulhat egy intézmény létező közösségének tagjaival, de a kutatás apropóján is létrejöhet egy csoport. A folyamat fontos része annak a **közegnek** a megismerése és kialakítása, ahol a vizsgálódás zajlik majd. A **csoportban való közös munka** sok előnnyel és hátránnyal járhat: folytonosan törekedni kell

csoportmunka  
előnyei, hátrányai

a konszenzusra, a döntések meghozatala időigényesebb, az eltérő munkastílus olykor akadályozó tényező lehet. Ugyanakkor lelkesítő, motiváló légkörben hatékonyabban folyhat a közös vizsgálódás, miközben a közös tanuláson keresztül az interperszonális készségek is fejlődhetnek. A fotóhang módszerű kutatások gyakran feszegetnek érzékeny személyes vagy társadalmi kérdéseket. Az egyes témák vizsgálatakor a résztvevők intenzív érzelmi megterheltséget, frusztrációt, csalódottságot élhetnek át (KRIEG et al. 2009). A **kutatásvezető** feladata a **csoport működtetése**, hogy felkészüljön, és bevonjon olyan **szakembereket** (pszichológus, szociális munkás, pedagógus), akik megfelelő **kompetenciákkal** rendelkezve képesek támogatni a folyamatot és az egyéneket. Tehát a fotóhangkutatásnak nemcsak az **eszközigénye** jelentős, de jelentős **szakember-erőforrást** is igényel, amit érdemes a kutatás előkészítésekor figyelembe venni. A kutatás megkezdéséhez nélkülözhetetlen a **formális etikai engedély** megléte. Ennek beszerzése a kutatásszervezés részét képezi. Szükséges a Pszichológiai Kutatási Etikai Bizottság jóváhagyása és – ha intézményes keretek között történik a vizsgálódás – az intézmény fenntartójának, vezetőjének írásos beleegyezése is.

A példakutatásokban közös, hogy **sérülékeny csoportok ügyeivel** és kérdéseivel foglalkoznak. Míg az egyik kizárólag felnőttkorú nőket és a velük foglalkozó szakembereket, a másik fiatal fiúkat vont be a közös vizsgálódásba. A kutatások **kontextusa** igen eltérő. Az egyik egy állami, zárt, hierarchikus működésű intézményben folyt, ahol a résztvevők nem önként vannak jelen, hanem kényszerből, bírósági intézkedésből. A másik kutatás háttére egy nem kormányzati (civil) szervezet, amely szociális, terápiás, prevenciós szolgáltatást nyújt önkéntes alapú részvétellel. Mindkét program doktori kutatás keretében zajlott.

## ZÁR(T)IDŐ

A program 2019 áprilisában, öt nap alatt megvalósuló kutatási folyamatot mutat be. Helyszíne a Budapesti Javítóintézet. A kutatás hat egymást ismerő, 16 és 18 életév közötti fogva tartásban lévő fiatal és több facilitátor bevonásával jött létre: kettő, az intézményben dolgozó pedagógus, egy fotótanár, egy kutatási asszisztens és magát a folyamatot koordináló kutatásszervező közreműködésével. A kutatásszervező (Pados Eszter)<sup>13</sup> maga is a szisztéma része, intézményi dolgozó, így mind a bevont intézményi szakemberek, mind a fiatalok ismerték előzetesen. Az egyes alkalmak 4–5 óra időtartamban zajlottak. A résztvevők mindegyikének egy azonos típusú, digitális fényképezőgép állt rendelkezésre, amit a kutatásszervező biztosított. A foglalkozásokról végig hangfelvétel, majd átirat készült. (Lásd **2. sz. melléklet, 1. és 2. képek**)

<sup>13</sup> Kutatótársak: Dani, Robi, Mózes, Füli, Laci, Renátó. A kutatást segítő intézményi szakemberek: Kiss Magdolna, Sárközi László. Fotográfus, fotótanár: Juhász Ráhel. Kutatási asszisztens: Ladányi Bence. A kutatásban technikai és szakmai támogatást nyújtott: Parforum Részvételi Kutatóműhely: Horváth Kata és Oblath Márton.

---

## CSAJOK A SARKON

---

A kutatás több mint nyolc hónapon keresztül, 2013 augusztusától 2014 márciusáig, elsődlegesen a Kék Pont Alapítvány által működtetett tücsereprogram keretein belül zajlott, Budapest VIII. kerületében. A program kizárólag női, intravénás szerhasználókat és a velük dolgozó szakembereket vonta be. A kutatásszervező (Camille M. Stengel) kanadai angol nemzetiségű doktori hallgató, aki a kutatás megvalósítása céljából lépett kapcsolatba a szervezettel. Ahhoz, hogy a kutatásszervező a meghatározott kutatási kérdéseket hitelesen tudja vizsgálni, széles körű terepismeretre kellett szert tennie. A kutató először megismerte a szervezetet és annak ártalomcsökkentő tevékenységét. A Kék Pont dolgozóinak tapasztalata szerint a női kliensek kisebb mértékben vettek részt a központ által nyújtott szolgáltatásokban, amikor férfiak is jelen voltak (legyen szó férfi kliensekről vagy férfi személyzetről). Azzal a céllal, hogy reagáljanak erre az egyenlőtlenségre, a munkatársak 2010-ben létrehoztak egy kizárólag nők számára fenntartott heti programot, a Csajnapot. A kutató ezen a foglalkozáson vett részt, lépett kapcsolatba a szervezet résztvevőivel, és végzett etnográfiai megfigyeléseket. A kutatásban 10 kliens és 4 munkatárs vett részt, akik digitális és eldobható fényképezőgépeket használtak. (Lásd **2.sz. melléklet**, *3. kép*)

## 8.3. MÓDSZER

### 8.3.1. ELŐKÉSZÍTŐ SZAKASZ

#### CSOPORTÉPÍTÉS

Ahogy fentebb említettük a kutatás megvalósulhat már létező vagy éppen megalakuló csoporttal, közösséggel. Utóbbi esetben a konkrét kutatás megkezdése előtt lényeges feladat a *csoportépítés*; a csoporttagok ismerkedése, a kapcsolódást és a kooperációt elősegítő gyakorlatok alkalmazása. A csoportépítés nem az első találkozáskor jön létre, hanem *dinamikusan* zajlik, az egész kutatás menetét végigkíséri. Mindkét esetben fontos a kutatási folyamatra vonatkozó *tiszta keretek* és a kutató*csoport működését meghatározó szabályok* lefektetése; a *fotóhangprogram céljának* ismertetése, *tájékoztatási* és *beleegyező* nyilatkozatok kezelése, a kutatási kérdések lehetséges körének tisztázása és a résztvevők perspektíváját, szempontjait beemelő *témák* gyűjtése.

#### FOTÓTECHNIKAI ÉS ETIKAI KÉPZÉS

A képek elkészítéséhez a résztvevők használhatnak analóg vagy *digitális fényképezőgépet* vagy a *mobiltelefon kameráját* is. Az adott csoporttól és az eszközválasztásuktól függ, hogy milyen szintű technikai oktatásban kell részesíteni a résztvevőket. Szükséges lehet a gép

működését, az alapvető beállításokat megmutatni. A különböző alap- és speciális **technikák megismerése**, azok alkalmazása segítségül lehet abban, hogy a résztvevők oly módon fejezzék ki magukat, ábrázolják tapasztalataikat és fontos témáikat, amelyek képesek megragadni a nézők figyelmét, és amire a készítői is büszkék lehetnek (KRIEG et al. 2009). Erre a feladatra facilitátorként bevonható egy hivatásos fotográfus – ez elsősorban a kutatás költségvetésétől, a meglévő és mozgósítható erőforrásoktól függ. Az oktatáson megvitatásra kell bocsátani az alapvető **fotóetikai szabályokat**: a szerzői jogok kérdését, a képek készítésének céljait, nyilvános helyen, emberekről készített fényképek esetén a fotó alanyának tájékoztatását és az ábrázolásról való önkéntes döntés alapvetését is.

### 8.3.2. ADATGYŰJTÉS

A fotóhangkutatásban az **adatokat az elkészített fényképek és a fényképek elemzésére szolgáló fókuszcsoportos megbeszélések, irányított elicitációk** adják. Az adatok gyűjtése **ciklikus folyamatban** zajlik. A képekről folyó minden párbeszéd, prezentáció további adatokat hoz létre, amelyet újabb adatgyűjtés (fotózás) követ. **További adatok** lehetnek a kutatási találkozók hangfelvételeinek, jegyzeteinek átiratai, a résztvevők kutatási naplói és jegyzetei, a kiállítások során keletkezett dokumentumok, reflexiók, beszámolók, a kutatásszervező megfigyelései, terepdokumentációi is.

### 8.3.3. ADATFELDOLGOZÁS

A résztvevők nemcsak a fényképek elkészítésének módját, a megfelelő adatfelvételt tanulják meg, hanem azt is, hogy a képeket **saját megéltetésük és személyes perspektívájuk** alapján hogyan lehet **elemezni és értelmezni**. A fényképkészítések és az azokról folyó csoportos beszélgetések, **kritikai párbeszéd** folyamata lehetővé teszik az **adatok feldolgozását**. Az elemzési és értelmezési szakaszban a résztvevők adatokat (fényképeket) **válogatnak szét**, különböző **kapcsolatokat** keresnek közöttük, értelmezik a folyamatot és az információkat, valamint olyan általános **témákat azonosítanak**, amelyek jelentéssel bírnak számukra és a kutatók számára egyaránt. A fényképek feldolgozásához számos **elicitációs módszertan** jött létre, mi egyet mutatunk be közülük, a **SHOWeD** nevű **elemzési módszertant** (a példakutatásokban is ezt alkalmaztuk).



A WANG által (WANG 2006) kidolgozott SHOWeD-módszer **három lépésből** áll. Először minden résztvevő kiválasztja és bemutatja a számára legfontosabb képet, elmondja, szerinte mi annak az esszenciája, miért tartja azt fontosnak maga és közössége szempontjából.

**SHOWeD-módszer:**  
kiválasztás,  
kontextualizáció,  
kódolás

Ezek után a résztvevők **kontextualizálják** a fényképeiket. Az egymással való párbeszéd és irányított beszélgetés során, öt kérdés mentén különböző állításokat és történeteket mondanak képeikkel kapcsolatban:

- Mi látsz? (*What do you See here?*)
- Mi történik itt valójában? (*What's really Happening here?*)
- Hogyan kapcsolódik ez az életünkhöz? (*How does this relate to Our lives?*)
- Miért jött létre ez a helyzet / kérdés? (*Why does this situation, concern, or strength Exist?*)
- Mihez kezdhetünk vele? (*What can we Do about it?*)

Végül a **kódolás** szakaszában azonosítják a képek által előhívott jelenségeket, dilemmákat, témákat.

Bármelyik résztvevői elemzést-értelmezést kiegészítheti a **kutató másodelemzése**. Ez vonatkozhat magára a képanyagra, a beszélgetések hanganyagainak átirataira, az interjúkra, és megvalósulhat különféle **kvalitatív tartalomelemzési technikákkal**. Ilyenkor azonban fontos megosztani a résztvevőkkel (és az eredmények közlése során is), hogy ez miért volt indokolt.

Az elemzési-értelmezési szakasz lezárásaként a résztvevők kiválasztják a nyilvánosság előtt is megosztásra szánt fényképeket, és **leírást készítenek** róluk.

---

## ZÁR(T)IDŐ

---

**Előkészítő szakasz:** A kutatási program a csoportépítéssel kezdődött. Habár a résztvevők egy intézményben éltek, a mindennapokban mégsem találkoztak rendszeresen, így szükség volt különböző játékos, kooperációt támogató gyakorlatok bevezetésére. A kutatót ismerték, személyéhez bizalommal fordultak. A csoport viszonylag több időt töltött a csoport- és a fotóköröket övező szabályok átbeszélésével. Ezután a fényképészeti ismeretek átadása történt, amit fotótanárral facilitált. Majd a kutatásszervező bemutatta a program célját, folyamatát, a kutatás témakörét. Aláírással kerültek a különböző együttműködési, tájékoztatói, bejegyző dokumentumok.

**Módszerek:** Az alapok és keretek megteremtését a kutatás témaköréről való *brainstorming* követte (példák a felmerült kérdésekre: Mit jelent nekünk a javítóintézet? Miről szól számunkra a javítóintézet? Hol a helye az életünkben? Mi segít a mindennapokban? Miben segíti a távolabbi célok elérését? Milyen támogató erők vannak? stb.). A csoport megfogalmazta a saját problémafelvetéseit. Az újabb témakörök kijelölése után elindult az első fotókör (**2.sz. melléklet, 4. kép**).

A fiatalok nem közlekedhetnek az intézmény területén belül szabadon, a program viszont ezt lehetővé tette számukra. Facilitátorok kíséretében oda mehettek, ahova szerettek volna, és úgy készítették a fényképeket. Az első fotókör után a résztvevők a fotókat átválogatták, a kiválogatott képeket a SHOWeD módszer felhasználásával kollektíven elemezték (fotóelicitáció szakasza).

A következő napokban ezek a folyamatok ismétlődtek: fotókör, fotók átválogatása, a kiválasztott fényképek elemzése irányított kérdésekkel. A kollektív fotó elicitáció során a SHOWeD módszer kérdéssora fokozatosan letisztult, pontosodott a résztvevők igényei szerint. A kutatási folyamat végére a résztvevők hat témát (Bezártság, Benti lét, Erő, Hiányok, Fejlődés, Szabadság) azonosítottak, amelyek a javítóintézeti lét tapasztalatait sűrítik (**2.sz. melléklet, 6., 8., 9. és 10. képek**).

**Eredmények:** Az egyes témákon belül különböző alkategóriák és további kutatási kérdések kerültek megfogalmazásra. Az elemzés lezárása után a résztvevők kiválasztották a nyilvánosság előtt megosztásra szánt fényképeket, amelyekhez a korábbi értelmezésekből, megjegyzésekből, képleírást készítettek.

**Akció:** A csoport úgy döntött, hogy a munkájukat bíróknak, ügyészeknek, gyermekvédelmi szakdolgozóknak, valamint sorstársaknak, hasonlóan nehéz vagy éppen náluk szerencsésebb helyzetben lévő fiataloknak szeretnék megmutatni.

---

## **CSAJOK A SARKON**

---

**Előkészítő szakasz:** A kutatás első két hónapjában terepmunka és etnográfiai megfigyelés zajlott. Megfigyeléseiről a kutatásszervező naplót vezetett. Annak érdekében, hogy minél mélyebb terepismeretre tegyen szert, önkéntesként is részt vett a Kék Pont tücsereprogramjának fecskendőket gyűjtő csapatában. Munkáját tolmács segítette. Az alapvető kapcsolódás és bizalom kialakítása után első körben a szervezet 4 munkatársát vonta be a kutatásba, akik 15 műhelyfoglalkozáson vettek részt.

**Módszerek:** Az adatokat az etnográfiai megfigyelések, interjúk, csoportos műhelyfoglalkozások és legfőképpen a Csajnap kliensei és dolgozói által készített fényképek adták. A legtöbb műhelyfoglalkozás hasonló felépítést követett; miután a munkatársak újból megerősítették a beleegyezésüket, a program egy bemelegítő tevékenységből, fotózásból és az általuk készített fényképek megbeszéléséből, illetve a fényképek nyomán felmerülő témák beazonosításából állt. Az adatelemzés során a lányok tematikusan csoportosították a fényképeiket (**2.sz. melléklet, 5. kép**), és a képeket kontextusban elhelyező mikro- és makrotényezőkről beszélgettek. Ezt a folyamatot további, a szervezet kliensi köréből kikerülő résztvevők toborzása követte. Összesen 10 fő csatlakozott a programhoz. Az általuk készített fényképek tartalmával kapcsolatban a kutatásszervező félig strukturált interjúkat készített a résztvevőkkel. Majd az összes kiválasztott fényképhez címet vagy leírást rendeltek a résztvevők. Minden műhelyfoglalkozásról és interjúról átirat készült, ami további adatot szolgáltatott a fotók elemzéséhez és bemutatásához.

**Adatfeldolgozás / Elemzés:** Az adatfeldolgozás során, a kutatás résztvevői, létrehoztak egy kategóriát, amely a „hatalom által okozott károkat” rögzíti. A „Ne szúrjál, mert elvisz a rendőr” elnevezést adták annak a fényképsorozatnak, amelyek a különböző, rendszer által okozott ártalmakat testesítik meg. Kifejezetten a rendszer káros részeként azonosították a VIII. kerületi rendőrséget és önkormányzatot. Az sorozat egyik képe (**2.sz. melléklet, 10. kép**) a Kék Pontból készült, egy rendőrautónak támaszkodó rendőrtisztet ábrázol. A rendőrrel szemben két civil férfi áll. A momentum az „igazoltatás és motozás” eljárását örökíti meg. A fényképnek a „Rendetlenség rendje” címet adták, mivel számukra a rendőrségnek a rend forrásának kellene lennie, ezzel szemben azt tapasztalják, hogy az említett kerületben az életet csak kaotikusabbá és stresszesebbé teszik nemcsak a szerhasználók, hanem a velük foglalkozó szakemberek számára is. A képen ábrázolt jelenet a rendőrség által okozott ártalmakat azonosítja, amely a kutatás résztvevőinek mindennapos tapasztalatát rögzíti. Megjegyezték, hogy az igazoltatás és motozás a rendőrség „tipikus viselkedése”, ami kifejezetten jelen van az ártalomcsökkentő központ környékén. Ezt a jelenséget a résztvevők az „ilyen az élet” minősítéssel illették, ami a rendőrség által okozott károkat úgy kontextualizálja, mint amelyek széles körben elfogadottak. A „hatalom által okozott károk” e kategóriáját a kutatásszervező „intézményi ártalmaknak” definiálta.

## 8.4. EREDMÉNYEK

A részvételi akciókutatásoknak fontos eleme, hogy **cselekvésbe** fordítsa a kutatás eredményeivel kapcsolatos megállapításokat. Az **akcióorientált kimenet** számos különböző formában megnyilvánulhat. A professzionális és laikus kutatók az eredmények és azok megosztási módjairól is együttműködve döntenek. A fotóhang központi célja a fotók és az általuk hordozott témák bemutatása a nyilvánosságra számára. Ez történhet **kiállítás** vagy bármely **egyéb forma** (pl. online fotótár megosztása) útján. Kulcsfontosságú, hogy a kutatók a kiállításukkal elérjék a közösségük olyan tekintélyes szereplőit, akik a fényképek által felvetett dilemmák, problémák változtatásához szükséges **döntési pozícióban** vannak. A fotóhang cselekvésorientált kimenetele ezáltal magában hordozza a lehetőséget arra, hogy az eredmények az akadémiai közönségen túlmutató, szélesebb közönséghez is elérjenek, továbbá hogy meghaladja a hagyományos kutatási kimeneteleket (pl. folyóiratban megjelenő tanulmányok: O'NEILL 2004; STENDEL 2016). A fotókiállítás nemcsak hatékony platformja lehet a kutatási projektek és eredményeik közlésének, hanem arra is lehetőséget teremt, hogy a kutatásba bevont résztvevőknek, közösségeknek „valamit vissza lehessen adni” (LYKE 2010; MCINTYRE 2003; ROBINSON 2013; ROY 2012; STENDEL 2016).

Mindemellett fontos, hogy az eredményekből **írással publikáció** is készüljön.

akcióorientált  
kimenet

cél: döntéshozók,  
szélesebb közönség  
elérése

nyilvános közlés-  
formák: kiállítás,  
közvetítés,  
publikáció

A *Zár(t)idő* és a *Csajok a Sarkon* elnevezésű kutatások résztvevői is úgy döntöttek, hogy egy nyilvános **fotókiállítás** lenne a legmegfelelőbb **akciókimenet** ahhoz, hogy növeljék a tudatosságot az általuk feltárt, mindennapi megélt jelenségekkel és közeggel kapcsolatban. A *Csajok a Sarkon* nevű kutatásból **disszertáció** készült (STENGEL 2016).

---

## ZÁR(T)IDŐ

---

A **Zár(t)idő** kutatás fényképei két, az intézményen belül megrendezett konferencián kerültek bemutatásra (**2.sz. melléklet, 12. kép**). Az egyik rendezvényen gyermekvédelmi ellátásban dolgozó szakemberek tekinthették meg a képeket, ami azért volt fontos a résztvevők számára, mert nagy részben maguk is gyermekotthoni gondoskodásban éltek a javítóintézetbe kerülésük előtt. A fotóhang kutatás lehetővé tette a résztvevők számára, hogy hasznosnak érezzék magukat, kibontakoztathatták kreatív, cselekvő énjükét. A fényképek a kommunikáció eszközeként megkönnyítették olyan kérdések megvitathatóságát, amelyek a résztvevők reménytelennek tűnő társadalmi helyzetéből adódó elemeire mutatnak rá. Segítette feltárni és új perspektívába helyezni tapasztalataikat és megvilágítani azok megváltoztatható részeit.

---

## CSAJOK A SARKON

---

A kutatás fontos teoretikus eredménye, hogy a laikus társkutatók a társadalmi ártalmaknak két további kategóriáját azonosították: az intézményi és a politikai ártalmakat, amelyek közül a jelen tanulmányban az első került bemutatásra. A nehezen elérhető és kiszolgáltatott társadalmi csoportok számára az egészségügyi szolgáltatásokkal való ellenséges rendőri találkozás további akadályokat állít mind az ártalomcsökkentő szolgáltatásokat nyújtók, mind az azokhoz hozzáférni próbálók elé (AITKEN et al. 2002; COOPER et al.; 2005; SHANNON et al. 2008; WATSON et al. 2021; STENGEL 2016). A konfrontatív rendőri fellépés elriasztja a hozzáférést, és ösztönzi a szolgáltatásokhoz – jelen esetben az intravénás szerhasználó nőkhöz – hozzáférni próbálók megbélyegzését. Emellett az igazoltatás és motozás többnyire hatástalan, és gyakran az amúgy is túlságosan ellenőrzött és kiszolgáltatott csoportokat célzó eljárás (BOWLING – WEBER 2011; HUGHES et al. 2018; STENGEL 2016).

Akcióorientált kimenetként a kutatás eredményeit nyilvános kiállítás mutatta be (**2.sz. melléklet, 11. kép**), amely a Csajnap 4. születésnapján (a nemzetközi nőnap előestéjén) került megrendezésre. Összesen 67 kép lett kiállítva. A fényképek ruhaszárító kötélen lógtak, valamint a mennyezetről függesztve kerültek elhelyezésre. A programnak konkrét, kézzel fogható eredménye is lett: a látogatók a kiállított fotókat megvehették. Az így befolyt összeg (közel 100.000 Ft) a Csajnap foglalkozás további működését támogatta.

## 8.5. DISZKUSSZIÓ

A fotóhangkutató programok olyan alapelveket foglaltak magukba, mint a kutató és a résztvevők közötti **együttműködés**, a **résztvevők erősségeinek** fókuszba helyezése és a **kutatási eredmények gyakorlatba való átültetése** (TETI et al. 2012, id. STENDEL 2016). A fotóhang módszer felhasználásával a résztvevők az őket **körülvevő kontextust** főbb **kódok, témák** és a számukra **releváns problémák fényképeken keresztül azonosításával**, személyes jelentéssel bír, **reprezentatív módon dokumentálhatták** (BAKER – WANG 2006; STENDEL 2016). Ez a **vizuális, művészetalapú, részvételi módszer** lehetőséget ad arra, hogy a megélt, sérülékeny és kiszolgáltatott tapasztalatoknak gazdag, mély, kritikus, mégis megfontolt értelmezése és bemutatása jöhessen létre. A bemutatott programok résztvevői a kutatás gyakorlatán keresztül saját életük kontextusát tanulmányozták; azt a folyamatot, amely során feltárunderhatott számukra, hogy az emberek közötti kapcsolatok és viszonyok nem a természettől adóttak, hanem megváltoztathatóak (OBLATH 2017).

alapelvek,  
alkalmazott  
módszer,  
eredmények

## 8.6. A FOTÓHANGKUTATÁS DILEMMÁI

### 8.6.1. ETIKAI MEGFONTOLÁSOK

A fotóhang módszerű kutatások során a figyelembe veendő **etikai kérdések** közül a legvitatottabbak a **(1) tájékozott beleegyezés**; az **(2) anonimitás**; a **(3) szerzői és tulajdonjogi kérdések**; valamint a legfontosabb alapvetés, hogy a program **(4) senkinek ne ártson** (STENDEL 2020). A kutató mindenkori feladata tájékoztatást adni a kutatás céljáról, folyamatáról, a részvétel előnyeiről és hátrányairól. Fontos, hogy a kutatás különböző szakaszaiban külön kérjük a résztvevők beleegyezését, ne egyszeri lépésként tekintsünk rá, amely a kutatásba való belépéskor megtörténik (ROSE 2012; STENDEL 2020). Mindig az aktuális igények mentén vizsgáljuk felül a részvétel szintjét (tehát például az elemzési célokra felhasznált fénykép nem feltétlenül jelenti a kiállításon való megjelenés szándékát is). Mivel a fotóhang alapú kutatásban a résztvevők társkutatókká válnak, így fontos feladat képzést nyújtani az **etikus kutatói magatartásról**, az ábrázoláshoz kapcsolódó **személyiségi jogokról** (WANG – BURRIS 1997; WANG – REDWOOD-JONES 2001), valamint az eredmények **közléséről**.

A Nemzetközi Vizuális Szociológiai Szövetség kijelenti, hogy olyan kutatási módszerek, mint a részvételi kutatás, „nem igényelnek anonimitást” (PAPADEMÁS – IVSA 2009: 254, id. STENDEL 2020). Egyik értéke éppen abban rejlik, hogy megmutatja az egyéneket, a közösségeket azok fő dilemmáival és megoldási törekvéseivel. Így a résztvevők láthatóak, kivéve, ha erről másként határoznak. Kutatásainkban a résztvevők az előnyök és hátrányok teljes körű ismeretében döntöttek az **anonimitásról**. A *Csajok a Sarkon* közreműködői álnevet, a *Zár(t)idő* szereplői saját keresztnéveiket használták. Fontosnak tartjuk a kutatások helyszíneit név szerint megemlíteni, hogy láthatóvá válhassanak az intézmények eredményei és ellátottjainak mindennapos kihívásai.

A résztvevőket megilleti a **fényképek szerzői és tulajdonjoga**, a kutatás során mindenki maga dönthette el, hogy azokkal mit kezd, mire használja. A résztvevők által készített fotók integritásának védelme érdekében azok *Creative Commons licenst* (CC licence) kaptak. Ez a jogosultság a képeket megoszthatóvá, másolhatóvá vagy terjeszthetővé teszi a szerzők megfelelő engedélyével és a fent említett etikai alapvetések érvényesítésével. A képek **nem használhatóak kereskedelmi célokra, és azokat módosítani, terjeszteni sem lehet**.

Végül folyamatosan szem előtt kell tartani a **résztvevők biztonságát és jóllétét**. A program **nem okozhat** számukra érzelmi vagy szociális **hátrányt**, nem hozhatja őket társadalmilag ellehetetlenítő, kiszolgáltatott helyzetbe. A bemutatott kutatásokban a kutatásszervezők mindvégig törekedtek arra, hogy a fotóhang eszköze **felhatalmazza a résztvevőket** arra, hogy jobban rálássanak helyzetükre, és képessé váljanak azok megváltoztatására. Mindazonáltal a szervezők komoly dilemmája maradt, hogy a kutatás valójában mennyire volt hasznos a résztvevők számára. A kutatás résztvevői a rendszerlenyomás különböző szintjeinek vannak kitéve, amelyek nem állnak ellenőrzésük alatt. Nehézséget okozhat, hogy önnön helyzetük és az elszenvedett társadalmi igazságtalanságok feltárása, a korlátozott cselekvési lehetőségek megismerése nem teremt-e még tehetetlenebb állapotot.

## 8.6.2. A FOTÓHANGKUTATÁS ÉRVÉNYESSÉGE (KORLÁTOK, VALIDITÁS, RELIABILITÁS)

tudományos  
kritériumok

A **részvételiségen alapuló kutatások** lehetőséget adnak a **tudás társadalmi hasznosítására**, a közös és egyéni tanulásra, a **társadalmi egyenlőtlenségek kezelésére**. Ugyanakkor felmerül a paradigma **tudományos státuszának** kérdése is.

A kvalitatív kutatás **érvényességén** a kutatás folyamatának, értelmezésének, következtetésének, eredménye közlésének **híhetőségét** és **hitelességét** értjük (LINCOLN – GUBA 1985). A részvételi akciókutatás módszertanában az érvényesség a megismerési folyamat **belső érvényességére**, **módszertani fesszességére** (*process validity*), a **cselekvésorientált eredmények**, valódi megoldások elérésére (*outcome validity*), az eredmények és a kutatásba bevont szereplők **relevanciájára** (*democratic validity*), a **tudástermelés szintjére** és folyamatára (*transzformativitás*), és a létrehozott tudás újszerűségére, **általánosíthatóságára** (*dialogikusság*) vonatkoznak. Az általánosíthatóság minőségkritériuma arra vonatkozik, hogy a kutatás eredményei, a létrejövő tudás mennyire mutat túl a vizsgálaton, milyen mértékben releváns egy másik kontextusban is (HERR – ANDERSON 2014; Oblath 2017).

az érvényesség formái

A *Csajok a Sarkon* és *Zár(t)idő* elnevezésű kutatások eredményei biztosítják a belső érvényességet, tükrözik a résztvevői megelégedet és tapasztalatokat. A fotóhangmódszer, a résztvevők közötti tudásmegosztás, az együttműködés az adatgyűjtés és adatelemzés terén mindkét kutatás esetében csökkenteni kívánták az egyenlőtlen hatalmi dinamikákat. Ennek ellenére nem voltak képesek azokat megszüntetni vagy hosszú távon befolyásolni. Teljes mértékben a kutatásszervezők voltak felelősek a kutatási projekt irányításáért és véghezviteléért, nekik származott nagyobb előnyük (szakmai fejlődés, doktori cím) belőle. Mindazonáltal a **fotóhang ismeretelmélete** lehetővé teszi számukra az ezzel kapcsolatos **felelősségük** folyamatos **reflexivitását**, illetve a további lehetséges feladatok megtalálását. PEDWELL (2002) rámutat arra, hogy míg a **kutató kiváltságosabb helyzetben** van társadalmi, gazdasági, politikai lehetőségek terén, a résztvevőknek nagyobb befolyásuk vagy hatókörük lehet más területeken. A kutatási projektbe való bekapcsolódás mindkét résztvevői csoport számára lehetővé tette, hogy biztonságos keretek között vessék vizsgálat alá saját jelenségvilágukat. A kiállítás hangot adott megélt valóságuknak, a **közösen létrehozott, újfajta tudásformák**, a pozitív nyilvános visszajelzések az egyéni megbecsültségérzet és **hatóerő növekedését** eredményezték.

korlátozott cél-elérés szakmailag kontrollált módszerekkel

kutatási eredmények, társadalmi eredmények, gyakorlati hasznosulás

## 8.7. ZÁRSZÓ

Az egyetemi évek alatt a leendő pszichológusok különböző helyzetekben sajátítják el, hogy tanult képességeiket miként kamatoztathatják leghatékonyabban a gyakorlatban. A képzés során mégis számos alkalommal felmerül, hogy a kutatások nyújtotta **tudományos eredmények** és a **gyakorlati tudás** közötti út nehezen látható. A részvételi

akciókutatás átalakíthatja a pszichológiai kutatás céljairól és gyakorlatáról alkotott elképzeléseinket. A részvételi akciókutatás integrálása a pszichológia tudományába azonban rugalmasságot és megfontolást igényel. Át kell gondolnunk, hogy mi képezi a tudás létrehozásának érvényes formáit, és el kell ismernünk a pszichológus által végzett munka eredendően társadalmi, politikai jellegét. A kutató részéről nagyobb részvételt és elköteleződést igényel a saját közössége és a társadalmi igazságosság kérdésének kezelése iránt. Ugyanakkor újfajta eszközt és megismerési módot kínálhat ahhoz, hogy a kutató készségeit és tudását hatékonyan állítsa az individuum és a közösségek megismerésének, valamint fejlesztésének szolgálatába (MILLER 1997). A részvételi akciókutatás a modernitás válságára kíván reagálni, eredményeket találni. Gyakorlata talán még sosem volt ilyen aktuális, mint a bennünket körülvevő és mindennapjainkat mélyen átható társadalmi, gazdasági, ökológiai, szociális válság közepette.

## 8.8. ÖSSZEFOGLALÁS

*A részvételi kutatás demokratizáló folyamatként tekint a kutatás gyakorlatára, amely képes egy közösség és a társadalom ügyeinek alakítására a praktikus megoldások kutatásán keresztül. A részvételi szemlélet hangsúlyozza, hogy a kutatás célkitűzésében és eredményében érdekelt egyéneknek, csoportoknak részt kell venniük a kutatás folyamatában. A fotóhang vizuális kutatási módszer, amelynek alapja a fotográfia és a fókuszcsoportos beszélgetés. A fényképek készítése és az azokról folyó csoportos beszélgetések, kritikai párbeszédnek folyamata lehetővé teszik az adatok feldolgozását. Az elemzési és értelmezési szakaszban a résztvevők adatokat (fényképeket) válogatnak szét, kapcsolatokat keresnek közöttük, olyan általános témákat azonosítanak, amelyek egyaránt jelentéssel bírnak számukra és a kutatók számára is.*

## 8.9. KÉRDÉSEK

Miért lehet fontos a részvételi akciókutatás beemelése a hátrányos társadalmi helyzetű csoportokkal végzett tudományos megismerés gyakorlatába?

Mi a SHOWeD-módszer lényege, és melyek a fontosabb lépései?

Mik egy fotóhang alapú kutatás érvényességének szempontjai?



# 9

## A TEMATIKUS ANALÍZIS (TA) BEMUTATÁSA ÉS PÉLDAKUTATÁSA: Az egészség fogalmának megértése speciális fogyasztási környezetben

BIRTALAN ILONA LILIÁNA

### A FEJEZET CÉLJA

---

A tematikus analízis (TA) kutatómódszertan elméleti alapjainak és főbb fogalmainak ismerete.

Az adatok fogalmának megismerése a TA-ban.

Az adatok TA szerinti értelmezésének, feldolgozásának áttekintése.

Az adatok TA szempontú tudományos kommunikációjának ismerete.

### A FEJEZET TARTALMA

---

9.1. A tematikus analízis (TA) történetének rövid bemutatása

9.2. A TA módszertani megközelítése

9.3. A tematikus analízishez felhasznált adatforrások, adatok gyűjtésének útja, a memók szerepének bemutatása

9.4. Megjegyzések a kódolások kapcsán (orientációk, szövegelemzési szintek)

9.5. A TA-típusú adatelemzési út szemléltetése egy konkrét kutatáson keresztül

9.5.1. A kutatott téma bemutatása

9.5.2. A TA módszertani lépései, az elemzés és kódolás folyamata (a „Hat fázis” útmutató)

1. fázis: Ismerkedés az adatokkal: a szöveggel való viszony kialakítása

2. fázis: Kódok generálása: az információsűrítés első lépései

3. fázis: Kódok témákba rendezése: a kódok csoportosítása

4. fázis: A témák ellenőrzése, pontosítása

5. fázis: A témák definiálása, leírása

6. fázis: Eredmények megírása, jó érthetőség

9.6. A TA-módszertanú publikációk jellegzetességei

9.7. Összefoglaló és kitekintő

9.8. Kérdések

## 9.1. A TEMATIKUS ANALÍZIS (TA) TÖRTÉNETÉNEK RÖVID BEMUTATÁSA

A *tematikus analízis* (TA) az 1970-es években jelent meg a pszichológiai kvalitatív módszertani utak egyik lehetőségeként. Az 1930-as évektől már ugyan a különböző szakterületek elemzési módszerei között megjelent az igény a tematizálásra mint kvalitatív megközelítésre, de az 1973-as év jelentette a startkövet a módszertan kidolgozása felé (BRAUN et al. 2019).

Fontos megjegyezni, hogy a *kvantitatív tartalomelemzés módszertana* erősen hatott a TA megközelítésének kiérlelődésére, olyannyira, hogy néhány tudományterület által használt megnevezésben a két módszer össze is keveredik (pl. *thematic content analysis*) – pedig valójában máshonnan erednek, és végső soron más módszertant takarnak (BRAUN et al. 2019). Ugyanakkor BRAUN és CLARKE (2006) nem tagadja a hasonlóságot, mindamellett úgy gondolják, hogy a *tematikus* elemzés elnevezés inkább az *elemzés módjára* (az adott lépések sorára) vonatkozik, amihez *szabadon választhatunk elméletet, induktív / deduktív megközelítést és ismeretelméletet*, valamint megválaszthatjuk azt is, hogy mit nevezünk *témának / egységnek*.

Az 1970 utáni időszak kb. 2000-ig (lásd alább) a TA alkalmazhatóságának útkereséséről szólt: a módszer milyen célokra használható leghatékonyabban; hogyan lehet olyan összefüggéseket feltárni a segítségével, amelyek az adott téma mélységét, fókuszát és tartalmát jól sűrítik. BOYATZIS 1998-as könyve (BOYATZIS 1998) fontos mérföldkő volt a módszertan körüli kérdések tisztázásában: a *kódolás alapelveinek* és a *témakidolgozás lépéseinek* átgondolása nemcsak a TA hasznosíthatóságának adott egy löketet, hanem a más módszerektől (pl. megalapozott elmélettől / *Grounded Theory*től) való élesebb elkülönítést is segítette. A kódolási elvek letisztulása azért is volt fontos, mert meghatározóak abban, hogy milyen szövegrészeket és hogyan címkézünk, vagyis hogy az interjúszövegek tartalmát hogyan sűrítjük, tisztítjuk le a kutatási kérdés szempontjából.

A TA igazi, egészség- és társadalomtudományi áttörését végül a BRAUN–CLARKE-szerzőpáros cikke jelentette, mely 2006-ban jelent meg (BRAUN – CLARKE 2006) a *Qualitative Research in Psychology*-ban, „Using thematic analysis in psychology” címmel. A cikk a lehetséges utak közül a **reflexív TA-megközelítésre** helyezte a hangsúlyt, és ehhez adott módszertani segédletet. A szerzőpáros többféleképpen írt még a módszerről, ami mára széles körben, több tudományterületen is elterjedtté vált, miközben az egészségmegközelítésű kutatásokban továbbra is kiemelt szerepet kap.

## 9.2. A TA MÓDSZERTANI MEGKÖZELÍTÉSE

A TA általánosan egy **ernyőműszertan** (vagyis a TA-n belül is sokféleképpen dolgozhatunk), amely az ismeretszerzés menetének több lépését is magába foglalja. Mivel a TA **analitikus eljárási rendszer**, amely a kulcsfontosságú mondanivalók jelentésének pontos meghatározását (konceptualizását) tűzi ki célul, ennek eszközként való kiválasztása esetében a kutatás és a **kutatási kérdés** átgondolt szemléletet kell hogy képviseljen.

Ennek fényében a TA ismeretelméleti (episztemológiai) háttérét is érdemes átgondolni: vagyis azt kell megfontolni, hogyan tudjuk megismerni az elérhető tudást. A TA-típusú kutatás megvalósítható **realista episztemológiai pozíció** (lásd WILLIG-féle megközelítést az IPA-t bemutató **5. fejezetben**) felvételével, amely szerint megismerhető a résztvevők tapasztalata, valósága, hiszen a valóság az elménktől függetlenül létezik; de megvalósítható akár **konstruktivista pozícióból** is, amely perspektíva azon utakra fókuszál, ahogyan a valóság, jelentés, tapasztalat megjelenik az adott közegben. Például egy realista ismeretelméletű TA esetén – vagyis ahol az interjúalanyok által elmondottakat valóságként értelmezzük, és feltételezzük, hogy a nyelv által leképezik a valóságot – mindez azt jelenti, hogy az élmény a valóságban létezik, és a kutató számára az elbeszéléseken, meghallgatáson keresztül megismerhető. E módszertani fejezetben bemutatott kutatásban (lásd később) konstruktivista keretben dolgoztunk, hiszen az **adott környezet által determinált személyes megélések** érdekeltek minket. Azért is ezt választottuk, mert arra voltunk kíváncsiak, hogy melyik alany **milyen információkat kiemelve** reagál a kontextus adta valóságra, és **milyen kapcsolódások mentén** jön létre a személyek tapasztalata.

episztemológiai  
pozíció:  
realista vagy  
konstruktivista

Mivel a TA az adathalmazban meglévő **mintázatok feltárására** törekszik, az ebben alkalmazott konkrét lépések során is többféle logika jelenhet meg. A széles körben elterjedt Braun–Clarke-féle megközelítés során a **kutató aktív szerepet** kap a **tudásszintetizálási** folyamatban: a kontextus mellett a többszörös valóságot is beépítik. A **kutató szubjektivitása** beépül az elemzésbe, sőt annak erőforrása is. Ennek értelmében ő hozza a **szakmai döntést** arról, hogy milyen logikai úton, milyen szinten keresi a választ, és milyen interpretációkat tart értékesnek – aktívan és kitartóan felülvizsgálva a folyamatban alakuló saját vélekedéseit a vizsgált területről, illetve adathalmazról.

**kutatói szerep:**  
aktív, szintetizáló,  
reflexív

**téma**

Mindenekelőtt talán a legalapvetőbb megérteni, hogy mit jelent a **téma** (vagyis a kutatási eredmény) a TA-ban. Braun és Clarke ez alatt az **adatállományban rejlő**, a kutatási kérdéshez kapcsolódó, azzal közös alapokon nyugvó (természetesen összefüggő) **válaszmintázatot** érti, amely az elemzés során rajzolódik ki. A kibontakozó témák az adathalmaz esszenciáját, a kutatott tartalom szövegekben megbújó, a kutatási kérdésünk szempontjából **releváns értelmét** fedik fel és egyesítik. Másképpen megközelítve, a TA feltárja azokat a szempontokat, amelyek befolyásolják, illetve meghatározzák az alanyok élményeit, vagyis a vizsgált jelenséget.

**releváns válasz-**  
**mintázatok az**  
**adatállományban**

**stratégiák:**  
kódolási, adatkivon-  
atolási, kutatási

A TA olyan adatelemzési eszköz, amely egészen **különböző stratégiáknak** adhat teret: egyrészt egy **kódolási út** követése (tehát konkrét kódolási stratégia), másrészt az adathalmazban benne rejlő **témák kifejllesztésének** eszköze (vagyis adatkivonatolási stratégia), és nem utolsósorban a feltett **kutatási kérdésre** adhatja meg a **válaszokat** (tehát kutatási stratégia).

A TA-módszertanú kutatások kapcsán (BRAUN – CLARKE 2021 alapján) a következőket érdemes megfontolnunk:

- 
- |                                           |                                                                                                                                                                                                                 |
|-------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>metaelmélet</b>                        | – A kutatást megalapozó filozófiai metaelméletek kiválasztása: mi a kutatásunk célja; pontosan milyen kérdésekre keressük a választ; hogyan keressük a tapasztalati tudást; milyen mélységben vizsgálódunk stb. |
| <b>episztemológia</b>                     | – A TA megközelítés episztemológiai meghatározása: realista / konstruktivista stb.                                                                                                                              |
| <b>módszertani/<br/>magyarázó elmélet</b> | – Bármilyen módszertani, magyarázó stb. elmélet áttekintése, amely meghatározza az „elméleti hozzáállást” és / vagy meghatározó az adatok elemzésénél.                                                          |
-

## 9.3. A TEMATIKUS ANALÍZISHÉZ FELHASZNÁLT ADATFORRÁSOK, ADATOK GYŰJTÉSÉNEK ÚTJA, A MEMÓK SZEREPÉNEK BEMUTATÁSA

A TA-típusú elemzés bemenete számára a diádikus interjúk, a fókusz-csoportok, a naplózás, a résztvevői kutatások, a vizuális adatgyűjtési utak, avagy a másodlagos forráselemzések (online anyagok, blog, újság stb.) egyaránt alkalmasak. A TA-kutatásokban a feltárásban részt vevőt tekintjük az élmény ismerőjének, aki saját, valós tudással rendelkezik a tudományos kérdésünkkel kapcsolatban. A kutatás során az ő élményeit akarjuk jobban megismerni. Az interjúzás során érdemes végig rugalmasnak lennünk, vagyis ha a kérdések igazán megalapozottak, fontos, hogy az interjúalany kibontakozását a kutatói spontaneitás is segítse.

elemzés bemenete

Ennél talán nehezebb kérdés az, hogy mennyi adat kellhet a jó TA-típusú elemzéshez. A legelfogadhatóbb válaszuk itt a szaturáció (lásd az adatgyűjtésről és interjúzásról szóló 4. fejezetet), vagyis az elemzésnek az az állapota, amikor a soron következő adat (pl. interjú) már nem ad hozzá újabb alapvető ismeretet az addig megismertekhez. A konkrét alanszám meghatározására természetesen találunk törekvéseket (lásd alább), de a valódi válaszhoz érdemes bejárnunk egy logikai utat. A TA azt a mintázatot tárja fel, amely a szöveghalmaz értelmét lényegre törően megragadja. Természetesen jó, ha az adatgyűjtés közben is tisztában vagyunk az addig felvett interjúk tartalmával (mennyire ismétlődnek egyes válaszok stb.), de az adatgyűjtés után történhet meg az átfogó módszertani munka. Adatfelvétel közben történő elemzésre is van mód (például annak érdekében, hogy lássuk, hogy az adott mintanagyság mindent „hordoz-e”), ám ennek hátulütője lehet a gyors, de felületes elemzési stratégia. A kizárólag az információmaximumot figyelembe vevő, célzott interjúszámra való törekvés (például „15 interjúban már biztosan benne lehet minden információ”) a kvalitatív megközelítésnek alapvetően mond ellent, hiszen az elemszámra koncentrálni ahelyett, hogy a terepen elérhető / elért tudást is kezelné vagy súlyozná. Vagyis így jutunk el arra a következtetésre, hogy a mélyebb tartalmak feltárását ugyan több interjú teszi lehetővé számunkra, de ebben érdemes játékerteret hagynunk. Mindezt a tereptapasztalatok során (az interjúzás közben) dönthetjük el, így 16–24 interjú felvétele biztosan javasolt (HENNINK et al. 2017). Ez a szám talán ad egy biztonságot a kutató számára, és valamennyire becsülhetővé teszi az adatgyűjtéshez szükséges kapacitást.

szaturáció

- memók** Az interjúalanyokkal való találkozások során a közvetlen interjúfelvételen túl a kutatónak érdemes **memókat** vagy **kiegészítő jegyzeteket** készítenie a számottevő momentumokról (pl. interjút kísérő érdekességekről) (megjegyzendő, hogy a későbbi adatelemzési fázisban ennek ugyanúgy juthat szerep). A memó vagy jegyzet része lehet minden olyan **körülmény**, amely akár csak közvetetten is kapcsolódik a kutatási kérdéshez, az interjúalanyhoz, az interjúhelyzethez vagy az elemzések során egy-egy adathoz (például interjúalany megosztja, hogyan készült az interjúra; szokatlan reakciók a kérdésekre adott válaszáadás kapcsán; az interjúztatás asszociációi). Ezek később, az adatelemzés fázisaiban felhívhatják egyes részletekre a figyelmet, vagy akár segíthetik az inductív felvetések jelentőségét (pl. előre nem ismert, alapvetően a terepből megfogalmazódó észrevételek, súlyozások).
- adatterminológia** A TA további szemléltetése érdekében – az adatterminológiák kapcsán – további fogalmi tisztázásra is szükség van. Az **adatkorpusz** (*data corpus*) egy adott kutatási projekthez gyűjtött összes adatra vonatkozik, míg az **adathalmaz** (*data set*) az **adott elemzéshez használt összes korpuszadatra** vonatkozik (például lehet, hogy egyes interjúkat vagy memókat nem használunk fel, mivel másról szólnak, vagy nem tartalmaznak elegendő, a kutatási kérdésünkhöz releváns adatot stb.). Az adathalmaz **egysége az adatelem**, amely lehet egy interjú vagy akár egy adott webhely is. Az **adatkivonat** (*data extract*) az **adatelemből kinyert** vonatkozó **kódolás**. Az elemzés lezárásakor már csak az adatkivonatok egyes darabjait használjuk szemléltetésként (lásd később).
- Ebben a fázisban ellenőrzésként a következő kérdéseket érdemes megfontolni:

- 
- a kutató álláspontjának (szakmai, személyes) átgondolása a témával és a részt vevő csoporttal kapcsolatban;
  - az adatgyűjtés módszere(i), irányvonalak és elemzésmódok meghatározása;
  - a résztvevők csoportja és az adatállomány szempontjai – kiválasztási stratégia, toborzás, optimális interjúmennyiség átgondolása;
  - etikai (és tudománypolitikai) megfontolások;
  - a kutatási kérdés finomodik-e az interjúkat vagy az adatelemzés hatására.
-

## 9.4. MEGJEGYZÉSEK A KÓDOLÁSOK KAPCSÁN (ORIENTÁCIÓK, SZÖVEGELEMZÉSI SZINTEK)

A TA módszertana változatos és rugalmas eszköz: alkalmas lehet realisztikus, leíróbb jellegű adatbemutatóra, miközben képes az interjúszövegek mélyebb tartalmait és az azok között szövődő finom árnyalatokat is visszaadni.

Bármelyik előbb említett megközelítésre törekszünk, meg kell határozni, hogy induktív vagy deduktív (elméleti) **tematikus elemzési orientációk mentén** elemzünk. Az **elméletvezérelt elemzés (deduktív)** a jellemzőbb típusú TA módszertani út, vagyis a kutatási kérdés mögött egy elméleti kérdésre is keressük a választ. Ezen forma fókuszáltabb, főként a részletek feltárásában gazdag. Az **induktív megközelítés** során a témák szorosan kapcsolódnak magukhoz az adatokhoz, vagyis ez az út némi hasonlóságot mutat a **megalapozott elmélettel** (*Grounded Theory*, lásd SALLAY – MARTOS 2018). Izgalmas (és kockázatvállaló) megközelítés ez, hiszen elképzelhető, hogy a végső témák szintjén kevés kapcsolat lesz a kutatók által feltett konkrét kérdésekkel. Ekkor ugyanis nincs előfeltevés vagy már korábban használt kódolási keret. Itt alapvetően a **konkrét tereptapasztalatok**, illetve az **adatkorpusz alapján** történik meg az **elméletalkotás** a kódolási folyamaton keresztül.

A **feldolgozás** során a témákat **szemantikai / explicit** szinten vagy **látens / értelmező** szinten is létrehozhatjuk, elemezhetjük, melyet szintén előre meg kell határozni (hiszen azt következetesen végig kell vinnünk az elemzés során). Egy TA-n belül jellemzően egy szintre összpontosítunk. A szemantikai megközelítés során a **kifejezett (explicit)** jelentésekkel dolgozunk, és az elemző nem keres semmit azontúl, amit a résztvevő mondott. Ezzel szemben a **látens** szintű **tematikus elemzés** során a mögöttes tartalmakat, feltételezéseket és koncepciókat vizsgáljuk, azokat, amelyek az adatok szemantikai tartalmának formálásáért felelnek. A Braun–Clarke-féle reflexivitás tehát úgy jelenik meg, hogy a kutató elemzés közben érzékeli, hogy **mely szinten** értékesebb az elemzés, milyen szinten kap a kérdéseire (pl. deduktív módon) jó választ stb. – azaz elemzés közben kapcsolódik a kutatás kérdéséhez és a szöveg lehetőségeihez.

A feldolgozás során további kérdés lehet az **egyéni vagy csoportos kódolású munkafolyamat-megközelítés**. A reflexív TA nem követel meg létszámbeli (vagy másodelemzői) igényt vagy számosságot, a kódolás minősége nem függ a kódolók számától a TA-ban, sőt, sokszor egyetlen kódoló kivitelezte a reflexív TA-t.

elemzési orientáció/  
logika:

deduktív

induktív

témadefinálás:  
explicit vagy látens

kódolás:  
egyéni vagy  
csoportos

Összefoglalva, a kódolások orientációja és a szövegelemzési szintek a következők lehetnek:

- TA-kódolás elméleti orientációja lehet induktív vagy deduktív.
- A feldolgozás során a témákat szemantikai / explicit szinten, vagy látens / értelmező szinten is létrehozhatjuk.
- A kódolás történhet egyéni vagy csoportos kódolású munkafolyamatokban.

## 9.5. TA-TÍPUSÚ ADATELEMZÉSI ÚT SZEMLÉLTETÉSE EGY KONKRÉT KUTATÁSON KERESZTÜL

### 9.5.1. A KUTATOTT TÉMA BEMUTATÁSA

Témaválasztás  
indoklása

A továbbiakban egy saját, egészségpszichológiai szemléletű kutatáson keresztül illusztráljuk a TA módszertani fázisait. A konkrét kutatás a következő: hazánk nagyon sokáig kimaradt az élelmiszer és egészség kapcsolatának mezőgazdasági körülményeit, beágyazottságát is számba vevő gondolkodásból. Eközben az ökológiai módon előállított termények vagy a zöldség- és gyümölcsfogyasztás hatásmechanizmusának minél teljesebb feltérképezése külön irányt képvisel a lelki / mentális egészség vonatkozásában a nemzetközi tudományos irodalomban (lásd BIRTALAN és mtsai 2020a; BIRTALAN és mtsai 2020b; CONNER et al. 2017; STORY et al. 2008 stb.).

Kutatási téma  
bemutatása  
(és várható  
eredmények):  
közösség által  
támogatott  
mezőgazdaság (CSA)

Újkeletű és mára népszerű jelenség az alternatív forrásból származó magas minőségű, feldolgozatlan élelmiszerek fogyasztása, amely egészséges és környezettudatos választás is egyben. A *közösség által támogatott mezőgazdaság* (angol nevén *community-supported agriculture*, a továbbiakban *CSA*) olyan egészséges helyi (alternatív) élelmiszerforrás a fogyasztók számára, ahol a termelő rendszeresen szezonális és bioélelmiszerekkel látja el a fogyasztót éves elköteleződés keretében. E közegeben vizsgálódó kutatás megtervezésekor azt feltételeztük, hogy az ilyen típusú élelmiszerforrások felé forduló fogyasztók tapasztalásainak vizsgálata számos új információval szolgálhat az egészség fogalmának értelmezése, vagyis az alkalmazott egészségpszichológia számára (BIRTALAN és mtsai 2019).



A CSA módszertanát BIRTALAN Ilona Liliána és munkatársai 2019-es cikke alapján mutatjuk be (BIRTALAN és mtsai 2019):

A mintegy 40-50 hétnyi szezonra elköteleződött tagok havi fix átalányt fizetnek a termelőnek (kockázatmegosztást vállalva, előre meghatározott összeget adnak át), aki az adott szezonban az elköteleződőkre számolva tervez. Majd az általában aznap szedett, friss (tehát feldolgozatlan) bioélelmiszereket a résztvevők heti rendszerességgel kapják meg egy adott átvételi ponton (GOLAND 2002). A szezon előre meghatározott hosszúságú, és a termények fajtái és mennyisége hétről hétre változik az ökológiai gazdálkodástól és a természeti körülményeknek való kitettségtől függően. A résztvevők általában általuk választható doboz méretű (négy- vagy kétfős család zöldségellátására számolt) terménymennyiségre jelentkeznek.

A saját terményrész elfogyasztásának heti kényszere miatt a CSA-tagok többet étkeznek otthon, így kevesebbszer vesznek igénybe menzai vagy éttermi szolgáltatást (MACMILLAN URIBE et al. 2012; PEREZ et al. 2003), mivel nem akarják kidobni a saját termelőjüktől kapott minőségi élelmiszert, és annak elfogyasztására törekszenek (KIS 2014; LAMB 1994; ROSSI et al. 2017; RUSSELL – ZEPEDA 2008; WHARTON et al. 2015).

A kontrollcsoportos összehasonlítások alapján a CSA-részvétel növeli a zöldség- és gyümölcsfogyasztás mennyiségét és / vagy változatosságát (COHEN et al. 2012; LANDIS et al. 2010). Ugyanakkor valódi kihívást is jelent a tagok számára, hogy a terményhányad mennyiségét és összetételét nem ők választják meg a heti „csomagban” (GOLAND 2002; LANG 2005; ROSSI et al. 2017). Míg történetileg a kollaboratív működés (erős közösségi elem, közösségiség) volt jellemző az első CSA-kra (FEAGAN – HENDERSON 2009; LANG 2010), a jelenlegi tagok számára sokkal fontosabb az egészséges étkezés; a bio-, magas tápanyagtartalmú élelmiszerek elérésének igénye (LANG 2010; SCHNELL 2007).

Ezen egészségpszichológiai megközelítésű kutatás tágabb kérdésének fókuszában annak az egyedi szempontrendszernek a feltárása állt, amely arra fókuszál, hogy milyen okokból képesek személyek a CSA-hoz kapcsolódó alternatív életmódmintázattal járó kötelezettségeket vállalni, fenntartani, bennük maradni. E munkában episztemológiaiag a **konstruktivista megközelítés** került előtérbe – vagyis, hogy a CSA-közeg, a gazdálkodás, a tagság, a tagtársak közössége hogyan jelenik meg a résztvevők valóságában.

kutatási kérdés

A sok szempontból megtervezett terepmunka nagyon **gazdag adatállományt** tett elérhetővé, így **többféle kutatási kérdés** megválaszolására is sor kerülhetett: **deduktív módon** (pl. bio-pszicho-socio-spirituális jóllét vizsgálata, huberi egészségfogalom feltárása), valamint **induktív módon** is lehetett elemezni az adatokat (ez utóbbi esetben az interjúanyagok vetették fel a családdinamikai háttér fontosságát, amely szempont aztán a szövegelemzés során is értelmezhetővé vált).

adatgyűjtés és  
-feldolgozás

elemzés és  
témafejlés

Az **elemzés** során csoportban dolgoztunk. A csoportmunka során az első TA-fázist (a hat fázisból, lásd később) a **kutatócsoport** ugyanazon tagja vezette. Ez azért volt nagyon előnyös, mert a terepmunkát és az interjúfelvételt is ő vezette, és ez a „terepudás” jól használható volt a kódok megtalálásában. A negyedik és ötödik TA-fázisban a kutatócsoport számos alkalommal összeült a kódok kialakítása vagy finomítása, illetve a végső témák előkészítése céljából (ez mind a gazdagabb átgondolás, mind az interjúanyagoktól való távolítás szempontjából értékes döntés volt). A letisztázási folyamat során a témákat egyetértésben alakítottuk ki.

Az interjúalanyok válaszai a következő főbb interjútémák mentén fogalmazódtak meg:

1. Vásárlási és ételkészítési preferenciák általánosságban
2. Az adott CSA-ba belépés körülményei
3. Életvitel a CSA-ban (tapasztalatok, asszociációk)
4. A tag helyzete a CSA-ban
5. A tagság hatása az otthoni életre / a családtagok munkamegosztására stb.
6. A többi résztvevőről alkotott vélemény
7. Egyéb: jelen, jövő, a termelő, kényelem stb.

Mivel a CSA a szakirodalom szerint olyan környezetet biztosít, amely gyakorlati terepe lehet a résztvevők egészségfejlesztésének, így ebben a kontextusban az egészség olyan fogalmát kívántunk használni, amely megfelelően rugalmas és nyitott. Machteld HUBER és munkatársai megközelítése (HUBER et al. 2011) ilyen, hiszen ez a kutatócsoport az egészséget alkalmazkodási és önszabályozási képességként definiálja, ahol az egészséget az egyén az őt ért folyamatos társas, fizikai és érzelmi kihívásokhoz való alkalmazkodásával és az önmaga menedzselésére való képességével befolyásolja és határozza meg. Az interjúk anyagait tehát **deduktív módon**, ezen elmélet mentén kívántuk feldolgozni.

## 9.5.2. A TA MÓDSZERTANI LÉPÉSEI, AZ ELEMZÉS ÉS KÓDOLÁS FOLYAMATA (A „HAT FÁZIS” ÚTMUTATÓ)

A TA **adatelemzési útja hat egymást követő lépésből áll**. A fázisok többféle munkamódra utalnak az adatelemzés során: mind az előremutató kidolgozás, mind a sziszifuszinak tűnő visszaellenőrzés (pl. a szöveghez való viszony, a sűrítés kritériumai) megtalálható bennük, akár fázisonként is.

1. FÁZIS: Ismerkedés az adatokkal
2. FÁZIS: Kódok generálása
3. FÁZIS: A kódok témákba rendezése
4. FÁZIS: A témák ellenőrzése, pontosítása
5. FÁZIS: A témák definiálása
6. FÁZIS: Az eredmények megírása

## ISMERKEDÉS AZ ADATOKKAL: A SZÖVEGGEL VALÓ VISZONY KIALAKÍTÁSA

### 1. FÁZIS

A hat fázis *első lépése* az adatokkal történő ismerkedés. Ez az elemzési szakasz tulajdonképpen a szöveggel való viszony kialakításáról szól, az élő interjúkból ekkorra szimbolikusan is leírt **adatkorpusz / adathalmaz** válik. Az átolvasás és a jegyzetek készítése (akár az egyes részletekről, akár az egész szövegről általában) vagy az érdekes elemek megjegyzése, a lehetséges kapcsolódásokon való elgondolkodás (a szakirodalom, az interjúalanyok és a szöveg között) ennek a – TA elemzés szempontjából – kötetlenebb fázisnak a jellemzői.

Jelen fejezet szerzőjének tapasztalata, hogy **a szöveggel való személyes viszony kialakítása** nagyban hozzájárul az elemzés és általában a kutatás sikeréhez. Ezt erősítheti a **memók, jegyzetek** készítése, az elemző szöveghez kapcsoló asszociációk, rendszeresen visszatérő szövegszerű elemek kigyűjtése. Ennek köszönhetően ugyanis a szöveg részletes ismerete mellett személyes szinten is fontosabbá válik a jó minőségű szintetizálás és bemutatás. Ez az odafordulás a konkrét kutatás kapcsán azt is jelentette, hogy az idézett tanulmány első szerzője egy idő után kívülről tudott nagyobb szövegrészeket, egyes paragrafusokat a teljes adatkorpuszból.

E kutatás terepmunkája során félig strukturált interjúkat készítettünk, amelyekben előre meghatározott kérdések mentén az otthoni környezetükről, fogyasztási mintázatukról, egyéni tagsággal kapcsolatos tapasztalataikról, a részvétellel kapcsolatos élményeikről kérdeztük az interjúalanyokat.

Harmincöt CSA-résztvevővel készítettünk interjúkat, amelyekből 37 óranyi hangfelvétel készült, és mintegy 600 gépelt oldal terjedelmű lett az átirat.

## 2. FÁZIS

KÓDOK GENERÁLÁSA:  
AZ INFORMÁCIÓSŰRÍTÉS ELSŐ LÉPÉSEI

A *második szakasz* a kódok generálásáról szól. Ez a szakasz egy nagy intenzitású munkafolyamatot takar, amikor a **teljes szöveghalmaz részletes és szisztematikus áttekintésére** kerül sor. Az előző fázishoz képest ez a munkaszakasz radikálisan más munkamódszert kíván: a szöveg és a kutatási kérdés kapcsolatának folyamatos összeillesztése történik ekkor a kutatási kérdéssel kapcsolatban levő szövegelemek kiválasztásán keresztül, amikhez aztán kódokat hozunk létre.

A kód olyan, egy **szövegrészlethez** (*data extract*) **fűzött címke**, amely annak tartalmát sűríti – vagy másképpen fogalmazva –, tisztítja le a kutatás szempontjából. A kódokat a megadott szempont (kutatási kérdés) szerint állapítjuk vagy találjuk meg, ezért is nagyon fontos annak tisztázása, hogy induktív vagy deduktív orientáció alapján, illetve látens vagy szemantikus szinten dolgozunk.

Az elemzés legkisebb egysége az interjúszövegek és memók egy mondata vagy mondatrésze volt. Technikailag a szándékunk az volt, hogy minden olyan tartalmat kódoljunk, amely összefüggésben lehet a huberi egészség CSA-ban történő kibontásával. A feldolgozás során a témákat explicit szinten dolgoztuk fel.

Másképpen fogalmazva, e kutatásban elméletvezérelten (deduktívan), és a szövegezésben megjelenő kódok (lásd szemantikus megközelítés) szintjén maradtunk: arra fókuszáltunk, hogy a CSA hogyan, milyen módon támogatja az egészség mint az alkalmazkodási és ön-szabályozási képesség gyakorlását a huberi értelemben (HUBER et al. 2011).

Mindez a gyakorlatban úgy néz ki, hogy a szöveg folyamatos olvasása során jelöljük azokat a **szövegrészleteket**, amelyek **relevánsak** a kutatási cél szempontjából. Ezeket a szövegrészleteket aztán el is nevezzük, **szöveghű címkéket** aggatva rájuk. E fázisban jellemzően a **szemantikus kódolás** a tipikusabb, de a nagyobb tapasztalatokkal rendelkező kutató rögtön a látens tartalmakat is feltárhatja (amennyiben ez célja). A végleges döntést a **reflexív hozzáállás** hozza meg (a kutatási kérdés és a szöveg lehetőségei alapján dönt a kutató), majd a következetesség jegyében mindig egy szinten dolgozunk.

A kutatási adathalmaz egy-egy szövegrészlete a hozzá létrehozott kódokkal:

„Most szólsz a Z-ban, hogy az édesanyám kedvence az Y sajt, és megkérdezi, hogy az a füstölt Y sajt miért nincs? Hát mert kilisztázták. Miért? Mert nem szokták keresni, nincs rá igény. Akkor én most szólok, hogy igény van rá, én minden héten vennék 20 dekát. És hogy ezt értse meg, hogy szólni kell.” (11. interjúalany)

Kód: *Érdemi kapcsolódás iránti igény*

„Itt meg ebben azért van egy visszaszólási lehetőség, és akkor tudod mondani, hogy nekem túl sok a krumpli és nem tudok velem mit csinálni, ellenben örültem a borsónak, és kár, hogy kevés volt, lehetne jövőre több.” (11. interjúalany)

Kód: *Igények megfogalmazása, kommunikálása (szociális alkotóképesség)*

„Hát én, hogyha főzök, akkor van egy ilyen nagy 6 literes lábos, és akkor több napig az van, csak akkor mindig variálok egy kicsit, hogy akkor kicsit más a feltét.” (32. interjúalany)

Kód: *Kreativitás*

## KÓDOK TÉMÁKBA RENDEZÉSE: A KÓDOK CSOPORTOSÍTÁSA

### 3. FÁZIS

A *harmadik fázis* akkor kezdődik, amikor a teljes adathalmaz kódolása befejeződött. Ez az a szakasz, amelynek során a szöveghez való közvetlen kapcsolódás, valamint a kódokkal való munka még együtt mozog – vagyis az elemzés újabb szintre lép. A különböző kódokat ekkor rendezzük **potenciális átfogó témákba**. A kódok közötti kapcsolat feltérképezése a témák között és a témák különböző minőségei közötti kapcsolat feltárásával indul (például fő átfogó témák és azokon belüli altémák). Az elemzési gondolatmenet így alakul: találunk főbb témákat; vannak kódok, melyek összetartozónak tűnnek; emellett lehetnek olyan kódok is, melyek talán nem tartoznak sehova. Sőt, ekkor még teljesen elfogadható az ideiglenes témák megjelenése is.

Ezen a ponton kezd kirajzolódni az egyes témák jelentősége. **Téma** lehet a **konkrét tartalom**, de lehet akár **átfogó megközelítés** is. Itt még nem érdemes elhagyni vagy kiszűrni egyes kódokat (még mindennek lehet jelentősége), inkább a **főbb témamintázat** kirajzolódásának az elérése a cél. Ebben a szakaszban hasznos lehet a **vizuális ábrázolás** (táblázat, gondolatterkép, papírformájú csoportosítás) használata, amely segíti a témakonkretizáció folyamatát.

Kutatásunk kezdeti témái és altémái a csoportosítások után a következők voltak:

#### 14. táblázat. Témák és altémák: kezdetek

1. **Térnyitás**  
– Specifikus okok, Triggerek, Társadalmi elvek, Első benyomás

---

2. **Szubkultúrához alkalmazkodás**  
– Változások az életstílusban, Sémaadaptációk, Reflexiók, Testmozgás

---

3. **Diffundáló hatások**

---

4. **Identitás**

---

5. **Spiritualitás**  
– A természet való kapcsolódás, Emberiség

Nagyon fontos, hogy a témák a szöveg (adatok) összességéből bukkanak fel, és nem az egyenként megtalált kódokból következtetjük ki őket. Ebben a fázisban még a szöveget (adathalmazt) is folyamatosan használjuk a kódok, illetve az első témák közötti kapcsolódások pontosságáért érdeklődve.

## 4. FÁZIS

### A TÉMÁK ELLENŐRZÉSE, PONTOSÍTÁSA

A *negyedik szakasz* akkor kezdődik, amikor kirajzolódtak első körös témák, vagyis itt az ideje ezek finomításának. Ebben a szakaszban válik nyilvánvalóvá, hogy az előző szakaszban kijelölt témák valójában még nem megfelelőek, például amennyiben még sincs elég adat az alátámasztásukhoz, vagy az adatok egyelőre túl sokfélék a témákon belül). PATTON (2002) a témák kidolgozottsága esetében – ebben a fázisban – a **belső homogenitás** és a **külső heterogenitás** elveit követeli meg, vagyis a témákon belüli adatoknak értelmesen össze kell kapcsolódnuk, miközben a témák között egyértelmű és azonosítható különbségeknek kell megjelenniük.

Ezen a szinten kell megfontolni az egyes **témák érvényességét** az adathalmazzal kapcsolatban, illetve azt, hogy a létrejött **tématérkép** „pontosan” tükrözi-e az adatkészlet egészében nyilvánvaló jelentéseket. Ebben a szakaszban újra szoktuk olvasni a szöveget a már kész témák szempontjából: ellenőrizzük, hogy a témák „működnek-e” az adathalmazzal kapcsolatban, illetve az esetleges hiányosságokat térképezzük fel (a témák vajon az összes adatot és kódot átfogják?). Ha a **tematikus térkép** működik, akkor tovább lehet menni, ha azonban kérdések merülnek fel (a hiányosságok miatt), akkor vissza kell térni a **kódolás felülvizsgálatához**. Így folyamatosan zajlik a témák finomítása és javítása.

Lehetetlen egyértelmű iránymutatásokat adni arról, hogy mikor kell megállni a témák fejlesztése során („milyen magas szintre” kell azt pontosan hozni), de ha a többletmunka már nem hoz semmi lényeges változást, abba kell hagyni a folyamatot! Azok lesznek a megfelelő témáink, amelyek koherens, jól megfogható történetet mesélnek el az adatokról a kutatási kérdésünk kapcsán. Az általános ajánlás a **témák számosságára** a 3-5, igaz, ennél sokkal több téma nyomon követése a szövegben nem is reális.

A kezdeti témák (pontosabban azok tartalmi, lásd fentebb) az adathalmaz szempontjából még nem voltak koherensek, vagy ismétlődést tartalmaztak. Ebben a fázisban, illetve a következőben is a kutatócsoport együtt gondolkodott, ami nagyban segítette a témák letisztulását, kidolgozhatóvá tételét. A témacímek frappáns megfogalmazására, kidolgozására szintén érdemes időt hagyni, mert akár meg is kérdőjelezhetik a kutatás relevanciáját vagy jól fókuszált kérdésfelvetését.

Nem egyszerű elengedni a közben kialakuló koncepciókat, és akár a kódolási szakaszig visszanyúlni (mert keveredtek a szintek vagy az orientációk, vagy egyes kérdések episztemológiai szempontból tisztázatlanok maradnak), de ebben a szakaszban ezt még megtehetjük. Az ismertetett kutatásnál is így történt (teljes kódolás után is vissza kellett lépni az alapokhoz annak tisztázása érdekében, hogy valójában **mi is a kutatási kérdés**).

A következő témák lettek e többletbefektetésnek tűnő, ugyanakkor értékes elemzési fázis eredményei (5 fő téma, 10 altéma). Látható, hogy nem minden témának van altémája, és az altémák száma (ahol van) variálódhat:

#### 15. táblázat. Témák és altémák: végleges eredmények

1. **Befelé mutató hajtóerő**  
– Egészség kontrollálásának vágya; Társadalmi-ökológiai elvek; Alapvetőség

---

2. **CSA-hétköznapi**  
– Életmód; Sémaadaptációk; Reflexiók

---

3. **Identitás**

---

4. **Szabadidő-perspektíva**  
– Tanulási tér; Örömforrások

---

5. **Spiritualitás**  
– A természethez való kapcsolódás; Ember, emberség

## 5. FÁZIS

## A TÉMÁK DEFINIÁLÁSA, LEÍRÁSA

Az *ötödik szakasz* akkor kezdődik, amikor már biztonsággal kijelenthetjük, hogy a létrejött témák jól lefedik az adathalmazt. Ezen a ponton meghatározzuk és mélységében definiáljuk a témákat, vagyis meghatározzuk a lényegüket, valamint azt, hogy az egyes témák milyen szempontból rögzítik az adatokat.

Ekkor érdemes visszatérni újra a kódokhoz, de már más célból, mint az előző fázisban: a *koherens, belsőleg következetes* beszámolóba rendezésük a feladatunk, a kísérelő elbeszélés-összefoglalás kidolgozása mellett. *Minden egyes témához részletes elemzést* kell készíteni, valamint *azonosítani* kell azt a *háttértörténetet*, amelyet az egyes témák elmesélnek. A témák *beágyazottságát* is le kell vezetnünk, bemutatva, hogy miként illeszkedik a tágabb kutatási kérdésbe az adott témátörténet. Ekkor már érdemes külön is gondolkozni a *témák munkacímein*: a cél a tömör és azonnal megérthető címke, mely utal a téma tartalmára.

témák munkacímei

A továbbfejlesztés részeként azonosítani kell, hogy egy téma hogyan tartalmazza az altémákat: hogyan lehet azt megindokolni, mi a *logika* mögötte, hogyan fűzhető össze a *viszonyuk vagy kapcsolódásuk*. E kialakult *végző struktúra* tesztje, hogy a kutató le tudja-e írni az összes téma hatókörét és tartalmát pár mondatban. Ha ezt nem tudjuk megtenni, mert nem elég esszenciális az adott téma, akkor további átgondolás szükséges (például vissza kell térni az előző elemzési fázisok valamelyikére stb.).

Alább találhatóak az ismertetett témák definíciói (ugyanazt az altémákra is meg kell tenni):

- A Befelé mutató hajtóerők az első téma, amely azon személyes körülmények köré koncentrálódik, amelyek a CSA-ba lépés, illetve taggá válás extrinzik és intrinzik motivációs hátterére utalnak.
- A CSA-hétköznapi a második téma, ami a szezonális és helyi áruk fogyasztása révén szerzett tudást, ennek tulajdonított változásokat és tevékenységeket öleli fel.
- A CSA a tagoknak az ételhez kapcsolódó viselkedését befolyásolva alkalmakat teremt arra, hogy új élményeket, örömeiket éljenek meg, fejlődjenek, változtassanak eddigi életükön, új érdeklődési körökre, nézetekre tegyenek szert. Ezek lehetnek egyszeri, folyamatosan gyakorolt vagy visszatérő tapasztalások. E megéléseket Szabadidő-perspektíva alatt jelentettük meg.
- A mélyebb bevonódás révén a személyes érintettség rendszeresen visszatérő elem a szövegekben, CSA-tagsággal együtt járó jellegzetességek az identitás részévé válnak, ezt mutattuk be az Identitás téma alatt.
- A Spiritualitás egy olyan téma, ami egy transzcendens dimenzió felfedezésén keresztül jelenik meg, amely önmagunk, mások, a természet és az élet megbecsülését jelképezi.



## EREDMÉNYEK MEGÍRÁSA, JÓ ÉRTHETŐSÉG

## 6. FÁZIS

A *hatodik, egyben utolsó fázis* akkor kezdődik, amikor létrejött a teljesen **kidolgozott témastruktúra**, vagyis most következik a tematikus **elemzés eredményeinek** megírása. Az adatok komplex történetének átadása tulajdonképpen az olvasó meggyőzése az elemzés mögötti munka érdeméről és érvényességéről. Fontos, hogy ez tömör, koherens, logikus, nem ismétlődő és érdekes módon történjen. Az írásnak elegendő bizonyítékot kell szolgáltatnia az adatokban szereplő témákról – és elegendő adatkivonatot kell tartalmaznia róluk a bemutatás során.

témastruktúra

E bemutatások során nemcsak a témákat szemléltetjük, de a leírásokon keresztül a **kutatás kérdéseire adott válaszokat** és a **kutatás relevanciáját** is bemutatjuk a tudományos szakterületen. A témák természetesen **koncepcionális beágyazás** nélkül értéktelenek, pontosan kell ismerni tehát azt a szakmai területet, amit a kutatás kérdései, eredményei gazdagítanak, a TA módszertanának segítségével elmélyítenek. A beszámoló elkészítése (annak érthetősége) a kutatásunk, adatelemzésünk végső tesztje.

Az episztemológiai pozícióhoz való visszatérés (annak frissítése ebben a fázisban) segíti a **megfelelő terminológia** használatát. Az adott tudományterület terminusai, főbb trendjeinek kérdései, az azokhoz való szövetszerű kapcsolódás a közérthetőség és tudományos publikálás kulcseleme.

A jó minőségű kódolás és a kiérlelt témák kettős folyamat eredményeként jönnek létre: a mély elköteleződés az adatállomány megértése iránt, ugyanakkor a távolságtartás igénye, a megfelelő mennyiségű rázánt idő mellett valósulhatnak meg. Az itt említett kutatás adatgyűjtése mintegy 3 hónapig, feldolgozása körülbelül 3-4 hónapig tartott, annak a publikációs követelményeknek való megfeleltetése (beleértve, hogy teljesen új kutatási téma volt hazánkban, hazai pszichológiai előtörténet nélkül) pedig induktív feldolgozás esetében 7-8, deduktív feldolgozás esetében 12-13 hónap időtartamot ölelt fel (beleértve a publikációs fázisokat).

## 9.6. A TA-MÓDSZERTANÚ PUBLIKÁCIÓK JELLEGZETESSÉGEI

Tapasztalataink alapján érdemes hangsúlyozni a módszer pszichológiai gyökereit a tudományos eredmények bemutatásakor, melynek mentén szintén leírható, hogy a kutató milyen paradigmából és mire

törekedett, milyen mélységben tárt fel, miért választotta módszerének a TA-t, és hogyan jutott az eredményekhez. A bemutatás során érdemes részletesen bemutatni a választott deduktív vagy induktív utat, illetve jelezni, hogy a kódolás milyen szinten zajlott (további részletekre például a szaklap kivánalmait követve térünk ki).

Az egyes témák terjedelmét és sokféleségét világosan érzékeltethetjük az elemzői taglalásunk során. A témákat egymás után, sorrendben mutatjuk be: mindig egy általános bemutató szöveggel kezdjük a téma fő állításait, tartalmát kifejtve, majd az altémák bemutatása következik. A témák alatt az altémákat is felsoroljuk, egyrészt azok egymáshoz kapcsolódását (és témához való relevanciáját) is leírva, másrészt annak mélységi jellemzőit, tartalmait is bemutatva:

#### Egy altéma definiálása a kutatásból:

Az előbb felvázolt, alapvetően az Egészség kontrollálásának vágya mögött álló motivációk mellett tágabb perspektívájú kapcsolódó altémaként a „Társadalmi-ökológiai elvek” is megjelenik (amelynek spirituális színezete is lehet). A nagyobb léptékű társadalmi-ökológiai problémák iránti érzékenység és a személyes léptékben történő tenni akarás nyitottabbá teszi az embereket a CSA-ban való részvételre. Ilyenek például a csomagolásmentes vagy hulladékmentes életmód, a helyi élelmiszer keresése, a pénzszavazat-elv követése, az önkéntes egyszerűség (életmód, ami visszautasítja a fogyasztói társadalom tömegesen fogyasztó, materialista életstílusát) vagy az élelmiszer-kilométer diéta (a szállítás környezetkárosító hatásának minimalizálása).

A bemutatásokban tipikusabb a leíró jellegű, de elő-előfordulhat értelmező jellegű megnyilatkozás is (például a meglévő irodalomhoz kapcsolva, de ez inkább a cikk „megvitatás / *discussion*” részébe való). A kirajzolódó témákat és altémákat a kifejtésük során az interjúkból vett, a témát jól szemléltető idézetekkel (adatrészekkel, adatállománnyal) illusztráljuk. Nagyon fontos megjegyezni, hogy **mindig idézetekkel szemléltetünk**, éppen ezért az adott témát legjobban ismertető idézetek megtalálása szinte külön munkafolyamat lehet a publikáció előkészítése során.

Az adott téma bemutatását a következő idézetek illusztrálják:

A belépés után a tagoknak saját „házi termelője” lesz, amit CONE – MYHRE (2000: 188) a család háziorvosa metaforával illusztrál: vagyis egészségüknek személyes, megbízható és elérhető őre lesz a belépésnek köszönhetően.

„Azért volt fontos ez a váltás az életünkben, mert nagyon sok mindenre allergiás lettem.”

„És még egy dolog volt, ami miatt így belementem ebbe a zöldségközösségbe, hogy édesapám akkor lett rákos, és gondoltam, hogy akkor tök jó lenne, hogyha ő is ilyen biozöldségeket enne.”

„Onnantól elég markánsan megváltozott az egész család étkezési rendszere, mivelhogy akkor én fontosnak éreztem, hogy miután ő egy kisbaba, és hogy először kezd el enni akármit is, hogy az minél tisztább és igazibb legyen.”

„Inkább az, hogy egészséges legyen a zöldség meg a gyümölcs, [...] meg vegyszermentes legyen.”

„És ott hangzott el, hogy az mégiscsak ökológikusabb, hogyha az ember olyan dolgokat eszik, amik közelről jönnek.”

Az **idézete**ket többféleképpen mutathatjuk be: a tartalom sűrítését segítő több idézet áll egymás mellett (mint a fenti szövegrészletben); vagy csak egy-egy idézet szerepel a felvezetés után; az adott témát kvázi történetként kibontva váltakozik a magyarázószöveg, az idézet, a magyarázószöveg és idézet stb. Az idézeteknél érdemes megjelölni, hogy melyik alany mondta (az **anonimitásra** is figyelve, például *Alany 1.* megnevezés alatt). Érdemes az adott szaklap sillabuszát és publikációit tanulmányozni ebből a szempontból, és a lap nyelvezete szerint dolgozni.

Ebben a fázisban a következő kérdéseket érdemes átgondolni ellenőrzésként:

- 
- a tudományos hozzájárulás megtárgyalásának módja, rétegei;
  - a fogalmi koherenciára való törekvés.
- 

## 9.7. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KITEKINTŐ

Ebben a fejezetben az olvasó megismerkedhetett a TA kvalitatív pszichológiai módszertan elméleti alapjaival, ezek után a módszertanban használt fogalmakkal. A bemutatás során egy konkrét kutatáson keresztül az elemzési fázisokat, az adatok értelmezési módját és azok lehetséges szemléltetési útját is ismertettük. Noha e módszernek vannak sarokpontjai, nem követel meg teljes mélységében kidolgozott elméleti, módszertani és megvalósítási stratégiát (például az IPA-val ellentétben), ezért sokszor ajánlják a kezdő kvalitatív kutatók módszertani arzenáljába is.

A TA-elemzés kapcsán a **szoftveres elemzési utak** (*Computer-Assisted Qualitative Data Analysis Software = CAQDAS*) is szóba jöhetnek. A CAQDAS-programok (pl. ATLAS.ti, NVivo, MAXQDA) használatának

szoftveres  
elemzési utak

számos előnye van a kvalitatív kutatások adatanalízise során. A nagyobb (több mint 100 oldalas) adatkörpuszok kiértékelésekor már mindenképpen érdemes ezekkel dolgozni, hiszen számtalan kódot (egy-egy elemzés során több ezer kódunk lehet) képesek gyorsan kezelni, rendszerezni és számunkra átláthatóvá tenni.

Megjegyzendő, hogy programok esetén nagyobb az esély arra, hogy az elemzés során eltávolodunk a szövegtől, az adott interjú gyorsabban válik csupán adatok halmazává, ami például a TA első fázisaiban nehezkesebbé teszi a szöveg mélyebb tartalmihoz való viszonyunk kidolgozását (ez például akkor jelent nehezítést, ha a látens tartalmakkal is akarunk dolgozni). Mindazonáltal a TA konstruktivista szemléletű, és szemantikus szinten értelmező alkalmazásánál ajánljuk a szoftverek használatát.

## 9.8. KÉRDÉSEK

Mit jelent a tematikus analízisnél az induktív és a deduktív irány?

Mit jelent a kódolás szemantikai / explicit vagy látens / értelmező szintje?

Mi a különbség az IPA és a TA között?

# 10

## TEMATIKUS ANALÍZIS: A HÁROMOSZLOPOS MÓDSZER

RÁCZ JÓZSEF

BARÁTOSI LEVENTE, DIVÉKI LILI, HAJNAL REGINA,  
HORVÁTH ESZTER ZSUZSANNA, KISS KÍRA REGINA,  
RÁCZ FANNI, SZABÓ ZSANETT, SCHNAIDER ORSOLYA,  
SZIRMAI-SZILI ANITA, TRAXLER DÓRA

### A FEJEZET CÉLJA

---

A tematikus analízis (TA) egy egyszerű formájának bemutatása.

### A FEJEZET TARTALMA

---

10.1. Egy példa: a háromszlopos elemzés egy egyetemi kurzuson

10.2. Az elemzés lépései

10.2.1. Az elemző viszonyulásmódjának, előítéleteinek tisztázása,  
az interjúk elolvasása

10.2.2. A háromszlopos kódolás

10.3. Témafejllesztés és -elnevezés

10.4. Összefoglalás

10.5. Kérdések

Interjút vagy szöveget elemezni bonyolult, néha kifejezetten ijesztő feladat. Kezdetben ott hever előttünk több száz oldalnyi interjú, vége láthatatlan adatdszungenel. És valóban, az interjúkban életek, élmények, érzések, gondolatok szerepelnek, melyekkel azonosulhatunk, melyek megérinthetnek, melyek elterelhetik a figyelmünket. Bizony, könnyű elveszni az interjúk elemzése közben. Ebben segít, ha tudjuk, hova akarunk eljutni (kutatási kérdés), és az, ha tudjuk, hogyan juthatunk el oda (szövegelemzési technika). A kutatási kérdésről az adatgyűjtésről (**4. fejezet**) és a módszertanról szóló fejezetben részletesebben is értekezünk.

Ebben a fejezetben egy elterjedt szövegelemzési technikát mutatunk be, a **háromoszlopos módszert**. Célunk, hogy kapaszkodót adjunk ahhoz, hogyan érdemes hozzáfekedni az interjúkkal való foglalkozáshoz.

Jelen fejezet BIRTALAN Liliána **Tematikus analízis** című (9.) fejezetének didaktikai kiegészítése. Birtalan Liliána a tematikus analízis elterjedt, BRAUN–CLARKE-féle kétoszlopos módszerét mutatja be (a tematikus analízis részletes bemutatása a 9. fejezetben olvasható). Tanítási tapasztalataink azonban azt mutatták, hogy a kurzusokon való közös elemzés során a háromoszlopos tematikus analízis elmélyültebb elemzést, alaposabb megvitatást eredményezett, ezért indokoltnak találtuk külön fejezetet szentelni ennek a technikának. Ahhoz, hogy szemléletesen be tudjuk mutatni az oszlopok használhatóságát, egy kurzuson megvalósult közös elemzés anyagát hívtuk segítségül.

## 10.1. EGY PÉLDA: A HÁROMOSZLOPOS ELEMZÉS EGY EGYETEMI KURZUSON

A 2020/2021. tanév második félévében a *Társadalmi integrációt segítő speciális kollégium* keretében a felépülés témájával foglalkoztunk. A kurzuson egy témába vágó, közös tematikus analízis elvégzését tűztük ki feladatul. A kutatási kérdésünk a szerhasználathoz vezető út megértése volt (*Mi jellemző a szerhasználathoz vezető útra?*). A félév során a hallgatóknak interjúkat kellett gyűjteniük, majd egyénileg kódolni azokat.

Az elemzés szemléltetésének és megtanulásának céljából egy korábbi kutatásunk interjújának részletét választottunk ki közös elemzésre (KASSAI és mtsai 2015). Ez a Zolival (álnév) való beszélgetés egy részlete volt, amelyben a szerhasználatának mélypontjáról számolt be. Zoli az interjú időpontjában 38 éves volt. 6 éven keresztül használt heroint, 16 éve volt felépülő, 13 éve dolgozott tapasztalati segítőként, szociális munkásként.

Mivel ez az egész interjú egy specifikus részlete, így a közös elemzésünkhöz külön kutatási kérdést fogalmaztunk meg:

kutatási kérdés

---

Mi alakítja ki a „mélypont” élményét?

---

## 10.2. AZ ELEMZÉS LÉPÉSEI

### 10.2.1. AZ ELEMZŐ VISZONYULÁSMÓDJÁNAK, ELŐÍTÉLETEINEK TISZTÁZÁSA, AZ INTERJÚK ELOLVASÁSA

Ebben a fázisban ismerkedünk meg a **kutatási témával** és magával a kutatással is. Ahogy a kvalitatív kutatásoknál szokás, az itt sorra kerülő **önreflexió** során feltárjuk a témával kapcsolatos **előzetes tudásunkat, érzelmi viszonyulásainkat**. Személyes viszonyulásunk feltárása történhet önelemzésen, naplóról keresztül, de akár a kutatócsoport közösen is megbeszélheti saját gondolatait, érzéseit, élményeit a témával kapcsolatban. A tudatosítás, a felismerés a kutatás fontos eleme, hiszen ezáltal tudunk reflexívek lenni és **zárójelbe tenni vagy reflektáltan kezelni** a személyes véleményünket, értékelésünket, illetve értelmezéseinket. A munka során érdemes naplót vezetnünk a kutatáshoz kapcsolódó érzéseinkről, gondolatainkról. Ez sokat segít abban, hogy tudatosabban, fókuszáltabban tudjunk elmélyülni az adatokban, hiszen nem kell mindig mindent a fejünkben tartani.

kutatási téma

kutatói önreflexiók

Ezután következik az **interjú elolvasása**, az ismerkedés az interjú szövegével és benyomások, gondolatok felszínre hozása.

A saját kutatásunk esetében megismerkedtünk a tapasztalati szakértőkkel kapcsolatos vizsgálatokkal, elolvastuk a Zolival készült interjút, melyből itt csak a „mélypont” elbeszélését ragadtuk ki.

### 10.2.2. A HÁROMOSZLOPOS KÓDOLÁS

A Tematikus Analízis fajtái közül az **induktív** irányt választottuk, azaz az **adatokból kiindulva** kívántunk **témákat** kialakítani. (A Tematikus Analízisről részletesebben lásd a **9. fejezetet**.)

Az elemzés során használt három oszlop a következő volt:

**Az első oszlopba került az interjú szövege: Zoli mélypontjával kapcsolatos, összefüggő elbeszélése.** Ezt a szöveget jelentésegységekre bontottuk. A **jelentésegység** egy gondolat vagy téma kifejtése tematikailag, narratív szempontból is megkülönböztethető módon. Tehát **gondolati vagy tartalmi szempontból összefüggő egységet keresünk;** így előfordulhat, hogy az egység mondat közben ér véget. Az egyes

első oszlop

jelentésegységeket egy-egy sor beszúrásával választjuk el; így a beírt szöveg nem fog elmozdulni.

**második oszlop**

A második oszlopba kerül a jelentésegység rövid tartalmi kivonata, összefoglalása, annotációja egyes szám 3. személyben, egyelőre még közel maradva a szöveghez. Ennek nehézsége, hogy a második oszlopban, a jelentésegységek kivonatolása során néha nehéz megállni, hogy ne értelmezéseket írjunk, melyek már absztrakciós szintben is messzebb vannak a szövegtől (ezek a harmadik oszlopba valók).

**harmadik oszlop**

A harmadik oszlop az értelmező kódolás helye. Ezek lesznek azok a kódok, amikkel majd tovább dolgozunk, így fontos, hogy pontosak és következetesek legyenek. Az episztemológiai pozícionktól függően látens vagy szemantikus kódokat hozhatunk létre, illetve alkalmazhatunk induktív vagy deduktív kódolást (lásd 9. fejezet). Az értelmező kódok pedig a kutatási kérdésünk számára lehetőleg releváns információkat tartalmazzanak. Az értelmezésnél már használhatunk pszichológiai kifejezéseket, de törekedjünk arra, hogy jól körülhatárolható pszichológiai elméleteket vagy modelleket ne használjunk. Ezért is fontos az 1. pontban leírt önreflexió, illetve zárójelezés, hogy ezeket még a kódolást megelőzően feltárjuk. Példánkban induktív módon látens kódokat hoztunk létre.

A harmadik oszlop kódolását szintén jelentésegységenként végezzük, a második oszlop alapján – de szükség esetén (például ha nem világos a második oszlopban szereplő annotáció, vagy nincs egyetértés a kódoló csoportban) természetesen visszatérhetünk az első oszlophoz is.

A kódolást lehet egymástól függetlenül is végezni, amit az eredmények közös megvitatása zár le, de kódolhatunk csoportban is. Esetünkben a kutatócsoport együtt, csoportos megbeszélés során elemezte az interjúrészletet, melynek során konszenzusra törekedtünk.

A három oszlop a következő formát öltötte:



## 16. táblázat. A TA-típusú elemzés három oszlopának bemutatása

Az interjú szövege	Összegzés	Értelmezés
<p><b>Mikor jött el az a fordulópont (ha lehet így nevezni), amikor a leszokás mellett döntöttél?</b></p> <p>„Hát ez érdekes módon, sok hosszú évek munkája volt, tehát amikor a környezetemben egyre többen visszajeleztek, amikor visszajelzést kaptam az utcán az emberektől, hogy megnéztek, hogy bűdös vagyok, koszos vagyok, hogy nézek ki... a fecskendő kiesett a zsebemből. Az utcán az emberek, a szomszédok, a szüleim, a testvéreim a haverjaim, a régi, régen látott iskolatársaim. Ha a lakótelepen találkoztunk, elkerültek, átmentek az utca túloldalára. Tehát ez a sok-sok visszajelzés évek alatt oda jutott, hogy minden irányból azt érzem, hogy nagyon nagy gond van, és elfordulnak, menekülnek tőlem az emberek.”</p>	<p>A környezet negatív visszajelzései a kinézetéről</p> <p>Az utcán az emberek, szülők, testvérek, szomszédok, haverok, iskolatársak</p> <p>A társas kapcsolatai romlása: kerülik őt, menekülnek tőle</p> <p>Többéves, egyre romló folyamata</p> <p>Érezte, hogy nagy gond van.</p>	<p>Társas kirekesztés</p> <p>A saját állapotát nem észleli: az önreflektivitás elvesztése</p> <p>Dramaturgiai feszültségkeltés: fokozások, felsorolások</p> <p>Eljut addig, hogy érzékelje, menekülnek tőle.</p> <p>Mások szerint nagy gond van vele.</p>
<p>„Az a bizonyos pont, amikor ezt eldöntöttem, az '98 valamikor tavasz vagy nyár elején lehetett. Apámmal is összeszórakoztam, és választás elé állított, hogy... már elloptam otthonról mindent, és megkérdezte, hogy vagy kezdjünk ezzel a helyzettel valamit, vagy akarok-e valamit kezdeni ezzel a helyzettel? Vagy akkor menjek el, és én azt választottam, hogy elmegyek.”</p>	<p>1998 tavasz / nyár</p> <p>Konfliktus az apával, majd választás elé állítja: otthonról „már elloptam mindent”</p> <p>2 lehetőség: kezd valamit a helyzettel, vagy elmegy otthonról</p> <p>Döntés: elmegy</p>	<p>Menekülésre kényszerül</p> <p>Az apa segíteni szeretne</p> <p>Nem akar semmit kezdeni a helyzetével</p> <p>Dramaturgiai feszültségkeltés</p>
<p>„És akkor egy darabig ilyen »junkie« tanyákon aludtam, lakásokban, ahol mindenki anyagozott. De aztán egy idő után sehova nem mehettem, és az utcán találtam magam. És ez volt az a pont, amikor egy pár napot utcáztam, és ez volt az a pont, hogy na ne! Ott aludtam ez Őrs vezér téren egy padon, éhesen, szomjasan, elvonással, koszosan, bűdösen, emlékszem még a kukából kikandikált egy kiflivég, és azt is kivettem, az volt a vacsorám vagy az aznap kajám, talán, és akkor...”</p>	<p>Kezdetben „junkie” tanyák, lakások</p> <p>Mindenki anyagozott</p> <p>Utána pár napig utcára került: padon alvás, kukából evés</p> <p>Egy kiflivég volt az egy napi kajája</p> <p>Éhesen, szomjasan, elvonással, koszosan, bűdösen</p> <p>Ez volt az a pont: na ne!</p>	<p>Dramaturgiai feszültségkeltés</p> <p>Az emberi méltóságvesztés folyamata</p> <p>Holtpont</p>
<p>„Egész éjjel agyaltam azon a padon. Most már mindenkinek tartozom, mindenkit el kell kerülnöm, egy ideig működik az, hogy kölcsönkértem, mit tudom én a dílertől is mindig, úgy hoztam el a cuccot a haverjaimtól is. Mindenholnan kéregettem, ismeretlen emberektől is, egy zöldségestől, taxistól, akik ugye az utcán élnek az életüket, akár csak a drogosok... tehát mindenkinek tartoztam. A mai napig egyébként tartozok a New York szálloda portásának, három ezer forinttal... ez úgy megmaradt.”</p>	<p>Sokaktól kért kölcsön és kéregetett: ismeretlenektől, zöldségestől, taxistól</p> <p>Sokaknak tartozott / tartozik</p> <p>A New York szálloda portásának még mindig tartozik háromezer forinttal</p>	<p>Szemléltetés, színesítés</p> <p>Magyarázat</p> <p>Zsákutca</p> <p>Kapcsolati elszegényedés, vesztes</p> <p>A társadalmi hierarchia alján</p>

Az interjú szövege	Összegzés	Értelmezés
<p>„És ez volt az a pillanat, amiről úgy éreztem, hogy ennek két kimenetele van. Az egyik a halál, én kétszer túladagoltam magam, egyszer a mentősök, egyszer a haverjaim éleztettek újra. Egyik a halál, a másik pedig a börtön. Annyt tudtam magamról, hogy nem vagyok az a típus, aki bemegy a börtönbe, és kiverekedi magának a posztot, hanem nekem ott végem van. [Itt megint benyitottak, megszakítva a beszélgetést] ... és, ő... tehát azt tudtam, hogy én nem akarok börtönbe kerülni, és meghalni sem akarok, én nem akarok öngyilkos lenni, hanem... másodszor úgy éreztem, hogy meg akarok halni, de nem ilyen ...(?) módon, hogy kinyírom magam, hanem szép lassan, hogy szétanyagozom magam. A lényeg az, hogy ott és akkor eldöntöttem, hogy valami másnak, valami többnek kell lennie az életnek, hogy én ezt már nem bírom, és nem is akarom csinálni, és valamit kell tennem.”</p>	<p>Válaszút: halál / börtön Kétszer túladagolta magát A börtönben is vége lenne Nem akar meghalni, nem akar öngyilkos lenni Lassú halál kábítószer által Döntés: többnek kell lennie az életnek, valamit tennie kell Élni akarás</p>	<p>Valódi mélypont: cselekvésre készleti, ki-kerül belőle vagy benne marad  Kilátástalanság (börtön / halál) à élet választása mellett elköteleződés Lehetőség teremtése (tudattalan)  Végletek, az élet választása a halálon keresztül Félelem (ismeretlentől)</p>
<p>„És akkor másnap reggel kértem segítséget, elmentem... anya csak egy van, elmentem anyámhoz, valahogy segítsen, bementünk egy drogambulanciára. Csorba József doktor úr kezelt, ami azért is érdekes, mert jó pár évre rá nála írtam a szakdögámat. Így sok ilyen részletének jelen van az életemben. És akkor azt mondtam a „Csorbának”, hogy valami hathatósabb megoldás kellene, mint a Rivotril. És akkor mondta, hogy vannak ilyen rehabok, eddig azt soha nem mondtam, és akkor került a kezünkbe egy ilyen ráckeresztúri szórólap is. Valahogy innen indult a... dolog.”</p>	<p>Segítségkérés Anya csak egy van – elment az anyjához, valahogy segítsen Drogambulanciára bekerül Csorba doktor – kezelés + szakdoga (később) – kitekintés a jövőbe A Rivotril nem jó, hatásosabb kell (szorongásgátló) Rehab (Ráckeresztúr)  Valahogy innen indult... mi volt még?</p>	<p>Visszatérés a gyökerekhez (a problémát nem gyógyszerrel, tünetileg)  A két legjelentősebb személy megjelenése: valódi emberi kapcsolatok, terápiás kapcsolat  <i>Empowerment</i></p>

A három oszlop létrehozása után az elemzés az *Értelmezés* című oszlopban szereplő kódokkal folytatódik, és a *Tematikus Analízis* további lépéseit követi, nevezetesen a *3. Témák keresését*, valamint a *4. Témák áttekintését, definiálását és elnevezését*. Erről a **9. fejezetben** írtunk.

Az interjúk elemzése során a következő témákat hoztuk létre:

#### TÁRSAS KIREKESZTÉS

Társas kirekesztés  
A társadalmi hierarchia alján  
Kapcsolati elszegényedés, veszteség

#### MÉLTÓSÁGVESZTÉS, ÖNREFLEKTIVITÁS- VESZTÉS

Saját állapotát nem észleli: az önreflektivitás elvesztése  
Eljut addig, hogy érzékelje, menekülnek tőle  
Mások szerint nagy gond van vele  
Semmit sem akar kezdeni az életével

<p><b>MÉLTÓSÁGVESZTÉS, ÖNREFLEKTIVITÁS- VESZTÉS</b></p>	<p>Az emberi méltóság elvesztésének folyamata Menekülésre kényszerül</p> <hr/> <p>Szemléltetés Dramaturgiai feszültségkeltés: fokozások, felsorolások Szemléltetés, színesítés Magyarázat</p> <hr/> <p>Egzisztenciális krízis Félelem (az ismeretlentől) Holtpon Zsákutca Valódi mélypont: cselekvésre készíti, kikerül belőle vagy benne marad Kilátástalanság (börtön / halál)</p>
<p><b>AZ ERŐFORRÁSOK MOZGÓSÍTÁSA</b></p>	<p>Lehetőség teremtése (tudattalan) Empowerment A két legjelentősebb személy megjelenése: valódi emberi kapcsolatok, terápiás kapcsolat Az apa segíteni szeretne</p>
<p><b>DÖNTÉS: ÉLJ!</b></p>	<p>Visszatérés a gyökerekhez (a problémát nem gyógyszerrel, nem tünetileg kezelni) Az élet választása melletti elköteleződés Végletek, az élet választása a halálon keresztül</p>

A **témafejlés és -elnevezés** témakörére így, a fejezet végén érdemes még egyszer visszatérni. Habár erről is értekeztünk már a **9. fejezet**-ben, tapasztalataink azt mutatják, hogy erről nem lehet eleget beszélni. Így az ebben a fejezetben ismertetett kutatás témafejlését is bemutatjuk.

## 10.3. TÉMAFEJLESZTÉS ÉS -ELNEVEZÉS

A végső **témaelnevezés** és **tématérkép** elkészítése előtt visszatérünk 3. A témák keresése ponthoz. Mi segíthet a témák csoportosításában? Próbáljunk **közös szervezőelvet** találni egy-egy téma kialakításában. A témák ne tartalmi pontok, összegzések legyenek. Ha az előzetes témák kijelölésekor elégedetten ismerünk rá az interjú során érintett témakörökre, nagy valószínűséggel rossz úton járunk, hiszen olyan témákat „találtunk”, melyeket az interjúkérdésekkel, az interjú témákkal mi magunk adtunk az interjúalanyok szájába: amit beletettünk az interjúba, azt kaptuk vissza témák gyanánt.

De még ez is lehet jó megoldás! Például ha egy kevésbé ismert pszichológiai jelenség tulajdonsága érdekel minket, és rákérdezzünk annak különböző interperszonális, személyes vagy intraperszonális megjelenési formáira, akkor ezek a **topikok** lehetnek valóban érdekesek (manifeszt kódolás, realista episztemológia). De azért ebben az esetben is gondolkodjunk el azon, hogy mi az a **többlet**, amit az **értelmezésünkkel** hozzáadtunk az interjúalanyok szavaihoz.

Máskor egy-egy téma gyakorlatilag az interjúalanyok szavainak összegzése (lásd 2. oszlop). Ebben az esetben az értelmezés hiányzik. Előfordulhat, hogy „banális” csoportosítást alkotunk: például a kábítószerhasználat – az interjúalanyok által elbeszél – élményeit külső (családi, kortárs kapcsolati) okokra és belső (személyes) okokra bontjuk. De ez a nagyon művi felosztás valóban az interjúalanyok világlátását, a kábítószer-jelenségre vonatkozó, észlelt és tulajdonított okokkal kapcsolatos gondolkodását adja vissza? Vagy ez a mi fogalmi keretünk, ahogy az adott jelenségekről gondolkodunk? Ezek talán nem az interjúalanyok világának részei, nem biztos, hogy ők a „külső – belső”, „családi – kortárs” kapcsolatok kettősségei mentén észlelik és bontják fel a világot.

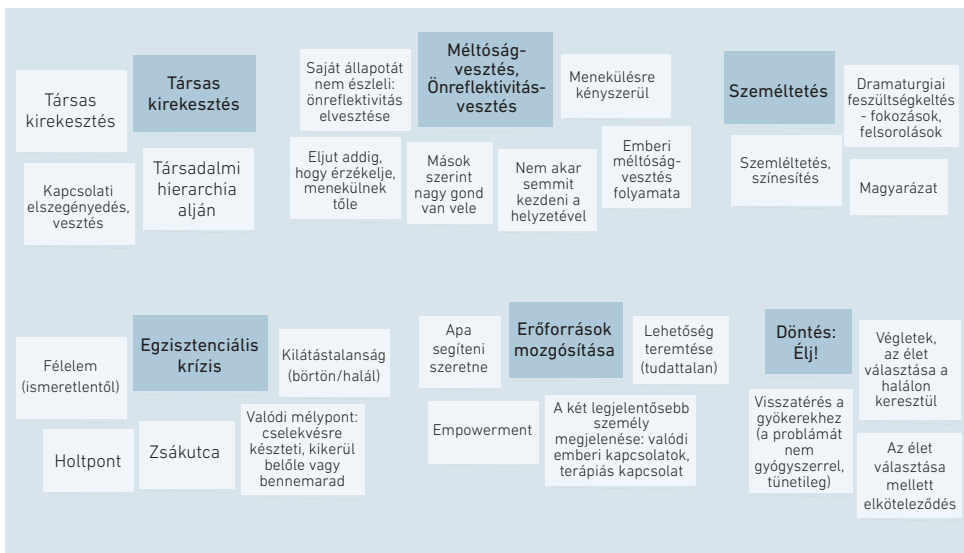
**Hogyan nevezzük el a témákat?** A legelső témánk, a *Társas kirekesztés* inkább **tartalmi** megnevezés. Többet mond ennél a *Vesztés* (státuszvesztés értelemben) vagy a *Hierarchia alján* kifejezés, mert ezekben az elnevezésekben egy **szubjektív értékelő dimenzió** is megjelenik – persze, az interjúalanyok értékeléséé. Az *Egzisztenciális krízis* vagy a *Döntés: élj!* már jobb témaelnevezések, az előbbi esetben a *Holtpont* talán még megfelelőbb lenne (lásd 4. ábra).

Ha eljutottunk eddig, az első új téma – *Státuszvesztés* – és a második téma – *Méltóságvesztés, Önreflektivitás-vesztés* – már egy *Veszteségek* elnevezésű témát is kirajzol, ezt a két témát tehát összevonhatjuk

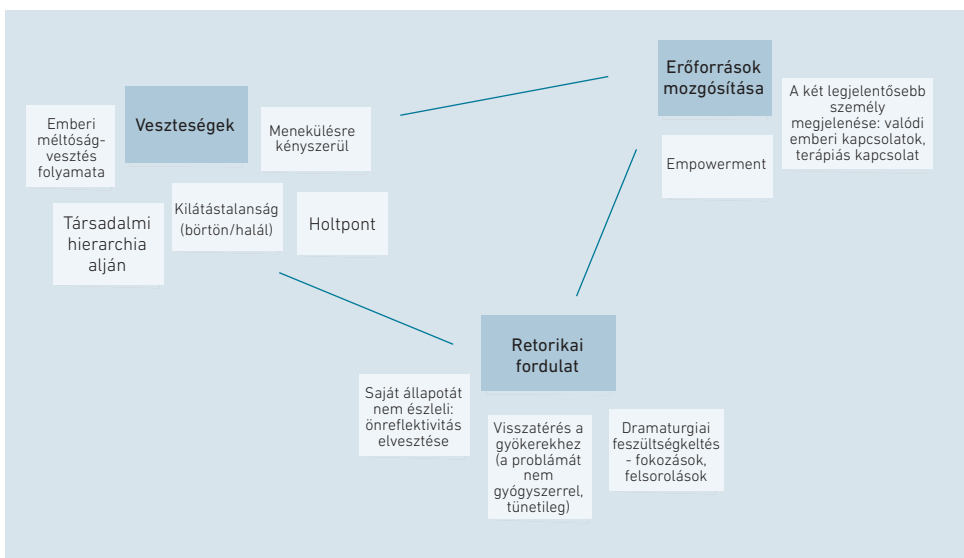
a veszteségek mentén. Innen már csak egy ugrás, hogy az *Egzisztenciális krízissel* – mint a szinte legnagyobb elképzelhető személyes veszteséggel is összevonjuk ezt a témát. Már is egy dinamikus kapcsolatot látunk a *Veszteségek* (egzisztenciális veszteségek) és a következő téma – az *Erőforrások mozgósítása* – között. E küzdelem kimenetele a *Döntés: élj!* és a bemutatás módja, a *Szemléltetés*. Vajon a *Döntés: élj!* és a *Szemléltetés* olyan messze állnak egymástól? Mind a kettőben felfedezhető egy dinamikai, sőt dramaturgiai, retorikai mozdulat. Ezzel a retorikai elemmel már egy háromszögnél tartunk: *Egzisztenciális veszteségek – Erőforrások mozgósítása* és a *Retorikai fordulat* (lásd 5. ábra).

Az előző, **9. fejezetben** BRAUN és CLARKE (2006) nyomán így foglaltuk össze a téma jelentését: ezen az „adatállományban rejlő, kutatási kérdéshez kapcsolódó, azzal közös alapokon nyugvó (természetesen összefüggő) kirajzolódó válaszmintázatot értik. A kibontakozó témák az adathalmaz esszenciáját, a kutatott tartalom szövegekben megbújó, a kutatási kérdésünk szempontjából releváns értelmét fedik fel és egyesítik” (182. oldal). Az **Interpretatív fenomenológiai analízis bemutatása és példakutatása: kábítószer-használókból empátikus segítők** című, **5. fejezetben** bemutatott elemzéstől eltérően – ahol a hangsúly az idiografikus, egyedi élményalakzatok feltárása volt a célunk – jelen fejezetben a **kutatási kérdésünk által irányított témákat** kerestük.

Az IPA a jelentésadás folyamatát, a megélt tapasztalatok részletesebb és mélyebb elemzését, a jelentésadás és az *én(ek)* kapcsolatának feltárását teszi lehetővé. Az egyedi eseteket (interjúkat) elemezzük, majd az elemzés végeztével a következővel folytatjuk, és a végén hozzuk létre a közös élménytémákat. A TA-ban **nagyobb témaegységeket** keresünk, nem annyira a jelentésadás folyamata, hanem a **részrtvevők „kész”, közös jelentései**, élményei érdekelnek. Az IPA inkább feltáró, a TA inkább **leíró vizsgálatokra** használható. Amíg a TA **több különböző episztemológiai pozícióból** is elvégezhető, az IPA csak fenomenológiai lehet. A két módszer összehasonlításáról SPIERS és RILEY (2019) kötetéből tájékozódhatunk. A szerzők 47 esetet vizsgáltak TA-val, majd egy 10 fős, a kutatás szempontjából különösen jellemző, homogén mintán végezték el az IPA-t.



4. ábra. A témák a Miro programban (a harmadik oszlop kódjainak rendezése)



5. ábra. A témák megjelenítése az összevonások után a Miro programban

## 10.4. ÖSSZEFOGLALÁS

A háromszlopos módszer a tematikus analízis elvégzésében segít. Az első oszlopba az **interjú szövege** kerül, melyet **jelentésegységekre** bontunk. A második oszlopba a **jelentésegységek tartalmi kivonatai**, összefoglalói kerülnek (egyes szám 3. személyben). A harmadik oszlopban – a második oszlop felhasználásával – a **jelentésegységek értelmezései** kapnak helyet. Ezek lehetnek szemantikai / explicit vagy látens / értelmező kódok. A harmadik oszlop kódjaiból állítjuk össze a **témákat**, melyeket **tématérképen** ábrázolunk. Az elemzés végén a fő-témák – témák – altémák elnevezését határozzuk meg.

## 10.5. KÉRDÉSEK

Mi a különbség a tematikus analízis (9. fejezet) és az itt közölt módszer között?

Mi a különbség az IPA és a TA között?

A kutató szerepét illetően mi a különbség a TA és az IPA között?





# ZÁRSZÓ

RÁCZ JÓZSEF

Könyvünk végén ismét kiemelünk néhány szempontot, melyet a kvalitatív pszichológiai kutatási folyamat során érdemes figyelembe venni. Újra hangsúlyozzuk a kutatási kérdéshez illő episztemológiai pozícióválasztás és az előzetes tudásunk, attitűdjeink önreflektív feltárásának szükségességét. Ennek jelentőségére világítanak rá azok az ellenőrző listák, amelyek az utóbbi években születtek, és céljuk a kvalitatív pszichológiai publikációk minőségi standardjainak kialakítása és így a minőség javítása. Ezek a listák részben a kutatóknak, részben a tudományos folyóiratok lektorainak és szerkesztőinek segítenek abban, hogy hogyan bíráljanak el egy közleményt.

LEVITT (2020) összeállította az Amerikai Pszichológiai Társaság számára a kvalitatív pszichológiai kutatások minőségi standardjait. Könyve *1. számú mellékletét* ajánljuk a hallgatónak és a kutatóknak, akik szeretnék ellenőrizni, hogy tanulmányuk felépítése megfelelő-e, illetve azt, hogy minden fontosat leírtak-e. Ugyanezt ajánljuk akár egy szakdolgozat, akár egy tudományos közlemény bírálóinak is. Bár ez a lista nagyon részletes, útmutatóul most néhány szempontot kiemelünk. Szemben a kvantitatív módszerű közleményekkel, a kvalitatív munkákban jelentős szerepet kap, és le kell írni a választott módszer episztemológiai pozícióját (realista, fenomenológiai vagy konstruktivista, illetve más egyéb, pl. feminista, kritikai realista), illetve annak indoklását. Erre kvantitatív módszerű cikkeknel nincs szükség, hiszen azok alapvetően realista (pozitivista, posztpozitivist) orientációjúak. Ismertetnünk kell a kutatók megközelítését, előzetes megértését és attitűdjeit, tapasztalatait, szakmai hátterét, esetleges érintettségét. Az önreflexió akár egy külön szakasz is lehet a közlemény végén.

Fontos, hogy bemutassuk a kutatás megvalósítása során tett változtatásokat, módosításokat! Akár a kutatási kérdés, akár az adatgyűjtés vagy az adatelemzés során tett változtatásokat és ezek indokait. A kvalitatív kutatásokban inkább pozitívan értékeljük, ha a kutató – indokkal és dokumentáltan! – eltér a kutatási tervétől. A kötetben több helyütt is szó esett a kvalitatív kutatások cirkularitásáról vagy a hermeneutikai körről; ezek magyarázhatják az előzetes tervtől való eltérést – de e folyamatokat már a tervezéskor is figyelembe vehetjük.

A tanulmány stílusánál vegyük figyelembe, hogy „kvalitatív” kifejezéseket használjunk: *megért, explorál, felfed – felfedez, generál, identifikál, leír*. Kerüljük az olyan „kvantitatív” kifejezéseket, mint

összehasonlítás, függő és független változó, hipotézis, hipotézistesztelés, mérési változó, hat(ás), következménnyel van, okoz, reprezentativitás, vizsgálati vagy kísérleti személy (helyette résztvevőkről írjunk). Kvalitatív tanulmányoknál az aktív szerkezeteket részesítjük előnyben („a kutatás révén megértem a folyamatot” – és nem: „a kutatás révén a folyamat megérthetővé válik”). Preferáljuk az egyes szám első személyt (ha egy kutatóról van szó) – ugyanakkor azt is el kell fogadnunk, hogy sok folyóirat nem kedveli az egyes számot és többes számot kíván (*mi*). Tematikus elemzés, IPA, narratív analízis esetén egy-egy kialakított témánál a résztvevők – válaszadók számát csak mérlegelés után közöljük (például 5 személy válaszában találtunk az adott téma alá tartozó 25 darab kódot). A számszerűsítés kiemel a kontextusból, és absztrakt kategóriákat állít elő, ami sokszor ellentétes a kvalitatív kutatások filozófiájával. Ugyanakkor léteznek olyan módszerek, ahol kvantifikálhatjuk az eredményeinket (pl. a tartalomelemzés vagy a tematikus elemzések bizonyos formái).

Végezetül, mást már nem is kívánhatunk olvasóinknak, mint a kvalitatív pszichológiai kutatások és az új összefüggések feltárásának örömét és az eredményes tanulmányírást.

## KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönjük az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Pszichológiai Intézetének, hogy lehetőséget biztosít számunkra arra, hogy kvalitatív pszichológiai módszerekkel foglalkozzunk. Alap-, mesterképzésben részt vevő és doktori hallgatókkal együttműködve tapasztaljuk meg e módszerek használatát. Sokat köszönhetünk a nem kvalitatív módszerekkel foglalkozó oktató kollégák visszajelzéseinek: ezek a módszerek validitásának folytonos újrafogalmazására készítetnek bennünket. Köszönjük a szakdolgozatok, illetve a tudományos publikációink lektorainak segítő munkáját, még az elutasításokat is, hiszen azokból is tanulunk.

Külön köszönet illeti Sallay Violát, a kötet lektorát, áldozatos munkájáért és részletes visszajelzéseiért.

Köszönjük a Kvalitatív Pszichológia Kutatócsoport tagjainak, Alexandrov Annának, Ferencz Veronikának és Koltai Borbálának a szerkesztés során nyújtott segítségét.

Köszönjük a Mecenatúra 2021 pályázat, az ELTE PPK Pályázati Iroda és az ELTE Eötvös Kiadó segítségét a kötet megjelentetésében.

# MELLÉKLETEK

# 1.SZ. MELLÉKLET

## MCADAMS-FÉLE

### ÉLETTÖRTÉNET-INTERJÚ (2008)

KOLTAI BORBÁLA (FORD.)

#### BEVEZETÉS

Mondjuk el az interjúalanyunknak, hogy ebben a maximum kétórás interjúban az *életének történetére* leszünk kíváncsiak: a számára fontos múltbeli eseményekre, szereplőkre, gondolatokra, illetve az általa elképzelt jövőre. Nyugtassuk meg, hogy nincsenek jó vagy rossz válaszok, nem célunk a diagnosztizálás, a mélylélektani elemzés, és ez nem terápiás ülés. Kutatási célból szeretnénk megismerni a történetét, hogy megértsük, hogyan élnek az emberek az életüket, és miként értelmezik önmagukat. Biztosítsuk arról, hogy részvétele önkéntes, anonim, és bizalmasan kezeljük, amit elmond.

#### A) ÉLETTÖRTÉNET-FEJEZETEK

Megkérjük interjúalanyunkat, hogy képzelje el saját életét egy olyan könyvként, amelyben az egyes fejezetek címei az ő saját élettörténetéhez kapcsolódnak. Korlátlan számú részre bonthatja az életét, de mi praktikus okból 2-7 fejezetet javasolunk. Adjon mindegyiknek címet, mesélje el röviden, miről szólnak, és hogyan következnek egymásból az egyes fejezetek. Szánjunk erre a részre 20 percet.

#### B) KULCSFONTOSSÁGÚ JELENETEK AZ ÉLETTÖRTÉNETBEN

Kérjük meg az interjúalanyt, hogy az élettörténetéből most azokra a térben és időben behatárolható eseményekre, történésekre koncentráljon, amelyek valamilyen ok miatt kiemelkedőek (pl. különösen jó vagy rossz, nagyon élénk, fontos, emlékezetes események). Ezután nyolc kiemelkedő mozzanatot beszélünk meg, és mindegyiknél az alábbi kérdéseket tesszük fel: *a) Részletezze, mi történt! b) Mikor és hol történt? c) Ki volt még részese? d) Milyen saját érzései, gondolatai voltak? e) Miért gondolja úgy, hogy ez az esemény fontos vagy jelentős volt az életében? f) Mit mond el az esemény róla mint emberről vagy az életéről?* Kérjük meg, hogy részletesen, de konkrétan meséljen.

\* Az interjúkészítő feltehet tisztázó és részletező kérdéseket.

**1. Csúcspont:**

Meséljen el egy kifejezetten pozitív élményt okozó jelenetet, eseményt, pillanatot. Ez lehet egész eddigi életének *a csúcspontja* vagy egyéb, nagyon örömteli, vidám, izgalmas pillanat. Kérdések *a-tól f-ig*.

**2. Mélypont:**

Most meséljen az előzővel ellentétes eseményről, amely mélypont vagy *a mélypont* volt eddigi élete során. Ismerjük el, tisztában vagyunk azzal, hogy nem könnyű erről beszélnie, de bátorítsuk, hogy minél több részletről számoljon be. Kérdések *a-tól f-ig*.

**3. Fordulópont:**

Határozzon meg egy olyan pillanatot vagy eseményt, amiről utólag úgy gondolja, hogy saját magában vagy életében fontos változást okozó fordulópont volt. Ha nem tud ilyet mondani, akkor említsen egy olyan eseményt, ahol úgy érezte, hogy valamiféle változáson ment keresztül. Kérdések *a-tól f-ig*.

**4. Pozitív gyermekkori emlék:**

Idézzon fel gyermek- vagy tinédzserkorából egy kiemelkedően pozitív, nagyon boldog, kellemes emléket. Kérdések *a-tól f-ig*.

**5. Negatív gyermekkori emlék:**

Idézzon fel gyermek- vagy tinédzserkorából egy kifejezetten negatív emléket – olyat, amelyhez szomorúság, félelem vagy egyéb erős negatív érzelmi élmény társul. Kérdések *a-tól f-ig*.

**6. Élénk felnőttkori emlék:**

Egy olyan jelenetet meséljen el a felnőttkorából, amit eddig még nem említett, és élénksége, emlékezetessége, jelentőségteljessége miatt pozitív vagy negatív értelemben kiemelkedő. Kérdések *a-tól f-ig*.

**7. Bölcsességhez kapcsolódó esemény:**

Meséljen el egy olyan eseményt, ahol bölcsességről tett tanúbizonyosságot: különösen bölcsen cselekedett, bölcs tanácsot adott, bölcs döntést hozott vagy egyéb módon bölcsen viselkedett. Kérdések *a-tól f-ig*.

**8. Vallásos, spirituális vagy misztikus élmény:**

Idézzon fel életéből egy olyan momentumot, ahol szent vagy transzcendens élményben volt része, érezte Isten vagy más mindenható erő jelenlétét, egynek érezte magát a természettel, a világgal, az univerzummal. Amennyiben vallásos, ez kötődhet saját hitvilágához, de bármilyen más spirituális élmény is lehet. Kérdések *a-tól f-ig*.

\*\* Ha az interjúalany hezitál, nyugtassuk meg, hogy nem szükséges, hogy ez az esemény egész életének *a legmélyebb* pontja legyen, hanem egy nagyon kellemetlen emlék is megfelelő.

## C) FORGATÓKÖNYV A JÖVŐRŐL

### 1. A következő fejezet:

Életének történetében nemcsak a múlt fejezetei, hanem az elképzelt jövő is benne van. Hogyan nézne ki életének következő fejezete, hogyan folytatódik majd az élettörténete?

### 2. Álmod, vágyak, jövőbeli tervek:

Mit szeretne elérni a jövőben, mik az álmai, vágyai?

### 3. Életterv:

Van-e olyan terve az életben, amelynek megvalósítását már elkezdte, és a jövőben is fog érte tenni, vagy a jövőben fog hozzákezdeni? Ez kapcsolódhat a családi vagy szakmai életéhez, de lehet hobbi vagy egyéb időtöltés is. Mesélje el ezt a tervet, mondja el, honnan eredt az ötlet, hogyan fog a terv előrehaladni, és miért fontos ez neki és / vagy másoknak.

## D) KIHÍVÁSOK

Elmondjuk az interjúalanyunknak, hogy ebben a szakaszban az élete során megtapasztalt kihívásokról, nehézségekről és problémákról fogunk beszélni. Először általánosságban, majd arra a három területre fókuszálunk, ahol az emberek többségének nehézségei adódhatnak.

### 1. Kihívások az életben:

Mit tart a legnagyobb kihívásnak az életében? Hogyan keletkezett, hogy birkózott meg vele, és mi ennek a kihívásnak vagy problémának a jelentősége saját élettörténete szempontjából?

### 2. Egészség:

Meséljen el egy olyan jelenetet, időszakot az életéből (a jelent is beleértve), amikor neki vagy közeli családtagjának komoly egészségügyi problémával kellett megküzdenie. Mondja el részleteiben, mi volt a probléma, hogyan alakult ki, és – amennyiben releváns – ezzel kapcsolatban milyen tapasztalata volt az egészségügyi rendszerrel. Hogyan birkózott meg az egészségügyi problémával, és milyen hatással volt rá és a saját élettörténetére?

### 3. Veszteség:

Definiáljuk, hogy veszteség alatt a számára fontos személyek elvesztését értjük, amit halál vagy egymástól eltávolodás okozott. Gyermekkorától a jelenig mi volt a legnagyobb ilyen vesztesége, hogyan tudott megbirkózni vele, milyen hatással volt rá és saját életének történetére?

### 4. Kudarcok, megbánt tettek:

Mit tart élete legnagyobb kudarcának, mit bán a legjobban? Ez kapcsolódhat munkához, magánélethez, barátsághoz vagy bármi más-hoz. Mesélje el, hogyan jött létre, hogy birkózott meg vele, milyen hatása volt rá és az életének történetére.

## E) SZEMÉLYES IDEOLÓGIA

Mondjuk el az interjúalanyunknak, hogy ebben a részben személyes hitvallásairól, alapvető értékeiről, az élet értelméről és az erkölcs témaköréről fogjuk kérdezni.

### 1. Vallási, etikai értékek:

Amennyiben ezek jelenőséggel bírnak számára, fejtse ki röviden, hogy mit jelent számára a vallásos hit és az értékek. Vallásosságtól függetlenül mondja el erkölcsi és etikai hozzáállását az élethez.

### 2. Politikai / társadalmi értékek:

Hogyan gondolkodik politikai / társadalmi kérdésekről? Elkötelezett valamelyik politikai irányzat iránt? Vannak olyan társadalmi témák, ügyek, amelyek erősen megérintik?

### 3. Vallási és politikai értékrendjének fejlődése, változása:

Mesélje el, hogyan alakult vallásos, morális és/vagy politikai véleménye, értékrendje. Történt ezekben bármi hangsúlyos változás?

### 4. Legfontosabb érték:

Mit tart az emberi létezés legfontosabb értékének?

### 5. Egyéb:

Tud említeni bármilyen egyéb dolgot, amely hozzásegíthet minket, hogy megértsük életének alapvető hitvallását, értékeit és életfilozófiáját?

## F) KÖZPONTI TÉMA

A múlt és a jövő időhorizontján visszagondolva élettörténetének fejezeteire, jeleneteire, kihívásaira, meg tud határozni egy olyan központi témát, üzenetet, gondolatot, amely végigvonult az egész életén? Mi élete történetének legfőbb témája?

## G) REFLEXIÓ

Megköszönjük az interjút, és megkérjük az interjúalanyt, hogy reflektáljon az interjúra – milyen érzései, gondolatai voltak közben, hogyan érintette őt a beszélgetés? Kérdezzük meg, van-e bármi, amit szeretne elmondani az interjúval kapcsolatosan.



## 2.SZ. MELLÉKLET KÉPEK

### KONTEXTUS



**1. kép.** Kifelé vágódva  
Helyszín: a javítóintézet. Készítette: Laci



**2. kép.** Elzárva  
Helyszín: javítóintézet. Készítette: Mózes



**3. kép.** A *Csajnap* program helyisége  
Helyszín: Kék Pont Alapítvány. Készítette: Camille Stengel

## MÓDSZER



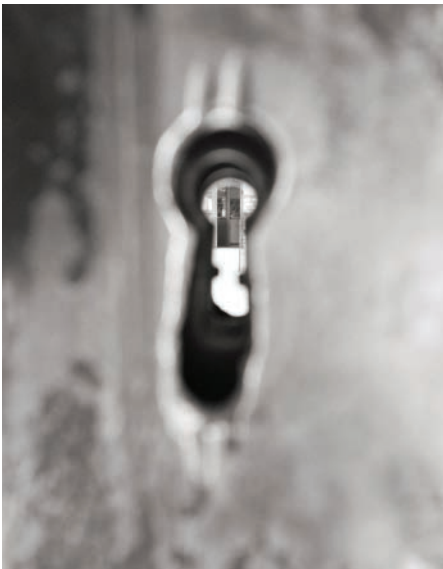
**4. kép.** Adatgyűjtés – fotókör  
Készítette: Füli



**5. kép.** Adatelemzés – kódolás  
Készítette: Camille Stengel

## EREDMÉNYEK

Példaképek egyes témákra a *Zár(t)idő* kutatásban



**6. kép.** Benti Élet  
Készítette: Füli



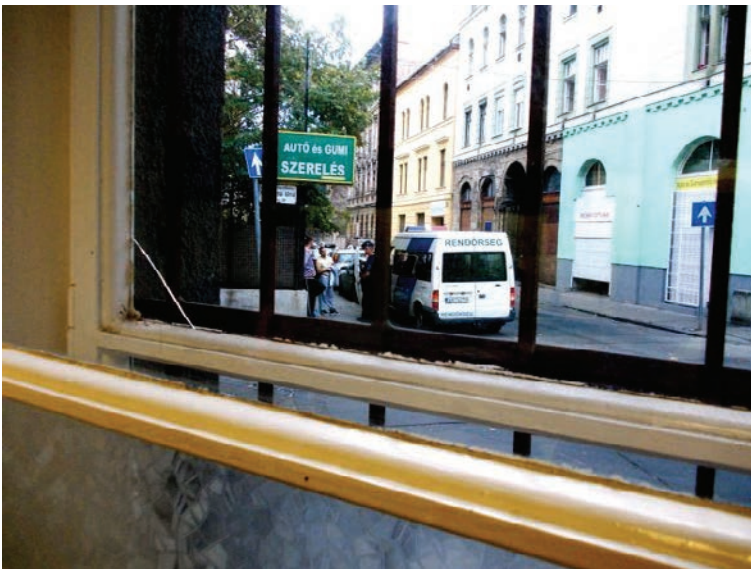
**7. kép.** Bezártság  
Készítette: Laci



**8. kép.** A barátok hiánya  
Készítette: Robi



**9. kép.** Fejlődés  
Készítette: Jani



**10. kép.** A Rendetlenség rendje  
Helyszín: VIII. kerület. Készítette: Lujza,  
a Kék Pont Alapítvány munkatársa

## KIÁLLÍTÁSOK



**11. kép.** Zár(t)idő kiállítás

Helyszín: javítóintézet. Készítette: Kiss Magdolna



**12. kép.** Csajok a Sarkon kiállítás

Helyszín: Anker't. Készítette: a Kék Pont Alapítvány munkatársa

## 3.SZ. MELLÉKLET

### HOGYAN KEZDJEK NEKI?

## Segédlet egy fotóhang alapú kutatás megtervezéséhez

A segédlet egy 10 alkalomból álló, egy hónap alatt megvalósítható kutatási forgatókönyvet mutat be. Egy alkalom 4-5 óra időintervallumra tervezett.

### 1–2. ALKALOM

Célja: az együttműködés kialakítása, a fotóhang alapú módszer megismerése és elsajátítása, közös kérdéseink megtalálása, fotografiai technikák elsajátítása.

#### Forgatókönyv:

---

1. A csoport kereteinek átbeszélése
2. Bevezetés a „fotóhang” módszerébe
  - a) Fotóhangkutatás célja
  - b) Fotóhangkutatás munkamenete, szerkezete
  - c) Fotografiai technikák és etika bevezetése
3. A csoport működését meghatározó keretek közös megalkotása
4. Ötletek, gondolatok gyűjtése a kutatási témáról
5. Fotografiai technikák elmélyítése, próbakör és az első fotók megvitatása

### 3–4. ALKALOM

Célja: elmélyülés, fotók készítése a kutatási témára, kérdésekre (több napot lehet a fotózásra szánni).

#### Forgatókönyv:

---

1. Összegyűlés, a műhelymunka kezdése: bemelegítés – ráhangolódás a munkára
2. Szétszéledés, fotókör: fotók készítése egyénileg és csoportosan
3. Összegyűlés, a foglalkozás zárása

## 5–6. ALKALOM

Célja: a fotók elemzése a SHOWeD-módszer mentén, témák meghatározása, újabb fotókör.

### Forgatókönyv:

---

1. Összegezés, a foglalkozás kezdése, bemelegítés – ráhangolódás a munkára
2. A Wang (2006) által kidolgozott SHOWeD-módszer megtanulása és alkalmazása az eddigi fotók elemzéséhez  
A SHOWeD-módszer öt kérdést tartalmaz:
  - Mit látsz? (*What do you **See** here?*)
  - Mi történik itt valójában? (*What is really **Happening** here?*)
  - Hogyan kapcsolódik ez az életünkhöz? (*How does this relate to **Our** lives?*)
  - Miért jött létre ez a helyzet/kérdés? (*Why does this situation, concern or strength **Exist**?*)
  - Mihez kezdhetünk vele? (*What can we **Do** about it?*)
3. Újabb fotókör
4. Összegezés, a foglalkozás zárása

## 7. ALKALOM

Célja: Fotók elemzése, témák, kategóriák keresése

### Forgatókönyv:

---

1. Összegezés, a foglalkozás kezdése, bemelegítés – ráhangolódás a munkára
2. Az újabb fotók elemzése; a fotók rendszerezése és – a SHOWeD-módszer mentén – leírások készítése
3. A fotók bemutatása és az elemzések megosztása a csoport többi tagjával
4. A fotók kategóriákba rendezése
5. Csoportos fotókör
6. Összegezés, a foglalkozás zárása



## 8. ALKALOM

Célja: a fotók elemzése, témák, kategóriák keresése; a végső témák megalkotása, a fotók történetének kitalálása.

### Forgatókönyv:

---

1. Összegyűlés, a foglalkozás kezdése, bemelegítés – ráhangolódás a munkára
2. A közös fotók elemzése, az eddigi témák mentén való kategorizálása; a fotók szelektálása
3. A végleges fotók kiválasztása  
A fotók története, a fotók üzenete; A fotók és a témák összerendzése
4. A foglalkozás és a folyamat zárása

## 9–10. ALKALOM

Célja: a kiállítás összeállítása és szervezése

### Forgatókönyv:

---

1. A koncepció és a prezentáció tartalmának összeállítása
2. A meghívottak összeállítása
3. Meghívókészítés
4. A kiállítás tartalmi és technikai részének összeállítása, felelőségek és feladatok elosztása

## 11. ALKALOM

### A kiállítás helyszíni technikai és szakmai feladatainak ellátása

Az eredmények bemutatása után érdemes lehet egy alkalmat tartani, amikor a résztvevők elmondhatják megéléseiket, reflexióikat a kiállítással kapcsolatban.



# SZERZŐK

## RÁCZ JÓZSEF

Pszichiáter, pszichoterapeuta, egyetemi tanár, az MTA doktora. 2011 óta az ELTE Pszichológiai Intézet Tanácsadás- és Iskolapszichológiai Tanszékének egyetemi tanára, a Kvalitatív Pszichológia Kutatócsoport vezetője. A Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Karán működő Addiktológiai Tanszék vezetője, a Kék Pont Drogkonzultációs Központ és Drogambulancia Alapítvány alapítója és szakmai igazgatója. Érdeklődési és kutatási köre a marginális csoportok, a szegregátumok lakóinak szerhasználata, illetve a kvalitatív pszichológiai kutatások módszertana. Marginális társadalmi csoportok körében az 1980-as évek óta végez kutatásokat. Több mint 500 publikációja jelent meg hazai és nemzetközi folyóiratokban, könyvekben jelent meg. Tagja a Magyar Addiktológiai, Pszichiátriai, Pszichológiai és Szociológiai Társaságnak, továbbá a Society for the Study of Addiction nevű angol szervezetnek.

## KARSAI SZILVIA

Pszichológus, tanácsadó szakpszichológus, doktorjelölt. Az ELTE Személyiség, Egészség és Érzelemszabályozás Kutatócsoport tagja, az ELTE Kvalitatív Pszichológia Kutatócsoport külső tagja, az ELTE Karrierközpont tanácsadó munkatársa. Érdeklődési területe az érzelmeszabályozás, a kvalitatív paradigma, valamint a pszichoedukáció.

## TÓTH VERONIKA

Tanácsadó szakpszichológus, az ELTE PPK Tanácsadó szakpszichológus szakirányú továbbképzés oktatója, az ELTE PPK Pszichológiai Doktori Iskola hallgatója. Doktori témája a női pályaváltás kvalitatív vizsgálata.

## BIRTALAN ILONA LILIÁNA

Közgazdász-pszichológus. Doktori kutatási témája a fogyasztás és a pszichés jóllét összefüggése speciális fogyasztási közegekben. Módszertani érdeklődése a doktori tanulmányai alatt a statisztikai

megközelítésről a kvalitatív paradigma felé fordult, jelenleg az ELTE Kvalitatív Pszichológia Kutatócsoport tagja. Az utóbbi időszakban gyakorló pszichológusként a klinikai ellátásban tevékenykedik, melyhez kapcsolódóan kutatásokat is folytat.

## KALÓ ZSUZSA

Az ELTE PPK Pszichológiai Intézet Tanácsadás- és Iskolapszichológia Tanszék tanszékvezetője, habilitált egyetemi docense, pszichológus és nyelvész. Kutatási területe a kvalitatív pszichológiai vizsgálatok, a traumainformált pszichológiai tanácsadás, a szerhasználó nők és lányok ellátása. *A Bevezetés a szerhasználó nők világába* című monográfia szerzője, a Magyar Addiktológiai Társaság elnökségi tagja, a European Society for Social Drug Research (ESSD) alelnöke.

## KASSAI SZILVIA

Az interkulturális pszichológia szakértője, szakterülete a függőség, a kábítószer-használat, a mentális betegségek és az ezekből való felépülés. 2019-ben szerzett doktori fokozatot a klinikai pszichológia és addiktológia területén. Jelenleg tudományos kutatási pályázatokkal foglalkozik a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatalban, emellett részt vesz felépülést és drogprevenciót érintő hazai és nemzetközi kutatási projekteken és képzési programok szervezésében. Érdeklődésének középpontjában a szenvedélybetegségek felépülésközpontú szemlélete áll.

## KISS DÁNIEL

Személyközpontú pszichológus, az Újbudai Pszichológiai Műhely vezetője, mediátor, 2023-ban szerzett doktori fokozatot az ELTE PPK-n. Doktori kutatási területe az idő pszichológiája, kutatói orientációja a kvalitatív módszertan, legfőképp a narratív irányzat. Gyakorlati praxisában az eklekticizmus jellemzi.

## KISS MÁRTA

Felnőtt klinikai és mentálhigiéniai szakpszichológus, jelenleg a Tünderhegyi Pszichoterapeuta Képzés résztvevője. 2015 és 2019 között az Ébredések Alapítvány munkatársa, jelen kötet megjelenésekor az

ELTE Életvezetési Tanácsadójának munkatársa. Utóbbi két intézményben kvalitatív és kvantitatív kutatási projektekbe is bekapcsolódott.

## KOLTAI BORBÁLA

Az ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola hallgatója Gyógypedagógia Programon, képzésben lévő családterapeuta, gyógypedagógus (az autizmuspektrum pedagógiája), közgazdász. Kutatási és érdeklődési területe az atipikus fejlődésű gyermeket – különös tekintettel az autizmusban érintett gyermekekre – nevelő szülők tapasztalatainak, élményeinek feltárása kvalitatív módszerekkel.

## KOVÁCS ASZTRIK

Az ELTE PPK tanársegédje, tanácsadó szakpszichológus, hipnoterapeuta-jelölt, a Kvalitatív Pszichológia Kutatócsoport tagja, az Újbudai Pszichológiai Műhely pszichológusa. Kutatási területe a kvalitatív pszichológiai módszertanok elméleti háttere és alkalmazhatósága. Doktori disszertációjának témája a kvalitatív pszichológiában használatos „én”-konceptiók. További érdeklődési területe az fenomenológiai pszichológia, az egzisztenciális pszichológia és az interkulturális pszichológia. A nemzetközi Interpretative Phenomenological Analysis csoport magyarországi képviselője.

## PADOS ESZTER

Gyógypedagógus, kriminológus, pszichológushallgató, az ELTE PPK doktorandusza, a Kvalitatív Pszichológia Kutatócsoport tagja. Egy évtizede dolgozik a gyermekvédelmi- és javítóintézeti ellátórendszer területén. Elkötelezett a gyermekbarát igazságszolgáltatás és a marginalizált társadalmi közösségek fejlesztésében. Kutatási és érdeklődési területe a művészetalapú és részvételi akciókutatások elmélete és alkalmazhatósága.

## PINTÉR JUDIT NÓRA

Tanácsadó szakpszichológus, habilitált egyetemi docens az ELTE Pszichológiai Intézet Tanácsadás- és Iskolapszichológiai Tanszékén, a Humán Tudományos Pszichológia Kutatócsoport vezetője. Doktori

fokozatát filozófiából szerezte, érdeklődésének középpontjában a fenomenológia és a pszichológia, a filmelmélet és a pszichológia határterületének kérdései állnak. További kutatási területe a trauma lélektana, az egészségpszichológia területén a betegség mint traumatapasztalat, illetve az interpretatív fenomenológiai analízis módszertana. Számos fenomenológiai, pszichológiai és filmes publikáció szerzője. Könyvei: *A nem múltó jelen: trauma és nosztalgia*, *A krónikus betegségek lélektana - Válság és megújulás*, *Az örület perspektívái – Tanulmányok pszichológia és film határvidékén*. Társszerzőkkel szerkesztett kötetei: *Pszichológia a gyógyításban*, *Pszichológiai tanácsadás felsőfokon*. A Magyar Pszichológiai Társaság tagja.

## CAMILLE STENGEL

Több mint egy évtizedes tapasztalattal rendelkezik a kvalitatív, részvételi és kreatív kutatási módszerek terén marginalizált és kriminalizált társadalmi csoportok körében, mind akadémiai, mind önkéntes kerekék között. Jelenleg vezető kutató a Nestánál, az Egyesült Királyság szociális innovációs ügynökségének tudományos vezetői irodájában (Chief Scientist Office at Nesta). Jelenlegi munkája a kutatás integritására és minőségbiztosítására fókuszál a szervezet projektjeiben. Az Ending Youth Violence Lab elnevezésű szervezet vezetőségi tagja.

## TOMÁN EDINA

Pszichológus, az ELTE PPK Pszichológiai Intézet Tanácsadás- és Iskola-pszichológia Tanszékének doktorandusza. Kutatási területe a betegléttel járó traumaélmények, illetve a krónikus betegségekkel való együttélés pszichológiai aspektusainak mélyebb feltárása interpretatív fenomenológiai analízissel. A Kvalitatív Pszichológia Kutatócsoport tagja.

## Az ELTE PPK pszichológia szakos (MA) hallgatók

Barátosi Levente, Divéki Lili, Hajnal Regina, Horváth Eszter Zsuzsanna, Kiss Kira Regina, Rácz Fanni, Szabó Zsanett, Schnaider Orsi, Szirmai-Szili Anita, Traxler Dóra

# IRODALOMJEGYZÉK

- ADELMAN, C. (1993): Kurt Lewin and the origins of action research. *Educational Action Research*, 1(1). 7–24. <https://doi.org/10.1080/0965079930010102>
- AITKEN, C. – MOORE, D. – HIGGS, P. – KELSALL, J. – KERGER, M. (2002): The impact of a police crackdown on a street drug scene: Evidence from the street. *International Journal of Drug Policy*, 13(3). 189–198. [https://doi.org/10.1016/S0955-3959\(02\)00075-0](https://doi.org/10.1016/S0955-3959(02)00075-0)
- ANTHONY, W. A. (1993): Recovery from mental illness: The guiding vision of the mental health service in the 1990s. *Psychosocial Rehabilitation Journal*, 16(4). 11–23. <https://doi.org/10.1037/h0095655>
- Appendix 1.1: Journal Article Reporting Standards for All Qualitative Research Designs (JARS–Qual). In LEVITT, H. M. (2020): *Reporting Qualitative Research in Psychology. How to Meet APA Style Journal Article Reporting Standards*. Revised edition. American Psychological Association, Washington, DC. 7–18. <https://doi.org/10.1037/0000121-000>
- BAERGER, D. R. – MCADAMS, D. P. (1999): Life story coherence and its relation to psychological well-being. *Narrative Inquiry*, 9(1). 69–96. <https://doi.org/10.1075/ni.9.1.05bae>
- BAGDY E. (1998): Az alak–rajz teszt, mint projektív vizsgálati módszer. In MÉREI F. – SZAKÁCS F. (szerk): *Pszichodiagnosztikai Vademecum II. Személyiségtesztek 2. rész*. Tankönyvkiadó, Budapest. 148–182.
- BAGNOLI, A. (2009): Beyond the standard interview: The use of graphic elicitation and arts-based method. *Qualitative Research*, 9(5). 547–570. <https://doi.org/10.1177/1468794109343625>
- BAKER, T. – WANG, C. (2006): Photovoice: Use of a participatory action research method to explore the chronic pain experience in older adults. *Qualitative Health Research*, 16(10). 1405–1413. <https://doi.org/10.1177/1049732306294118>
- BEAL, C. C. (2013): Keeping the story together: A holistic approach to narrative analysis. *Journal of Research in Nursing*, 18(8). 692–704. <https://doi.org/10.1177/1744987113481781>
- BERÁN E. – UNOKA Zs. – CZOBOR P. (2011): A szelf affektív bevonódása a pszichoterápiás folyamatba: érzelmi intenzitás kifejezése narratív perspektívahasználattal a terápia kezdeti szakaszában. *Pszichológia*, 31(3). 237–257. <https://doi.org/10.1556/pszicho.31.2011.3.3>
- BERÁN, E. – UNOKA, Zs. (2015): Reconstructing agency by shifting perspective in trauma narrative. *Language and Psychoanalysis*, 4(1). 50–74. <https://doi.org/10.7565/landp.2015.003>
- BIERNACKI, P. (1986): *Pathways from Heroin Addiction. Recovery Without Treatment*. Temple University Press, Philadelphia.
- BIRTALAN, I. L. – BARTHA, A. – NEULINGER, Á. – BÁRDOS, G. – OLÁH, A. – RÁCZ, J. – RIGÓ, A. (2020): Community Supported Agriculture as a Driver of Food-Related Well-Being. *Sustainability*, 12(11). 4516. <https://doi.org/10.3390/su12114516>
- BIRTALAN I. L. – KIS B. – BÁRDOS G. – RÁCZ J. – OLÁH A. – RIGÓ A. (2019): Egészség a közösség által támogatott mezőgazdálkodásban. *Alkalmazott Pszichológia*, 19(3). 81–100. <https://doi.org/10.17627/ALKPSZICH.2019.3.81>
- BIRTALAN I. L. – KIS B. – BÁRDOS G. (2020): A közösség által támogatott mezőgazdálkodás szubjektív aspektusai. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 75(2). 271–288. <https://doi.org/10.1556/0016.2020.00016>

- BLUMER, H. (1979): Comments on “George Herbert Mead and the Chicago tradition of sociology”. *Symbolic Interaction*, 2(2). 21–22. <https://doi.org/10.1525/si.1979.2.2.21>
- BODDY, C. R. (2016): Sample size for qualitative research. *Qualitative Market Research*, 19(4). 426–432. <https://doi.org/10.1108/QMR-06-2016-0053>
- BODEN, Z. – EATOUGH, V. (2014): Understanding more fully: A multimodal hermeneutic-phenomenological approach. *Qualitative Research in Psychology*, 11(2). 160–177. <https://doi.org/10.1080/14780887.2013.853854>
- BOWLING, B. – WEBER, L. (2011): Stop and search in global context: An overview. *Policing and Society*, 21(4). 480–488. <https://doi.org/10.1080/10439463.2011.618735>
- BOYATZIS, R. E. (1998): *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development*. Sage. Thousands Oak, California.
- BRAUN, V. – CLARKE, V. – HAYFIELD, N. – TERRY, G. (2019): Thematic Analysis. In LIAMPUTTONG, P. (ed.): *Handbook of Research Methods in Health Social Sciences*. Springer, Singapore. 843–860. [https://doi.org/10.1007/978-981-10-5251-4\\_103](https://doi.org/10.1007/978-981-10-5251-4_103)
- BRAUN, V. – CLARKE, V. (2006): Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2). 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>
- BRAUN, V. – CLARKE, V. (2021): To saturate or not to saturate? Questioning data saturation as a useful concept for thematic analysis and sample-size rationales. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 13(2). 201–216. <https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1704846>
- BRAUN, V. – CLARKE, V. (2022). Conceptual and design thinking for thematic analysis. *Qualitative Psychology*, 9(1). 3–26. <https://doi.org/10.1037/qup0000196>
- BRENTANO, F. (1982): *Deskriptive Psychologie*. Meiner, Hamburg. <https://doi.org/10.28937/978-3-7873-2580-1>
- BROADBENT, E. – ELLIS, C.J. – GAMBLE, G. – PETRIE, K. J. (2006). Changes in patient drawings of the heart identify slow recovery following myocardial infarction. *Psychosomatic Medicine*, 68. 910– 913. <https://doi.org/10.1097/01.psy.0000242121.02571.10>
- BROADBENT, E. – PETRIE, K. – ELLIS, J. – YING, C. J. – GAMBLE, G. J. (2004): A picture of health: myocardial infarction patients’ drawings of their hearts and subsequent disability. A longitudinal study. *Journal of Psychosomatic Research*, 57(2004). 583–587. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2004.03.014>
- BROYARD, A. (1992): *Intoxicated by My Illness, and Other Writings on Life and Death*. Clarkson, Patter, New York. <https://www.jstor.org/stable/30224578> (Letöltés: 2022. 08. 18.)
- BRUNER, J. (1990): *Acts of Meaning*. Harvard University Press, Massachusetts.
- BUCK, J. N. (1948): The H–T–P Test. *Journal of Clinical Psychology*, 4. 151–159. [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(194804\)4:2<151::AID-JCLP2270040203>3.0.CO;2-O](https://doi.org/10.1002/1097-4679(194804)4:2<151::AID-JCLP2270040203>3.0.CO;2-O)
- BUDA B. (é. n.): *A művészetterápia. I. és II. rész*. <http://www.budabela.hu/tanulmanyok.html> (Letöltés: 2022. 08. 18.)
- BUDIG, K. – DIEZ, J. – CONDE, P. – SASTRE, M. – HERNÁN, M. – FRANCO, M. (2018): Photovoice and empowerment: Evaluating the transformative potential of a participatory action research project. *BMC Public Health*, 18(1). 1–9. <https://doi.org/10.1186/s12889-018-5335-7>
- CARR, D. (1986): *Time, Narrative, and History*. Indiana University Press, Bloomington. <https://philpapers.org/rec/CARTNA-2> (Letöltés: 2022. 08. 18.)



- CARTER, N. – BRYANT-LUKSOSIUS, D. – DICENSO, A. – BLYTHE, J. – NEVILLE, A. J. (2014): The Use of Triangulation in Qualitative Reserach. *Oncology Nursing Forum*, 41(5). 545–547. <https://doi.org/10.1188/14.ONF.545-547>
- CERMÁK, I. (2004): “Genres” of Life-stories. University of Huddersfield, Huddersfield. <http://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/5030/> (Letöltés: 2022. 08. 18.)
- CHAMBERLIN, J. (1990): The ex-patients’ movement: Where we’ve been and where we’re going. *Journal of Mind an Behaviour*, 11(3). 323–336. <https://www.jstor.org/stable/43854095> (Letöltés: 2022. 08. 18.)
- CHESLER, M. A. (1991): Participatory action research with self-help groups: An alternative paradigm for inquiry and action. *American Journal of Community Psychology*, 19(5). 757–768. <https://doi.org/10.1007/BF00938043>
- CHEUNG, M. M. Y. – SAINI, B. – SMITH, L. (2016): Using drawings to explore patients’ perceptions of their illness: a scoping review. *Journal of Multidisciplinary Healthcare*, 2016(9). 631–646. <https://doi.org/10.2147/jmdh.s120300>
- CLARKE, V. – BRAUN, V. – HAYFIELD, N. (2015): Thematic analysis. In Smith, J. A. (ed.): *Qualitative Psychology. A Practical Guide to Research Methods*. (3rd ed.). Sage, London. 222–248.
- COHEN, J. N. – GEARHART, S. – GARLAND, E. (2012). Community Supported Agriculture: A Commitment to a Healthier Diet. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 7(1). 20–37. <https://doi.org/10.1080/19320248.2012.651393>
- CONE, C. A. – MYHRE, A. (2000). Community-supported agriculture: A sustainable alternative to industrial agriculture? *Human Organization*, 59(2). 187–197. <https://doi.org/10.17730/humo.59.2.715203t206g2j153>
- CONNER, T. S. – BROOKIE, K. L. – CARR, A. C. – MAINVIL, L. A. – VISSERS, M. C. M. (2017): Let them eat fruit! The effect of fruit and vegetable consumption on psychological well-being in young adults: A randomized controlled trial. *PLOS One*, 12(2): e0171206. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0171206>
- CONRAD, D. – CAMPBELL, G. (2008): Participatory research: An empowering methodology with marinalized population. In LIAMPUTTONG, P. – RUMBOLD, J. (eds): *Knowing Differently. Arts-Based and Collaborative Research*. Nova Science Publishers Inc. Hauppauge, 247–263. <https://sites.ualberta.ca/~dhconrad/PDFs/ParticipatoryResearch.PDF> (Letöltés: 2022. 08. 18.)
- CONWAY, M. A. – RUBIN, D. C. (1993): The structure of autobiographical memory. In COLLINS, A. F. – GATHERCOLE, S. E. – CONWAY, M. A. – MORRIS, P. E. (eds.): *Theories of Memory*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Mahwah, New Jersey. 103–137.
- COOLEY, C. H. (1902): *Human Nature and the Social Order*. Charles Scribner’s Sons, New York. <https://doi.org/10.4324/9780203789513>
- COOPER, H. – MOORE, L. – GRUSKIN, S. – KREIGER, N. (2005): The impact of a police crackdown on drug injectors’ ability to practice harm reduction: a qualitative study, *Social Science and Medicine*, 61(3). 673–684. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2004.12.030>
- COOPER, H. E. – CAMIC, P. M. – LONG, D. L. – PANTER, A. T. – RINDSKOPF, D. E. – SHER, K. J. (2012): *APA Handbook of Research Methods in Psychology. Vol 2. Research Designs. Quantitative, Qualitative, Neuropsychological, and Biological*. American Psychological Association. Washington, DC. <https://doi.org/10.1037/13620-000>
- CRESSWELL, J. W. (2007): *Qualitative Inquiry and Research Design. Choosing Among Five Approaches*. (2nd ed.). Sage Publications, Inc.

- CRESWELL, J. W. (2014). *A Concise Introduction to Mixed Methods Research*. SAGE Publications.
- CROSS, K. – KABEL, A. – LYSACK, C. (2006): Images of self and spinal cord injury: Exploring drawing as a visual method in disability research. *Visual Studies*, 2. 183–193. <https://doi.org/10.1080/14725860600945044>
- CROSSLEY, M. (2000): *Introducing Narrative Psychology*. McGraw-Hill Education (UK).
- CROSSLEY, M. L. (2002): *Introducing Narrative Psychology*. University of Huddersfield, Huddersfield. <http://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/5127/> (Letöltés: 2023. 04. 15.)
- CSÍKSZENTMIHÁLYI M. (2008): *Kreativitás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- DANLEY, K. S. – ELLISON, M. L. (1999): *A Handbook for Participatory Action Researchers*. Implementation Science and Practice Advances Research Center Publications. [https://escholarship.umassmed.edu/psych\\_cmhsr/470](https://escholarship.umassmed.edu/psych_cmhsr/470) (Letöltés: 2023. 04. 15.)
- DARWIN, C. (1872/2005). The expression of the emotions in man and animals. In WATSON, J. D. (ed.): *Darwin. the Indelible Stamp*. Running Press, Philadelphia. 1066–1257.
- DEEGAN, P. (1996): Recovery as a journey of the heart. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 19(3). 91–97. <https://doi.org/10.1037/h0101301>
- DENZIN, N. K. – LINCOLN, Y. S. (eds). (2011): *The Sage Handbook of Qualitative Research*. Sage, London.
- DENZIN, N. K. (1978): *Sociological Methods. A Sourcebook*. McGraw-Hill, New York.
- DILTHEY, W. (1974): *A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban. Tanulmányok* (ERDÉLYI Á. – NYÍRI J. K. ford.). Gondolat, Budapest.
- DIMA, G. – BUCUTA, M. D. (2012): The experience of therapeutic change for psychologist preparing to become psychotherapist. *Procedia Social Behavioural Science*, 33. 672–676. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.01.206>
- EISNER, E. (2008): Art and Knowledge. In KNOWLES, J. G. – COLE, A. L. (eds): *Handbook of the Arts in Qualitative Research. Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues*. Sage, London. 3–12. <https://doi.org/10.4135/9781452226545.n1>
- ELTE Kvalitatív Pszichológia Kutatócsoport. <https://ppk.elte.hu/szervezetek/837/kvalitativ-pszichologia-kutato-csoport> (Letöltés: 2023. 04. 15.)
- FEAGAN, R. – HENDERSON, A. (2009). Devon Acres CSA: Local struggles in a global food system. *Agriculture and Human Values*, 26(3). 203–217. <https://doi.org/10.1007/s10460-008-9154-9>
- FITZGIBBON, W. – HEALY, D. (2017): Lives and spaces: Photovoice and offender supervision in Ireland and England. *Criminology & Criminal Justice*, 19(1). 3–25. <https://doi.org/10.1177/1748895817739665>
- FIVUSH, R. – HABERMAS, T. – WATERS, T. E. – ZAMAN, W. (2011): The making of autobiographical memory: Intersections of culture, narratives and identity. *International Journal of Psychology*, 46(5). 321–345. <https://doi.org/10.1080/00207594.2011.596541>
- FLUEHR-LOBBAN, C. (2008): Collaborative anthropology as twenty-first-century ethical anthropology. *Collaborative Anthropologies*, 1(1). 175–182. <https://doi.org/10.1353/cla.0.0000>
- FRANK, A. W. (1998): Just listening: Narrative and deep illness. *Families. Systems & Health*, 16(3). 197–212. <https://doi.org/10.1037/h0089849>
- FREUD, S. (1908/1998): A költő és a fantáziaműködés (Szilágyi L. ford.). In ERŐS F. – BÓKAY A. (szerk.): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*. Filum Kiadó, Budapest. 59–64.

- FRYE, S. (1998): History, postmodernism, and the novel: A reconsideration. *The Centennial Review*, 42(1). 135–156. <https://www.jstor.org/stable/23739968> (Letöltés: 2022. 09. 15.)
- GADAMER, H. G. (1960/2003): *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlatja.* (BONYHAI Gábor ford.) Osiris, Budapest.
- GERGEN, K. J. – GERGEN, M. M. (1986): Narrative form and the construction of psychological science. In SARBIN, T. R. (ed.): *Narrative Psychology: The Storied Nature of Human Conduct.* Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group, Westport, Connecticut. 22–44.
- GERGEN, K. J. – GERGEN, M. M. (1988): Narrative and the self as relationship. *Advances in Experimental Social Psychology*, 21. 17–56. [https://doi.org/10.1016/s0065-2601\(08\)60223-3](https://doi.org/10.1016/s0065-2601(08)60223-3)
- GERGEN, K. J. (2014): Pursuing excellence in qualitative inquiry. *Qualitative Psychology*, 1(1). 49–60. <https://doi.org/10.1037/qup0000002>
- GLAS, G. (2003): Idem, ipse, and loss of the self. *Philosophy, Psychiatry & Psychology*, 10(4). 347–352. <https://doi.org/10.1353/ppp.2004.0018>
- GOFFMAN, E. (1959): *The Presentation of Self in Everyday Life.* Anchor, New York. <https://doi.org/10.4324/9781003320609-59>
- GOLAND, C. (2002): Community supported agriculture, food consumption patterns, and member commitment. *Culture, Agriculture, Food and Environment*, 24(1). 14–25. <https://doi.org/10.1525/cag.2002.24.1.14>
- GOODENOUGH, F. L. (1926): A new approach to the measurement of the intelligence of young children. *The Pedagogical Seminary and Journal of Genetic Psychology*, 33. 185–211. <https://doi.org/10.1080/08856559.1926.10532353>
- GREENWOOD, D. J. – LEVIN, M. (1998): Action research, science, and the co-optation of social research. *Studies in Cultures, Organizations and Societies*, 4(2). 237–261. <https://doi.org/10.1080/10245289808523514>
- GUETTERMAN, T. (2015): Descriptions of sampling practices within five approaches to qualitative research in education and the health sciences. *Educational Papers and Publications*, 16(2). <https://doi.org/10.17169/fqs-16.2.2290>
- GUILLEMIN M. (2004): Embodying Heart Disease Through Drawings. *Health*, 8(2). 223–239. <https://doi.org/10.1177/1363459304041071>
- GUILLEMIN, M. – GILLAM, L. (2004): Ethics, reflexivity, and “ethically important moments” in research. *Qualitative Inquiry*, 2004(10). 261. <https://doi.org/10.1177/1077800403262360>
- GUO, J. – KLEVAN, M. – MCADAMS, D. P. (2016): Personality traits, ego development, and the redemptive self. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 42(11). 1551–1563. <https://doi.org/10.1177/0146167216665093>
- HABERMAS, T. – DE SILVEIRA, C. (2008): The development of global coherence in life narratives across adolescence: Temporal, causal, and thematic aspects. *Developmental Psychology*, 44(3). 707–721. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.44.3.707>
- HÄNNINEN, V. – KOSKI-JANNES, A. (1999): Narratives of recovery from addictive behaviours. *Addiction*, 94(12). 1837–1848. <https://doi.org/10.1046/j.1360-0443.1999.941218379.x>
- HARANGOZÓ J. (2009): A pszichiátria missziója a XXI. században. *Magyar Tudomány*, 170(8). 909–914. <http://www.epa.hu/00600/00691/00068/pdf/906-913.pdf> (Letöltés: 2022. 08. 18.)

- HAYES, A. M. – LAURENCEAU, J. P. – FELDMAN, G. – STRAUSS, J. L. – CARDACIOTTO, L. (2007): Change is not always linear: The study of nonlinear and discontinuous patterns of change in psychotherapy. *Clinical Psychology Review*, 27(6). 715–723. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2007.01.008>
- HENNINK, M. M. – KAISER, B. N., – MARCONI, V. C. (2017): Code Saturation Versus Meaning Saturation: How Many Interviews Are Enough? *Qualitative Health Research*, 27(4). 591–608. <https://doi.org/10.1177/1049732316665344>
- HERMAN, L. – VERVAECK, B. (2001): *Handbook of Narrative Analysis*. University of Nebraska Press, Lincoln, NB.
- HERON, J. – REASON, P. (1997): A participatory inquiry paradigm. *Qualitative Inquiry*, 3(3). 274–294. <https://doi.org/10.1177/107780049700300302>
- HERR, K. – ANDERSON, G. L. (2014): *The Action Research Dissertation. A Guide For Students and Faculty*. Sage Publications, London.
- HESSE-BIBER, S. N. – JOHNSON, R. B. (eds) (2015): *The Oxford Handbook of Multimethod and Mixed Methods Research Inquiry*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199933624.001.0001>
- HEWITT, J. P. (2003): Symbols, objects, and meanings. In REYNOLDS, L. T. – HERMAN-KINNEY, N. J. (eds): *Handbook of Symbolic Interactionism*. AltaMira Press, Walnut Creek, CA. 307–325.
- HILES, D. – CERMÁK, I. (2008): Narrative psychology. In WILLIG, C. – ROGERS, W. S. (eds): *The Sage Handbook of Qualitative Research in Psychology*. Sage, Thousand Oaks, CA. 147–164. <https://doi.org/10.4135/9781848607927.n9>
- HILES, D. (2007): *Identity Positioning. Narrative Analysis of Szjuzet and Fabula*. University of Huddersfield, Huddersfield. <https://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/4564/> (Letöltés: 2022. 09. 15)
- HILLYARD, P. – TOMBS, S. (2004): Beyond criminology? In HILLYARD, P. – PANTAZIS, C. – TOMBS, S. – GORDON, D. (eds): *Beyond Criminology: Taking Harm Seriously*. Fernwood Publishing, Nova Scotia. 10–29.
- HILLYARD, P. – TOMBS, S. (2005): Beyond criminology? In McMAHON, W. (ed.): *Criminal Obsessions. Why Harm Matters More than Crime*. Centre for Crime and Justice Studies, London. 6–23. <https://doi.org/10.2307/j.ctt18fscmm.6>
- HOPFER, S. – CLIPPARD, J. R. (2011): College women’s HPV vaccine decision narratives. *Qualitative Health Research*, 21(2). 262–277. <https://doi.org/10.1177/1049732310383868>
- HOWARD, J. (2006). Expecting and accepting: The temporal ambiguity of recovery identities. *Social Psychology Quarterly*, 69(4). 307–324. <https://doi.org/10.1177/019027250606900402>
- HUBER, M. et al. (2011). How should we define health? *BMJ* 2011;343:d4163 <https://doi.org/10.1136/bmj.d4163>
- HUGHES, C. – BARRATT, M. – FERRIS, J, MAIER, L. – WINSTOCK, A. (2018): Drug-related police encounters across the globe: How do they compare? *International Journal of Drug Policy*, 56. 197–207. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2018.03.005>
- HUSSERL, E. (1900/1972): A filozófia mint szigorú tudomány. In HUSSERL, E.: *Edmund Husserl válogatott tanulmányai*. (BARÁNSZKY JÓB L. ford.). Gondolat, Budapest. 111–192. <https://www.antikvarium.hu/konyv/edmund-husserl-edmund-husserl-valogatott-tanulmanyai-113578-0>

- HUSSERL, E. (1900/2002): Logikai vizsgálódások I. (SEREGI T. – SIMON A. – ULMANN T. ford.). In *Passim* 4(1). 1–69. (Hua XIX, részlet).
- HUSSERL, E. (1998): *Az európai tudományok válsága I–II*. Atlantisz, Budapest.
- HUSSERL, E. (2000): *Kartézianus elmékedések*. Atlantisz, Budapest.
- HUSSERL, E. (2002): *Előadások az időről*. Atlantisz, Budapest.
- HUSTVEDT, S. (2005): *Mysteries of the Rectangle. Essays on Painting*. Princeton Architectural Press, New York. <https://doi.org/10.1007/1-56898-659-9>
- JAMES, W. (2007): *The Principles of Psychology*. Cosimo Inc., New York.
- JAMESON, F. (1974): *The Prison-house of Language. A Critical Account of Structuralism and Russian Formalism*. Princeton University Press, New Jersey. <https://doi.org/10.1515/9780691214313>
- JÁNOSI, G. – KERSCH, G. (2008). Ok és okozat a munkatársi elégedettséghez kapcsolódó kognitív folyamatok esetében. *Vezetéstudomány*, 39(11). 31–44.
- KASSAI SZ. – KISS M. – PINTÉR J. N. – RÁCZ J. (2016a): A hanghallás élménye és az önszolgáltató csoport szerepe: Interpretatív fenomenológiai analízisen alapuló kutatás. *Psychiatria Hungarica*, 31(1). 52–70.
- KASSAI SZ. – PINTÉR J. N. – RÁCZ J. (2016b): A szintetikus kannabinoid termék használat élménye interpretatív fenomenológiai analízisen alapuló kutatás. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 17(4). 297–322. <https://doi.org/10.1556/0406.17.2016.002>
- KASSAI, SZ. – PINTÉR, J. N. – RÁCZ, J. (2015): Addiktológiai területen dolgozó tapasztalati szakértők: Interpretatív fenomenológiai analízisen alapuló kutatás. *Psychiatria Hungarica*, 30(4). 372–388.
- KÉZDI, B. (1988): Tagadás és öngyilkosság. *Psychiatria Hungarica* 3(1). 15–23.
- KIS, B. (2014): Community-supported agriculture from the perspective of health and leisure. *Annals of Leisure Research*, 17(3). 281–295. <https://doi.org/10.1080/11745398.2014.941885>
- KISS D. – HORVÁTH ZS. – KASSAI SZ. – RÁCZ J. (2019): Felépülési népmesék: A függőségtől a segítővé válásig: élettörténetek mélystruktúrája Propp narratémái alapján. *Addiktológia (Addictologia Hungarica)*, XVI. Supplementum, p. 25.
- KISS, D. – HORVÁTH, ZS. – KASSAI, SZ. – V. GYARMATHY, A. – RÁCZ, J. (2022a): Folktales of Recovery – From Addiction to Becoming a Helper: Deep Structures of Life Stories Applying Propp’s Theory: A Narrative Analysis. *Journal of Psychoactive Drugs* 54(4): 328–339. 1–12. <https://doi.org/10.1080/02791072.2021.1990442>
- KISS, D. et al. (2021b): “This is not life, this is just vegetation” – Lived experiences of long-term care in Europe’s largest psychiatric home: An interpretative phenomenological analysis. *Perspective in Psychiatric Care*, 57, 4. 1981–1990. <https://doi.org/10.1111/ppc.12777>
- KISS M. (2015): *Felépüléstörténetek narratív elemzése*. Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- KISS M. (2016): Pszichiátriai felhasználók betegség- és felépülési narratívuma. *Pszichoterápia*, 25(3). 222–230.
- KITZINGER, J. (1995): Qualitative research: introducing focus groups. *BMJ*, 311(7000). 299–302. <https://doi.org/10.1136/bmj.311.7000.299>
- KOSKI-JÄNNES, A. (1998): Turning points in addiction careers: Five case studies. *Journal of Substance Misuse*, 3(4). 226–233. <https://doi.org/10.3109/14659899809053506>

- KOSKI-JÄNNES, A. (2002): Social and personal identity projects in the recovery from addictive behaviours. *Addiction Research & Theory*, 10(2). 183–202. <https://doi.org/10.1080/16066350290017266>
- KOVÁCS, A. – MEZŐFI, V. – GYARMATHY, V. A. – RÁCZ, J. (2020): Rehabilitation From Addiction and Chronic Illnesses: A Comparative Analysis of the Narratives of Hungarian Patients. *Research and Theory for Nursing Practice: An International Journal*, 34(1). 65–80. <http://dx.doi.org/10.1891/1541.6577.34.1.65>
- KOVÁCS A. – LADÁNYI B. – FARKAS N. – STEMPÉL L. – KISS D. – BITTERMANN É. – RÁCZ J. (2023): The experience of homicidal persons diagnosed with schizophrenia in long term mental care: An Interpretative Phenomenological Analysis. *Frontiers: Psychiatry* 13:951678.
- KRIEG, B. – MURDOCK, L. – HAVELOCK, J. (2009): *A Practical Guide to Photovoice. Sharing Pictures, Telling Stories and Changing Communities*. The Prairie Women's Health Centre of Excellence. Winnipeg, Canada.
- KUHN, M. H. (1964): Major trends in symbolic interaction theory in the past twenty-five years. *The Sociological Quarterly*, 5(1). 61–84. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1964.tb02256.x>
- KULCSÁR Zs. (2002): *Egészségpszichológia*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- LAJOS V. (2014): Alkalmazott szemléletű társadalomtudomány: Társadalmi részvétel, kollaboratív etnográfia és akciókutatás. *Néprajzi Látóhatár: A Györffy István Néprajzi Egyesület Folyóirata*, 23(1–2). 25–49. [http://real.mtak.hu/36780/1/Neprajzi\\_Latohatar\\_02Lajos\\_Veronika\\_u.pdf](http://real.mtak.hu/36780/1/Neprajzi_Latohatar_02Lajos_Veronika_u.pdf) (Letöltés: 2022. 09. 15.)
- LAKOFF, G. – JOHNSON, M. (1980): *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, Chicago.
- LAMB, G. (1994): Community-supported agriculture: Can it become the basis for a new associative economy? Paper presented at the 5th *Community-Supported Agriculture Conference*, Kimberton, Pennsylvania.
- LANDIS, B. – SMITH, T. E. – LAIRSON, M. – MCKAY, K. – NELSON, H. – O'BRIANT, J. (2010): Community-Supported Agriculture in the Research Triangle Region of North Carolina: Demographics and Effects of Membership on Household Food Supply and Diet. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 5(1). 70–84. <https://doi.org/10.1080/19320240903574403>
- LANG, K. B. (2005). Expanding Our Understanding of Community Supported Agriculture (CSA): An Examination of Member Satisfaction. *Journal of Sustainable Agriculture*, 26(2). 61–79. [https://doi.org/10.1300/J064v26n02\\_06](https://doi.org/10.1300/J064v26n02_06)
- LANG, K. B. (2010): The Changing Face of Community-Supported Agriculture. *Culture & Agriculture*, 32(1). 17–26. <https://doi.org/10.1111/j.1556-486X.2010.01032.x>
- LARKIN, M. – GRIFFITHS, M. D. (2002): Experiences of addiction and recovery: The case for subjective accounts. *Addiction Research and Theory*, 10(3). 281–311. <https://doi.org/10.1080/16066350211866>
- LARKIN, M. – WATTS, S. – CLIFTON, E. (2006): Giving voice and making sense in interpretative phenomenological analysis. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2). 102–120. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp062oa>
- LÁSZLÓ J. (2005): *A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába*. Új Mandátum, Budapest.

- LÁSZLÓ, J. (2008): *The Science of Stories. An Introduction to Narrative Psychology*. Routledge, London. <https://doi.org/10.4324/9780203894934>
- LÁTOS M. (2015): *A testkép szerepe és a transzplantált szerv pszichológiai integrációjának jelentősége a veseátültetés sikerességében*. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Pszichológia Doktori Iskola, Pécs.
- LEWIN, K. (1946): Action Research and Minority Problems. In LEWIN, G. W. (ed.): *Resolving Social Conflicts*. Harper And Row, New York. 138–169.
- LIAMPUTTONG 2007. *Researching the Vulnerable. A Guide to Sensitive Research Methods*. Sage Publications, London – Thousand Oaks, CA.
- LIEBLICH, A. – TUVAL-MASHIACH, R. – ZILBER, T. (1998): *Narrative Research. Reading, Analysis, and Interpretation*. Sage, Thousand Oaks, CA. <https://doi.org/10.4135/9781412985253>
- LINCOLN, Y. S. – GUBA E. G. (1985): *Naturalistic Inquiry*. SAGE, Newbury Park, CA.
- LYKKE, N. (2010): Methodologies, methods and mthics. In LYKKE, L. (ed.). *Feminist Studies. A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*. Routledge, London. 144–162.
- MACHOVER, K. (1949): *Personality Projection in the Drawing of the Human Figure*. Charles C. Thomas Publisher, Springfield, IL. <https://doi.org/10.1037/11147-000>
- MACMILLAN URIBE, A. L. – WINHAM, D. M. – WHARTON, C. M. (2012): Community-supported agriculture membership in Arizona: An exploratory study of food and sustainability behaviours. *Appetite*, 59(2). 431–436. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2012.06.002>
- MAGYAR PSZICHOLOGUSOK ÉRDEKVÉDELMI EGYESÜLETE (2004). *Pszichológusok Szakmai Etikai Kódexe (SZEK)*. Budapest. <https://mpt.hu/wp-content/uploads/2014/10/Pszichol%C3%B3gusok-Szakmai-Etikai-K%C3%B3dex.pdf> (Letöltés: 2022. 09. 15.)
- MALCHIODI, C. A. (2005): Expressive therapies: History, theory, and practice. In MALCHIODI C. A. (ed.): *Expressive Therapies*. The Guildford Press, New York. 1–15.
- MARTIN, E. (1994): *Flexible Bodies: Tracking Immunity in American Culture From the Days of Polio to the Age of AIDS*. Beacon, Boston, MA.
- MARZOLF, S. S. – KIRCHNER, J. H. (1973): Personality traits and colour choices for House–Tree–Person drawings. *Journal of Clinical Psychology*, 29(2). 240–45. [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(197304\)29:2%3C240::aid-jclp2270290226%3E3.0.co;2-x](https://doi.org/10.1002/1097-4679(197304)29:2%3C240::aid-jclp2270290226%3E3.0.co;2-x)
- MASON, J. (2006): Mixing Methods in a Qualitatively Driven Way. *Qualitative Research*, 6(9). 9–25. <https://doi.org/10.1177/1468794106058866>
- MCADAMS, D. P. – BOWMAN, P. J. (2001): Narrating life's turning points: Redemption and contamination. In MCADAMS, D. P. et al. (eds): *Turns In the Road: Narrative Studies of Lives in Transition*. American Psychological Association. Whashington, DC, 3–34. <https://doi.org/10.1037/10410-001>
- MCADAMS, D. P. – GUO, J. (2015): Narrating the generative life. *Psychological Science*, 26(4). 475–483. <https://doi.org/10.1177/0956797614568318>
- MCADAMS, D. P. (2006): The problem of narrative coherence. *Journal of Constructivist Psychology*, 19(2). 109–125. <https://doi.org/10.1080/10720530500508720>
- MCADAMS, D. P. (2008): *The Life Story Interview. The Foley Center for the Study of Lives*. Northwestern University, Evanston, IL. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1037/1089-2680.5.2.100> (Letöltés: 2022. 08. 18.)

- McINTOSH, J. – MCKEGANEY, N. (2000): Addicts' narratives of recovery from drug use: Constructing a non-addict identity. *Social Science Medicine*, 50(10). 1501–1510. [https://doi.org/10.1016/s0277-9536\(99\)00409-8](https://doi.org/10.1016/s0277-9536(99)00409-8)
- McINTOSH, J. – MCKEGANEY, N. (2001): Identity and recovery from dependent drug use: The addict's perspective. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 8(1). 47–59. <https://doi.org/10.1080/09687630124064>
- McINTYRE, A. (2003): Through the eyes of women: Photovoice and participatory research as tools for reimagining place. *Gender, Place and Culture*, 10(1). 47–66. <https://doi.org/10.1080/0966369032000052658>
- McTAGGART, R. (1994): Participatory action research: Issues in theory and practice. *Educational Action Research*, 2(3). 313–337. <https://doi.org/10.1080/0965079940020302>
- MEAD, G. H. (1930): Cooley's contribution to American social thought. *American Sociological Review*, 35. 693–706. <https://doi.org/10.1086/215189>
- MEAD, G. H. (1934/1973): *A pszichikum, az én és a társadalom* (FÉLIX P. ford.). Gondolat, Budapest.
- MERLEAU-PONTY, M. (1945/2014): *Az észlelés fenomenológiája* (SAJÓ S. ford.). L'Harmattan, Budapest.
- MERLEAU-PONTY, M. (1964): Eye and Mind. (DALLERY, C. transl.). In EDIE, J. M. (ed.): *The Primacy of Perception, and Other Essays on Phenomenological Psychology, Philosophy of Art, History and Politics*. Northwestern University Press, Evanston, IL. 159–192.
- MERLEAU-PONTY, M. (1998): A közvetett nyelv és csend hangjai. In BACSÓ B. (szerk.): *Kép, fenomén, valóság*. Kijárat, Budapest. 142–178.
- MERLEAU-PONTY, M. (2007): *A látható és a láthatatlan* (FARKAS H. ford.). L'Harmattan, Budapest.
- MILLER, J. (1995): Gender and power on the streets: Street prostitution in the era of crack cocaine. *Journal of Contemporary Ethnography*, 23(4). 427–452. <https://doi.org/10.1177/089124195023004002>
- MORSE, J. M. (2000): Determining sample size. *Qualitative Health Research*, 10(1). 3–5. <https://doi.org/10.1177/104973200129118183>
- MORSE, J. M. (2015): Analytic strategies and sample size. *Qualitative Health Research*, 25(10). 1317–1318. <https://doi.org/10.1177/1049732315602867>
- MOSER, A. – KORSTJENS, I. (2018): Series: Practical guidance to qualitative research. Part 3: Sampling, data collection and analysis. *European Journal of General Practice*, 24(1). 9–18. <https://doi.org/10.1080/13814788.2017.1375091>
- NEMES L. (2015): A betegség mint fenomenológiai tapasztalat. *Nagyerdei Almanach*, 6(1). 21–33.
- NEUENDORF, K. A. (2017): *The Content Analysis Guidebook*. Sage, Thousand Oakes, California. <https://doi.org/10.4135/9781071802878>
- NIZZA, I. E. – SMITH, J. A. – KIRKHAM, J. (2017): Put the illness in a box: Longitudinal interpretative phenomenological analysis of changes in a sufferer's pictorial representations of pain following participation in a pain management programme. *British Journal of Pain*, 12(3). 163–170. <https://doi.org/10.1177/2049463717738804>
- O'NEILL, M. (2004): Crime, culture, and visual methodologies: Ethno-mimesis as performative praxis. In FERRELL, J. et al. (eds): *Cultural Criminology Unleash* (eBook). Glasshouse Press, London. 219–230.



- OBLATH M. – CSOSZÓ G. (2017): A fotóhang mint részvételi kutatási módszer. In HORVÁTH K. – OBLATH M. (szerk.): *A Sajátságúház módszerei. Művészet alapú részvételi kutatás*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 101–130.
- OBLATH M. (2017): A művészet alapú részvételi akciókutatás. In HORVÁTH K. – OBLATH M. (szerk.): *A Sajátságúház módszerei. Művészet alapú részvételi kutatás*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 13–24.
- OLAY CS. – ULLMAN T. (2011): *A kontinentális filozófia a XX. században*. Budapest, L'Harmattan.
- OTEZIA, V. (2010): Therapists' experiences of personal therapy: A descriptive phenomenological study. *Counseling and Psychotherapy Research*, 10(3). 222–228. <https://doi.org/10.1080/14733140903337300>
- PAPADEMAS, D. – THE INTERNATIONAL VISUAL SOCIOLOGY ASSOCIATION [IVSA] (2008). IVSA Code of Research Ethics and Guidelines. *Visual Studies*, 24(3). 250–257. <https://doi.org/10.1080/14725860903309187>
- PARK, P. (1993): What is participatory research? A theoretical and methodological perspective. In PARK, P. et al. (eds): *Voices of Change. Participatory Research in the United States and Canada*. Bergin and Garvey, London. 1–19.
- PARK, P. (2001): Knowledge and participatory research. In REASON, P. – BRADBURY, H. (eds): *Handbook of Action Research. Participative Inquiry and Practice*. Sage, London, 81–90.
- PATAKI F. (1982): *Az én és a társadalmi azonosságtudat*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- PATAKI GY. – VÁRI A. (szerk.) (2011): *Részvétel – akció – kutatás. Magyarországi tapasztalatok a részvételi-, akció- és kooperatív kutatásokból*. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest.
- PATTON, M. (2002): *Qualitative Research. Evaluation Methods*. Sage, Saint Paul, MN.
- PATTON, M. Q. (1999): Enhancing the quality and credibility of qualitative analysis. *Health Sciences Research*, 34. 1189–1208. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1089059/> (Letöltés: 2023. 04. 15.)
- PEDWELL, C. (2002): Seeing the self in the “other” and the “other” in the self: (Intersubjective) reflexivity: A methodology for representing “others.” In THE FEMINIST EPISTEMOLOGIES COLLECTIVES (eds): *Marginal Research. Reflections on Location and Representation. Research in Progress Series*, 2(June). 71–81. [https://www.academia.edu/70042112/MARGINAL\\_RESEARCH\\_REFLECTIONS\\_ON\\_LOCATION\\_AND\\_REPRESENTATION\\_The\\_Feminist\\_Epistemologies\\_Collective](https://www.academia.edu/70042112/MARGINAL_RESEARCH_REFLECTIONS_ON_LOCATION_AND_REPRESENTATION_The_Feminist_Epistemologies_Collective) (Letöltés: 2023. 04. 15.)
- PEREZ, J. – ALLEN, P. – BROWN, M. (2003). Community supported agriculture on the central coast: The CSA member experience. *Research Briefs 1*. University of California Santa Cruz, Center for Agroecology and Sustainable Food Systems. <https://escholarship.org/uc/item/5wh3z9jg> (Letöltés: 2023. 04. 15.)
- PINNOCK, H. – KENDALL, M. – MURRAY, S. A. – WORTH, A. – LEVACK, P. – PORTER, M. – SHEIKH, A. (2011): Living and dying with severe chronic obstructive pulmonary disease: Multi-perspective longitudinal qualitative study. *BMJ*, 342(142). <https://doi.org/10.1136/bmj.d142>
- PINTÉR J. N. (2014): *A nem múltó jelen. Trauma és nosztalgia*. L'Harmattan, Budapest.
- PLÉH CS. (2012): Narratív szemlélet a pszichológiában: Az elbeszélés mint átfogó meta-teória. *Iskolakultúra*, 22(3). 3–24. [http://real.mtak.hu/56669/1/EPA00011\\_Iskolakultura\\_2012\\_03\\_003-024.pdf](http://real.mtak.hu/56669/1/EPA00011_Iskolakultura_2012_03_003-024.pdf) (Letöltés: 2022. 09. 15.)

- POLKINGHORNE, D. P. (1988): *Narrative Knowing and the Human Sciences*. SUNY Press, Albany.
- PÓLYA, T. – KIS, B. – NASZÓDI, M. – LÁSZLÓ, J. (2007): Narrative perspective and the emotion regulation of a narrating person. *Empirical Text and Culture Research*, 3. 50–61.
- PÓLYA T. – KOVÁCS I. (2011): Történet szerkezet és érzelmi intenzitás. *Pszichológia*, 31(3). 273–294. <https://doi.org/10.1556/pszicho.31.2011.3.5>
- PROSSER, J. – LOXLEY, A. (2008): Introducing Visual Methods. ESRC National Centre for Research Methods Review Paper. *NCRM Review Papers*. NCRM/010 October. <https://eprints.ncrm.ac.uk/id/eprint/420/> (Letöltés: 2023. 04. 15.)
- PRYTULA, R. E. – PHELPS, M. R. – MORRISSEY, E. F. (1978): Figure Drawing Size as a Reflection of Self-Concept or Self-Esteem. *Journal of Clinical Psychology*, 34(1). 207–14. [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(197801\)34:1%3C207::aid-jclp2270340144%3E3.0.co;2-f](https://doi.org/10.1002/1097-4679(197801)34:1%3C207::aid-jclp2270340144%3E3.0.co;2-f)
- RÁCZ J. – KASSAI SZ. – KALÓ ZS. (2018): A kvalitatív pszichológia új szenzibilitása: Előszó. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 73(1). 1–9. <https://doi.org/10.1556/0016.2018.73.1.1>
- RÁCZ, J. – KASSAI, SZ. – PINTÉR, J. N. – BENEDECZKI, P. – DOBÓ-NAGY Z. – HORVÁTH, ZS. – GYARMATHY, V. A. (2015): The Therapeutic Journeys of Recovering Helpers – an Interpretative Phenomenological Analysis. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 13(6). 751–757. <https://doi.org/10.1007/s11469-015-9560-3>
- RAINGRUBER, B. – ROBINSON, C. (2007): The effectiveness of Tai Chi, yoga, meditation, and Reiki healing sessions in promoting health and enhancing problem solving abilities of registered nurses. *Issues in Mental Health Nursing*, 28(10). 1141–1155. <https://doi.org/10.1080/01612840701581255>
- REASON, P. – BRADBURY, H. (eds) (2008): *The SAGE Handbook of Action Research. Participative Inquiry and Practice*. Sage, London. <https://doi.org/10.4135/9781848607934>
- REAVEY, P. (ed.) (2012): *Visual Methods in Psychology. Using and Interpreting Images in Qualitative Research*. Routledge, London. [https://www.researchgate.net/publication/275019455\\_Visual\\_Methods\\_in\\_Psychology\\_Using\\_and\\_Interpreting\\_Images\\_in\\_Qualitative\\_Research](https://www.researchgate.net/publication/275019455_Visual_Methods_in_Psychology_Using_and_Interpreting_Images_in_Qualitative_Research) (Letöltés: 2022. 09. 01.)
- RICOEUR, P. (1995): *De l'interprétation. Essai sur Sigmund Freud*. Éditions du Seuil, Paris. EAN 9782020027281
- RICOEUR, P. (1983): *Temps et récit, I*. Éditions du Seuil, Paris.
- RICOEUR, P. (1985): *Temps et récit, III*. Éditions du Seuil, Paris.
- RICOEUR, P. (1990): *Soi-même comme un autre*. Seuil, Paris.
- RICOEUR, P. (1999): Az én és az elbeszélt azonosság. In *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok* (ANGYALOSI G. – BOGÁRDI SZABÓ I. – JENEY É. ford.). Budapest, Osiris.
- RICOEUR, P. (2001): A szöveg mint modell: A hermeneutikai megértés. (SZABÓ M. ford.). *Lettre*, 42. <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre42/ricoeur.htm>. (Letöltés: 2022. 09. 01.)
- RIEF, S. – BRAUDE, L. – LYMAN, D. R. – DOUGHERTY, R. H. – DANIELS, A. S. – GHOSE, S. S. (2014): Peer-recovery support for individuals with substance use disorders: Assessing the evidence. *Psychiatry Service*, 65(7). 853–861. <https://doi.org/10.1176/appi.ps.201400047>
- RIZQ, R. – TARGET, M. (2008): The power of being seen: An interpretative phenomenological analysis of how experienced counseling psychologists describe the meaning and significance of personal therapy in clinical practice. *Counseling Psychology Review*, 24(3) 66–85. <https://doi.org/10.53841/bpscpr.2009.24.3-4.66>

- ROBERTS, G. A. (2000): Narrative and severe mental illness: What place do stories have in an evidence-based world? *Advances in Psychiatric Treatment*, 6(6). 432–441. <https://doi.org/10.1192/apt.6.6.432>
- ROBINSON, N. (2013): Picturing social inclusion: Photography and identity in down town eastside Vancouver. *Graduate Journal of Social Science*, 10(2). 20–42. <https://www.gjss.org/sites/default/files/issues/chapters/papers/Journal-10-02--01-Robinson.pdf> (Letöltés: 2022. 09. 01.)
- ROMME, M. A. – ESCHER, A. D. (1989): Hearing voices. *Schizophrenia Bulletin*, 15(2). 209–216. <https://doi.org/10.1093/schbul/15.2.209>
- ROSE, A. M. (2013): *Human Behavior and Social processes. An Interactionist Approach*. Routledge, London.
- ROSE, G. J. (1991): Abstract art and emotion: Expressive form and the sense of wholeness. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 39(1). 131–156. <https://doi.org/10.1177/000306519103900107>
- ROSE, G. J. (2012): *Visual Methodologies. An Introduction to Researching with Visual Materials*. SAGE Publications, London. [https://www.miguelangelmartinez.net/IMG/pdf/2001\\_Rose\\_Visual\\_Methodologies\\_book.pdf](https://www.miguelangelmartinez.net/IMG/pdf/2001_Rose_Visual_Methodologies_book.pdf) (Letöltés: 2022. 09. 15.)
- ROSSI, J. – WOODS, T. – ALLEN, J. (2017): Impacts of a Community-Supported Agriculture (CSA) Voucher Program on Food Lifestyle Behaviors: Evidence from an Employer-Sponsored Pilot Program. *Sustainability*, 9(9). 1543. <https://doi.org/10.3390/su9091543>
- ROY, A. (2012): Avoiding the involvement overdose: Drugs, race, ethnicity and participatory research practice. *Critical Social Policy*, 32(4). 636–654. <https://doi.org/10.1177/0261018312439362>
- RUSSELL, W. S. – ZEPEDA, L. (2008). The adaptive consumer: Shifting attitudes, behavior change and CSA membership renewal. *Renewable Agriculture and Food Systems*, 23(2). 136–148. <https://doi.org/10.1017/S1742170507001962>
- SALLAY, V. – MARTOS, T. – CHATFIELD, S. L. – DÚLL, A. (2019): Strategies of Dyadic Coping and Self-Regulation in the Family Homes of Chronically Ill Persons: A Qualitative Research Study Using the Emotional Map of the Home Interview Method. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00403>
- SALLAY V. – MARTOS T. (2018): A Grounded Theory (GT) módszertana. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 73(1). 11–28. <https://doi.org/10.1556/0016.2018.73.1.2>
- SANI, F. (2010): *Self Continuity. Individual and Collective Perspectives*. Psychology Press, Taylor and Francis Group, New York. <https://doi.org/10.4324/9780203888513>
- SARBIN, T. R. (1986): *Narrative Psychology. The Storied Nature of Human Conduct*. Praeger, New York.
- SCHNEIER, S. (1989): The imagery in movement method: a process tool bridging psychotherapeutic and transpersonal inquiry. In VALLE, R. S. – HALLING, S. (eds): *Existential–Phenomenological Perspectives in Psychology. Exploring the Breadth of Human Experience*. Plenum Press, New York. 311–328. [https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4615-6989-3\\_19](https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4615-6989-3_19) (Letöltés: 2022. 09. 15.)
- SCHNELL, S. M. (2007): Food with a Farmer’s Face: Community-Supported Agriculture in the United States. *Geographical Review*, 97(4). 550–564. <https://doi.org/10.1111/j.1931-0846.2007.tb00412.x>
- SCHUTZ, A. (1962): *Collected Papers. The Problem of Social Reality*. Martinus Nijhoff, The Hague.

- SHANNON, K. – RUSCH, M. – SHOVELLER, J. – ALEXSON, D. – GIBSON, K. – TYNDALL, M. W. (2008): Mapping violence and policing as an environmental-structural barrier to health service and syringe availability among substance-using women in street-level sex work. *International Journal of Drug Policy*, 19(2). 140–147. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2007.11.024>
- SHINEBOURNE, P. – SMITH, J. A. (2009): Alcohol and the self: An interpretative phenomenological analysis of the experience of addiction and its impact on the sense of self and identity. *Addiction Research & Theory*, 17(2). 152–167. <https://doi.org/10.1080/16066350802245650>
- SHINEBOURNE, P. – SMITH, J. A. (2011a): Images of addiction and recovery: An interpretative phenomenological analysis of the experience of addiction and recovery as expressed in visual images. *Drugs: Education, Prevention, and Policy*, 18(5). 313–322. <https://doi.org/10.3109/09687637.2010.514621>
- SHINEBOURNE, P. – SMITH, J. A. (2011b): “It is just habitual”: An interpretative phenomenological analysis of the experience of long-term recovery from addiction. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 9(3). 282–295. <https://doi.org/10.1007/s11469-010-9286-1>
- SILVER, R. – ELLISON, J. (1995): Identifying and Assessing Self-Images in Drawings by Delinquent Adolescents. *The Arts in Psychotherapy*, 22(4). 339–352. [https://doi.org/10.1016/0197-4556\(95\)00038-7](https://doi.org/10.1016/0197-4556(95)00038-7)
- SMITH, J. A. – FLOWERS, P. – LARKIN, M. (2009): *Interpretative Phenomenological Analysis. Theory, Method, and Research*. Sage, London. <https://doi.org/10.1080/14780880903340091>
- SMITH, J. A. – FLOWERS, P. – LARKIN, M. (2022): *Interpretative Phenomenological Analysis. Theory, Method, and Research*. 2nd edition. Sage, London.
- SMITH, J. A. (2003): *Qualitative Psychology: A practical Guide to Research Methods*. Sage, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- SMITH, J. A. (2011): Evaluating the contribution of interpretative phenomenological analysis: A reply to the commentaries and further development of criteria. *Health Psychology Review*, 5(1). 55–61. <https://doi.org/10.1080/17437199.2010.541743>
- SMITH, J. A. – OSBORN, M. (2007): Interpretative phenomenological analysis. In SMITH, J. A. (ed.). *Qualitative Psychology. A Practical Guide to Research Methods*. Sage, London. 53–80.
- SPIERS J. – RILEY R. (2019): Analysing one dataset with two qualitative methods: the distress of general practitioners, a thematic and interpretative phenomenological analysis. *Qualitative Research in Psychology*, 16(2). <https://doi.org/10.1080/14780887.2018.1543099>
- STENGEL, C. (2020): Creating safe spaces in dangerous places: ‘Chicks Day’ for women who inject drugs. In THOM, B. – MACGREGOR, S. (eds): *Alcohol and Drugs. Framing Dangerous Classes and Dangerous Spaces*. Routledge, London. 88–108. <https://doi.org/10.4324/9781351033503-6>
- STENGEL, C. M. (2016): *‘Chiks on the Corner’ in Budapest. Visualising Harm and Harm Reduction at a Women-Only Syringe Exchange Programme*. PhD Thesis. University of Kent, Kent, UK. <https://doi.org/10.15476/elte.2016.190>
- STILES, W. B. – GLICK, M. J. – OSATUKE, K. – HARDY, G. E. – SHAPIRO, D. A. – AGNEW-DAVIES, R. – BARKHAM, M. (2004): Patterns of alliance development and the rupture-repair hypothesis: Are productive relationships U-shaped or V-shaped? *Journal of Counseling Psychology*, 51(1). 81–92. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.51.1.81>

- STORY, M. – KAPHINGST, K. M. – ROBINSON-O'BRIEN, R. – GLANZ, K. (2008): Creating Healthy Food and Eating Environments: Policy and Environmental Approaches. *Annual Review of Public Health*, 29. 253–272. <https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.29.020907.090926>
- STROBBE, S. – KURTZ, E. (2012): Narratives for recovery: Personal stories in the 'Big Book' of Alcoholics Anonymous. *Journal of Groups in Addiction & Recovery*, 7(1). 29–52. <https://doi.org/10.1080/1556035x.2012.632320>
- SUTYÁK T. (2010): A test–test probléma. *Magyar Filozófiai Szemle*, 54(2).10–31. [http://filozofiaszemle.net/wp-content/uploads/2012/03/10\\_pdfsam\\_szemle-2010.21.pdf](http://filozofiaszemle.net/wp-content/uploads/2012/03/10_pdfsam_szemle-2010.21.pdf) (Letöltés: 2022. 09. 15.)
- SZOKOLSZKY Á. (2020): *A pszichológiai kutatás módszertana*. Osiris, Budapest.
- SZOMBATI K. (2011): A részvétel problémája az akciókutatásban: A mezőcsáti fejlesztőmunka tanulságai. In PATAKI GY. – VÁRI A. (szerk.): *Részvétel – akció – kutatás. Magyarországi tapasztalatok a részvételi-, akció- és kooperatív kutatásokból*. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest. 52–83.
- SZÖLLŐSI G. (2012): *A társadalmi problémák konstrukcionista elméletének alapjai*. Z-Press Kiadó, Miskolc.
- TEDDLIE, C. – TASHAKKORI, A. (2009). *Foundations of Mixed Methods Research. Integrating Quantitative and Qualitative Approaches in the Social and Behavioral Sciences*. Sage, London.
- TENGELYI L. (2007): *Tapasztalat és kifejezés*. Budapest, Atlantisz.
- TENGELYI L. (2012): A kultúra mint szimbolikus értelemalapítás. *Imágó*, 2(23), 5–16. [http://imago.mtapi.hu/a\\_folyoirat/e\\_szovegek/pdf/2\(23\)2012-2/005-16\\_Tengelyi-L.pdf](http://imago.mtapi.hu/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/2(23)2012-2/005-16_Tengelyi-L.pdf) (Letöltés: 2022. 09. 15.)
- TETI, M. – MURRAY, C. – JOHNSON, L. – BINSON, D. (2012): Photovoice as a community-based participatory research method among women living with HIV/AIDS: Ethical opportunities and challenges. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 7(4). 34–43. <https://doi.org/10.1525/jer.2012.7.4.34>
- THOMAS, G. V. – SILK, A. M. J. (1990): *An Introduction to the Psychology of Children's Drawings*. Harvester Wheatsheaf, London.
- THORNE, A. – MCLEAN, K. C. (2003): Telling traumatic events in adolescence: A study of master narrative positioning. In FIVUSH, R. – HADEN, C. A. (eds.): *Autobiographical Memory and the Construction of a Narrative Self. Developmental and Cultural Perspectives*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 169–185. <https://doi.org/10.4324/9781410607478-16>
- TODRES L. (2007): *Embodied Enquiry. Phenomenological Touchstones for Research, Psychotherapy and Spirituality*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- TROLL, L. E. – SKAFF, M. M. (1997): Perceived continuity of self in very old age. *Psychology and Aging*, 12(1). 162–169. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.12.1.162>
- ULLMANN T. (2007): 20. századi „kontinentális” filozófia. In BOROS G. (szerk.): *Filozófia*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 955–1064.
- ULLMANN T. (2010): *A láthatatlan forma*. L'Harmattan, Budapest.
- VANTHUYNE, K. (2003): Searching for the words to say it: The importance of cultural idioms in the articulation of the experience of mental illness. *Ethos*, 31(3). 412–433. <https://doi.org/10.1525/eth.2003.31.3.412>

- VARELA, F. J. et al. (1991): *The Embodied Mind. Cognitive Science and Human Experience*. MIT Press, Cambridge, MA.
- VASS Z. (1996): A projektív rajzok előnyei, problémái és kutatási távlatai. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 52. 81–100.
- VASS, Z. (1998): The Inner Formal Structure of the H-T-P Drawings: An Exploratory Study. *Journal of Clinical Psychology*, 54(5). 611–619. [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1097-4679\(199808\)54:5%3C611::aid-jclp7%3E3.0.co;2-n](https://doi.org/10.1002/(sici)1097-4679(199808)54:5%3C611::aid-jclp7%3E3.0.co;2-n)
- VASS Z. (2011): *A képi kifejezéspszichológia alapkérdései. Szemlélet és módszer*. L'Harmattan, Budapest.
- VERMES K. (2006): *A test éthosza. A test és a másik tapasztalatainak összefüggése Merleau-Ponty és Lévinas filozófiájában*. L'Harmattan, Budapest.
- WANG, C. – BURRIS, M. A. (1997): Photovoice: Concept, methodology, and use for participatory needs assessment. *Health Education and Behaviour* 24(3). 369–387. <https://doi.org/10.1177/109019819702400309>
- WANG, C. – REDWOOD-JONES, Y. (2001): Photovoice ethics: Perspectives from Flint Photovoice. *Health Education and Behaviour*, 28(5). 560–572. <https://doi.org/10.1177/109019810102800504>
- WANG, C. C. (2006): Youth participation in photovoice as a strategy for community change. *Journal of Community Practice*, 14(1–2). 147–161. [https://doi.org/10.1300/j125v14n01\\_09](https://doi.org/10.1300/j125v14n01_09)
- WATSON, T. – BARNABY, L. – BAYOUMI, A. – CHALLACOMBE, L. – WRIGHT, A. – STRIKE, C. (2021): 'This is a health service. Leave it alone': Service user and staff views on policing boundaries involving supervised consumption services, *Addiction Research & Theory*, 29(1). 55–63. <https://doi.org/10.1080/16066359.2020.1730821>
- WEBER, S. (2008): Visual Images in Research. In KNOWLES, J. G. – COLE, A. L. (eds): *Handbook of the Arts in Qualitative Research. Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues*. Sage, London. 41–53. <http://dx.doi.org/10.4135/9781452226545.n4>
- WHARTON, C. M. – HUGHNER, R. S. – MACMILLAN, L. – DUMITRESCU, C. (2015): Community-supported agriculture programs: A novel venue for theory-based health behavior change interventions. *Ecology of Food and Nutrition*, 54(3). 280–301. <https://doi.org/10.1080/03670244.2014.1001980>
- WHITE, W. L. (2009). *Peer-Based Addiction Recovery Support. History, Theory, Practice, and Scientific Evaluation*. Great Lakes Addiction Technology Transfer Center, and Philadelphia Department of Behavioral Health and Mental Retardation Services, Chicago, IL.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION (1993): *The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders. Diagnostic Criteria for Research*. WHO, Geneva. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/37108/9241544554.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltés: 2022. 09. 15.)
- WHYTE, W. F. – GREENWOOD, D. J. – LAZES, P. (1991): Participatory action research: Through practice to science in social research. In WHYTE, W. F. (ed.): *Participatory Action Research*. Sage, London. 19–55. <https://doi.org/10.1177/0002764289032005>
- WILLIG, C. (2013): *Introducing Qualitative Research in Psychology*. Open University Press, Berkshire, England. <http://www.ocw.upj.ac.id/files/Textbook-PSI-308-Introducing-Qualitative-Research-in-Psychology.pdf> (Letöltés: 2022. 09. 15.)
- WILLIG, C. – STAINTON-ROGERS, W. (2017): *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology*. 2nd edition. Sage, London. <https://doi.org/10.4135/9781526405555>



ELTE | PPK

PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI KAR



ELTE | EÖTVÖS  
KIADÓ

ISBN 978-963-489-593-0



9 789634 895930